

4 3 2 1

Пол Бенджамин Остер

Великий роман (Фолио)

Пол Остер (нар. 1947 р.) – американський романіст, поет, есеїст і перекладач, автор багатьох романів, п'ес, віршів. Лауреат численних літературних премій. «4 3 2 1» – перший за сім років роман письменника. Він відразу ж потрапив до шорт-листу Букерівської премії 2017 року, а західні критики називають його головною роботою автора. Сам Остер зізнавався, що писав його сім діб на тиждень протягом трьох років. В основі роману – ідея, яка завжди займала письменника: він давно вже думав про роль випадку в долі, про те, яким могло б бути життя, якби було прийнято інше рішення, якби в певний момент людина повернула в іншу сторону. Остера не дарма називають класиком постмодерну: під одну обкладинку він помістив не одну історію, а чотири. В якийсь момент сюжет поділяється на чотири великі гілки, кожна з яких відповідає одному з можливих життів головного героя – Арчі Фергюсона. І у кожному зі своїх чотирьох життів він проходить через всі етапи дорослішання: переживає зміни відносин з родиною і друзями, намагається облаштувати своє особисте життя, бере участь у подіях, пов'язаних з культурою, спортом і політикою 1950–1960-х років, на які припала молодість героїв і які стали такими важливими для Америки. Оскільки кожному з Фергюсонів відповідає свій шар культури, тому охоплення виходить максимально широким.

Пол Остер

4 3 2 1

Copyright © 2017 by Paul Auster All rights reserved

© В. К. Горбатько, О. Д. Олійник, переклад українською, 2020

© М. С. Мендор, художнє оформлення, 2020

© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2020

* * *

1.0

Згідно до родинної легенди, дід Фергюсона вийшов пішки зі свого рідного міста Мінська зі ста рублями, зашитими в підкладку піджака, подався на захід до Гамбурга через Варшаву та Берлін, а потім забронював квиток на корабель під назвою «Імператриця Китаю». Долаючи сильні зимові шторми, той корабель перетнув Атлантику і увійшов до гавані Нью-Йорка в перший день двадцятого сторіччя. Чекаючи на співбесіду з чиновником імміграційної служби на острові Еліс, він завів розмову зі знайомим російським євреєм. Той сказав йому: «Забудь прізвище Резніков. Жодної користі від нього тут тобі не буде. Для нового життя в Америці тобі потрібне американське ім'я, бажано з типовим американським звучанням». Оскільки в 1900 році англійська була для Ісаака Резнікова іще чужою, то він попрохав свого старшого й досвідченішого земляка якось його напоумити. «Скажи, що тебе звати Рокфеллер», відповів чоловік. «З цим прізвищем ти тут не прогадаєш». Минула година, потім іще одна, і на той час, коли 19-літній Резніков постав перед чиновником імміграційної служби, він уже встиг забути прізвище, яке підказав йому співрозмовник. «Ваше ім'я?», спитав чиновник. Зморений морською подорожжю, іммігрант розпачливо лягнув себе по лобі і випалив на ідиш: «Іх гоб фергессен!» (Я забув!) Отак Ісаак Резніков і почав своє нове життя в Америці як Іхабод Фергюсон.

Жилося йому скрутно, особливо на початку, але навіть коли початок скінчився, його справи на новій батьківщині все одно ішли не так, як він собі уявляв до приїзду. Так, він встиг одружитися, іще коли йому було двадцять шість, так, його дружина Фані, уроджена Гроссман, народила йому трьох міцних та здорових синів, але життя в Америці залишалося для Айка Фергюсона боротьбою від того дня, коли він зійшов з корабля на берег, і до тої ночі 7 березня 1923 року, коли його у сорокадворічному віці застукала дочасна нагла смерть – він був застрелений під час пограбування складу шкіряних товарів у Чикаго, де працював нічним сторожем.

Фотографій він по собі не залишив, але за всіма свідченнями дід був кремезним чоловіком з сильною спиною і величезними руками, неосвічений, некваліфікований, тобто повний наївняк і невіглас. Першого ж дня свого перебування в Нью-Йорку він надібав на вуличного продавця. Той розхвалював перехожим дивовижні яблука, яких Фергюсону жодного разу в житті не доводилося бачити: такі великі, такі червоні, такі круглі! Не в змозі встояти перед спокусою, він купив одне і нетерпляче вгризся в нього зубами. Та замість очікуваної солодкості смак чудесного яблука виявився якимось дивним і гіркуватим. Ба гірше, те яблуко було на диво м'яким, і коли зуби новоприбульця проткнули його шкірку, то вміст фрукта вилився на груди його пальта фонтанчиком блідо-червоної рідини, поцяткованої десятками схожих на гранули зерняток. Отак прибулець вперше відчув на смак Новий Світ під час своєї першої незабутньої зустрічі з джерсійським помідором.

Рокфеллера з нього й не вийшло, але цей широкоплечий некваліфікований робітник, юдейський гігант з абсурдним прізвищем та непосидючими ногами, пробував свого щастя в Манхеттені та Брукліні, в Балтіморі та Чарльстоні, в Дулуті та Чикаго. Він брався за різні роботи: працював докером, простим матросом танкера на Великих Озерах, дресирувальником циркових тварин, робочим на конвеєрі консервної фабрики, водієм вантажівки, копачем канав та нічним сторожем. Та хоч як би він не старався, йому вдавалося заробляти лише копійки, тому єдиним, що бідолашний Аїк Фергюсон спромігся передати у спадок своїй дружині та трьом хлопцям, були історії про мандрівні пригоди своєї юності, які він їм розповідав. У довгостроковій перспективі життєві історії, мабуть, є не менш цінними, аніж гроші, але в перспективі короткостроковій вони мають безперечні обмеження.

За свою втрату Фані отримала від компанії з продажу шкіряних товарів невеличку компенсацію, а потім покинула Чикаго і перебралася з хлопцями до Ньюарка в штаті Нью-Джерсі на запрошення родичів свого чоловіка, які за номінальну місячну платню здали їй в оренду помешкання на горішньому поверсі свого будинку. Її хлопцям було чотирнадцять, дванадцять і дев'ять. Луї, найстарший, вже давно перетворився на Лью. Аарон, середній хлопець, після одного з численних шкільних прочуханів у Чикаго взяв за звичку величати себе Арнольдом, а дев'ятирічного Стенлі знали зазвичай як Санні. Аби звести кінці з кінцями, їхня матір прала білизну та штопала одіж, але невдовзі хлопці почали робити власні внески в домашній бюджет – кожен з них працював після уроків, кожен з них віддавав матері кожну зароблену копійчину. Часи були скрутні, і загроза злиднів висіла в помешканні щільним непроглядним туманом. Не було порятунку від страху, і потроху всі хлопці засвоїли похмурі материнські онтологічні висновки щодо сенсу життя: працєю – голодуєш. Працєю, інакше втрадиш дах над головою. Працєю, інакше помреш. Для родини Фергюсон дещо легковажний вислів «Один за всіх, і всі за одного» не мав жодного сенсу. В їхньому маленькому світі панувало інше гасло: «Або всі за всіх, або взагалі нічого».

Фергюсону не виповнилося й двох років, як померла його бабця, і це означало, що у нього

не лишилося про неї усвідомлених спогадів, але згідно до сімейної легенди Фані була жінкою ексцентричною, з важким характером, схильною до нападів несамовитого вереску та маніакальних вивержень неконтрольованих ридань. Вона лупцювала хлопців віником за кожне бешкетництво, а до декотрих місцевих крамниць входити їй було заборонено через звичку вперто й гучногосло торгуватися. Ніхто не знав, де вона народилася, але подекували, що вона опинилася в Нью-Йорку чотирнадцятирічною сиротою і кілька років шила капелюхи в майстерні на горищі без вікон. Стенлі, батько Фергюсона, рідко розповідав сину про своїх батьків, даючи на запитання хлопця лише надзвичайно розпливчасті обережні відповіді. Тому ті крупні інформації про діда й бабцю по батьківській лінії, які спромігся зібрати юний Фергюсон, він отримав майже винятково від його матері Рози, наймолодшої з трьох невісток другого покоління родини Фергюсон, яка, в свою чергу, отримала більшість своєї інформації від Міллі, дружини Лью, котра мала схильність пліткувати і вийшла заміж за чоловіка значно відкритішого й значно балакучішого за Стенлі та Арнольда. Коли Фергюсону виповнилося вісімнадцять, його матір розповіла йому одну з історій від Міллі, подавши її лише як чутку, непідтверджену вигадку, яка могла бути правдою – а могла й не бути. Якщо вірити тому, що Лью сказав Міллі, або тому, за її словами, він начебто їй сказав, у Фергюсонів була ще й четверта дитина – дівчинка, яка народилася через три чи чотири роки після Стенлі. Народилася вона в той період, коли сім'я осіла в Дулуті, і Аїк перебивався, працюючи простим матросом на судах, що борознили Великі Озера. То були місяці, коли родина жила в страшених злиднях. Через те, що Аїка не було вдома, коли Фані народила дитину, через те, що жили вони у Міннесоті, і була зима, надзвичайно холодна зима в надзвичайно холодній місцині, через те, що їхній будинок опалювався лише одною дров'яною плитою, а також через те, що грошей було вкрай мало, і тому Фані та хлопцям доводилося харчуватися лише один раз на день, думка про майбутню необхідність піклуватися про іще одну дитину наповнила Фані таким жахом, що вона взяла й втопила своє новонароджене немовля у ванні.

Стенлі мало розповідав сину не лише про своїх батьків, він розповідав йому мало й про себе. Через це Фергюсону було важко сформувати чітке уявлення про те, яким хлопцем, юнаком чи молодиком був його батько. Він не знав про це майже нічого взагалі, допоки не одружився з Розою два місяці потому, як йому виповнилося тридцять. Проте з випадкових ремарок, які інколи зривалися з батькових вуст, Фергюсону вдалося виявити, що старші брати часто дражнили й ображали Стенлі, що він, як наймолодший, а отже такий, що провів найменше часу з батьком, відчував найбільшу прив'язаність до Фані, що він був сумлінним та старанним учнем та значно кращим спортсменом, аніж двоє його братів, що він грав нападаючим в футбольній команді, що на легкоатлетичних змаганнях він біг дистанцію чверть милі за свою школу, що завдяки своєму таланту до електроніки він відкрив маленьку майстерню з ремонту радіо того ж літа 1932 року, коли він закінчив середню школу (за словами самого Стенлі, то була «крихітна халупка на Акедемі-стріт в центрі Ньюарку, трохи більша за газетний кіоск»), що коли йому було дванадцять, мати під час одного зі своїх вибриків з віником пошкодила йому око (через що воно стало частково незрячим, і через що його не взяли до війська під час Другої світової), що він терпіти не міг

свого прізвиська Санні і відмовився від нього, щойно закінчив школу, що він любив танцювати і грати в теніс, що він ніколи й слова не сказав проти своїх братів, хоч як би нерозумно й презирливо вони не ставилися до нього, що в дитинстві після уроків він підробляв розноскою газет, що він серйозно подумував піти вчитися на юриста, але відмовився від цієї ідеї через брак коштів, що його знали як донжуана, бо у віці двадцяти з гаком років він зустрічався з десятками молодих єврейських жінок, зовсім не збираючись одружуватися з ними, що він здійснив кілька розважальних подорожей на Кубу в тридцятих роках, коли Гавана вважалася столицею гріха в Західній Півкулі, що найбільшою амбіцією його життя було стати мільйонером, людиною такою ж багатою, як і Рокфеллер.

Як Лью, так і Арнольд оженилися, коли їм заledве виповнилося двадцять; кожен з них прагнув якомога швидше вирватися на волю з божевільної домівки Фані, втекти від верескливої монаршої особи, яка царювала в родині Фергюсонів після смерті батька в 1923 році, але Стенлі, який був іще підлітком, коли його брати вшилися з дому, не мав іншого вибору окрім як залишитися. Зрештою, він лише щойно закінчив школу. Але потім потягнулися роки – рік за роком – дванадцять років, а він все залишався незрозуміло чому в одній квартирі з Фані на горішньому поверсі впродовж усієї Великої депресії і першу половину війни. Можливо, він застрягнув там через інерцію ліні, можливо, ним рухало почуття обов'язку чи провини перед матір'ю, а може, все це разом не давало йому змоги уявити життя деінде. Лью та Арнольд стали батьками, але Стенлі, схоже, цілком влаштовувало його життя ловеласа й гульвіси. Левову частку своєї енергії він витрачав на розбудову свого маленького бізнесу, намагаючись зробити з нього великий бізнес, а через те, що він не виявляв жодної схильності до одруження і прожив танцюючи від двадцяти і майже до тридцяти років, мало хто сумнівався, що він так до скону й залишиться холостяком. Та раптом у жовтні 1943 року, менше ніж тиждень потому, як Американська П'ята Армія вибила німців з Неаполя, в той сповнений сподівань період, коли війна нарешті почала обертатися на користь союзників, Стенлі познайомився під час побачення «наосліп» з двадцятиоднорічною Розою Адлер в Нью-Йорку – і принади тривалого холостяцького життя померли швидко і назавжди.

Майбутня мати Фергюсона була така гарна, такими привабливими були її сіро-зелені очі та довге каштанове волосся, такою спонтанною, щирою й швидкою була її посмішка, такими спокусливо змонтованими були всі п'ять футів та шість дюймів зросту, яким наділила її природа, що Стенлі, щойно вперше в житті потиснувши їй руку, цей відсторонений та зазвичай незворушний Стенлі, цей двадцятидев'ятирічний Стенлі, який іще жодного разу не палав вогнем кохання, відчув, як в присутності Рози почав розпадатися на частини, і йому здалося, що з його легенів викачали все повітря, і він більше ніколи не зможе дихнути.

Вона теж була дитиною емігрантів – батька з Варшави та матері з Одеси, які обидва потрапили до Америки іще у віці до трьох років. Тому Адлери були більш асимільованою родиною, аніж Фергюсони, і в голосах Розиних батьків не чулося ані найменшого іноземного акценту. Вони зростали в Детройті, Гудзоні та Нью-Йорку, і тому ідиш, польська

та російська їхніх батьків поступилася місцем вільній ідіоматичній англійській, тоді як батько Стенлі важко опановував свою другу мову аж до самісінької смерті. Навіть тоді, в 1943 році, будучи майже півсторіччя відірваною від своїх східноєвропейських коренів, його матір і досі читала газету Jewish Daily Forward, а не американську пресу, і висловлювалася химерною мішаниною, яку її сини називали «Інглиш» і яка являла собою майже нерозбірливе наріччя, яке поєднувало ідиш та англійську майже в кожному реченні, яке вискакувало з її рота. В цьому й полягала основна відмінність між прародителями Рози та Стенлі, але іще важливішим, аніж міра адаптованості їхніх батьків до американського життя, було питання удачі. Батькам та дідам Рози вдалося уникнути тих брутальних поворотів фортуни, які випали на долю нещасних Фергюсонів, і в історії їхньої родини не було вбивств під час пограбування складу, не було злиднів аж до грані голоду та відчаю, не було немовлят, втоплених у ванні. Дід з Детройту був кравцем, дід з Гудзону – цирульником, і хоча робти, пов'язані з краєнням тканини та краєнням волосся, і не вели на шлях до багатства та світського успіху, вони все ж таки забезпечували стабільний заробіток, завдяки якому на столі завжди були харчі, а на плечах дітей – одіж.

Батько Рози, Бенджамін, відомий також як Бен або Бенджі, полишив Детройт наступного дня після закінчення середньої школи в 1911 році і подався до Нью-Йорку, де далекий родич влаштував його на роботу клерком до крамниці одєжі в центральній частині міста, але молодий Адлер кинув ту роботу через два тижні, бо втямив, що його доля не полягала в тому, аби марнувати свій короткий час на землі, продаючи чоловічі труси та шкарпетки. Тож тридцять два роки потому, побувавши комівояжером побутових миючих засобів, поширювачем грамофонних платівок, солдатом на Першій світовій, продавцем автомобілів та співвласником стоянки старих авто в Брукліні, він заробляв тепер на життя як один з міноритарних акціонерів одної манхеттенської фірми, яка займалася нерухомістю. Його дохід був тепер достатньо великим, щоби перебратися разом з родиною з району Краун-Хайтс в Брукліні до нового будинку на Західній П'ятдесят восьмій вулиці в 1941 році, за шість місяців до того, як Америка вступила в Другу світову війну.

Згідно до того, що родичі розповіли Розі, її батьки познайомилися під час недільного пікніка в північній частині штату Нью-Йорк, неподалік будинку її матері в Гудзоні, і через півроку (в листопаді 1919) побралися. Як Роза згодом зізналася своєму сину, цей шлюб завжди спантеличував її, бо рідко їй доводилося бачити людей менш сумісних, аніж її батьки, а той факт, що означений шлюб спромігся проіснувати понад сорок років, був, безперечно, одною з найтаємничіших загадок в анналах історії людського співжиття. Бенджі Адлер був говірким мудрагелем, непосидючим комбінатором з сотнею різних планів у голові, неабияким жартівником, донжуаном, котрий завжди був у центрі уваги. І раптом він закохується в сором'язливу й скромну, як квітка левконія, жінку на ім'я Ема Бромовіц – кругленьку пишногруду дівчину двадцяти трьох років з блідою мов крейда шкірою та кучмою рудого волосся. Вона була така незаймана, така недосвідчена, така вікторіанська в своїй поведінці, що Бенджі Адлеру достатньо було одного погляду, аби дійти висновку, що чоловічі губи іще ніколи не торкалися її вуст. Про їхнє одруження й мови не могло бути, бо кожна ознака вказувала на те, що в такому разі вони були б приреченими все життя

прожити в конфліктах та непорозуміннях, але вони все одно одружилися, і навіть попри те, що Бенджі важко було зберігати вірність Еммі після того, як народилися їхні доньки (Мілдред 1920 року і Роза 1922), в глибині душі він чітко тримався за неї, а вона, будучи зрадженою знову і знову, так жодного разу й не наважилася напуститися на нього.

Роза обожнювала свою старшу сестру, але та взаємністю їй не відповідала, бо Мілдред, будучи первісткою, цілком природно взяла на себе дану Господом роль принцеси монаршого двору, і тому маленьку конкурентку, яка з'явилася на сцені, доводилося, за потреби, знову і знову навчати, що в апартаментах Адлерів на Франклін-авеню був лише один трон, один трон і одна принцеса, тому всяка спроба той трон узурпувати буде зустрінута проголошенням війни. Це не означало, що Мілдред була цілковито ворожою до Рози, але свою доброту вона відміряла чайними ложками – не більше певної кількості ложок на хвилину, годину чи місяць. Відпускалася ця доброта з відтінком зарозумілої поблажливості, як і личить царственій особі. Холодна й обачлива Мілдред; добросерда й необачлива Роза. На той час, коли дівчатам виповнилося відповідно дванадцять і десять, вже було ясно, що Мілдред мала винятково розвинений інтелект, що її успіх у школі був результатом не лише працьовитості й сумлінності, а й видатних розумових здібностей, і хоча Роза була достатньо талановитою й отримувала не гірші оцінки, в порівнянні зі старшою сестрою вона завжди вважалася невдахою. Не розуміючи власних мотивів, жодного разу не замислившись над цим і не сформулювавши жодного плану, Роза поволі кинула змагатися на умовах Мілдред, бо інстинктивно розуміла, що намагання копіювати свою сестру могло закінчитися лише невдачею, і тому якщо не було для неї щастя на цій стежі, вона вирішила обрати іншу.

Розв'язок проблеми вона знайшла у роботі, в намаганні знайти для себе місце, заробляючи власні гроші, і коли їй виповнилося чотирнадцять, Роза вже була достатньо дорослою, щоби мати змогу відгукуватися на газетні об'яви про найм на роботу. Тож вона знайшла собі роботу, яка потягнула за собою цілу низку інших робіт, і на той час, коли їй виповнилося шістнадцять, вона мала повноцінну роботу вдень, а до середньої школи ходила увечері. Нехай собі Мілдред закупориться в келії свого уставленого книжковими полицями мозку, нехай пливе хвилями ілюзій до інституту, де зможе прочитати всі книжки, написані протягом останніх двох тисяч років, але Роза прагнула жити в реальному світі. Її мавин лихоманковий гармидер вулиць Нью-Йорка, їй подобалося відчувати себе людиною самостійною, яка впевнено обирає свій шлях у житті. Подібно до заповзятих і кмітливих героїнь фільмів, які Роза дивилася двічі-тричі на тиждень і які являли собою нескінченну низку студійних кінокартин, де головні ролі виконували такі зірки тодішнього кіноекрану, як Клодет Кольберт, Барбара Стенвік, Джинджер Роджерс, Джоан Блондел і Джин Артур, вона вибрала собі роль молоді й рішучої кар'єристички і занурилася в неї цілком і повністю, немовби живучи у фільмі власного виробництва під назвою «Історія Рози Адлер». То була довга й безкінечно складна кінокартина, яка наразі перебувала на стадії зйомки, але обіцяла неабиякий успіх в майбутньому.

Коли Роза познайомилася зі Стенлі в жовтні 1943 року, вона вже два роки працювала на

портретного фотографа, якого звали Еммануїл Шнайдерман, чия студія розташовувалася на Західній Двадцять сьомій вулиці біля Шостої авеню. Починала Роза як адміністраторка, секретарка та бухгалтерка, але коли асистент-фотограф Шнайдермана пішов на війну в червні 1942 року, Роза замінила його. На той час старому Шнайдерману вже було шістдесят п'ять і був він німецько-єврейським іммігрантом, який приїхав до Нью-Йорку зі своєю дружиною та двома синами після Першої світової. Вдачу він мав похмуру, був схильним до химерних коників та образливої лайки, але з часом у нього з'явилася мимовільна затаєна ніжність до вродливої Рози. Помітивши, як уважно спостерігала вона за його роботою зі своїх перших днів у студії, старий Шнайдерман вирішив взяти її учнем-асистентом і навчити всьому тому, що він знав про фотоапарати, освітлення та проявлення плівок, тобто мистецтву та навичкам свого бізнесу. Для Рози ж, яка доти так і не знала, чого шукає в житті, яка доти працювала на різних конторських посадах, отримуючи за свою роботу лише зарплатню і майже нічого більше, тобто не маючи жодної надії на внутрішнє задоволення, це стало буквально щасливим випадком: вона раптово натрапила на своє покликання – не просто нову роботу, а новий спосіб існування у світі: зазирати в обличчя сторонніх людей, цих облич щодня ставало дедалі більше, кожного ранку й кожного дня нові обличчя, кожне обличчя не схоже на всі решту. Невдовзі Роза збагнула, що їй подобається ця робота – дивитися на інших – і що вона ніколи в житті їй не набридне.

Стенлі тоді співпрацював зі своїми братами, яких обох звільнили від військової служби (через плоскостопість та поганий зір), і завдяки кільком винаходам та розширенню діяльності маленька радіо-ремонтна майстерня, започаткована 1932 року, перетворилася на чималий магазин меблів та побутової техніки на Спрінгфілд-авеню, який пропонував своїм клієнтам всі принади та хитрі прийоми тодішньої американської роздрібною торгівлі: продаж товарів у тривалу розстрочку, купуй два, а третій отримаєш безкоштовно, дешевий розпродаж раз на півроку, консультаційна служба і знижки для молодят, а також спеціальні розпродажі на свято День Прапора. Першим до Стенлі приєднався Арнольд, невдалий та не надто тямущий середній брат, який вже примудрився втратити кілька робіт у торгівлі і який пнувся щосили, намагаючись прогородувати свою дружину Джоан та трьох дітлахів, а через пару років їхню компанію поповнив Лью. Не тому, що цікавився меблями та побутовими пристроями, а тому, що вже вдруге за п'ять років Стенлі сплатив його картярські борги, і це змусило його приєднатися до братового бізнесу на знак щирого каяття, бо Лью розумів, що будь-яке небажання з його боку потягне за собою остаточне, до скону, небажання з боку Стенлі дати йому іще хоч копійку. Отак і виникло підприємство під назвою «Домашній Світ Трьох Братів», яким фактично керував лише один брат, Стенлі, наймолодший та найамбітніший з синів Фані, котрий, керуючись якимось химерним, але непохитним переконанням, що родинна вірність перевищує всі інші людські атрибути, добровільно звалив на себе тягар у вигляді своїх двох невдах-братів, які віддячували йому тим, що постійно запізнювалися на роботу, цупили десятки й двадцятки з каси, коли їхні кишені були порожніми, а в теплі місяці вшивалися пограти після обіду в гольф. Може, Стенлі й ображався на них за це, але ніколи не нарікав, бо закони всесвіту забороняли нарікати на рідних братів. І навіть попри те, що прибуток «Домашнього Світу» був трохи

нижчим, аніж міг би бути без витрат на зарплатню Лью та Арнольда, бізнес приносив стабільний дохід, а коли через пару років війна скінчилася, то перед ним розкрилися іще кращі перспективи, бо невдовзі мало з'явитися телебачення, і брати стали першими «хлопцями в мікрорайоні», які почали продаж телевізорів. Ні, Стенлі іще не став багатієм, але вже певний час його дохід стабільно зростає, а коли він того жовтневого вечора познайомився з Розою, то збагнув, що його найкращі дні іще попереду.

На відміну від Стенлі, Роза вже встигла пізнати вогонь пристрасного кохання. Якби не війна, яка забрала у неї її коханого, вони зі Стенлі ніколи б не познайомилися, бо Роза вже задовго до того жовтневого вечора була б замужем за іншим чоловіком. Але той молодик, з яким вона була заручена, Девід Раскін, майбутній лікар родом з Брукліна, який увійшов у її життя, коли їй було іще сімнадцять, загинув від випадкового вибуху під час навчань з основного курсу бойової підготовки на базі Форт-Бенніг в штаті Джорджія. Про це Роза дізналася у серпні 1942 року і відтоді багато місяців журилася, то німіючи, спустошена й безпорадна, від горя, то, мало не божеволіючи від туги, проклинала війну і ридала в подушку, не в змозі примиритися з думкою, що Девід більше ніколи не доторкнеться до неї. Єдине, що давало їй змогу жити протягом цих місяців, була її робота в студії Шнайдермана. Вона приносила їй втіху, задоволення і привід вставати вранці з ліжка, але Роза втратила апетит до спілкування і до зустрічей з іншими чоловіками, звівши її життя до рутинних справ вдома й на роботі та походів у кіно з подругою Ненсі Файн. Але потроху, особливо в останні два-три місяці, Роза поволі почала нагадувати саму себе, наприклад, знову відкриваючи для себе той факт, що їжа, якщо її покласти до рота, мала смак, і що коли на місто падав дощ, то кожному чоловікові, жінці та дитині доводилося перестрибувати через ті ж самі калюжі, що і їй. Ні, вона ніколи не оговтається від смерті Девіда, він завжди буде потаємним приви́дом, який супроводжуватиме її, коли вона, спотикаючись, плентатиметься в майбутнє, але двадцять один рік – це надто молодий вік, щоби повертатися спиною до світу, і Роза розуміла, що якщо вона не зробить над собою зусилля і не повернеться до навколишнього світу, то просто рухне додолу й помре.

Саме Ненсі Файн влаштувала їй побачення «наосліп» зі Стенлі, гостра на язик, жартівлива Ненсі з великими зубами та кістлявими руками, яка була найкращою подружкою Рози іще з дитинства, яке вони провели разом в бруклінському районі Краун-Хайтс. Ненсі познайомилася зі Стенлі на недільних танцях в Кетскілз під час одного з велелюдних раутів в готелі «Браун», організованого для неодружених, але охочих одружитися молодих євреїв Нью-Йорка. Ті здибанки Ненсі називала «ринком кошерного товару», і хоча сама вона до охочих не відносилася (бо була заручена з військовиком, який служив на Тихоокеанському театрі бойових дій і який, згідно з останніми повідомленнями, іще числився серед живих), вона ходила на них з подругою просто задля забави і випадково потанцювала там з «одним хлопцем з Ньюарку на ім'я Стенлі». Той виявив бажання зустрітися з нею знову, але після того, як Ненсі сказала, що вже заповіла свою цноту іншому хлопцю, він посміхнувся, комічно вклонився і вже хотів був піти, як вона почала розповідати йому про свою подругу, Розу Адлер, «найгарнішу дівчину по цей бік Дунаю та наймилішу особу по цей бік, ну... всього, що завгодно». Отаким було щире ставлення

Ненсі до Рози, і коли Стенлі збагнув, що вона не жартує, то сказав, що хотів би зустрітися з її неабиякою подругою. Ненсі вибачилася перед Розою за те, що про неї розповіла, але Роза просто знизала плечима, знаючи, що Ненсі не мала на увазі нічого поганого, а потім спитала: «А який він з себе?» За словами Ненсі, Стенлі Фергюсон був шість футів заввишки, симпатичний, трохи старуватий (бо майже тридцять здавалося їй, двадцятидворічній, ледве не дідівським віком), займався бізнесом і, судячи з усього, займався успішно. А ще він був чарівливий, ввічливий і дуже добре танцював. Вслухавшись у цю інформацію, Роза на кілька секунд замовкла, розмірковуючи, чи готова вона до такої серйозної справи, як побачення наосліп, і раптом, під час цих роздумів, їй спало на думку, що Девіда немає на світі вже більше року. Подобається їй це чи ні, але настав момент розвідати обстановку. Роза поглянула на Ненсі й сказала: «Мабуть, мені не завадило б побачитися з цим Стенлі Фергюсоном – як ти гадаєш?»

Багато років потому, коли Роза розповідала сину про події того вечора, вона не сказала йому назви ресторану, куди вони зі Стенлі зайшли повечеряти. Проте, якщо Фергюсона не зраджувала пам'ять, йому здавалося, що то було десь в центрі Манхеттена, але невідомо з якого боку – чи то на Іст-сайді, чи то на Вест-сайді. Той ресторан був елегантним закладом з білими скатерттинами на столах та офіціантами в коротких піджаках з краватками-метеликами, а це означало, що Стенлі свідомо хотів справити на Розу велике враження, довести, що він може дозволити собі подібні надмірності, якщо забажає. Ненсі таки мала рацію – Роза визнала Стенлі фізично привабливим, її вразила легкість, з якою він пересувався, грація й гнучкість його тіла під час руху, а ще її вразили його руки, розмір та сила його рук, вона помітила це відразу ж, вразили її його спокійні неагресивні очі, які він з неї не зводив, карі очі, ані великі, ані маленькі, а над очима – густі чорні брови. Не здогадуючись про те монументальне враження, яке вона справила на свого ошелешеного співтрапезника, не відаючи, що потиск руки спричинився до повної дезінтеграції внутрішнього ества Стенлі, Роза була дещо здивованою тим, як мало Стенлі говорив на початку обіду, і тому дійшла висновку, що він – особа надзвичайно сором'язлива, хоча це було й не зовсім так. Через те, що вона сама нервувала, а також через те, що Стенлі так і продовжував мовчки сидіти, Роза взялася говорити за них двох, себто говорила надто багато. Збігали хвилини, і вона дедалі більше соромилася того, що торохтіла наче безтолкова пустомеля – зокрема, вихвалялася своєю сестрою, розповідала йому, що Мілдред була надзвичайно обдарованою студенткою, що вона минулого червня закінчила з відзнакою Коледж Хантер Міського університету Нью-Йорка і в рамках програми післявузівського навчання була зачислена до Колумбійського університету – єдина жінка з факультету англійської мови і єдина з лише трьох євреїв, тільки уявіть собі, як пишалася нею родина! Щойно Роза згадала про родину, як заходилася розповідати про дядька Арчі, молодшого брата його батька. Арчі Адлер був піаністом з групи «Даунтаун Квінтет», яка виступала в «Кривці Моу» на П'ятдесят другій вулиці, і, за словами Рози, те, що в родині був музикант, надзвичайно її надихало: митець, свого роду ренегат, який цікавився не лише зароблянням грошей, так, вона любила свого дядька Арчі, і він був, поза всяким сумнівом, її найулюбленішим родичем. А потім Роза неминуче перейшла до теми своєї роботи у Шнайдермана, перерахувавши все те, чому він навчив її за останні півтора року, отого

буркотливого і лайливого Шнайдермана, який ходив з нею в неділю до району Бовері на Манхеттені видивлятися там старих п'яниць та безхатків – життєвих невдах з сивими бородами та довгим сивим волоссям, з величними головами, схожими на голови древніх пророків та царів. Шнайдерман платив тим старикам гроші, щоби вони позували йому в студії, здебільшого в костюмах – в тюрбанах, пальтах та оксамитових халатах, так само і Рембрандт одягав бідняків та бомжів в Амстердамі сімнадцятого сторіччя, і саме його освітленням, освітленням Рембрандта, користувалися вони, фотографуючи тих стариків. Те освітлення поєднувало в собі і світло, і темряву, глибоку тінь з невеличким мазком світла, і тепер, коли Шнайдерман вже достатньо їй довіряв, вона мала змогу встановлювати освітлення сама і тому зробила кільканадцять портретів цих імпазантих персонажів самотужки. В цей момент розмови Роза вжила слово «світлотінь» і враз збагнула, що Стенлі, напевне, і гадки не мав, про що вона йому розповідала, мабуть, для нього все це звучало як китайська грамота, але він все одно так і сидів, не зводячи з неї очей, слухаючи її, захоплений та мовчазний, наче громом уражений.

Їй здалося, що її промова прозвучала як невдалий акторський монолог, і Розі стало соромно. На щастя, цей монолог був перерваний появою основної страви, що дало їй кілька секунд, аби зібратися з думками, і на той час, коли вони заходилися смакувати страву (назва невідома), Роза вже встигла достатньо заспокоїтися, щоби збагнути: її нехарактерне тріскотіння було свого роду щитом, яким вона захистилася, аби не розповідати про Девіда, бо то була єдина тема, на яку їй не хотілося говорити, дуже не хотілося говорити, і тому їй довелося довго й безглуздо базікати, щоби не розкрити свою рану. І Стенлі Фергюсон не мав до цього жодного стосунку. Він виглядав пристойним чоловіком, і не було його провини в тім, що його не взяли до війська, що він сидів отут в ресторані в ладно скроєному цивільному костюмі, а не товк багнюку десь далеко в джунглях тихоокеанських островів і не гинув, розірваний на шматки випадковим вибухом під час військових навчань. Ні, то була не його провини, і з її боку було б жорстоко й безсердечно винуватити Стенлі в тому, що доля пощадила його, однак як же ж їй не зробити порівняння, як же ж їй не спитати себе: чому цей чоловік живе, а Девід – загинув?

Втім, вечерея пройшла цілком нормально. Коли Стенлі оговтався від початкового шоку і зміг перевести подих, він проявив себе приємним хлопцем, не самозакоханим, як більшість чоловіків, а уважним і чемним, може, і не сліпуче дотепним, але з добрим почуттям гумору: він сміявся й тоді, коли Роза казала щось навіть віддалено смішне, а коли заговорив про свою роботу та плани на майбутнє, вона побачила, що в ньому є щось солідне, щось надійне. Шкода, що Стенлі був бізнесменом і не цікавився Рембрандтом та фотографією, але він, принаймні, підтримував політику президента Рузвельта (в основному) і начебто абсолютно щиро визнавав, що багато в чому не розбирався й багато чого не знав, включно з живописом сімнадцятого сторіччя та мистецтвом фотографії. Він їй сподобався. Роза визнала його приємним у спілкуванні, але хоча Стенлі й мав майже усі риси «вдалого улову», вона зрозуміла, що ніколи не зможе покохати його так, як на те сподівалася Ненсі. Після обіду вони півгодини просто гуляли тротуарами центральної частини міста, і згодом зайшли випити до «Криівки Моу», де привітно помахали руками дядьку Арчі, який корпів

над клавішами свого фортепіано (той відповів глузуватою посмішкою і підморгнув). А потім Стенлі провів Розу назад до квартири її батьків на Західній П'ятдесят восьмій вулиці. Він піднявся з нею на ліфті, але в гості вона його не запросила. Простягнувши руку для прощання (вправно виключивши при цьому будь-яку можливість першого поцілунку), Роза подякувала йому за чудовий вечір, а потім обернулася, відімкнула двері й увійшла до квартири, майже не сумніваючись, що бачить Стенлі востаннє.

Але Стенлі, звісно, думав інакше, бо все пішло для нього інакше відтоді, як він познайомився з цією дівчиною, і, не знаючи анічогісінько про Девіда Раскіна та згорьоване Розине серце, він змикитив, що має діяти швидко, бо Роза була не з тих дівчат, які довго залишаються непоміченими. Він не мав жодного сумніву, що чоловіки так і вертілися біля неї цілими зграями, бо вона була разуче чарівною, кожна часточка її тіла світилася красою, грацією й добротою, і вперше в житті Стенлі націлився на неможливе: здолати незчисленні орди залицяльників Рози і здобути її для себе, оскільки твердо вирішив одружитися з цією жінкою, а якщо вона не стане його дружиною, то тоді нею не стане ніхто.

Наступні чотири місяці він часто заходив до неї, втім, не настільки часто, щоби набриднути, але регулярно, настійливо, з незмінною цілеспрямованістю й рішучістю, обходячи з флангів своїх уявних суперників завдяки маневрам, які видавалися йому стратегічнодалекоглядними й кмітливими. Але правда полягала в тім, що серйозних супротивників в загальній картині не проглядалося: в ній маячили двоє-трьох інших чоловіків, з котрими Ненсі познайомила Розу вже після того, як та познайомилася зі Стенлі у жовтні, але Роза одного за одним їх забракувала, відхиливши їхні запрошення на зустріч, і продовжила вичікувати, а це означало, що Стенлі виявився таким собі лицарем, який мчав в атаку безлюдним полем, хоча й бачив довкола себе фантомних ворогів. Ставлення Рози до нього не змінилося, але вона радше воліла бути в компанії Стенлі, аніж сидіти на самоті у своїй кімнаті чи слухати після вечері радіо разом з батьками. Тому Роза рідко відмовляла, коли Стенлі кудись запрошував її увечері, приймаючи його пропозиції покататися на ковзанах, пограти в кеглі, потанцювати (він дійсно виявився потрясаючим танцювальником), послухати Бетховена в Карнегі-хол, подивитися мюзикл на Бродвеї чи фільм в кінотеатрі. Вона швидко переконалася, що драми не мали на Стенлі жодного впливу (під час «The Song of Bernadette» та «For Whom the Bell Tolls» він просто заснув), але на комедіях він жодного разу не скліпив очей. Наприклад, вони обидва реготали під час перегляду «The More the Merrier»^[1 - «Чим більше, тим веселіше». – Прим. пер.], соковитого, як кремова пампушка, фільму про дефіцит житла у Вашингтоні під час війни, де головні ролі виконували Джоел Мак-Крі (такий вродливий) і Джин Артур (одна з Розиних улюблениць). Але дещо, мовлене одним з інших акторів, справило на неї найсильніше враження. То була фраза, сказана Чарльзом Коберном, який грав роль такого собі Купідона, замаскованого під старого американського пузання, фраза, котру він повторював знову й знову впродовж усього фільму: «вишуканий, акуратний та приемний хлопець», повторював як рефрен, що вихваляв чесноти такого типу чоловіка, якого хотілося б мати кожній жінці. Стенлі Фергюсон дійсно був акуратним, приемним і відносно молодим, а якщо

«вишуканий» означало «стрункий, граціозний та законослухняний», то всі ці якості були також притаманні йому, однак Роза не була впевнена, що саме ці чесноти вона шукала в чоловіках, особливо після її кохання до настирливого та мінливого Девіда Раскіна, який інколи бував аж надто виснажливим коханцем, але яскравим та завжди непередбачуваним в своїх постійно мутуючих формах, тоді як Стенлі здавався таким посереднім та передбачуваним, таким надійним, тому вона ніяк не могла визначитися, чим є така стабільність вдачі – чеснотою чи вадою.

З іншого боку, він не набридав їй, вимагаючи поцілунків (бо знав, що їй ця ідея не сподобається), не набридав навіть попри те, що тепер вже було абсолютно ясно, що він страшенно захопився нею і при кожній зустрічі йому доводилося стримуватися, щоби не доторкнутися до неї, не поцілувати її, не обійняти.

З іншого боку, коли Роза сказала, що вважає Інгрід Бергман вражаюче вродливою, Стенлі у відповідь зневажливо розсміявся, глянув їй у вічі і мовив, дуже спокійно і дуже впевнено, що Інгрід Бергман навіть не гідна з нею до пари стати.

З іншого боку, одного холодного дня наприкінці листопада він заявився без попередження до студії Шнайдермана і попросив зробити його фотопортрет, і зробити його мав не Шнайдерман, а вона.

З іншого ж боку, її батьки поставилися до нього схвально, схвально поставився до нього Шнайдерман, і навіть Мілдред, Герцогиня Сноб-холу висловила своє приязне ставлення, заявивши, що Розі міг трапитися хтось значно гірший.

З іншого ж боку, у Стенлі траплялися свої моменти натхнення, непоясними виплески невгамовної життєрадісності, коли щось у ньому виривалося на волю, і він перетворювався на жартівливого, відчайдушного і нестримного пустуна, як, наприклад, того вечора, коли він розважав Розу на кухні в квартирі її батьків, жонглюючи трьома сирими яйцями, тримаючи їх у повітрі цілих дві хвилини завдяки шалено швидким і точним рухам рук, допоки одне з яєць не впало, розбившись, на підлогу. Решту ж два він впустив навмисне, вибачившись за конфуз мовчазним жестом коміка (Стенлі знизав плечима) та зробивши заяву, яка складалася з одного слова: «Ой!»

Протягом отих чотирьох місяців вони бачилися раз чи два на тиждень, і навіть попри те, що Роза не могла віддати Стенлі своє серце так, як він віддав їй своє, вона була вдячна йому за те, що він підняв її з землі й знову поставив на ноги. Якби так пішло і далі, то вона б не заперечувала, але щойно Роза почала почуватися зі Стенлі комфортно, щойно їй почала подобатися гра, в яку вони грали разом, Стенлі раптом різко змінив правила.

Був кінець січня місяця 1944 року. В Росії щойно скінчилася 900-денна облога Ленінграду; в Італії німці зупинили наступ союзників під горою Монте-Касіно; в Тихому океані американські війська збиралися висадитися на Маршалові острови; а на домашньому

фронті, на краю Центрального парку Нью-Йорка Стенлі пропонував Розі вийти за нього заміж. Угорі палало яскраве зимове сонце, безхмарне небо було пофарбоване в глибокий та блискучий відтінок синього, в ту прозору кришталеву блакить, яка огортає Нью-Йорк лише в певні дні січня. Отже, тої сонячної неділі, за тисячі миль від крові та страждань нескінченної війни, Стенлі сказав Розі, що це має бути або шлюб, або нічого, що він обожнює її, що ніколи в житті нічого подібного ні до кого не відчував, що все його майбутнє залежало від неї, а якщо вона йому відмовить, то більше ніколи його не побачить, бо думка про те, що він побачить її знову, буде для нього нестерпною, і тому йому доведеться зникнути з її життя назавжди.

Роза попрохала у нього тиждень на роздуми. Це було так несподівано, пояснила вона, так раптово, і тому їй потрібно було трохи часу, аби подумати. Звісно, сказав Стенлі, звісно, візьми тиждень на роздуми, а він зайде до неї наступної неділі, рівно через тиждень. А потім, перш ніж попрощатися, вони, стоячи на П'ятдесят дев'ятій вулиці біля входу в парк, вперше поцілувалися, і Роза вперше після їхнього знайомства побачила сльози, що блищали у Стенлі в очах.

Результат, ясна річ, був визначений давним-давно. Він став не лише записом у розширене й авторизоване видання «Книги Земного Буття» – його можна знати також в Манхеттенському міському архіві, де реєстр інформує нас про те, що Роза Адлер та Стенлі Фергюсон одружилися 6 квітня 1944 року, рівно за два місяці до висадки союзників у Нормандії. Отже, ми тепер знаємо, що Роза вирішила дати позитивну відповідь, але як і чому вона прийшла до такого рішення, сказати складно. Тут спрацювали численні фактори, кожен з яких працював в унісон та супроти інших, а через те, що Роза до всіх цих факторів ставилася двояко й нерішуче, то тиждень, виділений на роздуми, виявився для майбутньої матері Фергюсона болісним і томливим. По-перше: знаючи Стенлі як людину слова, Роза жахалася від думки, що більше ніколи його не побачить. Як би там не було, але після Ненсі він був її найкращим другом. По-друге: їй виповнився вже двадцять один рік, тобто вона була достатньо молодою, щоби такою вважатися, але вже не такою молодою, як більшість тодішніх дівчат на видання, оскільки вельми часто в ті часи дівчата вдягали весільні плаття у вісімнадцять чи дев'ятнадцять років, а чого Розі дуже не хотілося, так це залишитися незаміжною. По-третє: так, вона не кохала Стенлі, але dokonаний факт полягав у тім, що не всі шлюби з кохання ставали шлюбами вдалимими й міцними, до того ж вона десь вчитала, що шлюби з розрахунку, які переважали в традиційних іноземних культурах, не були менш або більш щасливими, аніж шлюби в країнах Заходу. По-четверте: так, вона не кохала Стенлі, але правда полягала в тім, що вона вже не могла покохати нікого отим Великим Коханням, яким вона кохала Девіда, бо Велике Кохання трапляється людині лише один раз у житті, і тому мала змиритися з кимось меншим за ідеал, якщо не хотіла провести решту життя на самоті. По-п'яте: Стенлі не мав у собі нічого такого, що дратувало б її чи викликало огиду. Думка про секс із ним її не відштовхувала. По-шосте: він кохав її шалено й безумно і ставився до неї з добротою й повагою. По-сьоме: в гіпотетичній розмові, яку вони мали за два тижні до його пропозиції, Стенлі сказав, що жінки вільні переслідувати свої власні інтереси і що їхнє життя не має

обертатися винятково довкола їхніх чоловіків. Чи не мав він на увазі роботу, поцікавилася вона. Так, і роботу також, наряду з усім іншим. Це означало, що їй не доведеться кидати роботу у Шнайдермана, що вона й далі зможе опановувати професію фотографа.

По-восьме: так, вона не кохала Стенлі. По-дев'яте: багато чого у ньому їй подобалося, не викликало сумніву те, що гарне значно переважало в ньому не надто гарне, але ж чому він постійно засинав на фільмах? Може, він втомлювався, працюючи подовгу в себе на роботі? А може, оті напівопущені повіки свідчать про брак зв'язку зі світом почуттів?

По-десяте: Ньюарк! Чи зможе вона там жити? По-одинадцять: Ньюарк – це проблема, однозначно. По-дванадцять: їй пора було покинути своїх батьків. Вона була вже надто дорослою, щоби жити з ними в одному помешканні, і хоч як би вона не любила свою матір та батька, вона зневажала їх за лицемірство – батька за те, що той вперто і не розкаюючись продовжував ганятися за кожною спідницею, а матір – за те, що вдавала, наче цього не помічає. Якось на днях, йдучи пообідати до кафе-автомату біля студії Шнайдермана, Роза випадково помітила свого батька, який ішов рука в руку з жінкою, яку вона ніколи не бачила раніше і яка була років на десять-п'ятнадцять молодшою за нього. Їй стало так гидко, і вона так розлютилася, що їй захотілося підбігти до батька й затопити йому в пику.

По-тринадцять: якщо вона вийде заміж за Стенлі, то хоча би в чомусь обскаже Мілдред навіть попри те, що було неясно, чи мала її старша сестра якийсь інтерес до заміжжя. Наразі Мілдред почувалася прекрасно, стрибаючи від одного короткого роману до іншого. Бог їй у поміч, але не такого життя хотіла для себе Роза.

По-чотирнадцять: Стенлі заробляв гроші, а з того, що вона встигла дізнатися, він з часом зароблятиме дедалі більше грошей. Ця думка давала втіху, але водночас і певну тривогу. Для того, щоби заробляти гроші, треба думати про гроші увесь час. Чи зможе вона жити з чоловіком, чийм єдиним улюбленим заняттям є наповнення власного банківського рахунку?

По-п'ятнадцять: Стенлі вважав її найгарнішою жінкою Нью-Йорка. Вона знала, що це не так, але не сумнівалася, що Стенлі щиро так вважав.

По-шістнадцять: на горизонті більше нікого не було. Навіть якщо Стенлі так і не вдасться стати другим Девідом, він був значно кращим за отих жалюгідних скиглів, яких підсилала їй Ненсі. Стенлі, принаймні, був дорослою людиною. Стенлі, принаймні, ні на що й ні на кого не скаржився.

По-сімнадцять: Стенлі був євреєм так само, як була єврейкою і вона, тобто він був вірним членом племені, але не мав інтересу до релігії і не збирався клястися в своїй вірності Богу, а це означало життя, необтяжене ритуалами й забобонами – нічого іншого, окрім подарунків на свято Хануки, маці, Чотири Запитання раз на рік весною, обрізання для хлопчика, якщо в них народиться хлопчик, але не буде молитов, не буде синагог, не буде необхідності вдавати, що вона вірить в те, в що насправді не вірить, в те, що насправді не вірили й інші.

По-вісімнадцять: так, Стенлі вона не любила, але Стенлі любив її. Може, цього буде достатньо для початку, для першого кроку. А там видно буде.

Свій медовий місяць вони провели на курорті біля озера в горах Адірондак. То була семиденна ініціація в таємниці подружнього життя, нетривала, але нескінченна, оскільки кожна секунда начебто несла в собі вагу цілої години або цілого дня просто завдяки самій лише новизні всього, що вони переживали разом. То був період нервозності й полохливого пристосування один до одного, маленьких перемог та інтимних зізнань, під час якого

Стенлі дав Розі перші уроки водіння авто і навчив її основам тенісу, а потім вони повернулися до Ньюарку й облаштувалися в помешканні, де провели перші роки свого заміжжя – то була квартира з двома спальнями в районі Ван Вельсдор поблизу озера Віквехік. З нагоди шлюбу Шнайдер подарував Розі аж місяць оплаченої відпустки, а протягом трьох тижнів перед виходом на роботу Роза похапцем опановувала мистецтво куховарити, цілковито покладаючись на грубенький старий посібник з американської кухонної науки, який матір подарувала їй колись на день народження. Той грубенький фоліант називався «Кулінарна книга для початківців», мав підзаголовок «Шлях до серця чоловіка», нараховував шістсот двадцять три сторінки, написані місіс Симоною Кендер, і містив «Перевірені рецепти з ідалень громадських шкіл Мілуокі, Дівчачого профтехучилища, рецепти від авторитетних дієтологів та досвідчених хатніх господинь». На початку кулінарного навчання траплялися численні катастрофи, але Роза завжди була кмітливою ученицею, тому коли за щось бралася, то, зазвичай, доводила почате до кінця вельми успішно, але навіть в ті дні спроб і помилок, пересмаженого м'яса та недоварених овочів, липких, як пластилін, пирогів та грудкуватого пюре Стенлі жодного разу їй не дорікнув. Хоч яку б жахливу страву вона йому не подавала, він терпляче з'їдав її геть усю, до останньої крихти, жуячи її з явним задоволенням, а потім кожного вечора, буквально кожного вечора дякував їй за надзвичайно смачні харчі. Розі інколи здавалося, що то він піддражнює її, що то він просто надто зайнятий власними думками, щоби звертати прискіпливу увагу на те, що вона подає йому на стіл, але це стосувалося не лише страв, які вона готувала, а й усіх інших аспектів їхнього сумісного життя. Якось Роза, замислившись над цим явищем, зібрала докупи всі ті моменти, які потенційно загрожували суперечкою між ними, і прийшла до приголомшливого, абсолютно неймовірного висновку, що Стенлі ніколи її не критикував. Вона була для нього бездоганим створінням, бездоганною жінкою, бездоганною дружиною, і тому, як в отому теологічному постулаті, що стверджував неминучість існування Бога, все, що вона робила, казала й думала, було незмінно бездоганим, просто мусило бути бездоганим. Проживши в одній спальні з Мілдред більшу частину свого життя, з тою Мілдред, яка називала її «пустоголовою» за те, що вона надто часто ходила в кіно, яка устаткувала всі свої шафки замками, аби її молодша сестра не запозичувала в неї одіж, Роза жила тепер в одній спальні з чоловіком, який вважав її бездоганною, і при тому цей чоловік в тій самій спальні швидко навчався грубо пестити її всіма способами, які їй подобалися найбільше.

У Ньюарку було нудно, але квартира була просторішою та краще освітленою, ніж помешкання Розиних батьків по той бік ріки, а всі меблі були новими (найкращі з того, що міг запропонувати «Домашній Світ Трьох Братів» – може, і не найкращі з усього, що можна було роздобути, але наразі достатньо добрі). Оскільки Роза знову пішла на роботу до студії Шнайдермана, місто й далі залишалося фундаментальною частиною її життя – такий милий, брудний та всеїдний Нью-Йорк, столиця людських облич, горизонтальна Вавилонська вежа людських мов. Щоденна подорож на роботу складалася з поїздки неквапливим автобусом до потягу, дванадцяти хвилин у поїзді від Пенсильванського вокзалу до Пенсильванської станції метро, а потім – кілька хвилин ходьби до студії Шнайдермана. Розі подобалася ця поїздка, бо вона мала змогу бачити довкола себе так

багато людей, а особливо їй подобався той момент, коли потяг в'їжджав до Нью-Йорку й зупинявся, після чого завжди слідувала коротка пауза, неначе увесь світ затамовував подих в мовчазному передчутті, а потім двері розчинялися, всі хутко кидалися до виходу, і вагон за вагоном починав вивергати пасажирів на швидко заповнюваний натовпом перон. Роза буквально упивалася швидкістю та впертою цілеспрямованістю цього натовпу, де кожен кидався в одному й тому самому напрямку; вона була його частиною у самісінькому вирі, ідучи, як всі решта, на роботу. Це давало їй змогу почуватися незалежною, хоча й прив'язаною до Стенлі, але самостійною, і це було нове, хороше почуття. Коли Роза піднімалася сходами й вливалася в ще один натовп під відкритим небом, вона прямувала до Західної Двадцять сьомої вулиці, уявляючи тих різних людей, які того дня прийдуть до студії: матерів та батьків з новонародженими дитинчатами, маленьких хлопчиків в бейсбольній уніформі, старезні подружні пари, охочі зробити портрет на день сорокаріччя чи п'ятдесятиріччя їхнього подружнього життя, хихотливих дівчат в капелюшках та накидках, жінок з жіночих клубів, чоловіків з чоловічих клубів, поліцейських новобранців у синій парадній формі, і, звісно ж, військовиків, яких ставало дедалі більше, інколи – з дружинами чи подругами, але здебільшого самотніх одиноких вояків, які прибули до Нью-Йорку у відпустку чи повернулися з фронту додому, або збиралися відбути в далекі краї, щоби вбивати й бути вбитими. Вона молилася за всіх них, молилася, щоби всі вони повернулися цілими й неушкодженими, зі здоровими руками й ногами на живих тілах, молилася кожного ранку йдучи від станції метро до Західної Двадцять сьомої вулиці, щоби війна скінчилася якомога скоріше.

Роза не мала ані серйозних жалів, ані болючих задніх думок стосовно її згоди вийти заміж за Стенлі, проте заміжжя принесло їй певні незручності, жодне з яких не було безпосередньо пов'язаним зі Стенлі. Втім, породичавшись з ним, вона породичалася також з його сім'єю, і кожного разу, опиняючись в одній компанії з тріо невдах, вона не переставала дивуватися, як Стенлі примудрився прожити з ними усе своє дитинство і при цьому не стати таким же пришепелуватим, як і вони. Найколеритнішою особою була, звісно, його матір, і досі сповнена енергії Фані Фергюсон, якій на той час вже було десь під сімдесят, яка мала чи то п'ять футів два дюйми, чи то п'ять футів два з половиною дюйми заввишки, і яка являла собою похмуру метушливо-прискіпливу зануду з кривою гримасою на обличчі. Сидячи одна на диванчику під час родинних зустрічей, вона щось буркотіла собі під ніс, а сиділа вона одна тому, що ніхто не наважувався наблизитися до неї, особливо п'ятеро її онуків віком від шести до одинадцяти років, які, схоже, смертельно боялися її, бо Фані запросто могла луснути їх по голові кожного разу, коли дітлахи виходили за межі дозволеного (якщо виходом за межі дозволеного можна було вважати гучні відрижки, сміх, вереск, підстрибування, а також удари головою та іншими частинами тіла об меблі). А коли Фані не могла підібратися до онуків достатньо близько, щоби торохнути кого-небудь з них по голові, вона волала на них голосом таким гучним, що аж шибки торохтіли. Коли Роза вперше зустріла Фані, та ущипнула її за щоку (достатньо сильно, аби спричинити біль) і сказала їй, що вона – гарна дівчина. А потім впродовж решти візиту Фані вперто ігнорувала її – і відтоді продовжувала ігнорувати під час кожного візиту, зводячи все спілкування між ними до формального «здрастуйте» і «прощайте»,

та оскільки Фані демонструвала таку ж саму байдужість і до інших двох невісток, Міллі та Джоан, Роза не приймала це близько до серця. Фані турбувалася лише про своїх синів, синів, які підтримували її матеріально і сумлінно приходили до неї кожного вечора у п'ятницю на вечерю, тоді як жінки, з якими одружилися її сини, були для неї не більш ніж примарами, і часто вона навіть імен їхніх пригадати як слід не могла. Все це не надто дратувало Розу, бо її стосунки з Фані були нечастими й нерегулярними, але зовсім інакше було з братами Стенлі, оскільки вони працювали у нього, і їй доводилося бачитися з ними мало не щодня. Та коли вона усвідомила той приголомшливий факт, що ці двоє були найвродливішими чоловіками, яких їй доводилося бачити, божественними мужчинами, схожими на Еррола Флінна (Лью) та Кері Гранта (Арнольд), у неї почала накопичуватися сильна антипатія до обох братів. Вона відчувала, що були вони дріб'язковими й нечесними, старший Лью не вирізнявся особливим розумом і був жертвою своєї пристрасті грати, роблячи ставки, на футбольних та бейсбольних іграх, а молодший Арнольд був просто напів-ідіотом, хтивим ловеласом зі скляними очима, який забагато пив і ніколи не проминав можливості торкнутися її рук та плечей, ущипнути її за руку чи за плече, і завжди називав її «крихіткою» та «плячечкою», від чого їй відразу до нього лише ставала дедалі глибшою. Їй страшенно не подобалося, що Стенлі влаштував їх на роботу в магазині, вона казилася від того, як вони насміхалися над ним поза очі, а інколи й прямо у вічі, але Стенлі, добрий Стенлі, в сто разів кращий за них разом узятих, робив вигляд, що нічого не помічає, безсловесно мирячись з їхньою жадібністю, лінню та насмішками. Він демонстрував щодо них таку терпимість, що Розі почало здаватися, наче вона, сама того не бажаючи, вийшла заміж за святого, за одного з тих рідкісних індивідів, які ніколи й думки погані ні про кого не мали. Хоча, гадала далі вона, Стенлі запросто міг бути всього-на-всього слабовольним простаком, чоловіком, який так і не навчився постояти сам за себе. З невеликою допомогою з боку своїх братів (а може, і без їхньої допомоги взагалі) він перетворив «Домашній Світ Трьох Братів» на прибутковий концерн, великий, з неоновим вивіскою, універмаг, де продавалися крісла та радіо, обідні столи та холодильники, меблі для спальень та гомогенізатори Ворінга. То було підприємство з високим оборотом і товарами середньої якості, яке обслуговувало клієнтуру з середніми та низькими доходами, така собі агора двадцятого сторіччя, але після кількох відвідин протягом перших тижнів потому, як вона вийшла заміж, Роза припинила заходити до магазину – не лише тому, що знову вийшла на роботу, а тому, що їй там було тривожно, поруч з братами Стенлі вона почувалася нещасливою й абсолютно чужою.

Втім, її розчарування в родині свого чоловіка дещо пом'якшувалося дружинами та дітьми його братів, себто, тими Фергюсонами, які насправді Фергюсонами не були, яким не довелося пережити тих нещасть, які впали на голову Айку, Фані та їхньому потомству, і Роза швидко подружилася з Міллі та Джоан. Обидві жінки були значно старшими за неї (тридцять чотири та тридцять два), але вони радо прийняли її до своєї компанії як рівного члена, надавши їй повного статусу в день одруження, а це означало, окрім всього іншого, що Роза мала право бути посвяченою у всі таємниці своячок. Особливо велике враження справила на Розу говірка Міллі, яка курила цигарку за цигаркою, жінка настільки худорлява, що здавалося, наче замість кісток у неї під шкірою дроти. Вона була розумною,

мала власну думку і добре розуміла, за якого чоловіка вийшла заміж в особі Лью. Але хоч якою б лояльною не залишалася вона до свого хитруватого, зрадливого й марнотратного чоловіка, це не заважало їй точити безперервний потік іронічних дотепів у його бік, і були ті дотепи такими розумними та ядучими ремарками, що Розі інколи доводилося виходити з кімнати, аби не розсміятися надто голосно. У порівнянні з Міллі, Джоан була дещо простакуватою, але такою добросердою й великодушною, що й досі не второпала, за якого бовдура вийшла заміж. Яка ж вона добра матір, думала Роза, така ніжна, терпляча й турботлива, тоді як гострий язик Міллі часто призводив її до сварок з дітьми, які поводитися менш виховано, ніж діти Джоан. У Міллі дітей було двоє: одинадцятирічний Ендрю та дев'ятирічна Еліс, а в Джоані – троє: десятилітній Джек, восьмирічна Френсі та шестирічна Руф. Всі вони по-різному подобалися Розі, можливо, окрім Ендрю, який, схоже, був надто грубий та забіякуватий, і йому часто влітало від Міллі за те, що він бив свою маленьку сестричку. Але найбільше Роза полюбила Френсі, так, це була однозначно Френсі, вона просто не могла не полюбити її, бо дівчинка була така гарненька, така напрочуд жвава, і коли вони познайомилися, то це було наче кохання з першого погляду. Висока, з каштановим волоссям, Френсі кинулася Розі в обійми, примовляючи: «Тітонько Роза, тітонько Роза, ви така гарненька, така гарненька, така надзвичайно гарненька, що тепер ми назавжди будемо з тобою друзями». Отак і почалася їхня дружба, отак і продовжувалася, вони були в захваті одна від одної, і Роза відчувала, що мало було речей приємніших у цьому світі, ніж той момент, коли Френсі вибиралася їй на коліна, коли вони всі сиділи за столом, і починала розповідати їй про школу, про останню книжку, яку вона прочитала, про подругу, яка сказала їй щось погане, або про плаття, яке матуся збиралася подарувати їй на день народження. Від заспокійливої ніжності Розиного тіла дівчинка розслаблялася, а коли вона говорила, то Роза гладила її по голові, щоках та спині, і невдовзі їй починало здаватися, що вони спливли у повітря, удвох полишили кімнату, будинок та вулицю і плывуть собі разом у небі. Так, ці родинні зібрання дійсно бували похмурими й занудливими, але бували в них і віддушини, несподівані маленькі дива, котрі траплялися в найнесподіваніші моменти, бо, на думку Рози, боги були істотами ірраціональними і винагороджували нас своїми дарунками випадково і навмання.

Розі хотілося стати матір'ю, завагітніти, народити дитину, відчувати, як в ній б'ється друге серце. Ніщо не важило так багато, як це бажання, навіть її робота у Шнайдермана, навіть отой омріяний, але іще нечіткий план, згідно до якого вона одного дня збиралася стати самостійним фотографом, відкрити власну студію з власним іменем на вивісці над парадним входом. Ці амбіції нічого не значили, коли вона порівнювала їх з простим бажанням подарувати світу нову людину, власне дитинча, власного сина чи доньку, і бути матір'ю того дитинчати всю решту життя. Стенлі старанно виконував свою частину роботи без презервативів і запліднив її тричі протягом перших півтора року їхнього спільного життя, але тричі у Рози стався викидень, кожного разу – на третьому місяці вагітності, і коли вони в квітні 1946 року відмічали другу річницю свого одруження, дітей у них і досі не було.

Лікарі запевняли, що у неї все було нормально, що вона була при доброму здоров'ї і

одного разу неодмінно виносить плід належні дев'ять місяців, але ці втрати тиснули на Розу важким тягарем, і з кожним ненародженим немовлятам, з кожною наступною невдачею вона почувалася так, ніби у неї крали її жіноче ество. Вона плакала цілими днями після кожного фіаско, плакала так, як не плакала ніколи після загибелі Девіда, і зазвичай така оптимістична Роза, завжди життестійка і ясно мисляча Роза поринала в сумну й хворобливу жалість до самої себе. Якби не Стенлі, то важко було б сказати, до яких глибин саморуйнування вона могла б дійти, але він залишався непохитним та стриманим, незворушним до її зліз, і після кожного втраченого немовляти продовжував запевняти її, що то була лише тимчасова невдача і що насамкінець все владнається. В такі хвилини Роза відчувала до нього таку близькість і любов, була йому така вдячна за його доброту. Звісно, вона не вірила жодному його слову – як же ж вона могла вірити, коли все свідчило навпаки? – але ця втішна брехня чинила на неї заспокійливий вплив. Втім, Розу спантеличував той спокій, з яким Стенлі зустрічав повідомлення про іще один викидень, її страшенно дивувала його незворушливість до жорстокого й кривавого вигнання його ненароджених дітей з її тіла. Може, думала вона, Стенлі не поділяє її бажання мати дітей? Можливо, він і сам не здогадувався про це своє небажання, але що як він потайки хотів, аби ситуація й далі лишалася незмінною, щоби мати її для себе всю цілковито, щоби вона була дружиною, якій не доводилося б ділити свою любов між чоловіком та дитиною? Вона ніколи не наважувалася озвучити ці думки в присутності Стенлі, їй ніколи й на думку не спало б образити його такими безпідставними підозрами. Але сумнів не покидав її, і вона питала себе саму: а чи не надто добре виконував Стенлі свою роль сина, брата і чоловіка? Якщо ж це дійсно було так, то, мабуть, місця для батьківства в його душі більше не залишалося.

5 травня 1945 року, за три дні до закінчення війни у Європі, дядько Арчі впав замертво від серцевого нападу. Йому було сорок дев'ять, гротескно молодий вік для будь-чийої смерті, а найбільш гротескною обставиною було те, що ховали його на День перемоги, а це означало, що коли онімілі від горя члени родини Адлерів повернулися з цвинтаря до помешкання Арчі на Флетбуш-авеню в Брукліні, то люди на вулицях їхнього мікрорайону танцювали й шаленіли, гудучи клаксонами своїх авто, і гукали хрипкими голосами, радіючи з того, що перша половина війни скінчилася. Гармидер тривав багато годин, а тим часом дружина Арчі, Перл, та їхні дев'ятнадцятирічні двійнята-сестри, Бетті та Шарлотта, а також четверо вцілілих членів квінтету «Даунтаун» та ще й з десяток чи більше друзів, родичів та сусідів мовчки сиділи й стояли в квартирі з закритими порт'єрами. Схоже, та добра новина, яку вони чекали так довго, збиткувалася над жахом смерті дядька Арчі, а радісні співучі голоси за вікном сприймалися як безсердечне блюзнірство, неначе на могилі Арчі танцював увесь район Бруклін. Той день залишився у пам'яті Рози назавжди. Не лише через її власне горе, яке було досить болючим, а через те, що Мілдред так розхвилювалася, що випила кілька чарок віскі й відключилася прямо на дивані, а також через те, що вона вперше в житті побачила, як її батько втратив самовладання й розплакався. А іще того дня Роза сказала собі, що коли їй посміхнеться удача і вона народить сина, то назве його Арчі на честь дядька.

В серпні на Хіросіму й Нагасакі впали потужні бомби, добігла кінця друга половина війни, а в середині 1946 року, через два місяці після другої роковини Розиного заміжжя, Шнайдерман сказав їй, що планує вийти на пенсію і збирається знайти покупця на свій бізнес. Зважаючи на прогрес, якого вона досягла за роки їхньої спільної праці, сказав старий, зважаючи на те, що вона перетворила себе на вмілого й компетентного фотографа, він хотів би знати, чи не має вона інтересу до того, аби перебрати на себе студію. То був найвищий комплімент з його боку на її адресу. Та хоч яку б втіху з цього приводу Роза не відчувала, вона розуміла, що зараз це не на часі, бо вони зі Стенлі вже цілий рік поспіль відкладали всі свої заощадження, щоби придбати будинок в передмісті, будинок на одну сім'ю з двором, деревами та подвійним гаражем, і тому не могли дозволити собі придбати і будинок, і студію. Роза відповіла Шнайдерману, що має обговорити це питання зі своїм чоловіком, що вона й зробила невідкладно після вечері, абсолютно не сумніваючись, що Стенлі однозначно заявить про цілковиту недоцільність такої купівлі, але Стенлі застукав її зненацька, сказавши Розі, що вирішення цього питання залежить від її вибору, і що коли вона воліє відмовитися від будинку, то зможе отримати студію, якщо її продадуть за ціну, яку вони зможуть собі дозволити. Роза була приголомшена. Вона знала, що Стенлі всім своїм серцем бажав придбати будинок, а тут раптом заявив, що їхня квартира його цілком влаштовує, і що він не проти прожити в ній іще кілька років, хоча, звісно, все це було неправдою, і він збрехав їй тому, що обожнював її й хотів, аби вона мала все, що забажає. Того вечора в душі Рози щось змінилося, і вона збагнула, що в ній прокидається любов до Стенлі, справжня любов, і якщо життя триватиме в такому ключі іще якийсь достатньо тривалий час, то вона, можливо, покохає його, впаде, вражена другим Великим Коханням, якого начебто не могло бути.

Давай не будемо поспішати, сказала вона. Я також давно мріяла про той будинок, а стрибнути з асистентів у начальники – це неабияка подія. Я не впевнена, що зможу з цим впоратися. Може, трохи подумаємо?

Стенлі погодився трохи подумати. Коли він зустрівся з Шнайдерманом у студії наступного ранку, той теж погодився, що Роза має трохи подумати, але десять днів потому, як процес роздумів почався, вона виявила, що завагітніла знову.

Протягом останніх кількох місяців вона консультувалася в нового лікаря, якому повністю довіряла і якого звали Сеймур Якобс. То був хороший інтелігентний лікар, який ретельно її вислуховував і не поспішав з висновками. Зважаючи на історію з трьома попередніми спонтанними викиднями, Якобс настійно порекомендував їй не їздити кожного дня до Нью-Йорку, припинити роботу на час її вагітності і обмежити себе перебуванням в квартирі, якомога більше відпочиваючи в ліжку. Він розуміє, що ці заходи виглядають жорсткими та дещо старомодними, але турбується про неї, бо це може бути для неї останнім реальним шансом народити дитину. «Мій останній шанс», сказала Роза сама собі, слухаючи сорокадворічного лікаря з великим носом та співчутливими карими очима, який розповідав їй, що треба робити, аби стати матір'ю. Про паління та випивку навіть мови не може бути. Строга, багата білками дієта, щодня – вітамінні добавки, а також регулярні спеціальні

вправи. Він заходитиме до неї регулярно раз на два тижні, а вона, щойно відчувши найменший дискомфорт чи біль, має підняти слухавку й зателефонувати йому. Він достатньо ясно все пояснив?

Так, достатньо ясно. Отак і розв'язалася дилема – купувати студію чи будинок, а це в свою чергу поклато край Розиній роботі у Шнайдермана, перервало її шлях до кар'єри фотографа і перевернуло її життя догори ногами.

Роза відчувала піднесення і водночас розгубленість. Піднесення тому, що у неї й досі зберігався шанс; розгубленість тому, що вона не знала, як пережити те, що, фактично, означало сім місяців домашнього арешту. Треба буде внести в життя нескінченну кількість поправок, і це стосувалося не лише її, а й Стенлі, оскільки йому доведеться ходити по магазинах і виконувати основну частину роботи на кухні. Бідолашний Стенлі, він так тяжко й подовгу працював! Окрім того, доведеться піти на додаткові витрати і найняти служницю прибирати в квартирі та прати білизну раз чи два на тиждень, кожен аспект щоденного життя доведеться скоригувати, відтепер її сон і час вставання з ліжка треба буде регулювати численними заборонами та обмеженнями, не можна буде піднімати важкого, пересувати меблі, натужуватися, відчиняючи вікно під час літньої спеки, їй доведеться пильнувати саму себе, усвідомлювати тисячі великих та малих речей, які Роза раніше сприймала підсвідомо, і, звісно, тенісу більше не буде (який вона встигла полюбити) та більше не буде плавання (яке вона любила з дитинства). Іншими словами, жвавій, спортивній, постійно рухливій Розі, яка почувалася найкомфортніше тоді, коли перебувала в лихоманці високої швидкості та всепоглинаючої діяльності, доведеться тепер навчитися сидіти й не рипатися.

Хто б міг подумати, що саме Мілдред судилося врятувати її від перспективи нескінченної нудоти? Старша сестра втрутилася в ситуацію і перетворила ці місяці нерухомості на те, що Роза згодом описала своєму сину як «велику пригоду».

Не можна цілий день стирчати у квартирі, слухаючи радіо та дивлячись всіяку дурню по телевізору, заявила Мілдред. Чом би, нарешті, не залучити твій мозок до роботи і не наздогнати згаяне?

«Наздогнати згаяне?», спитала Роза, не розуміючи, про що говорить Мілдред.

«Ти, може, сама не здогадуєшся», сказала сестра, «але твій лікар зробив тобі неоціненний подарунок. Він перетворив тебе на в'язня, а єдине, що мають в'язні і не мають інші люди, – це час, незліченна купа часу. Читай книги, Розо. Займись самоосвітою. Це – твій шанс, і якщо тобі знадобиться моя допомога, то я з радістю тобі допоможу».

Допомога від Мілдред надійшла у вигляді списку книжок, вірніше, кількох списків книжок протягом наступних місяців, і Роза вперше в житті вгамувала свою спрагу до історій за допомогою романів, якісних романів, а не кримінальних оповідок та всіляких бестселерів,

до яких вона могла б пристраститися, якби складала ті списки самотужки; вона вгамувала свою спрагу за допомогою книг, які рекомендувала їй Мілдред (звісно, то була класика), завжди підбираючи їх так, щоби вони сподобалися Розі, а це означало, що в жодному з тих списків не було ані «Мобі Діка», ані «Улісса», ані «Зачарованої гори», оскільки ці книги для погано підготовленою Розі були б занадто складними. Але для вибору було дуже багато інших книжок, і в міру того, як спливали місяці, а немовля в її лоні зростало, Роза проводила дні, пливучи сторінками книжок, і хоча серед десятків прочитаних і трапилося кілька розчарувань (наприклад, роман «І сходить сонце» вразив її як ходульний та малозмістовний), майже всі решта захоплювали її й тримали в полоні від першої сторінки до останньої – Така лагідна ніч, Гордість та упередженість, Будинок радощів, Молль Флендерс, Ярмарок марнославства, Грозовий перевал, Мадам Боварі, Пармська обитель, Перше кохання, Дублінці, Світло в серпні, Девід Копперфільд, Мідлмарч, Майдан Вашингтона, Червона літера, Головна вулиця, Джейн Ейр та численні інші. Але з усіх письменників, які Роза відкрила для себе під час свого затворництва, найбільше сказав їй Толстой, добрий геній Толстой, який, здавалося, розумів у житті абсолютно все, все, що треба було в ньому знати про людське серце і розум, кому б ці серце та розум не належали – чоловіку чи жінці. Роза дивувалася, як же ж це можна було чоловікові розбиратися так добре в жінках, як розбирався в них Толстой, вона збагнути не могла, як один чоловік міг вміщати в собі всіх чоловіків та всіх жінок, і тому захоплено перечитала майже все, що написав цей російський класик, і не лише такі великі романи, як «Війна і мир», «Анна Кареніна» та «Воскресіння», а й коротші твори – повісті та оповідання. Але найбільше вразив її роман на сто сторінок «Сімейне щастя», історія молодої нареченої та її поступового розчарування. Цей твір так сильно зачепив Розу за живе, що наприкінці вона розплакалася, а коли того вечора Стенлі повернувся додому, то був наляканий її станом, і хоча дочитала вона книгу іще о третій дня, її очі й досі були мокрими від сліз.

Немовля мало народитися 16 березня 1947 року, але о десятій ранку 2 березня, години зо дві потому, як Стенлі подався на роботу, Роза, і досі лежачи в ліжку в нічній сорочці, підперта подушками та з книгою «Повість про два міста» в руці (при цьому вона тулилася до правого схилу свого величезного черева), раптом відчула тиск на сечовий міхур. Вирішивши, що їй пора до туалету, Роза поволі витягнула себе з-під ковдри, пересунула своє гороподібне тіло до краю ліжка, поставила ноги на долівку й підвелася. Та не встигла вона й кроку ступити до ванни, як раптом відчула, що по внутрішніх боках її стегон хлинув потік теплої рідини. Роза залякла мов укопана. Вона стояла обличчям до вікна, а коли поглянула надвір, то побачила, що з неба падає легенький, схожий на імлу сніг. Таким заляклим виглядає все довкола зараз, подумала вона, наче у світі не рухається більше нічого, окрім снігу. Роза знову сіла на ліжко й зателефонувала до «Домашнього Світу Трьох Братів», але чоловік, який підняв слухавку, повідомив, що Стенлі відлучився у справах і повернеться аж після обіду. Потім вона зателефонувала доктору Якобсу, чия секретарка поінформувала її, що доктор Якобс щойно поїхав на виклик до пацієнтки. Відчуючи легеньку паніку, Роза попрохала секретарку передати доктору, що вона зібралася до шпиталю, а потім набрала номер Міллі. Своячка взяла слухавку після третього дзвінка – і приїхала забрати її. Під час нетривалої поїздки до пологового відділення в шпиталі

Бет-Ізраель Роза розповіла їй, що вони зі Стенлі вже вибрали імена для дитини, яка мала народитися. Якщо буде дівчинка, то її назвуть Естер Енн Фергюсон. А якщо хлопчик, то йому дадуть ім'я Арчібальд Ісаак Фергюсон.

Міллі глянула в заднє дзеркало і прискіпливо поглянула на Розу, яка лежала, розпростершись, на задньому сидінні. Арчібальд, повторила вона. А ти впевнена, що треба саме так?

Так, ми впевнені, відповіла Роза. Це – на честь мого дядька Арчі. А Ісаак тому, що так звали батька Стенлі.

Сподіваймося, що він буде хлопцем хоробрим та впертим, зауважила Міллі. Вона хотіла іще щось сказати, та перш, ніж наступне слово встигло вирватися з її вуст, вони під'їхали до входу до шпиталю.

Міллі мобілізувала все військо, і коли наступного дня о другій нуль сім ранку Роза народила сина, біля неї зібралися всі: Стенлі, її батьки, Мілдред і Джоан та навіть матір Стенлі. Отак народився Фергюсон, і протягом кількох секунд потому, як хлопчик покинув материне тіло, він залишався наймолодшою людською істотою на Землі.

1.1

Його матір звали Роза, і коли він виріс достатньо великим, щоби зашнуровувати свої черевики і не пісяти у ліжку, то зібрався на ній оженитися. Фергюсон знав, що Роза вже була замужем за його батьком, але його батько був уже старим дідом і мав невдовзі померти. Коли це станеться, Фергюсон одружиться зі своєю матір'ю, і відтоді її чоловіка зватимуть Арчі, а не Стенлі. Йому буде сумно, коли помре батько, але не дуже сумно, не настільки сумно, щоби хоча б трохи поплакати. Сльози – то для малюків, а він вже ж не малюк. Правда, були випадки, коли з нього лилися сльози, хоча тільки тоді, коли він падав і боляче забивався, такі випадки не рахувалися.

Найкращими речами у світі було ванільне морозиво та підстрибування на ліжку батьків. А найгіршими – болі в животі та лихоманка.

Він знав тепер, що кислі льодяники – небезпечні. Хоч як би він їх не полюбляв, він збагнув, що більше не мусить класти їх до рота. Вони були надто слизькими, він не міг не ковтати їх ціляком, а ті були надто великими й застрягали у нього в трахеї, від чого йому було важко дихати. Фергюсон ніколи не забуде того відчуття, коли він почав задихатися, але в ту мить до кімнати заскочила його матір, підхопила його, перевернула догори ногами і, одною

рукою тримаючи за ноги, другою почала гепати його по спині, допоки льодяник не випав у нього з рота й не заторохтів по підлозі. «Віднині – жодного льодяника, Арчі», сказала матір. «Вони надто небезпечні». А потім вона попрохала його принести миску з кислими льодяниками на кухню і вони по черзі, один за одним, викинули червоні, жовті й зелені цукерки в сміттевий бачок. Після цього матір сказала: «Адьюс, льодяники». Таке смішне слово – «адьюс».

Це сталося в Ньюарку, в ті стародавні дні, коли вони мешкали в квартирі на третьому поверсі. А тепер вони жили в будинку у містечку під назвою Монклер. Цей будинок більший за квартиру, але річ була в тім, що Фергюсону важко було пригадати що-небудь про їхнє життя в тій квартирі. Окрім льодяників. Окрім шторок жалюзі в своїй кімнаті, які торохтіли кожного разу, коли відкривалося вікно. Окрім того дня, коли мати склала його колиску, і він вперше в житті спав один у ліжку.

Його батько йшов з дому рано-вранці, часто іще до того, як Фергюсон встигав прокинутися. Інколи батько приходив додому на вечерю, а інколи тоді, коли Фергюсона вже вкладали спати. Його батько працював. Саме цим займалися дорослі чоловіки: вони працювали. Йшли з дому кожного ранку й працювали, а працюючи, вони заробляли гроші, а заробляючи гроші, вони мали змогу купляти всілякі речі своїм дружинам та дітям. Саме так пояснила йому матір одного ранку, коли він дивився, як від будинку від'їжджає сине авто його батька. Гарна схема, подумав був Фергюсон, але ота її частина про гроші була дещо незрозумілою. Гроші були маленькими й брудними, а як же ж оті маленькі заяложені шматочки паперу придбавали речі такі великі, як авто чи будинок?

Його батьки мали два автомобілі, батько – голубий «крайслер DeSoto», а матір – зелений «шевроле», але Фергюсон мав аж тридцять шість автомобілів, і похмурими днями, коли надворі було мокро, він видобував їх з ящика і вишиковував увесь свій мініатюрний автопарк на підлозі вітальні. Серед них були автомобільчики з двома та чотирма дверцятами, кабриолети і самоскиди, поліцейські авто та карети «швидкої допомоги», таксі та автобуси, пожежні машини й цементовози, автофургони й універсали, «форди» та «крайслери», «понтіаки» та «студебекери», «б'юіки» та «неш ремблери». Кожен з них відрізнявся від іншого, не було навіть віддалено схожих один на одного, і кожного разу, коли Фергюсон починав штовхати один із них по підлозі, він нагинався й поглядав на порожнє водійське сидіння, а оскільки кожен автомобіль без водія їхати не міг, то він уявляв себе людиною, що сидить за кермом, маленьким чоловічком, крихітним, як кінчик його мізинця.

Його матір курила цигарки, а батько не кутив нічого, навіть люльки й сигар не кутив. Ті цигарки називалися «Олд Голдз». Така гарна назва! думав Фергюсон. А як він сміявся, коли матір на його прохання пускала кільця диму! Інколи батько казав матері: «Розо, ти забагато палиш», а мати кивала головою, погоджуючись з ним, але все одно потім курила не менше, ніж раніше. Кожного разу, коли він з матір'ю всідалися до зеленого авто, щоби з'їздити за чимось необхідним, вони зупинялися підхарчитися в маленькому ресторані під

назвою «Обід у Ела», і щойно він допивав своє шоколадне молоко та доїдав підсмажений бутерброд з сиром, матір давала йому монетку в двадцять п'ять центів і просила його купити їй пачку «Олд Голдз» з автомату для продажу цигарок. Це давало йому змогу відчувати себе дорослим – аякже, йому цілий четвертак дали! – і це відчуття було, мабуть, найкращим у світі. Фергюсон гордо марширував в кінець зали, де під стіною між двома туалетами стояв цигарковий автомат. Підійшовши до нього, малий ставав навшпиньки, кидав монетку в щілину, смикав важіль під стовпчиком з цигаркових пачок, а потім прислухався, як торохтіла пачка, вискочивши з громіздкої машини й упавши на срібну тацю під важелем. В ті часи цигарки коштували не двадцять п'ять центів, а двадцять три, і кожна пачка випадала з машини у супроводі двох нещодавно відчеканених мідних пенні в целофановій обгортці. Мати Фергюсона завжди дозволяла йому залишити ті два пенні собі, а допоки вона викурювала свою післяобідню цигарку й допивала каву, він тримав їх на відкритій долоні, вивчаючи карбований профіль чоловіка на лицевій частині обох монет. Авраам Лінкольн. Або, як сказала колись його матір, Чесний Ейб.

Окрім маленької сім'ї Фергюсона та його батьків, існували іще дві сім'ї: сім'я його батька та сім'я його матері, Фергюсони з Нью-Джерсі та Адлери з Нью-Йорку – велика родина з двома тітками, двома дядьками, п'ятьма кузинами, і родина маленька – його дід і бабця та тітонька Мілдред. До маленької родини інколи приєднувалися його двоюрідна бабуся Перл та його дорослі кузини-двійнята, Бетті та Шарлотта. Дядько Лью мав тоненькі вусики і носив окуляри в дротяній оправі, дядько Арнольд палив цигарки «Кемел» і мав рудувате волосся, тітка Джоан була низенькою та опецькуватою, тітка Міллі – трохи вищою й дуже худю, а кузини здебільшого ігнорували малого Фергюсона, бо були значно старшими за нього, окрім Френсі, яка інколи залишалася посидіти з ним коли його батьки ходили в кіно чи до когось у гості. В родині з Нью-Джерсі Френсі була однозначно його фавориткою. Вона малювала йому чудові складні рисунки замків та лицарів на конях, дозволяла їсти стільки ванільного морозива, скільки влізе, розповідала смішні жарти, була дуже гарненькою, з довгим волоссям, яке здавалося водночас і каштановим і рудуватим. Тітонька Мілдред також була гарненькою, але волосся мала біляве, не таке, як у його матері – темно-каштанове, і хоча його матір і нагадувала постійно йому, що Мілдред – її сестра, малий Фергюсон часто забував про це, бо дуже вже несхожими вони виглядали. Свого діда він звав Папа, а бабусю – Нана. Папа курив цигарки «Честерфільд» і був майже повністю лисим. Нана була товстуватою і дуже кумедно сміялася, наче в роті у неї пташки щебетали. Малий охочіше бував у квартирі Адлерів в Нью-Йорку, аніж в будинках Фергюсонів у Юніоні та Мейплвуді, не в останню чергу через те, що йому подобалося проїздити тунелем Холланда, бо під час подорожі підводною трубою, викладеною мільйонами однакових квадратних кахлів, у нього виникало дивне відчуття. І кожного разу, коли він здійснював цю підводну подорож, йому було страшенно цікаво: скільки ж людей знадобилося для того, щоби виконати таку колосальну роботу? Квартира була меншою за будинки в Нью-Джерсі, але вона мала ту перевагу, що знаходилася високо нагорі, на шостому поверсі будівлі, і Фергюсону ніколи не набридало дивитися з вікна вітальні на потік машин, що линув Майданом Колумба, а на День подяки з'являлася додаткова перевага: можливість спостерігати, як під вікном проходив щорічний святковий парад з

гігантською повітряною кулею у вигляді Міккі-Мауса, котра пропливала майже напроти його обличчя. Іще одною доброю обставиною подорожі до Нью-Йорку були подарунки, які він завжди отримував по приїзді: цукерки в коробочках від бабусі, книги та платівки від тітоньки Мілдред, а також всілякі цікавинки від дідуся: літачки з коркового дерева, гра під назвою «Парчізі» (іще одне чудове слово), колоди гральних карт, магічні трюки, червоний ковбойський капелюх, а також двійко шестизарядних револьверів у справжніх шкіряних кобурах. Будинки в Нью-Джерсі таких розваг забезпечити не могли, тому малий Фергюсон дійшов висновку, що краще бути в Нью-Йорку. Коли він спитав матір, чом би їм не жити там увесь час, та широко посміхнулася й сказала: «А ти у татка запитай». Коли ж він запитав у татка, то відповів: «А ти спитай у мами». Мабуть, існували такі запитання, на які відповідей не існувало.

Йому хотілося мати брата, бажано старшого, але оскільки можливості такої більше не було, він згоден був і на молодшого брата, а якщо не брата, то хоча б сестричку, нехай і молодшу. Бо часто він почувався самотньо, оскільки ні з ким було ані пограти, ані поговорити, а з досвіду він вже знав, що кожна дитина мала сестру або брата, або декілька братів та сестер, і тому він, наскільки йому було відомо, залишався єдиним винятком до цього правила в усьому світі. У Френсі був Джек і Руф, у Аліси був Ендрю, а в Ендрю – Аліса, його приятель, сусід Бобі, мав брата й двох сестер, і навіть його батьки своє дитинство провели в компанії інших дітей: його батько мав двох братів, а матір – сестру, тому було вкрай несправедливо, що усіх мільярдів людей на землі йому одному доводилося проводити своє життя на самоті. Малий Фергюсон достеменно не знав, звідки беруться діти, але вже встиг отримати таке-сяке уявлення, що зароджуються вони в тілах своїх матерів. Отже, якщо матері відігравали у цьому процесі основну роль, то йому доведеться поговорити зі своєю матінкою, аби змінити його статус з єдиної дитини на братика. Наступного ранку він підняв це питання й напрямки спитав матір, чи не могла б вона, коли буде її ласка, приступити до виробництва іще одної дитини – для нього. Мати на кілька секунд завмерла, а потім стала навколішки, зазирнула йому у вічі й почала гладити йому голову. Як дивно, подумав він, зовсім не те, що він очікував, а у матері на якусь хвилю на обличчі з'явився сумний вираз, такий сумний, що Фергюсон відразу ж пожалкував про своє запитання. Ой, Арчі, сказала вона. Я розумію, що тобі хочеться братика чи сестричку, і я й не проти народити їх тобі, але, схоже, більше дітей у мене не буде, бо мені не можна більше мати дітей. Мені стало жаль тебе, коли лікар сказав мені про це, але потім я подумала: може, це не так вже й погано. А знаєш, чому? (Фергюсон похитав головою). А тому, що я люблю свого малого Арчі так сильно, що вже не змогла б полюбити другу дитину, віддавши тобі всю свою любов.

Це – не тимчасова проблема, здогадався він, а проблема назавжди. Не буде в нього ані братів, ані сестер. Оскільки такий нестерпний стан справ страшенно вразив малого Фергюсона, він винайшов компенсацію, вигадавши собі уявного брата. Може, то був акт відчаю, але щось все одно було кращим за ніщо, і хоча він не мав змоги ані помацати оте щось, ані побачити, ані понюхати, іншого вибору він не мав. Свого брата він назвав Джоном. Оскільки законів реальності для нього вже не існувало, Джон виявився старшим

за нього на чотири роки, а це означало, що був він вищим, дужчим та кмітливішим за Фергюсона, зовсім не таким, як Бобі Джордж з їхньої вулиці, опецькуватий кремезний Бобі, який дихав ротом, бо його ніс був завжди забитий зеленими шмарклями. Джон вмів читати й писати і був вправним гравцем у бейсбол та футбол. Фергюсон намагався ніколи не розмовляти з ним уголос у присутності інших людей, бо Джон був його таємницею, і він хотів, щоби про нього ніхто не знав, навіть батько з матір'ю. Проколовся він лише одного разу, але все скінчилося нормально, бо прокол стався тоді, коли з ним була Френсі. Того вечора вона прийшла подоглядати за ним, а коли вийшла у двір, то почула, як він розповідав Джону про коника, котрого йому хотілося отримати на день народження, і спитала, з ким він там розмовляє. Френсі так сильно подобалася Фергюсону, що він розповів їй правду. Він боявся, що вона насміхатиметься над ним, але Френсі просто кивнула, неначе схвалюючи саме поняття уявних братів, і тому Фергюсон дозволив і їй розмовляти з Джоном. І багато місяців відтоді кожного разу, коли він зустрічався з Френсі, вона спершу здоровкалася з ним своїм звичайним голосом, а потім нахилялася і шепотіла йому на вухо: «Привіт, Джоне». Малому Фергюсону іще не виповнилося й п'яти років, але він вже розумів, що світ складався із двох сфер – видимої й невидимої, і те, що він не бачив, інколи було більше реальним, аніж те, що він бачив.

А найцікавішими місцями, де малий любив бувати, був офіс його діда в Нью-Йорку та універмаг його батька в Ньюарку. Офіс розташовувався за Західній П'ятдесят сьомій вулиці, лише за один квартал від помешкання дідуся й бабусі, і найкращим в тому офісі було те, що він знаходився на одинадцятому поверсі, навіть вище, аніж квартира, завдяки чому дивитися там з вікна було іще цікавіше, ніж з вікна квартири на Західній П'ятдесят восьмій вулиці, бо його погляд мав змогу подорожувати значно глибше в оточуючу місцевість і бачити значно більше споруд, не кажучи про майже увесь Центральний Парк. Авто й таксі на вулицях внизу здавалися такими маленькими, що нагадували ті іграшкові машинки, якими він грався вдома. Іще одною цікавинкою офісу були великі робочі столи, на яких стояли друкарські машинки та арифмометри. Звук друкарських машинок інколи нагадував малому музику, особливо коли наприкінці рядка дзвякав дзвіночок, а іще він нагадував йому сильний дощ, який барабанив по даху будинку в Монклері, а також шум камінця, кинутого в скляне вікно. Секретаркою його діда була кістлява жінка на ім'я Доріс з чорними волосинками на передпліччях, від якої йшов запах м'ятних льодяників, але малому подобалося, що вона називала його «маленький пан» і давала йому подрукувати на машинці, яку величала «Сер Ундервуд»[2 - Назва фірми, яка випускала однойменні друкарські машинки. – Прим. пер.]. Він уже почав засвоювати літери, і йому було приємно мати змогу натискати пальцями клавіші того важкого інструменту й друкувати, наприклад, цілий рядок літери «а» або «у», коли ж Дора була не надто зайнята, то Фергюсон прохав її допомогти йому надрукувати його ім'я. Магазин в Ньюарку був значно просторішим за офіс, і в ньому було більше всякої всячини, а не лише друкарська машинка та три арифмометри в тильній кімнаті: там виднілися цілі ряди маленьких пристроїв та великих побутових приладів, а на другому поверсі був цілий зал з ліжками, столами та стільцями, з незліченними ліжками, столами та стільцями. Фергюсону не можна було мацати їх, але коли його батько чи дядьки не бачили, або стояли, повернувшись до нього спиною, то

малий крадькома відчиняв холодильник, щоби понюхати всередині його специфічний запах, або видряпувався на ліжку, щоби перевірити пружність його матрацу, а коли його інколи ловили за цим заняттям, то ніхто особливо не гнівався, окрім дядька Арнольда, який напускався на нього й буркотливо напучував: «Руки геть від товару, синку!» Малому не подобалося, коли з ним розмовляли таким тоном, а особливо йому не сподобалося, коли якимось в суботу дядько дав йому запотиличника, бо був той запотиличник таким болючим, що він аж розплакався. Але підслухавши одного разу, як матір сказала батьку, що дядько Арнольд – телепень, він перестав його боятися. У всякому разі, ліжка та холодильники ніколи не привертали його уваги надовго, бо були в магазині іще такі цікаві штуки, як телевізори, нещодавно вироблені «Філко» та «Емерсони», які панували над всією рештою виставленого на огляд товару: з лівого боку парадного входу під стіною стояли один біля одного від дванадцяти до п'ятнадцяти моделей, більшість з них – увімкнені, але з вимкненим звуком, і не було для малого Фергюсона цікавішого заняття, як переключити канали на телевізорах так, щоби всі сім різних програм транслювалися одночасно. В результаті виникав безумний вир хаосу: на першому екрані мультик, на другому – вестерн, на третьому – мильна опера, на четвертому – церковна служба, на п'ятому – рекламний ролик, на шостому – новини, а на сьомому – футбольний матч. Малий бігав від одного екрану до іншого, потім обертася на місці, аж поки в нього в голові не макітрилося; при цьому він поволі віддалявся від екранів так, що коли зупинявся, то опинявся в положенні, звідки було видно всі сім програм, а коли він бачив стільки різних подій, що відбувалися одночасно, то це завжди смішило його. Це було смішно, дуже смішно, і батько дозволяв йому отак розважатися, бо також вважав, що це дуже смішно.

Але більшість часу його батькові було не до сміху. Він подовгу працював шість днів на тиждень, особливо подовгу – по середах та п'ятницях, коли магазин закривався аж о дев'ятій вечора, а в неділю він відсипався до десятої чи десятої тридцять ранку, а вдень грав у теніс. Найулюбленишим батьковим наказом було: «Слухайся матір». А найулюбленишим питанням було таке: «Ти був хорошим хлопчиком?» Фергюсон намагався бути гарним хлопчиком і слухався свою матір, хоча інколи не справлявся зі своїм обов'язком і забував бути хорошим хлопчиком та слухатися матінку, але позитивною стороною цих невдач було те, що батько, схоже, ніколи їх не помічав. Мабуть, він був надто зайнятий, щоби помічати, але Фергюсон був вдячний йому за це, бо матір рідко карала його, навіть коли він забувався бути хорошим та слухняним, а через те, що батько ніколи не горлав на нього так, як інколи волала на своїх дітей тітка Міллі, і ніколи не давав запотиличників, як це інколи робив дядько Арнольд, лупцюючи кузена Джека, малий Фергюсон дійшов висновку, що їхня галузка родинного дерева Фергюсонів була найкращою, хоча й найменшою. Однак бували випадки, коли батько його смішив, а через те, що вони траплялися вкрай нечасто, Фергюсон сміявся іще сильніше, ніж міг би сміятися тоді, коли б ці випадки траплялися частіше. Одна з смішинок полягала в тім, що його підкидали в повітря, а завдяки тому, що його батько був таким дужим і мав такі тверді й випуклі м'язи, Фергюсон підлітав майже під стелю, коли вони були в помешканні, та іще вище, коли вони були надворі. Жодного разу не спало йому на думку, що батько може його впустити, і тому він почувався достатньо у безпеці, щоби розкривати рота якомога ширше

і, набравши повні легені повітря, наповняти околицю своїм гучним сміхом. Іще одною смішинкою було дивитися, як батько жонглює на кухні апельсинами, а третьою – чути, як він пукає. І не тому, що пуки є смішними самі по собі, а тому, що кожного разу, коли батько пукав, він приказував: «Ой, Хоппі вискочив!», маючи на увазі Хопалонга Кессіді, телевізійного ковбоя, який так подобався малому Фергюсону. Чому батько так казав кожного разу, коли відпускав пук, було одною з найбільших світових таємниць, але Фергюсону все одно це подобалося і він завжди сміявся, коли батько промовляв ці слова. Бо це ж так смішно й оригінально: перетворити пук на ковбоя, якого звали Хопалонг Кессіді.

Невдовзі після п'ятого дня народження Фергюсона його тітка Мілдред вийшла заміж за Генрі Росса, високого лисіючого чоловіка, який працював у коледжі викладачем, як і Мілдред; він закінчив факультет англійської літератури на чотири роки раніше за неї й тепер викладав у коледжі під назвою Вассар. Новий дядько Фергюсона палив цигарки «Пел-Мел» (легкі – це так дивовижно!) та мав вигляд надзвичайно нервовий, і, мабуть, саме тому викурював за вечір стільки цигарок, скільки його дружина викурювала за цілий день, але найбільше малого Фергюсона заінтригувало те, що чоловік Мілдред говорив так швидко і такими довгими й заплутаними словами, що можна було розібрати лише незначну частку того, що він говорив. Однак він справив на Фергюсона враження добросердого чолов'яги з веселим басовитим сміхом та іскринкою в очах; йому було цілком очевидно, що його матір тішилася з вибору Мілдред, бо ніколи не говорила про дядька Генрі, не вживаючи при цьому слова «обдарований», і регулярно повторювала, що він нагадував їй якогось чоловіка на ім'я Рекс Гаррісон. Фергюсон сподівався, що його дядько з тіткою енергійно візьмуться за роботу у дитячому відділі й швидко витворять для нього маленького двоюрідного братика чи сестру. Ось що буває, коли мрієш про уявного брата, тож, можливо, кузен чи кузина від Адлерів зможе обернутися на майже брата або, у крайньому випадку, на майже сестру. Кілька місяців він вичікував на оголошення, кожного ранку ждав, що матір увійде до нього в кімнату й скаже йому, що тітонька Мілдред збирається народити дитину, але натомість сталося несподіване лихо, яке перевернуло всі ретельно розроблені плани малого Фергюсона. Його тітка з дядьком перебиралися до Берклі в Каліфорнію. Там вони збиралися викладати і жити і ніколи більше не повертатися, а це означало, що навіть якщо вони й народять йому кузена, то він ніколи не зможе стати йому майже-братом, оскільки брати та майже-брати мають жити поруч, бажано в тому ж самому будинку. Коли матінка взяла мапу Сполучених Штатів і показала йому, де знаходиться Каліфорнія, то малий Фергюсон так розчарувався, що гепнув кулачком по Огайо, Канзасу, Юті та всіх інших штатах, розташованих між Нью-Джерсі та Тихим океаном. Аж три тисячі миль. Неймовірна відстань. Так далеко, наче в іншій країні, в іншому світі.

То був один з найпотужніших спогадів його дитинства: поїздка до аеропорту в зеленому «шевроле» з матінкою та тітонькою Мілдред того дня, коли тітонька Мілдред вирушила до Каліфорнії. Дядько Генрі полетів туди двома тижнями раніше, тому того спекотного й паркого дня з ними залишалася тільки тітка Мілдред. Фергюсон сидів на задньому сидінні

в шортах, з потилицею, мокрою від поту, з голими ногами, прилиплими до сидіння з штучної шкіри, і хоча він вперше був в аеропорту, вперше бачив зблизька літаки і мав змогу смакувати велич та красу цих машин, той ранок залишився в його пам'яті завдяки двом жінкам – його матері та його сестрі. Одна з них була темноволосою, а друга – білявою, одна з довгим волоссям, а друга – з коротким, такі різні, що доводилося подовгу вдивлятися в їхні обличчя, аби переконатися, що їх народили одні й ті ж самі батьки. Його матір, така емоційна й доброзичлива, завжди торкалася його й обнімала, і Мілдред, така стримана й відсторонена, яка рідко торкалася кого-небудь, однак ось вони стоять разом біля виходу на рейс авіакомпанії «Пан-Ам» до Сан-Франциско, а коли через гучномовець оголосили номер рейсу і настав час прощатися, раптом обидві, наче за нечутним сигналом, розплакалися, сльози каскадом полилися з їхніх очей і закапали на долівку, вони стиснули одна одну в обіймах, одночасно плачучи й обнімаючись. Мати ніколи раніше не плакала перед ним, а допоки він це не побачив на власні очі, він би ніколи не повірив, що Мілдред також вміє плакати. Але ось вони плачуть перед ним і прощаються, розуміючи обидві, що минуть місяці чи навіть роки, перш ніж вони побачаться знов, і малий Фергюсон спостерігав за ними знизу зі свого п'ятирічного тіла, поглядаючи то на матір, то на тітку, ошелешений виливом емоцій, і ця картина запливла в такий глибокий закуток його свідомості, що залишилася в його пам'яті назавжди.

В листопаді наступного року, два місяці потому, як Фергюсон пішов до першого класу, його матір відкрила фотографічну студію в центрі Монклера. Вивіска над парадним входом гласила: «Фотостудія Роузленд», і життя родини Фергюсонів раптом набуло нового, прискореного ритму, починаючи з щоденного ранкового сум'яття, коли одного з них треба було вчасно відрядити до школи, а решту двох – кожного у власному авто – на роботу. Тепер, коли його матір не бувала вдома п'ятеро днів на тиждень (з вівторка по суботу включно), з'явилася жінка на ім'я Кессі, яка займалася господарством, прибирала й застеляла ліжка, купувала харчі, а інколи навіть готувала малому Фергюсону вечерю, коли його батьки допізна затримувалися на роботі. Тепер він менше бачився з матір'ю, але річ була в тім, що він вже й менше її потребував. Зрештою, Фергюсон вже сам зашнуровував черевики, а коли йому хотілося на когось одружитися, то він, зазвичай, вагався між двома потенційними кандидатками: Кеті Голд, невисокою дівчиною з блакитними очима та довгим білявим хвостиком-«поні» на голові, та Марджі Фітцпатрік, височенною рудоволосою красунею – такою дужою й безстрашною, що вона могла підняти над землею двох хлопців одночасно.

Першим, хто сів фотографуватися на портрет в студії «Роузленд», був син власниці. Мати фотографувала Фергюсона стільки, скільки він себе пам'ятав, але ті перші фото були просто знімками, зробленими маленьким і легким переносним фотоапаратом, тоді як студійна камера була значно більшою, і її треба було монтувати на триногій підставці під назвою штатив. Йому сподобалося слово «штатив», бо воно нагадало йому смачний сушений фрукт чорносли?в. Його вразило також, як ретельно матір налаштовувала лампи, перш ніж робити знімки, а це свідчило, що те, чим вона займалася, було під повним її контролем. Коли Фергюсон побачив, як вправно й спокійно вона працює, то у нього

виникло до неї якесь дивне тепле почуття. Раптом вона стала не просто матір'ю, а людиною, яка виконує в цьому світі важливу роботу. Для зйомки вона вдягнула його у гарне вбрання, а гарне вбрання означало твідову спортивну куртку та білу сорочку з широким комірцем без верхнього гудзика, а оскільки Фергюсону було цікаво й приємно сидіти й чекати, поки матір вибирала потрібний ракурс, йому було легко посміхатися тоді, коли вона його про це просила. Того дня з матінкою була її подруга з Брукліна, Ненсі Соломон, яка була колись Ненсі Файн, а тепер мешкала в передмісті Вест-Ориндж, кумедна Ненсі з неправильними передніми зубами як у кролика і двома маленькими хлопцями, вона була близькою приятелькою його матері, а отже – людиною, яку малий Фергюсон знав усе своє життя. Матір пояснила йому, що після проявлення фотографій одна з них буде збільшена до великого розміру й перенесена на полотно, яке Ненсі потім розфарбує, перетворивши таким чином фото на олійний портрет. Це мала бути одна з послуг, яку студія «Роузленд» збиралася запропонувати своїм клієнтам: не лише чорно-білі портрети, а й портрети олійні. Фергюсону було важко уявити, як це буде робитися, але він здогадувався, що Ненсі треба бути неабиякою художницею, щоби впоратися з такою важкою трансформацією. Через два тижні в суботу вони з матір'ю вийшли з дому о восьмій ранку й поїхали в центр Монклеру. Вулиця була майже безлюдною, а це означало наявність вільного місця для парковки прямо перед студією «Роузленд», але за двадцять-тридцять ярдів до зупинки матір сказала Фергюсону заплющити очі. Він хотів був спитати у неї навіщо, але щойно він розкрив рота, як вона наказала йому: «Жодних запитань, Арчі». Тож він заплющив очі, а коли вони зупинилися біля входу до студії, вона допомогла йому вибратися з авто й підвела туди, куди їй треба було. Гаразд, сказала вона, тепер можеш розплющити очі. Фергюсон розплющив очі й побачив, що стоїть перед вітриною нової студії його матері, а у вітрині – два його великих зображення, кожне близько двадцяти чотирьох дюймів на тридцять шість завбільшки, одне – чорно-біле, а друге – його точна кольорова копія: зі світло-жовтим волоссям, сіро-зеленими очима, а коричнева куртка в чорну цяточку виглядала майже як справжня. Робота, яку виконала Ненсі своїм пензлем, була такою чіткою, такою бездоганною, що Фергюсону важко було сказати, що він перед собою бачить: фотографію чи картину. Минуло кілька тижнів, і тепер, коли портрети були виставлені у вітрині на постійній основі, його почали впізнавати сторонні люди. Вони зупиняли його на вулиці й питали, чи він, бува, не той самий хлопчик з вітрини фотостудії «Роузленд». Фергюсон став найвідомішим шестилітнім мешканцем в Монклері, рекламним хлопчиком матеріної студії, свого роду легендою.

29 вересня 1954 року Фергюсон не пішов до школи. У нього була висока температура, 38,6 градуса за Цельсієм, і всю попередню ніч він провів, блюючи в алюмінієву миску, яку матір поставила на підлогу біля його ліжка. Йдучи вранці на роботу, вона наказала йому не знімати піжами і якомога більше спати. Якщо ж йому не спатиметься, то він мав залишатися в ліжку й читати свої улюблені комікси, а йдучи до туалету – вдягати капці, щоби не ступати босими ногами по долівці. Однак на першу годину дня температура у нього впала до 37,2 градуса, і він відчув себе досить добре, щоби спуститися вниз і попросити Кессі дати йому що-небудь поїсти. Вона приготувала йому яєчню з грінкою, які

він проковтнув без негативних наслідків для свого шлунку, а потім, замість піднятися нагору й повернутися до ліжка, малий поплентався до маленької кімнати біля кухні, яку його батьки називали то «лігвом», то «вітальнею», і увімкнув телевізор. Кессі пішла слідом за ним, сіла на диван і сказала, що за кілька хвилин почнеться перша гра Світової серії Головної ліги бейсболу. Отже, Світова серія. Фергюсон знав, що це таке, але ще ніколи не бачив жодної гри Світової серії, лише одну чи дві гри групового турніру. І не тому, що він не любив бейсбол, в який йому насправді дуже подобалося грати, а просто тому, що він завжди грався з друзями надворі, коли транслювалися матчі, а коли починалися вечірні ігри, то його на той час вже вкладали спати. Він знав імена декотрих основних гравців – Вільямса, Музіала, Феллера, Робінсона і Берра, – але не слідкував за жодною конкретною командою, не читав спортивних сторінок газет Newark Star-Ledger або Newark Evening News, і поняття зеленого не мав, що то таке – бути спортивним болільником. На відміну від нього, тридцятивосьмирічна Кессі Бертон була палкою прихильницею команди Brooklyn Dodgers, головним чином тому, що в ній під номером 42 грав другим захисником Джекі Робінсон, якого вона завжди називала «брат Джекі». Він був першим темношкірим гравцем, якому випало грати в уніформі головної ліги, про що Фергюсон дізнався від своєї матері та Кессі, але Кессі більше зналася на цій темі, бо й сама була темношкірою жінкою, яка перші вісімнадцять років свого життя провела в Джорджії й розмовляла з сильним південним акцентом, який Фергюсону видавався химерним і водночас прекрасним, таким томним в своїй музикальності, що йому ніколи не набридало слухати, як говорить Кессі. Вона сказала йому, що цього року Бруклінські Доджери не беруть участі в Світовій серії, бо їх вибили з боротьби Гіганти, але Гіганти й самі були місцевою командою, тому вона боліла за них, сподіваючись на їхню перемогу в Серії. Вона сказала, що в цій команді є декілька хороших темношкірих гравців (Кессі вжила саме це слово – темношкірий), хоча матір Фергюсона наказала йому вживати слово негр, коли йшлося про людей з чорною або коричневою шкірою. Дивно, подумав малий, що самі негри кажуть не негри, а темношкірі, і це вкотре довело той факт, що світ – штука складна й заплутана. Але, незважаючи на присутність у складі Гігантів таких гравців, як Віллі Мейс, Хенк Томпсон та Монте Ірвінг, ніхто не давав їм жодного шансу в протистоянні з Клівлендськими Індіанцями, які встановили рекорд з максимальної кількості перемог для команд Американської ліги. А ми ще побачимо, хто виграє, сказала Кессі, не бажаючи зважати на прогнози знавців, і вони з Фергюсоном повсідалися дивитися трансляцію зі стадіону Поло Граундз. Матч почався невдало для Гігантів, коли Клівлендці взяли два очки в верхній частині першого інінгу, але Гіганти відігралися на пробіжках в нижній частині третього інінгу, після чого гра перейшла у жорстке напружене протистояння (Меглі проти Лемона), коли нічого рішучого не відбувалося і все залежало від одного-єдиного виходу на бити, який підвищує значущість і драматизм кожної подачі у міру того, як гра добігає кінця. Чотири інінги поспіль гра йшла на рівних, але раптом у верхній частині восьмого інінгу Індіанці виставили на базу двох ранерів. На поле вийшов Вік Верц, бетер-шульга з потужним ударом. Він врізав по м'ячу, який подав пітчер Гігантів Дон Ліддл, відбивши його далеко до центру поля, так далеко, що Фергюсону здалося, наче це буде гарантований хоум-ран, але він тоді був ще новачком у бейсболі і не знав, що стадіон Поло Граундз мав химерну конфігурацію ігрового поля, яке мало найширшу центральну частину серед усіх бейсбольних стадіонів –

483 фути від основної бази і до паркану, а це означало, що високому м'ячу, посланому Верцом, м'ячу, який деінде гарантовано став би хоум-раном, не судилося долетіти до трибун, хоча все одно то був вражаюче сильний удар. Здавалося, він неодмінно пропливе над головою центрального приймаючого гравця Гігантів і поскаче по полю аж до межі, чого було б достатньо для потрійного, а, може, навіть і внутрішнього хоум-рану, і що могло б дати Індіанцям можливість заробити два, а то й три очки. Та раптом Фергюсон побачив те, що пішло всупереч всім законам фізики – то був подвиг спортивної доблесті, який затьмарив всі людські досягнення, які йому доводилося спостерігати протягом свого короткого життя: то Віллі Мейс побіг за м'ячем спиною до внутрішнього поля майданчика, побіг так, як Фергюсону ніколи не доводилося бачити раніше – він рвонув щосили тої ж миті, коли м'яч відскочив від бити Верца, неначе звук удару м'яча об дерево точно вказав йому, де той м'яч має приземлитися. Не піднімаючи голови й не дивлячись по боках, Віллі Мейс по-спринтерськи помчав туди, де мав упасти м'яч, так, неначе під час його польоту добре знав, де він приземлиться, навіть не дивлячись на нього, неначе він мав на потилиці очі. Коли ж м'яч сягнув вершини своєї траєкторії і почав падати в точку на відстані близько 440 футів від основної бази, Віллі Мейс виставив перед собою руки, і м'яч, скотившись його лівим передпліччям, опинився в кишені його розкритої бейсбольної рукавиці. В ту мить, коли Мейс спіймав м'яча, Кессі зіскочила з дивану і зверещала: «Bay! Bay! Bay!» Але сталося дещо більше, аніж просто вдалий прийом, бо тої миті, коли гравці у базі побачили, як м'яч відскочив від бити Верца, вони кинулися бігти, і бігли вони з упевненістю в тім, що зароблять очки, бо жоден центральний приймаючий гравець ні за що не зміг би спіймати такого м'яча. Щойно Мейс спіймав м'яча, він крутнувся на п'ятах і кинув його до внутрішнього поля, кинув з такою неймовірною силою, що після кидка з нього злетіла кепка, а сам він упав додолу. В ауті опинився не лише Верц, а й провідний ранер, який був позбавлений можливості вцілити по високо посланому м'ячу. Рахунок і досі був нічийним. Здавалося, що Гіганти ось-ось переможуть в нижній частині восьмого або дев'ятого інінгу, але вони не змогли. Гра перейшла в додаткові інінги. Марв Гріссом, новий подаючий гравець Гігантів не дав Індіанцям заробити очок у верхній частині десятого інінгу, після чого тренер Гігантів в нижній частині інінгу вивів на поле двох свіжих гравців, одним з яких був Дасті Родс в ролі подаючого. Яке красиве ім'я, подумав Фергюсон – Дасті Родс, – хоча це було все одно, що назвати когось Мокрим Тротуаром чи Засніженою Вулицею. Коли Кессі побачила, що бровастий почав розминатися, вона сказала: «Поглянь-но на отого старого блідолицього бевзя з щетиною на підборідді. Якщо він не п'яний, Арчі, то я – королева Англії». П'яний чи ні, але того дня окомір Родса був у чудовій формі, і через якусь децищу секунди після того, як втомлений Боб Лемон не надто сильно послав м'яч над серединою пластини, Родс кинувся на нього і спіймав над межею правого поля. Гру завершено. Гіганти перемогли Індіанців з рахунком 5:2. Кессі радісно загукала. Радісно загукав Фергюсон. Вони обнімалися, підстрибували, танцювали по кімнаті, і відтоді бейсбол став улюбленою грою Фергюсона.

Гіганти впевнено перемогли Індіанців у другій, третій та четвертій іграх. Для семирічного Фергюсона то стало справжнісіньким чудом, але найбільше радості результати Світової серії 1954 року принесли дядькові Лью. Старший брат його батька роками страждав від

примх мінливої долі азартного гравця, програючи частіше, ніж виграючи, але виграючи якраз достатньо, щоби триматися на поверхні. Всі розумники завбачливо поставили гроші на Клівлендських Індіанців, тож він мав би керуватися груповим інстинктом і зробити так, як зробили всі, але Гіганти були його улюбленою командою, за яку він вболівав іще з двадцятих років і під час вдалих сезонів, і під час невдалих. Тому він вирішив проігнорувати несприятливий прогноз і зробити ставку, керуючись власним серцем, а не розумом. Він не лише поставив на завідомих невдах, а й передрік їм чотири перемоги поспіль. То була ставка настільки сміховинна й нереальна, що його букмекер дав йому шанси триста до одного, а це означало, що, вклавши скромну суму в двісті доларів, стиляга Лью Фергюсон зірвав джек-пот в шістдесят тисяч доларів завбільшки, що в ті роки було величезною сумою, справжнісіньким статком. Здобич була такою видовищною і такою приголомшливою у своїх наслідках, що дядько Лью та тітка Міллі запросили всіх до свого помешкання на гулянку – помпезне святкування з шампанським, омарами та товстими ресторанными біфштексами, на якому Міллі виставила напоказ свою нову норкову шубу і катала гостей довкола кварталу в новому білому «кадилаці», який придбав собі Лью. Фергюсон того дня був не в формі (Френсі на гулянці не було, у нього болів живіт, а інші його двоюрідні брати та сестри з ним майже не розмовляли), але все одно він виснував, що всім решта було дуже весело. Однак коли святкування скінчилося, і малий з батьками їхав додому в голубому авто, він дуже здивувався, коли матір почала гудити дядька Лью перед батьком. Не все, що вона говорила, було йому зрозумілим, але гнів у її голосі був незвично сильним, то був гіркий лемент, який, схоже, мав якийсь стосунок до того, що дядько був винен батьку гроші, тому як він смів розщедрюватися на «кадилак» та норкові шуби, не повернувши батьку боргу. Спершу батько сприймав це спокійно, а потім сталося те, чого не було ніколи раніше: він підвищив голос і раптом мало не загавкав на матір, мовляв, замовкни, нічого він мені не винен і взагалі – то його гроші і він вільний робити з ними все, що йому, чорт забирай, заманеться. Фергюсон вже чув раніше, як його батьки інколи сперечалися (їхні голоси проникали до нього крізь стінку їхньої спальні), але свідком такої сильної сварки він став вперше, а оскільки це було вперше, то він відчув, що у світі щось фундаментальним чином змінилося.

Наступного року, щойно після Дня подяки, складське приміщення його батька дощенту вичистили якісь нічні грабіжники. Той склад був одноповерховою блочною спорудою з шлакобетону, розташованою якраз за магазином «Домашній Світ Трьох Братів», за всі роки Фергюсон бував там декілька разів. То було сире приміщення з численними рядами картонних ящиків з телевізорами, холодильниками, пральними машинами та іншими товарами, що їх брати продавали у своєму магазині. Те, що стояло на вітрині, слугувало для приваблення покупців, а коли ж хтось висловлював бажання придбати якийсь товар, то його привозив зі складу чоловік на ім'я Ед, кремезний дядько з витатуюваною на правому передпліччі русалкою, який під час війни служив на авіаносці. Якщо то було щось маленьке на кшталт тостера, лампи, чи кавоварки, Ед віддавав його покупцеві, і той відвозив товар додому у власному авто, але коли то було щось велике, типу пральної машини чи холодильника, то Ед з іншим кремезним ветераном на ім'я Філ вантажили товар у спеціальний пікап і відвозили його клієнту додому. Отак вели бізнес у

«Домашньому Світі», і Фергюсон, вже знайомий з цією системою, був достатньо дорослим, аби розуміти, що склад являв собою серце всього підприємства. Тож коли вранці у неділю після Дня Подяки мати розбудила його і сказала, що склад пограбували, малий враз збагнув всю моторошну значущість цього злочину. Порожній склад означав відсутність бізнесу; відсутність бізнесу означала відсутність грошей, відсутність грошей означала біду: Притулок для бідних! Голод! Смерть! Матір зазначила однак, що ситуація не була настільки безнадійною, бо всі товари були застрахованими, але все одно це був сильний удар, особливо напередодні різдвяного сезону покупок, а оскільки страхова компанія спроможеться виплатити кошти через кілька тижнів, а то й місяців, то універмаг не зможе вижити без термінового банківського кредиту. Тим часом, сказала вона, його батько свідчив у поліції Ньюарку, а завдяки тому, що кожен товар мав серійний номер, то зберігався шанс, маленький шанс, що грабіжників все ж таки вислідять і спіймають.

Пройшов час, грабіжників не спіймали, але його батьку вдалося взяти в банку позику, а це означало, що родині Фергюсонів вдалося уникнути ганьби – перебратися до притулку для бідних. Життя тривало так само, як протягом останніх кількох років, але Фергюсон відчув у домі нову атмосферу: у повітрі довкола нього зависло щось зловісне й похмуре. Не відразу вдалося йому виявити причину такого барометричного зсуву, але споглядаючи матір і батька кожного разу, коли він був з ними двома або поодиночі, малий виснував, що його мати залишилася, в основному, такою ж, як і була – і досі розповідала багацько історій про свою роботу в студії, і досі видавала свою щоденну норму посмішок та жартів, і досі, розмовляючи з ним, дивилася йому прямо у вічі, і досі залюбки грала в настільний теніс на утепленому задньому ганку, і досі уважно вислуховувала його кожного разу, коли він приходив до неї зі своїми проблемами. Хто змінився, так це батько, його й без того неговіркий батько, який тепер майже зовсім не розмовляв за столом під час сніданку, який мав відсторонений вигляд, наче його думки були деінде, зосереджені на чомусь моторошному й таємничому, про що він ні з ким не хотів говорити. Десь на початку нового 1956 року Фергюсон набрався мужності й спитав у матері, що було не так, аби та пояснила, чому його батько виглядає таким сумним та відстороненим. Грабунок, відповіла матір. Отой грабунок його буквально живцем з'їдав, і чим більше він думав про нього, тим менше міг думати про щось інше. Фергюсон її не зрозумів. Крадії залізли до складу місяць чи півтора тому, страхова компанія збиралася компенсувати втрати, банк погодився надати позику, а універмаг міцно тримався на ногах. Який же був сенс його батьку сумувати, якщо сумувати не було жодної причини? Малий помітив, як матір завагалася, немовби вирішуючи, довіритися йому чи ні, не будучи впевненою, що він є достатньо дорослим, щоби вірно осмислити факти цієї історії. Втім, сумнів, хоча й помітний, блиснув у її очах лише на якусь хвилю; вона погладила малого по голові, пильно поглянула в його майже дев'ятирічне обличчя – і з головою кинулася у воду, відкрившись перед ним так, як ніколи раніше, повідавши йому про ту таємницю, яка буквально розривала його батька на шматки. Поліція та страхова компанія, пояснила вона, і досі працювали над цією справою, і обидві прийшли до висновку, що це була крадіжка, здійснена своїми ж людьми, тобто не сторонніми грабіжниками, а тими, хто працював у магазині. Фергюсон, який добре знав кожного з персоналу «Домашнього Світу Трьох Братів» – від складських вантажників Еда і

Філа й до бухгалтерки Адель Розен, ремонтера Чарлі Сайкса та сторожа Боба Докінса, відчув, як м'язи в його грудях стиснулися в маленький болючий кулачок. Видавалося просто неможливим, щоби хтось із цих добрих людей міг вчинити такий злочин проти його батько, жоден з них не був здатним на таку підлість, а отже поліція та страховики явно помилялися. Ні, Арчі, мовила матір. Я не думаю, що вони помиляються. Але людина, яка скоїла злочин, не належить до тих, кого ти щойно перелічив.

Що вона хотіла цим сказати? – здивувався Фергюсон. Єдиними іншими людьми, пов'язаними з магазином, були дядько Лью та дядько Арнольд, брати його батька, а хіба ж брати грабують один одного? Такого просто не може бути.

Твоєму батьку довелося приймати жакливе рішення, сказала матір. Або забрати з поліції заяву про пограбування, а зі страхової компанії – заяву про виплату страхової суми, або відправити дядька Арнольда до в'язниці. І, як ти гадаєш, що він зробив?

Він забрав заяви і не відправив дядька Арнольда до в'язниці.

Звісно, не відправив. У нього й думки такої не було. Але тепер ти розумієш, чому батько такий сумний.

Через тиждень після цієї розмови матір сказала Фергюсону, що дядько Арнольд та тітка Джоан перебираються до Лос-Анджелесу, але так, мабуть, буде краще, оскільки шкоду, якої він завдав, виправити було неможливо. А через два місяці після того, як Арнольд з Джоан вирушили до Каліфорнії, дядько Лью розтросив свій білий «кадилак» на швидкісному шосе Гарден-Стейт-Парквей і помер в кареті «швидкої допомоги» на шляху до шпиталю. І перш ніж хтось встиг помітити, як швидко боги виконують свої обов'язки, коли їм більше немає чого робити, клан Фергюсонів вибухнув і розлетівся на шматки.

1.2

Коли Фергюсону було шість років, матір розповіла йому історію про те, як колись мало не втратила його. Втратила не в сенсі загубила, а в сенсі, що він мало не помер, пішовши з цього світу і попливши на небеса у вигляді безтілесного духу. Йому ще й півтора року не виповнилося, сказала вона, як одного вечора у нього піднялася температура, спершу повільно, а потім – різко підскочила до понад 41 градус Цельсія. Це, сказала вона, температура надзвичайно небезпечна навіть для малої дитини, тому вони з батьком закутали його й повезли до шпиталю, де у нього почалися конвульсії, які запросто могли призвести до смерті, бо навіть лікар, який тої ночі видалив йому гланди, сказав, що ситуація була дуже хиткою, тобто він сам був непевен, чи виживе малий Фергюсон, що все

тепер в руках Господа, а сама вона так перелякалася за свого маленького хлопчика, що мало не збожеволіла.

То був найгірший момент, сказала матір, той момент, коли їй здалося, що цілий світ припинить своє існування, але окрім нього були й інші небезпечні випадки, цілий список непередбачуваних струсів та негараздів. І вона почала перелічувати всі ті нещасні випадки, які трапилися з ним у дитинстві, з яких декотрі могли вбити його або покалічити, наприклад, колись він мало не подавився не пережованим як слід шматком біфштексу, колись проколов собі стопу скляною скалкою, після чого йому довелося накладати чотирнадцять швів, колись перечепився й упав на гострий камінь, так розрізавши щоку, що довелося накладати одинадцять швів, колись його так вкусила бджола, що у нього напухли й не розплющувалися очі, а минулого літа, навчаючись плавати, він мало не потонув, коли його двоюрідний брат Ендрю штовхнув його під воду. І кожного разу, переповідаючи Фергюсону один із цих епізодів, матір питала його, чи пам'ятає він їх, і він дійсно їх пам'ятав, пам'ятав так чітко й виразно, неначе вони трапилися лишень вчора.

Ця розмова відбувалася в середині червня, три дні потому, як Фергюсон впав у дворі з дуба й зламав ліву ногу. Матір, нагадуючи увесь перелік лих, що з ним трапилися, намагалася продемонструвати йому, що кожного разу, коли він в минулому отримував травму, то неодмінно одужував, що спершу тіло його боліло, а потім припиняло боліти, і що саме це станеться і з його ногою. Це погано, що нога зараз у гіпсі, але через певний час гіпс неодмінно знімуть, і він знову буде як нова копійка. Фергюсон поцікавився, коли це станеться, мати відповіла, що десь через місяць, і йому ця відповідь не сподобалася як надзвичайно розпливчата й незадовільна. Місяць означав один місячний цикл, і це іще можна було перетерпіти, якщо погода не буде надто спекотною, але десь означало період навіть довший за місяць, невизначений, а отже нестерпний відрізок часу. Та не встиг він достатньо накрутити себе, щоби обуритися несправедливістю такої ситуації, як матір поставила йому запитання, дивне запитання, мабуть, найдивніше з усіх, які вона йому ставила.

«Ти на себе гніваєшся, Арчі, чи на дерево?»

Як приголомшливе запитання для хлопця, який іще в дитсадок ходив! Гніватися? А чому він має на щось гніватися? Може, йому просто сумно?

Матір посміхнулася. Сказала, що тішиться з того, що він не мав нічого проти самого дерева, бо їй те дерево подобалося, те дерево подобалося й батьку, що вони придбали цей будинок у Вест-Орандж здебільшого через великий двір, а найбільшою й найгарнішою річчю був височенний дуб, що стояв посеред двору. Три з половиною роки тому, коли вони з батьком вирішили полишити квартиру в Ньюарку й купити будинок в передмісті, вони шукали підходяще житло в різних містечках: Монклері й Мейплвуді, Мілберні та Саут-Оранджі, але в жодному з них підходящого будинку не виявилось. Вони вже втомилися і розчарувалися, бо, побувавши в стількох місцях, не знайшли того, що шукали,

як раптом натрапили на цей будинок і відразу ж збагнули що це – те, що їм треба. Вона раділа, що він не гнівався на дерево, сказала матір, бо якби він на нього гнівався, то їм би довелося його зрубати. Навіщо ж його рубати? Спитав Фергюсон, і йому стало смішно від думки, що його матір буде рубати отаке велике дерево, його красива матір вбереться в робочу одіж і заходиться цюкати дуба величезною блискучою сокирою. Тому що я, Арчі, на твоєму боці, пояснила вона, і всякий твій ворог буде й моїм ворогом.

Наступного ранку батько приніс до кімнати Фергюсона з «Домашнього Світу Трьох Братів» кондиціонер повітря. На вулиці стає жарко, пояснив він, маючи на увазі, що він хотів би додати синові комфорту, коли малий лежатиме на ліжку з загіпсованою ногою. А ще кондиціонер допоможе від сінної лихоманки, бо не дасть квітковому пилку залітати до кімнати. Ніс Фергюсона був надзвичайно чутливим до переносуваних вітром дратівливих речовин, які виникають з пилу, трави та квітів, тому чим менше він чхатиме під час одужання, тим менше болітиме його зламана нога, оскільки чхання має в собі потужну силу і резонує по всьому тілу – від маківки нетямущої голови Фергюсона й до кінчиків його пальців на ногах. Фергюсон спостерігав, як батько заходився встановлювати кондиціонер у вікна праворуч від письмового столу, і ця операція виявилася значно простішою, ніж він гадав: почалася вона з видалення шибки, і для неї знадобилися такі приладдя, як рулетка, олівець, дріль, шприц-пістолет для нанесення герметика, дві планки нефарбованої деревини, викрутка та кілька шурупів. Фергюсон був вражений тим, як швидко й чітко працював його батько, неначе руки самі розуміли, що треба було робити, не потребуючи при цьому команд з мозку, такі собі автономні руки, наділені своїми власними знаннями. А потім настав момент підняти великий металевий куб з підлоги і встановити його у вікно. Такий важкий предмет, подумав Фергюсон, але батько підняв його без всякого видимого зусилля, завершуючи роботу за допомогою викрутки та шприц-пістолета, він почав мугикати ту мелодію, як завжди мугикав, виконуючи якусь хатню роботу, – то був старий хіт Ела Джолсона під назвою «Синок»: «Звідки тобі знати, як же мені сказати, як я, синку, тебе люблю». Потім батько нахилився підняти шуруп, що впав на підлогу, а коли знову розігнувся, то раптом вхопився правою рукою за поперек. «Азохен вей!», вигукнув він. «Схоже, я розтягнув м'яз». Засобом від розтягнення м'язу було лягти спиною на щось пласке й полежати кілька хвилин, пояснив батько, бажано на твердій поверхні. А оскільки найтвердішою поверхнею була підлога, то він швидко вмовстився на долівці побіля Фергюсоного ліжка. То було дуже незвичне видовище, і малий, перехилившись через край ліжка, ошелешено витріщався на батька, який розпростерся під ним на підлозі. Вдивляючись в скорчене гримасою обличчя татуса, він вирішив поставити йому запитання, про яке він думав уже багато разів протягом останнього місяця, але не знаходив слушної нагоди, спитати: що робив батько, перш ніж стати начальником «Домашнього Світу?» Він побачив, як очі Фергюсона-старшого забігали по стелі, наче шукаючи там відповіді на поставлене запитання, а потім малий помітив, як м'язи довкола батькового рота смикнулися донизу, і це було для нього знайомим порухом, який свідчив про те, що батько намагався придушити посмішку, а це, в свою чергу, означало, що зараз мало статися дещо несподіване. «Я полював велику дичину», відповів батько спокійно й невимушено, не подавши жодної ознаки, що збирається начепити синові на вуха купу такої жажливої

нісенітниці, яку іще ніколи йому не розповідав. Наступні двадцять-тридцять хвилин він згадував про левів, тигрів та слонів, про неймовірну африканську спеку, про те, як він прорубувався крізь густі джунглі, як пішки перетинав Сахару, видряпувався на гору Кіліманджаро, як його мало не проковтнув велетенський удав, як його одного разу спіймали людоді і мало не кинули в казан з киплячою водою, але він в останню мить примудрився вивільнитися з плющів, якими вони зв'язали йому руки та ноги, і спромігся втекти в чащу тропічного лісу, бо бігав швидше, ніж його люті поневолювачі, як одного разу, незадовго до одруження з матір'ю Фергюсона, він подався на сафарі й заблукав в глушині в самісінькому центрі Африки, цього «чорного континенту», і вийшов до широкої безкінечної савани, де побачив череду динозаврів, що паслися, щипаючи травичку, останніх живих динозаврів на землі. Фергюсон був достатньо дорослим, аби знати, що динозаври вимерли мільйони років тму, але інші батькові історії видалися йому імовірними, може, і не обов'язково правдивими, але імовірними, а отже вірогідними – можливо. А потім до кімнати увійшла матір і, побачивши батька на підлозі, спиталася, чи не сталося чогось з його спиною. Ні, відповів батько, я просто лежу собі й відпочиваю, а потім піднявся так, наче його поперек уже не болів, підійшов до вікна й увімкнув кондиціонер.

І дійсно – кондиціонер охолоджував кімнату й зводив до мінімуму чихання, а завдяки тому, що в кімнаті стало прохолодніше, нога під гіпсом свербіла не так сильно. Але життя в охолодженій кімнаті мало й свої вади, по-перше, шум, химерний і бентежний шум, бо бували такі моменти, коли малий його чув, а бували й такі, коли не чув, але коли чув, то шум видавався йому монотонним і неприємним, але іще гіршою обставиною було те, що вікна мали залишатися зачиненими, щоби холодне повітря не виходило з кімнати, а через те, що вікна залишалися перманентно зачиненими, а мотор постійно гудів, Фергюсону не чутно було, як надворі співали пташки, бо єдиним плюсом його затвірництва в кімнаті з ногою в гіпсі було слухати пташок за віном, які цвірінчали, сюрчали та свистіли, і їхні співи були для малого наймилішими звуками у світі. Отже, кондиціонер мав свої плюси та мінуси, свої вигоди й вади, і, як і у випадку з іншими речами та явищами, якими наділив Фергюсона світ протягом його життя, він став, за виразом матері, палицею з двома кінцями.

Найбільше бентежило Фергюсона стосовно його падіння з дерева те, що цього падіння могло й не бути. Він міг би примиритися з болем та стражданнями, коли вони були б неминучими, як наприклад, блювота при нудоті, або коли доктор Гастон штрикав його голкою в передпліччя, роблячи укол пеніциліну, але біль, якого можна було б уникнути, порушував принципи здорового глузду, і це робило страждання дурними й нестерпними. Якась частина його ества відчувала спокусу звинуватити в нещасному випадку Чакі Брауера, але в кінцевому підсумку Фергюсон збагнув, що то було всього-на-всього недоречне й слабе виправдання, бо яка різниця – запропонував йому Чакі видертися на дерево на парі чи не запропонував? Фергюсон прийняв парі, а це означало, що він сам хотів вилізти на дерево і тому сам був винуватий в тім, що сталося. Що з того, що Чакі пообіцяв Фергюсону полізти на дерево слідом за ним, але потім включив задній хід, сказавши, що йому стало страшно? Що гілки були надто рідкими, а він був надто малим,

щоби до них дотягнутися? Але те, що Чакі не поліз за ним слідом, не мав значення, бо навіть якби він і поліз, то як би він зміг вберегти Фергюсона від падіння? І Фергюсон впав, втративши хватку, коли тягнувся до гілки, яка була майже на чверть дюйма далше тієї точки, де він міг би міцно за неї вхопитися. Отже, він втратив хватку й упав, і лежав тепер у ліжку з ногою, закутою в гіпс, який залишатиметься частиною його тіла десь з місяць, що означало більше ніж місяць, і не було кого винуватити за цю халепу, окрім себе самого.

Він взяв на себе відповідальність, збагнув, що його теперішній стан – це цілковито його провина, але все одно цього було явно недостатньо, аби переконати самого себе, що нещасного випадку не можна було уникнути. То була цілковита й абсолютна дурня – продовжувати видряпуватися на дерево, не маючи змоги міцно вчепитися за наступну гілку, але якщо та гілка була хоча б на дюйм ближче, то це вже не була б дурня. Якби Чакі не подзвонив йому у двері того ранку і не запросив його піти погуляти й погратися, то це вже не була б дурня. Якби його батьки перебралися до якогось іншого містечка, де вони підшукували підходящий будинок, то він би й гадки не мав, хто такий Чакі Брауер, не мав би й гадки, що він взагалі існує, і це вже не була б дурня, бо в його дворі не було б тоді дуба, з якого він впав. Така цікава думка, сказав Фергюсон сам собі: уяви, як все могло піти інакше в його житті, хоча він при цьому залишився таким самим. Таким самим хлопцем в іншому будинку з іншим деревом. Тим самим хлопцем, але з різними батьками. Тим самим хлопцем з тими самими батьками, які робили б не те, що роблять зараз. А що, якби його батько був мисливцем на велику дичину, і всі вони жили в Африці? Що, якби його матір була відомою кіноакторкою, і всі вони жили в Голлівуді? Що, якби він мав брата або сестричку? Що, якби його двоюрідний дід Арчі не помер, а його самого звали не Арчі? Що, якби він упав з того ж самого дерева, але зламав би дві ноги, а не одну? А що, якби він зламав всі руки та ноги? А що, якби він геть убився? І дійсно, все було можливим, і одне лише те, що події пішли в один бік, аж ніяк не означало, що вони не могли піти в іншому напрямку. Світ залишався таким же самим, однак якби він не впав з дерева, то світ для нього був би інакшим, а якби він впав з дерева і не лише зламав ногу, а й убився, то світ для нього не просто був би інакшим, світу, в якому він жив би, більше не було б, і як же ж сумували б його батьки, несучи його труну до цвинтаря й ховаючи його тіло в землю, вони сумували б так, що плакали б, не перестаючи, сорок днів та сорок ночей, сорок місяців та чотириста сорок років.

До кінця дитсадку і початку літніх канікул залишалося півтора тижні, і це означало, що пропусків у нього буде небагато. Хоч якийсь позитив, зазначила його матір, і вона мала рацію, але настрої Фергюсона протягом перших днів після інциденту був аж ніяк не позитивним, бо поруч не було друзів, з якими можна було б поговорити, за винятком надвечір'я, коли до нього ненадовго заходив Чакі Брауер зі своїм маленьким братом, щоби подивитися на гіпс, батька не було вдома з ранку до вечора, бо він був на роботі, а матір проводила по кілька годин на день, їздячи на авто в пошуках вільного приміщення для студії, яку вона планувала відкрити восени. Хатня ж робітниця Ванда здебільшого займалася пранням та прибиранням за тими нечастими винятками, коли вона приносила Фергюсону обід і допомагала йому випорожнювати сечовий міхур, тримаючи пляшку з-під

молока, в яку він мав пісяти замість ходити до туалету. Отаку ганьбу він мав терпіти, і все через свою дурну помилку, яка призвела до падіння з дерева. До цієї ганьби додавався ще й той факт, що він іще не вмів читати, а це дуже допомогло б йому коротати час; телевізор був у вітальні внизу і тому тимчасово недоступний. Тож Фергюсон проводив час, розмірковуючи над глобальними проблемами всесвіту, малюючи літаки та ковбоїв і навчаючись писати, копіюючи літери з аркуша, який виготовала для нього матір.

Потім ситуація почала потроху покращуватися. Його кузина Френсі закінчила свій передостанній клас середньої школи і кілька днів перед тим, як поїхати вожатою в літній табір у Беркширі, вона приходила до них, щоби скласти йому компанію, інколи лише на годину, інколи – на три-чотири, і час, який він з нею проводив, був найприємнішою частиною дня, вірніше, єдиною приємною частиною дня, бо Френсі була його найулюбленішою кузиною, вона подобалася йому більше, ніж будь-хто з їхніх двох родин. Яка ж вона доросла, думав Фергюсон, а груди й лінії тіла дуже схожі на груди й лінії тіла його матері, до того ж її манера говорити дуже нагадувала манеру розмови його матері – коли Френсі розмовляла з ним, йому ставало затишно й комфортно, і йому починало здаватися, що допоки вона біля нього, то нічого поганого з ним трапитися не може, а інколи йому з Френсі бувало краще, ніж з матір'ю, бо хоч щоб він не казав і робив, сестра ніколи не гнівалася на нього, навіть коли він втрачав над собою контроль і ставав неслухняним та дратівливим. Розумниця Френсі висунула ідею прикрасити його гіпс, і ця робота зайняла три з половиною години. Ретельними мазками покрила вона білий гіпс цілим набором яскравих синіх, жовтих та червоних кольорів, то був абстрактний рисунок, який викликав у малого асоціацію зі швидкою каруселлю. Коли Френсі наносила акрилові кольори на його нову й огидну частину тіла, вони говорила про свого друга Гері, великого Гері, який грав захисником в шкільній футбольній команді, а зараз навчався в коледжі, Вільямс-коледжі в Беркширі, недалеко від того табору, в якому вони збиралися працювати влітку. Френсі сказала, що вона чекає, дочекатися не може, коли вони там зустрінуться, а потім заявила, що вона – «пришпилена». Значення цього слова Фергюсон тоді не знав, тому Френсі пояснила йому, що Гері подарував їй свій значок студентського братства[3 - В 60-х роках XX століття в Америці вважалося, що коли хлопець пришпилював дівчині срібну шпильку, то таким чином заявляв на неї права. – Прим. пер.]. Що таке «студентське братство», Фергюсон не знав також, тому Френсі знову пояснила, а потім весело посміхнулася й сказала, що він згодом зрозуміє, а найголовніше ж полягало в тім, що «пришпилення» було першим кроком до заручення. План полягав у тім, що вони з Гері збиралися оголосити про свої заручини восени, а наступного літа, коли їй виповниться вісімнадцять і вона закінчить школу, вони з Гері поберуться. А розповідає вона йому про все це тому, сказала Френсі, що у неї буде для нього важлива робота, і їй хотілося б знати, чи бажатиме він виконати її. Виконати що? спитався Фергюсон. Я хочу, щоби ти був носієм перснів на весіллі, сказала вона. І знову Фергюсон не мав жодного поняття, про що говорила кузина, тому Френсі пояснила йому, а малий, дізнавшись, що йому треба буде пройтися проходом, несучи в руках велюрову подушечку з шлюбним перснем нагорі, а потім Гері візьме той перстень і начепить його на безіменний палець її лівої руки і таким чином завершить шлюбну церемонію, погодився, що це – дійсно надзвичайно важлива

робота, мабуть, найважливіша з тих, які йому доводилося виконувати. І, поважно кивнувши головою, він пообіцяв, що зробить її. Звісно, він нервуватиме, йдучи проходом, де на нього дивитимуться так багато людей, і не можна виключати можливості, що руки його тремтітимуть, а перстень може впасти з подушечки додолу, але йому доведеться зробити це, бо Френсі – єдина у світі людина, яку він ніколи не зможе підвести.

Коли Френсі прийшла до них наступного дня, Фергюсон вмиль збагнув, що вона плакала. Почервонілий ніс, почервонілі очі, хусточка в руці, стиснута в клубочок, – за цими ознаками навіть шестилітня дитина могла здогадатися, що трапилося насправді. Фергюсон подумав: а може, вона посварилася з Гері і вже не вважається «пришпиленою», а це означало, що весілля скасовується і його не запросять нести перстень на велюровій подушечці. Малий спитав Френсі, чому вона засмучена, і та, замість вимовити ім'я Гері, як він гадав, почала розповідати про чоловіка та жінку на прізвище Розенберг, яких вчора стратили, за її словами, підсмажили на електричному стільці. Ці слова вона вимовила з жахом та огидою, а потім додала, що то була помилка, помилка, помилка, бо вони, напевне, були невинуваті, вони завжди казали, що невинуваті, і чому Розенберги дали себе стратити, маючи можливість зберегти свої життя, сказавши, що вони винуваті? У них двоє синів, сказала Френсі, двоє маленьких хлопчиків, і які ж батьки добровільно погодяться осиротити власних дітей, відмовившись визнати свою вину, а це означало, що Розенберги дійсно були невинуваті й померли марно. Фергюсон ніколи не чув в голосі Френсі такого обурення, ніколи не чув, щоби хтось так побивався через несправедливість, скоєну по відношенню до абсолютно незнайомих людей, бо йому було цілком ясно, що Френсі ніколи не була знайома з Розенбергами особисто. А якщо так, то йшлося тут про щось жахливо серйозне та важливе, настільки серйозне, що їх взяли й підсмажили за це. Як же ж це жахливо, коли тебе підсмажують мов шматок курятини на сковорідці, занурений в розпечену олію, яка сичить та булькає! Малий спитався кузину, що ж такого скоїли Розенберги, щоби заслужити таке покарання, і Френсі пояснила, що їх звинуватили в передачі росіянам військових таємниць, надзвичайно важливих секретів, які стосувалися виробництва атомних бомб, а оскільки росіяни – це комуністи, а отже – наші смертельні вороги, то Розенбергів визнали винуватими в державній зраді, жахливому злочині, який означав, що ти зрадив свою країну і мусиш бути страчений, але в цьому випадку злочин скоїла Америка, американський уряд по-звірячому вбив двох невинуватих людей, а потім, цитуючи свого друга й майбутнього чоловіка, Френсі додала: «Гері вважає, що Америка збожеволіла».

Ця розмова стала для Фергюсона мов несподіваний удар в груди, і він відчув себе таким переляканим та безпорадним, як і тоді, коли його пальці зісковзнули з гілки і він полетів донизу з дерева; то було моторошне відчуття безпомічності, коли довкола й внизу – одне лише повітря, і немає ані матері, ані батька, ані Бога, немає нічого, окрім абсолютної порожнечі та його тіла, яке летить до землі, а в голові у того тіла один лише страх, страх того, що станеться, коли він вдариться об землю. Його батьки ніколи не говорили з ним про речі на кшталт страти Розенбергів, вони захищали його від атомних бомб, смертельних ворогів та підсмажених дорослих людей, і тому те, що вихлюпнула Френсі в

одному грандіозному виливі емоцій та обурення, застукало Фергюсона зненацька, радше не як удар в груди, а як щось більше схоже на те, що сталося в одному з мультфільмів, які він дивився по телевізору: то було наче з вікна десятого поверху на голову йому впав залізний сейф. Геп! Одна п'ятихвилинна розмова з кузиною Френсі – і все пішло шкереберть. Виявилось, що за вікнами його кімнати був величезний світ, світ з бомбами, війнами та електричними стільцями, а він про той світ майже нічого не знав. Він був теплем, таким безпорадним теплем, що йому стало за себе страшенно соромно. Він почувався таким собі малолітнім ідіотом, присутнім, але непомітним, предметом, який займав певну частину простору так само, як стілець чи, скажімо, ліжка; він був недоумкуватим нулем, і якщо він збирається це змінити, то йому доведеться починати негайно. Міс Лундквіст сказала його дитсадківській групі, що вони навчатися читати й писати у першому класі, що не має сенсу підганяти події і що всі вони розумово будуть готовими розпочати навчання наступного року, але Фергюсон вже не міг чекати до наступного року, він мав розпочати зараз, щоби не приректи себе на іще одне літо невігластва, бо, виснував він, читання й писання було лише першим кроком, єдиним кроком, який він був у змозі зробити як особа вкрай незначна, а якщо у світі існувала несправедливість, з якою він всерйоз вирішив боротися, то згодом неодмінно має з'явитися якась людина й запропонувати йому свою допомогу.

Під кінець тижня допомога надійшла у вигляді його бабці, яка приїхала до Вест-Оранджу в неділю разом з дідом і влаштувалася в сусідній спальні, збираючись погостити у них аж до кінця липня. За день до появи бабці Фергюсону видали милиці, які дали йому змогу більш-менш вільно пересуватися другим поверхом і усунули принизливу необхідність мочитися в пляшку з-під молока. Але про те, щоби самостійно спускатися на перший поверх, мови й досі не могло бути, бо подорож донизу сходами була аж надто небезпечною. Тому малого доводилося зносити туди на руках – іще один удар по його гідності, який йому доводилося зносити, мовчки закипаючи від обурення. Бабця була надто слабосилою, Ванда – надто маленькою, тому зносити його на перший поверх доводилося батьку або матері, причому рано-вранці, оскільки батько вирушав на роботу зразу по сьомій, а мати й досі виїздила у пошуках підходящого приміщення для студії, але Фергюсон не переймався, що не зможе подовгу спати, воліючи проводити ранок та післяобідній час біля телевізора на веранді, аніж в прохолодній гробниці нагорі, і хоча погода часто була спекотною та вологою, пташки знову з'явилися в загальній картині, з лишком компенсуючи будь-який потенційний дискомфорт. Саме на веранді він остаточно розібрався в премудростях літер, слів та знаків пунктуації, саме на веранді він, за сприяння бабці, запевзятю опановував такі химерності, як потяг і потяг?, замок і замок, брати і брати?, а також такі болісно незрозумілі загадковості, як коса на морі і коса у дівчини. До того часу Фергюсон ніколи не відчував якоїсь особливої близькості до жінки, яку доля обрала йому на роль його бабусі, а саме до загадкової бабці Нани з центру Манхеттена. Вона видалася йому особою добросердою та люблячою, але настільки тихою й стриманою, що спілкуватися з нею було важко, а кожного разу, коли він був зі своїми дідом та бабусею, то йому здавалося, що його галасливий та неймовірно забавний дідो займав собою всю кімнату, від чого бабця, майже повністю знеособлена й затьмарена,

опинялася десь у затінку. З її опецькуватим округлим тілом та товстими ногами, старомодним, позбавленим смаку одягом та непоказними черевиками з широкими й низькими підборами вона завжди здавалася малому Фергюсону істотою з іншого світу, яка мешкала в іншому часі та вимірі, а отже завжди почувалася в цьому світі незатишно, існувала в сьогоденні лише як турист, як транзитний пасажир, який прагнув якомога скоріше опинитися там, звідки приїхав. Проте вона знала все, що треба, про читання й писання, а коли Фергюсон спитав її, чи не бажає вона йому допомогти, бабуся поплескала його по спині і сказала, що, ясна річ, допоможе, і визнає це за честь. Емма Адлер, дружина Бенджі, матір Мілдред та Розі, виявилася терплячою, хоча й дещо занудливою вчителькою, яка взялася за навчання свого онука з систематичною ретельністю. Першого ж дня вона почала з того, що перевірила знання Фергюсона, бажаючи дізнатися, що і скільки конкретно він спромігся опанувати самотужки, а потім склала відповідний план дій. Її підбадьорив той факт, що малий вже знав літери абетки, всі двадцять шість, більшість маленьких і всі прописні, і завдяки тому, що він, за її словами, знав уже так багато, їй буде працювати з ним значно легше, аніж вона спершу гадала. Уроки, які вона йому давала, були поділені на три частини: півтори години писання вранці, потім – перерва на обід, півтори години читання після обіду, а потім, після іще одної перерви (для споживання слив, печива та лимонаду), бабуся сорок п'ять хвилин читала йому вголос, коли вони сиділи на дивані у веранді, і при цьому вона вказувала малому слова, які, на її думку, були важкими для його розуміння, тицяючи своїм коротеньким і товстим пальцем в сторінку з такими хитрими словами, як інтрига, меланхолія та психологія. Фергюсон, сидячи поруч і вдихаючи бабусин запах лосьйону для рук та солодкуватих парфумів, мріяв про той день, коли все це стане для нього автоматичним процесом, коли він зможе читати й писати так само гарно, як і всі ті, хто робив це так легко, наче дихав. Фергюсон не був аж надто кмітливим та тямущим хлопцем, як засвідчило його падіння з дуба, а також багато інших халеп, котрі переслідували його в дитинстві, тому з писанням він мав більше проблем, аніж з читанням. Бабуся казала йому: дивися, Арчі, як це роблю я, і повільно виписувала ту чи іншу літеру разів по шість-сім у рядок, наприклад, прописні «В» та маленькі «ф», а малий Фергюсон намагався копіювати її, інколи досягаючи успіху з першої спроби, інколи – не досягаючи взагалі, і кожного разу, коли в нього нічого не виходило і після шостої чи сьомої спроби, бабуся брала його руку в свою, огортала його пальці своїми, а потім вела олівець по сторінці їхніми двома руками, виписуючи літеру так, як належить. Цей метод «рука до руки» посприяв пришвидшенню процесу, бо перемістив вправу з царини абстрактних форм і зробив її конкретною і відчутною на дотик. М'язи його руки тренувалися виконувати конкретне завдання з відтворення контуру кожної літери, і повторюючи цю вправу знову, кожного дня виписуючи літери, які він вже знав, та додаючи іще чотири чи п'ять нових, Фергюсон насамкінець взяв контроль над ситуацією й припинив робити помилки. В частині читання навчання просувалося гладенько, бо для цього олівців не треба було, і він читав з дедалі більшою швидкістю, наче летів, протягом тижня здійснивши перехід від речень з трьома-чотирма словами до речень, які містили по десять-п'ятнадцять слів. І так рішуче був він налаштований стати повноцінним читачем до завершення бабусиноного візиту, з таким заповзяттям вводив свій розум у стан підвищеної сприйнятливості, що кожен новий факт, одного разу засвоєний, залишався назавжди

закарбованим у його пам'яті. Одне за одним писала йому бабуся речення, і одне за одним читав він їх уголос, починаючи від «Мене звуть Арчі», «Поглянь-но, он Том біжить», «Сьогодні жарко», «Коли знімуть твій гіпс?», «Гадаю, завтра дощитиме», і до «Цікаво, що маленькі пташки співають гарніше за великих» та «Я вже стара жінка й не пам'ятаю, як навчилася читати, але сумніваюся, що зробила це швидше за тебе». Отак Фергюсон доріс до своєї першої книжечки, «Казки про двох поганих мишок», де ішлося про те, як двійко хатніх гризунів на ім'я Том Коротун і Ханка-Манка розтрошили іграшковий будиночок маленької дівчинки, бо харчі у ньому виявилися не справжніми, а зробленими з гіпсу. Фергюсон дуже добре відчув всю несамоовитість їхнього руйнівного шаленства, той сказ, який охопив двох розчарованих голодних лиходіїв, а читаючи казочку вголос своїй бабусі, він перечепився лише через кілька слів, непростих слів, чийого значення він не знав. То були такі слова як «колиска», «каміний килимок» та «сирожер». Яка гарна казка, сказав малий бабусі, завершивши читання, гарна і смішна. Так, погодилася вона, історія надзвичайно цікава, а потім додала, поцілувавши в маківку: «Я не змогла б прочитати її так добре, як ти».

Наступного дня бабуся допомогла йому написати листа до тітки Мілдред, яку він не бачив майже рік. Тепер вона мешкала в Чикаго, де працювала викладачем, навчаючи таких дорослих вузівських студентів, як Гері, хоча Гері навчався в іншому вузі – у Вільямс-Коледжі в Массачусетсі, тоді як її вуз називався Університет такий-то. Подумавши про Гері, малий, ясна річ, згадав про Френсі, і його несподівано вразила та цікава обставина, що його кузина говорила про заміжжя, коли їй було лише сімнадцять, тоді як тітонька Мілдред, будучи на два роки старшою за його матір (і на багато-багато років старшою за Френсі), і досі залишалася незаміжньою. Він спитався у бабусі, чому тітонька Мілдред і досі незаміжня, але, вочевидь, відповіді на це запитання не існувало, бо бабуся лише похитала головою й сказала, що не знає, і висловила припущення, що Мілдред була або надто зайнята своєю роботою, або просто іще не знайшла собі підходящого чоловіка. Після цього бабуся подала йому олівець та маленький аркушик розлінованого паперу, пояснивши при цьому, що то є найкращий папір для написання листів, але перш ніж почати, він має добре обміркувати, що він хоче сказати своїй тітці, а окрім того мусить пам'ятати, що речення мають бути стислими, і не тому, що йому буде важче впоратися з довгими реченнями, а тому, що писання – це зовсім інша справа; виводити літери – процес повільний, і їй не хочеться, щоби у нього зникло бажання писати іще до завершення листа.

«Люба тітонько Мілдред», писав Фергюсон під диктовку бабусі, яка промовляла кожне слово своїм високим пульсуючим голосом так, наче виспівувала його, і мелодія то стихала, то звучала з новою силою, коли він водив олівцем по паперу. «Я впав з дерева й зламав ногу. До нас приїхала Нана. Вона вчить мене читати й писати. Френсі розмалювала мій гіпс синім, червоним та жовтим. Вона лютує з того, що отих людей підсмажили в кріслі. Надворі співають пташки. Сьогодні я нарахував дванадцятьох видів пташок. Найбільше мені подобаються жовті зяблики. Я прочитав «Казку про двох лихих мишенят» та «Піві – цирковий пес». Яке морозиво тобі більше до вподоби: ванільне чи шоколадне? З любов'ю,

Арчі».

Щодо використання слова «підсмажені» виникла суперечка, бо бабуса вважала занадто вульгарним вживати це слово у зв'язку з такою трагічною подією, але Фергюсон наполягав на тім, що вибору немає, що це слово змінити не можна, бо саме так Френсі подала йому цю історію, і він вважає це слово підходящим саме тому, що воно є виразним та огидним. До того ж, це його лист до тітоньки Мілдред, а не бабусин, і тому він може писати все, що забажає. «Ти що, ніколи не відступаєшся, Арчі?», спиталася бабуса. На що її онук відповів: «А чому я маю відступатися, якщо я правий?».

Невдовзі після того, як вони запечатали листа, несподівано повернулася додому матір Фергюсона, пролетівши по вулиці в червоному двохдверному «понтіаці», в якому вона їздила відтоді, коли їхня сім'я перебралася до Вест-Оранджу три роки тому і який Фергюсон та його рідні називали джерсійським помідором. Поставивши авто в гараж, вона хутко подалася через газон до ганку, рухаючись при цьому швидше, аніж зазвичай, прискореним кроком, який був чимось середнім між ходьбою та неквапливим б'гом, і коли підійшла до Фергюсона достатньо близько, щоби йому було видно її риси обличчя, то він побачив, що вона посміхалася, посміхалася незвично широкою й радісною посмішкою, а потім підняла руку й привітно помахала їй, і це означало, що матір була в чудовому гуморі. Ще не встигла вона піднятися сходами, як Фергюсон вже чітко здогадався, що вона їм скаже, бо з її дочасного повернення та радісного виразу обличчя було ясно, що тривалі пошуки нарешті увінчалися успіхом і що помешкання для її фотостудії було знайдене.

Приміщення вона знайшла в Монклері, повідомила їм матір, зовсім недалеко від Вест-Оранджу, і було воно не лише достатньо просторим, аби вмістити все необхідне, а й розташовувалося якраз посередині головної вулиці. Звісно, треба було виконати деякі роботи, але договір оренди починається з першого вересня, тому вона матиме достатньо часу для складення планів, щоби розпочати ремонт з першого ж дня. Яка радість, з полегшенням мовила мати, нарешті добра новина, хоча залишалася одна проблема. Їй треба було придумати назву для студії, і жоден потенційний варіант її наразі не влаштовував. «Фергюсон Фото» не годився, бо мав у собі два звуки «ф». Варіант «Фото Монклер» був занадто банальним. «Портрети від Рози» – занадто претензійним. «Фото від Рози» не підходив, бо містив три звуки «о». Назва «Портрети з передмістя» чимось нагадувала їй підручник з соціології. «Сучасний Імідж» звучало непогано, але наштовхувало на думку про журнал з мистецтва фотографії, а не про реальну студію з плоті й крові. «Фергюсон – мистецтво портрету». «Твое фото». «Фотостудія “Діафрагма”». «Фото-світ». «Прожектор». «Рембрандт-фото». «Вермеер-Фото». «Рубенс-Фото». «Ессекс-Фото». Все це не годиться, резюмувала матір, бо пісне їй заяложено, а голова у неї вже оніміла в пошуках оригінальної назви.

Фергюсон озвався, озвучивши запитання. Як називалася місцина, куди батько ходив з нею на танці перед тим, як вони одружилися, поцікавився він, схоже, там було слово «роза»? Він пригадав, що матір розповідала йому колись про це, бо їм там було так весело, що

вони з батьком танцювали в тій місцині до упаду.

– Танцзал «Роузленд», – сказала матір Фергюсона.

І обернулася до своєї матері й спитала:

– Як тобі назва «Роузленд Фото»?

– Подобається, – відповіла бабуся Нана.

– А ти, Арчі? – спиталася матір. – Якої ти думки?

– І мені подобається, – відповів він.

– Мені також, – сказала матір. – Може, це й не найкраща назва з усіх коли-небудь вигаданих, але звучить непогано. Втім, ранок вечора мудріший. Якщо ця назва подобатиметься нам і завтра вранці, то, можливо, цю проблему буде знято.

Той ніч, коли Фергюсон з батьками та бабусяю спали в своїх ліжках на другому поверсі будинку, «Домашній Світ Трьох Братів» згорів дощенту. О п'ятнадцятій на шосту ранку задзвонив телефон, і вже за кілька хвилин батько Фергюсона мчав у своєму зеленому, мов пляшка, «плімуті» до Ньюарку, щоби оцінити збитки. Оскільки кондиціонер у кімнаті малого працював на повну потужність, то телефонний дзвінок та похапливий батьків від'їзд він проспав, і про те, що сталося, дізнався лише тоді, коли прокинувся о сьомій ранку. Його матір була схвильована, Фергюсон іще ніколи не бачив її такою зніченою та засмученою, вона поводитися не як непохитна скеля з самовладання та мудрості, якою він її завжди вважав, а як хтось схожий на нього, як вразлива жертва смутку, сліз та безпорадності, тому коли вона обняла його, він злякався іще більше, і не лише тому, що магазин його батька згорів ущент і вони вже не матимуть на що жити і їм доведеться таки перебратися до притулку для бідних і харчуватися там до скону вівсянкою та огризками черствого хліба, ні, не тому, хоча саме по собі це вже було справжнім страхіттям. Справжнім жахіттям стало те, що матір виявилася не сильнішою за нього, що удари, які завдавала їй доля, боліли їй не менше, аніж йому, і що за винятком її старшого віку різниці між ними не було жодної.

«Твій бідолашний батько!» сказала вона. Все своє життя будував він той магазин, він працював день і ніч, але, як виявилось, даремно. Все пішло коту під хвіст. Хтось чиркнув сірником, десь на стіні в електропроводці трапилося коротке замикання – і двадцять років тяжкої праці перетворилися на купу попелу. Бог жорстокий, Арчі. Йому слід було б захищати добрих людей цього світу, але він цього не робить. Він змушує їх страждати не менше, ніж страждають люди лихі. Він вбиває Девіда Раскіна, спалює магазин твого батька, посилає невинних людей на смерть в концентраційних таборах, але всі чомусь кажуть, що Бог є добрим та милосердним. Сміх, та й годі.

Мати ненадовго замовкла. Фергюсон помітив, що в очах у неї заблищали маленькі сльозинки і вона прикусила нижню губу, немовби намагаючись не дати новим словам зірватися з її вуст, немовби розуміючи, що й так сказала надто багато, що їй не слід було виплескувати скільки озлобленості й гіркоти перед шестилітньою дитиною.

«Не хвилюйся», сказала вона. «Я просто зажурена. От і все. Твій батько має страховку на випадок пожежі, тому нам нічого не загрожує. Звісно, нам не повезло, й сталася велика біда, але це – тимчасово, і насамкінець все буде в добре. Ти ж віриш в це, Арчі?

Фергюсон кивнув, але тільки тому, що не хотів, аби матір засмутилася іще більше. Так, подумав він, може, все й буде добре, а може, і не буде, якщо, за її словами, Бог є таким жорстоким. Все кругом таке непевне... Вперше відтоді, як дві тисячі триста двадцять п'ять днів тому він прийшов у цей світ, всі ставки були зроблені.

Але виникла іще одна проблема: хто такий в біса Девід Раскін?

1.3

Його кузен Ендрю загинув. «Вбитий під час бойових дій», пояснив йому Фергюсону батько, а бойові дії означали нічний патруль в холодних горах на кордоні між Північною та Південною Кореєю. За батьковими словами, єдина куля, випущена китайським солдатом-комуністом, поцілила кузену Ендрю в серце і вбила його у віці дев'ятнадцяти років. Надворі був 1952 рік, і п'ятирічний Фергюсон знав, що мав би почуватися так само згорьованим, як і всі решта в кімнаті, особливо тітка Міллі та кузина Еліс, які кожні десять хвилин вибухали риданнями, та засмучений дядько Лью, який курих цигарку за цигаркою, не відриваючи від долівки очей, але малий не міг налаштуватися на смуток, який від нього вимагався, бо було щось фальшиве й несправжнє в намаганні здаватися сумним, коли йому зовсім не було сумно. Річ у тім, що він завжди відчував антипатію до кузена Ендрю, який обзивав його «клопом», «карликом» та «маленьким бовдуром», який поминав ним на сімейних зібраннях, а одного разу замкнув його в туалеті, щоби пересвідчитися, що Фергюсон є «достатньо крутим хлопцем, аби це перетерпіти»; навіть після того, як він кинув чіплятися до нього, Ендрю продовжував винагороджувати свою сестру Алісу такими барвистими епітетами, як «свинопика дурепа», «тонконога скотиняка», котрі змушували малого Фергюсона аж кривитися від огиди, вже не кажучи про те явне задоволення, яке отримував Ендрю, штурхаючи й стусаючи свого кузина Джека, який був від нього на рік молодшим, але на півголови нижчим. Навіть батьки Фергюсона визнавали, що Ендрю був «ненормальним хлопцем», і скільки Фергюсон себе пам'ятав, до нього завжди доходили історії про витівки свого кузена в школі: то він хамив учителям, то підпалював урни зі сміттям, то прогулював уроки, і таких прогіршень з його боку накопичилося стільки, що

директор врешті-решт узяв та й вигнав його зі школи в передостанньому класі. Потім, після того, як Ендрю спіймали на крадіжці авто, суддя запропонував йому вибір: або він іде до війська, або до тюрми, а через півроку після того, як його підрозділ відправили до Кореї, він загинув.

Пройшов не один рік, перш ніж Фергюсон зміг збагнути всю силу того удару, який смерть Ендрю завдала його родині, бо він тоді був іще надто малим, аби зрозуміти щось інше, окрім того, що мало на нього безпосередній вплив. Це розуміння проявилось тільки у віці семи з половиною років, тому ті два роки, котрі вмістилися в проміжку від похорон Ендрю і до події, яка розтрощила його маленький світ, промайнули розмитою плямою дитинства, яке знає лише теперішній час, дитинства з його буденними шкільними справами, спортивними іграми, друзями, телепрограмами, коміксами, збірками оповідань, хворобами, обідраними колінами та забитими кінцівками, епізодичними бійками, моральними дилемами та нескінченними питаннями про природу реального світу. І увесь цей час малий Фергюсон продовжував любити своїх батьків, відчувати їхню любов до себе, здебільшого з боку його оптимістичної й люблячої матері, Рози Фергюсон, яка була власницею й розпорядницею студії «Роузленд Фото» на головній вулиці Мілберна, міста, в якому вони жили, і значно меншою й непевною мірою з боку його батька, Стенлі Фергюсона, який говорив мало і часто, схоже, лише смутно усвідомлював факт існування свого сина, але малий Фергюсон розумів, що батькова голова й без того була забита всілякими турботами, що керувати «Домашнім Світом» було всепоглинаючою цілодобовою роботою, що саме через неї він був такий відсторонений і зайнятий, але в ті коротенькі моменти, коли його батько не був відсторонений та зайнятий, Фергюсон не сумнівався, що батько знає про нього і ніколи не сплутає його з кимось іншим. Іншими словами, Фергюсон жив у безпечному місці, його матеріальні потреби задовольнялися постійно і сумлінно, дах над головою він мав, харчувався тричі на день, носив свіжовипрану одіж, фізичні негаразди зносити йому не доводилося, емоційні стреси його розвитку не заважали, тому протягом часу між п'ятирічним віком та віком семи з половиною років Фергюсон розвивався в нормальному режимі, перетворюючись на те, що педагогічна наука називає здоровою нормальною дитиною з інтелектом вище середнього, на такий собі взірць американського хлопчика середини двадцятого сторіччя. Але він був надто зануреним у вир власного життя, щоби звертати увагу на те, що відбувалося за межами його безпосередніх потреб, а через те, що батьки його були не з тих, що діляться своїми турботами з маленькими дітьми, Фергюсон не мав жодної можливості підготувати себе до катастрофи, яка обрушилася на нього третього листопада 1954 року, вигнавши його з Раю дитинства і зробивши його життя зовсім іншим.

Серед тих численних речей, про які Фергюсон не знав до того вікопомного моменту, були такі:

- 1) Міра горя, яке відчували Лью та Міллі з приводу загибелі свого сина, горя, яке посилювалося тим, що вони вважали себе батьками-невдахами, які виховали, на їхню думку, «неповноцінну особистість», неповнолітнього злочинця без поняття про моральні

засади, порушника правил, який зневажав авторитети, який тішився з того, що сіяв хаос за першої-ліпшої нагоди, брехуна, шахрая з ніг до голови і просто негідника. Лью та Міллі терзали себе своєю невдачею, не знаючи, чи то вони поводитися з сином надто м'яко, чи то надто жорстко, болісно роздумуючи, а чи не могли б вони вчинити якось інакше, щоби запобігти крадіжці отого авто, яка виявилася смертним вироком його сину. Вони терзали себе за те, що радісно заохотили його піти до війська, сподіваючись, що там він набереться розуму, але натомість отримали його назад у дерев'яному ящику, який закопали на шість футів під землю; вони відчували себе винуватими не лише за його непутне, дурне й марне життя, а й за його смерть серед засніжених гір забутої Богом Кореї.

2) Лью та Міллі любили випити. Вони були одною з тих подружніх пар, для яких випивка була і розвагою, і потребою, вони були безтурботною парою симпатичних п'яниць, які зазирали у чарку в міру своїх потреб та можливостей, які були чималенькими, але, як це не дивно, міцнішою з них двох була Міллі, у якої рідко коли заплітався язик та ноги, тоді як її значно більший чоловік інколи виходив за межі, і малий Фергюсон пам'ятав, як іще до загибелі Ендрю його дядько інколи відключався на дивані й хропів у самісінький розпал гучної сімейної гулянки. Тоді це всіх дуже веселило, але тепер, після смерті свого сина, пияцтво Лью виросло, поширившись за межі вечірок з коктейлями, гулянок, післяобідніх чарок і перетворившись на щоденну випивку та потаємні «добавки», які він сьорбав з фляжки, котру носив у внутрішній кишені свого піджака. Звісно, випивка допомагала йому притупити біль, який краяв його пронизане почуттям провини й спустошене серце, але вона почала заважати його роботі в магазині, коли дядьків язик заплітався настільки, що він не міг пояснити покупцям порівняльні переваги пральних машин Whirlpool та Maytag, а коли язик у нього заплітався, то він часто дратувався, а коли він часто дратувався, то часто знаходив втіху в тому, що ображав людей, що явно не сприяло успішному ходу справ в «Домашньому Світі». Тому батьку Фергюсона доводилося втручатися в ситуацію, відтягувати Лью від ображеного покупця і наказувати йому йти додому й виспатися.

3) Всі добре знали про схильність Лью до азартних ігор. Якби Міллі не працювала завідувачкою секцією в універмазі «Бамбергер» в центрі Ньюарка, то їхня сім'я збанкрутіла б значно раніше, оскільки більша частина того, що Лью заробляв у «Домашньому Світі Трьох Братів», насамкінець опинялася в кишені його букмекера. А тепер, коли його пияцтво вийшло з-під контролю, вийшла з-під контролю і його пристрасть до ризикованих ставок. Він мріяв про приголомшливий приз, який трапляється раз у житті, той легендарний приз, про який гравці просторікують десятиліттями, і чим хаотичнішим ставали його припущення і ставки, тим більшими ставали його втрати. Станом на серпень 1954 року його борги складали суму в тридцять шість тисяч доларів, і Айрі Бернштейну, чоловіку, який розпоряджався його ставками протягом останніх десяти років, почав уриватися терпець. Лью потребував готівки, не менше десяти-дванадцяти тисяч доларів, вагомого кавалку, аби довести свої добрі наміри, інакше до нього з візитом завітають дебелі хлопці з бейсбольними битами та мідними кастетами, а через те, що грошей у Стенлі він попросити не міг, знаючи, що його молодший брат – людина серйозна, і якщо вже сказав, що більше не збирається його виручати, то так воно й буде, то Лью вирішив їх

натомість у нього поцупити – взяв та й призупинив стоп-наказ по банківському чеку «Домашнього Світа» постачальнику «Дженерал Електрик», а суму грошей переказав на себе. Він знав, що його врешті-решт вирахують, але допоки цю невідповідність виявлять, пройде певний час, оскільки надходження готівки за товари між магазином та його постачальниками здійснювалося за схемою, побудованою на взаємній довірі, і тому бухгалтерська звітність на кілька місяців відставала від фактичних обмінів, а протягом цих місяців Лью сподівався виправити своє становище. Наприкінці вересня дядько Фергюсона побачив свій шанс. Це означало призупинити ще один чек, але якщо все піде добре, то розтрачені десять тисяч доларів обернуться прибутком вдсятеро більшим за ці гроші, і цього прибутку мало б вистачити на компенсацію двох зупинених чеків, на повний розрахунок з Бернштейном, після чого йому самому лишилася б грубенька сума. Невдовзі мала розпочатися Світова Серія, і «Індіанцям» прогнозували величезну перевагу над «Гігантами». Результат виглядав настільки гарантованим, що робити ставки на клівлендців майже не мало сенсу, і Лью подумав тоді: Якщо «Індіанці» дійсно є таким потужним клубом, то що завадить їм отримати чотири перемоги поспіль? Шанси на таких ставках виглядали значно привабливішими. Десять до одного на тоталізаторі, тоді як ставки на «Клівленд» по одному разу на кожну гру дадуть йому лише копійки. Тому Лью знайшов собі другого букмекера, тобто людину, чие прізвище було не Бернштейн, і поставив дев'ять тисяч доларів, які вкрав у свого брата, на «Індіанців», сподіваючись, що вони проведуть всю серію без єдиної поразки з боку «Гігантів». Ніхто не знав, де дядько Фергюсона дивився першу гру, але Стенлі з Арнольдом та рештою персоналу «Домашнього Світу» зібралися біля телевізорів у магазині, щоби слідкувати за грою разом з близько півсотнею випадкових покупців, які насправді були не покупцями, а болільниками «Гігантів», які не мали вдома власних телевізорів. Лью потихеньку вшився з роботи, щоби дивитися гру наодинці, можливо, в якомусь барі або деінде, в невідомому місці, де він з жахом спостерігав у прямому ефірі, як Мейс перехопив високий м'яч від Верца у верхній частині восьмого інінгу, а опісля сталася ще жахливіша, спустошуюча душу катастрофа: дядько Лью побачив, як Родс прийняв подачу Лемона й послав м'яч на трибуни з правого боку поля. Один чоловік махнув битою – і розтрощив життя іншого чоловіка.

4) Всередині жовтня постачальник, компанія «Дженерал Електрик», поінформувала Стенлі, що вони не мають належних документів за вантажівку холодильників, кондиціонерів повітря, вентиляторів та морозильних камер, надісланих на початку серпня. Здивований Стенлі пішов до бухгалтерки «Домашнього Світу» Адель Розен, пухкенької п'ятдесятирічної вдовиці, яка тримала у своїй зачісці встромлений у волосся жовтий олівець і вірила в силу чіткої каліграфії та правильно розташованих цифрових стовпчиків. Коли Стенлі пояснив їй проблему, місіс Розен витягнула з шухляди чекову книжку компанії і знайшла квитанцію за десяте серпня, яка засвідчувала повну сплату належної суми в 14 237 доларів і 16 центів. Стенлі знизав плечима. Може, чек загубився на пошті, сказав він і попросив місіс Розен зупинити платіжку на серпневий чек і виписати новий на компанію «Дж. Е.». Наступного дня страшенно приголомшена місіс Розен доповіла Стенлі, що платіжка на той чек була призупинена аж одинадцятого серпня. Що це в біса могло означати? На якусь невловимо коротку мить Стенлі був подумав, що, можливо, це його

підставила місіс Розен, доти бездоганна бухгалтерка, про яку всі знали, що вона таємно кохала його останні одинадцять років, що, може, це вона винувата в фальсифікації звітності, але одного погляду в стривожені й люблячі очі місіс Розен було достатньо, щоби відкинути таке припущення як абсолютну нісенітницю. Стенлі покликав Арнольда до підсобки й спитав, що той знає про зниклі чотирнадцять тисяч доларів, але Арнольд, який виглядав так само приголомшеним та зніченим, як і місіс Розен, сказав, що навіть гадки не має, як таке могло статися, – і Стенлі повірив йому. А потім він викликав Лью. Спершу найстарший представник клану все заперечував, але Стенлі не сподобалося, як брат дивився повз нього на стіну за його спиною під час розмови, і він почав напосідати на нього, прискіпливо розпитуючи про серпневу зупинку платіжки і наполягаючи, що окрім нього цього не міг зробити ніхто, оскільки місіс Розен була поза підозрою. Тому це мав бути Лью і ніхто інший. Потім Стенлі почав розпитувати брата про його недавню діяльність на ниві азартних ігор, про ставки, які той робив, про загальну суму його втрат, про бейсбольні та футбольні ігри, про боксерські поединки, і чим сильніше Стенлі напосідав, тим більше слабнуло тіло Лью, неначе вони стояли на рингу, і кожне нове слово було новим ударом, новим ударом в живіт, в голову, в печінку; мало-помалу Лью захитався, ноги його підкосилися, і він, плюхнувшись на стілець і закривши обличчя руками, запхикав і ледь чутним уривчастим голосом пробелькотів зізнання. Стенлі був прикро вражений почутим, бо насправді Лью анітрохи не розкаювався в сподіяному, а якщо про щось і жалкував, то про те, що його план не спрацював, не спрацював його чудовий бездоганий план, бо «Індіанці» підвели його й програли першу ж гру в серії, а Віллі Мейс – той взагалі мудак, і нехай він іде в сраку разом із Дасті Родсом, щоб їм пусто було! Стенлі нарешті збагнув, що його брат був безнадійним, що коли дорослий мужик тисне пальцем на двійко бейсболістів, звинувачуючи їх в усіх своїх негараздах, то розум у нього є недорозвиненим, як розум малої дитини, причому дебільної дитини, так само недолугої й відсталой, як і рідний син Лью – загиблий в Кореї й похований рядовий Ендрю Фергюсон. Стенлі хотів був наказати братові забиратися геть з магазину й більше ніколи не повертатися, але він не міг цього зробити, бо це було б надто несподівано, надто різко, і він, роздумуючи, що сказати, і знаючи, що не зможе сказати нічого, допоки хоча б трохи не вгамується його гнів, принаймні настільки, щоб йому потім не довелося шкодувати про свої слова, але тут знову заговорив Лью. Він почав казати Стенлі, що всі вони по вуха в цьому загрузли і що магазину настане капець. Батько Фергюсона не второпав, про що йдеться, і тому вирішив помовчати іще трохи, йому почало здаватися, що, можливо, його брат дійсно з'їхав з глузду, але тут Лью почав розповідати про Бернштейна і скільки грошей він йому заборгував – наразі сума вже перевищувала двадцять п'ять тисяч, хоча це був лише вершечок айсберга, оскільки Бернштейн почав нараховувати проценти, і кожного дня сума зростала, зростала і зростала; за останні два тижні йому вже разів десять телефонували, і голос по той бік лінії погрожував йому й вимагав сплатити борг, бо інакше йому доведеться відповідати за скоєне. Відповідати за скоєне означало декілька варіантів: в темряві його перестріне група чоловіків, які переламають йому всі кості, або осліплять його кислотою, або поріжуть Міллі обличчя, або викрадуть Еліс, або вб'ють Міллі та Еліс, і йому було страшно, так страшно, що він більше не міг заснути, а де йому взяти готівку, коли він уже двічі заклав свій будинок і позичив у магазину двадцять три тисячі доларів? Тепер вже

коліна почали підкошуватися у Стенлі, він відчув дезорієнтацію й запаморочення, він був сам не свій, його тіло більше не трималося в своїй шкірі, тож він плюхнувся на стілець поруч з Лью, розмірковуючи, як це чотирнадцять тисяч доларів раптом перетворилися на двадцять три, і коли брати поглянули один на одного через поверхню сірого металевого столу, Лью розповів Стенлі, що Бернштейн висунув пропозицію, і що, на його думку, це був найкращий вихід, єдине можливе рішення, і що це рішення доведеться прийняти, подобається це Стенлі чи не подобається. «Що ти хочеш сказати?» спитався Стенлі, озвавшись вперше за останні сім хвилин. Вони сплять наш магазин, пояснив Лью, а коли ми отримаємо страховку, то кожен візьме свою частку. Стенлі не сказав нічого. Він не сказав нічого, бо йому нічого було сказати, бо єдине, що йому страшенно хотілося в той момент – це убити свого брата, але якби він насмілювався вимовити ці слова вголос, насмілювався сказати про те, як же ж хочеться йому обхопити своїми руками шию Лью й задушити його на смерть, то матір стала б проклинати його зі своєї могили, і мучила б його до скону. Після довгого мовчання Стенлі нарешті підвівся і рушив до дверей, а відчинивши двері, зупинився на порозі й сказав: «Я тобі не вірю». І, вийшовши з кімнати, почув, як брат кинув йому навздогін: «Повір мені, Стенлі. Це доведеться зробити».

5) Першим імпульсом Стенлі було поговорити з Розою, поділитися своїм тягарем з дружиною й попросити її допомогти зупинити Лью, але знову й знову він не міг вичавити з себе потрібні слова, знову й знову в останню мить відступав, бо не міг знести навіть думки про те, щоби вислухати, що вона скаже, а він добре знав, що вона йому скаже. До поліції звернутися він не міг. Жодного злочину скоєно іще не було, і як там поставляться до нього, на чоловіка, який звинувачує рідного брата, не маючи при цьому твердих доказів, щоби довести наявність змови? З іншого боку, навіть якщо Бернштейн дійсно вже про все домовився з його братом, чи вистачить у нього сили волі піти до поліції й написати заяву, аби та заарештувала Лью? Над його братом нависла небезпека. Зловмисники загрожували осліпити його, вбити його дружину й доньку, і якщо Стенлі зараз погодиться, то нестиме відповідальність за ті каліцтва й за ті вбивства, це означатиме, що він теж має до цього стосунок, що він є мимовільним співучасником, і якщо план зазнає фіаско і Бернштейна з братом спіймають, то він анітрохи не сумнівався, що його брат відразу ж вкаже на нього як на співучасника. Так, він зневажав Лью, його нудило від одної думки про нього, однак водночас він глибоко зневажав самого себе за цю ненависть, що було незрозуміло й гротескно і лише збільшувало його неспроможність діяти. Не змігши поговорити з Розою, Стенлі збагнув, що обрав минуле на протигагу сьогоденню, відмовився від своєї ролі як чоловіка та батька і повернувся до похмурого світу свого дитинства, до місця, де йому не хотілося бути й звідки він не міг утекти, той світ засмоктував його, і наступні два тижні він ходив туди-сюди в пригніченому стані переляку й гніву, закипаючи від власної фрустрації й очікуючи, що бомба в його голові ось-ось вибухне.

6) Стенлі збагнув, що альтернативи немає: треба погодитися або вдати, що погоджуєшся, щоби виграти час. Йому треба було знати, що замислили Бернштейн та компанія, бути в курсі всіх деталей, а щоби дізнатися про все це, він мав обманом змусити Лью повірити,

що став на його бік, тому наступного ранку, рівно через добу після їхньої останньої розмови, після моторошного діалогу, який завершився словами «Це доведеться зробити», Стенлі сказав братові, що передумав, що, попри всі раціональні аргументи, він, з огидою в серці, дійшов висновку, що іншого шляху немає. Ця брехня принесла бажаний результат. Гадаючи, що тепер Стенлі з ним заодно, вдячний, тремтячий і геть схиблений Лью почав ставитися до свого брата як до цінного союзника і максимально довіреної особи, жодного разу не запідозривши, що Стенлі діяв мов подвійний агент, чиїм єдиним наміром було зруйнувати плани зловмисників і запобігти пожежі.

7) Лью поінформував його, що буде двоє чоловіків, один з них – досвідчений палій без судимостей, який діятиме в тандемі з тим, хто стоятиме насторожі, а підпал призначено на наступний вівторок, на ніч з другого на третє листопада, оскільки, згідно з прогнозом, та ніч буде сухою і дощу не передбачається. Робота Лью полягатиме у виведенні з ладу сигналізації від грабіжників, і передачі паліям ключів від магазину. Ніч він проведе вдома і Стенлі запропонував зробити те ж саме, але Стенлі мав щодо тієї ночі інші плани, вірніше, єдиний план, який полягав у тім, щоби сховатися в неосвітленому магазині й прогнати звідти палія іще до того, як він почне свою роботу. Стенлі поцікавився, чи будуть ті люди озброєні, але Лью достеменно не знав, бо Бернштейн не визнав за потрібне обговорювати з ним цю тему, але яка різниця, спитав він, який сенс турбуватися про те, що їх не стосується? А такий, відповів Стенлі, що в той момент хтось може проходити повз магазин, наприклад, чоловік, який вигулюватиме пса, жінка, яка повертатиметься додому з гулянки, і він не хоче, щоби хтось постраждав. Спалити підприємство страховою вартістю в триста тисяч доларів – це вже дуже погано, але якщо при цьому застрелять хоча би одного безневинного перехожого, то вони з братом можуть довічно потрапити за ґрати. Лью про це не подумав. Може, варто поговорити про це з Бернштейном, відповів він, але Стенлі сказав йому не перейматися, бо люди Бернштейна вчинять так, як вважатимуть за потрібне, і думка Лью їх анітрохи не цікавить. Щоби покласти край цій розмові, Стенлі полишив брата і, йдучи униз до торгового залу, усвідомив, що питання присутності чи відсутності зброї є великим невідомим чинником, перемінною величиною, здатною зруйнувати його план. Краще було б купити пістоля іще до вівторка, сказав він собі, але щось у ньому повстало проти цієї ідеї. То була за давня відраза до вогнепальної зброї, відраза настільки сильна, що Стенлі не лише ніколи не стріляв з пістоля, а й ніколи не тримав його в руці. Його батько загинув від пістоля, і попри те, що він мав при собі власного револьвера в отому чиказькому складі тридцять один рік тому, його все одно застрелили, застрелили з власним револьвером тридцять восьмого калібру в руці, яким він так і не встиг скористатися. Хтозна, може його і не вбили б, якби він не витягнув свого пістоля першим, не залишивши вбивці іншого вибору, окрім як стріляти, захищаючи власне життя. Так, стрілецька зброя – справа не проста, і раз ти вже націлив свого пістолета на якогось чоловіка, особливо озброєного, то річ, на яку ти покладався як на свого захисника, з такою ж імовірністю може обернути тебе на покійника. Окрім того чоловік, якого Бернштейн десь викопав як палія, був, за словами Лью, не найманим вбивцею, а колишнім пожежником, і це було добре, бо людині, яка колись заробляла на життя гасячи пожежі, а тепер влаштовувала їх заради насолоди та прибутку, пістоль навряд чи

знадобиться. Інша справа той, хто стоятиме насторожі. Поза сумнівом, то буде якийсь широкоплечий бандюк, який заявиться до магазину озброєним до зубів, але Стенлі прикинув, що він буде стирчати надворі, поки колишній пожежник виконуватиме своє завдання, а оскільки Стенлі іще до того, як ці двоє прийдуть, буде вже всередині, то пістоль йому не знадобиться. Це не означало, що він піде туди з порожніми руками, але, на його думку, бейсбольної бити буде цілком достатньо: замашна тридцятишестидюймова палиця наполохає палія так само надійно, як і пістоль тридцять другого калібру, а зважаючи на внутрішній стан Стенлі протягом двох тижнів напередодні другого листопада, на оте демонічне, напівбожевільне й неконтрольоване ревіння думок в його голові, яке почалося з того ранку, коли він почув зізнання Лью, сама ідея бейсбольної бити видалася йому глибоко й протиприродно кумедною, настільки кумедною, що він гучно розсміявся, коли вона прийшла йому в голову. То був радше не сміх, а коротенький вереск, що піднявся з глибини його легень і вистрелив з нього, мов купка картечі з дробовика, яка відскочила, вдарившись об стіну. Річ у тім, що вся ця моторошна комедія почалася з бейсбольної бити Дасті Родса на стадіоні «Поло Граундз» двадцять дев'ятого вересня, тому найкращим способом покласти край цьому фарсу було взяти іще одну бити і пригрозити розбити нею голову тому, хто хотів спалити його магазин.

8) Другого числа пополудні Стенлі зателефонував Розі і сказав, що того вечора не приїде додому вечеряти. Сказав, що йому доведеться затриматися на роботі з Адель і перевірити бухгалтерську звітність напередодні призначеної на п'ятницю ревізії; цілком можливо, що за цією роботою вони затримаються аж до опівночі, тому нехай вона на нього не чекає. По вівторках магазин працював до п'ятої, і на п'яту тридцять всі, окрім Стенлі, порозходилися – Арнольд, місіс Розен, Ед та Філ, Чарлі Сайкс та Боб Докінс; Лью не було, тому що він був надто наляканий, щоби з'явитися того ранку на роботі, і увесь день просидів вдома, вдаючи, що у нього висока температура. Люди Бернштейна мали з'явитися лише десь о першій чи другій ранку, тому Стенлі, маючи кілька вільних годин, вирішив гарненько попоїсти і подався вечеряти до свого улюбленого ньюаркського ресторану «У Мойші», який спеціалізувався на східноєвропейській єврейській кухні, тобто на тих стравах, які готувала матір для Стенлі, коли він був іще малим хлопцем: там подавали варену яловичину з хріном, пироги з картоплею, фаршировану рибу і суп з кульками маці – провінційні делікатеси з іншого часу, з іншого світу, і Стенлі, щоби зануритися в своє зникле дитинство, треба було лише увійти до обіднього залу. Та й сам ресторан виглядав таким собі реліктом: бідно обставленим, позбавленим елегантності закладом з дешевими, ламінованими пластиком скатертинами та звисаючими зі стелі запиленими світильниками, але кожен стіл був прикрашений синюватою або зеленуватою пляшкою сельтерської, вид якої чомусь завжди викликав у нього легенький приплив радості, а коли Стенлі чув, як буркотливі й невиховані офіціанти розмовляли з інтонаціями ідиш, то це також вселяло в нього комфорт. Чому? Хтозна. Йому важко було пояснити причину. Отже, того дня Стенлі повечеряв стравами свого дитинства, почавши з борщу зі сметаною в супроводі тарілки з оселедцем, а потім взявшись за основну страву: яловичу пашинку (добре приготовану) з гарніром із огірків та картопляних дерунів. Чвиркаючи сельтерською водою в прозорий гранчак і ласуючи делікатесами, він подумав про своїх

померлих батьків та своїх двох жажливих братів, які скільки крові випили з нього за всі ці роки, про свою прекрасну Розу, жінку, яку він дуже любив, але недостатньо, завжди замало. Цей факт Стенлі усвідомив зовсім нещодавно, і йому було болісно зазнаватися самому собі, що було в ньому щось заблоковане й придушене, якась вада в його душевному устрої, котра заважала йому віддавати своїй дружині стільки себе самого, скільки вона заслуговувала; а був іще маленький хлопчик Арчі, чиста загадка, безперечно, він був жвавим та кмітливим, здібнішим за більшість інших хлопців, але з самого початку він був маминим сином, таким емоційно прив'язаним до неї, що Стенлі так і не зміг достукатися до нього, і тепер, коли сину було вже сім з половиною років, його й досі гнітила власна нездатність читати синівські думки, тоді як для Рози це, схоже, ніколи не було проблемою, неначе жінкам була притаманна якась вроджена властивість, неояснима здатність інтуїтивно розуміти своїх дітей, тоді як чоловікам вона дарувалася вельми рідко. Розмірковувати про такі речі було для Стенлі справою незвичною, незвично було скеровувати думки всередину самого себе і вишукувати там власні прогрішення та невдачі, обірвані нитки свого заштопаного життя, але незвичним був для нього й сам тодішній момент, бо після двох тижнів мовчання та внутрішньої боротьби він був виснажений і ледь спроможний стояти, а якщо й спроможний, то надто хиткий, щоби йти прямою лінією. Коли Стенлі розплатився за вечерю і поїхав назад до «Домашнього Світу», йому подумалося: а чи мав його план якийсь сенс взагалі? Чи не обманював він себе, думаючи, що цей план неодмінно спрацює лише тому, що він був правий, а Лью та решта – неправі, і якщо це так, то чом би йому не поїхати зараз прямо додому, а магазин нехай згорить дотла.

9) До магазину він повернувся о восьмій з невеликим гаком. Скрізь було темно, скрізь було тихо, скрізь – нічне небуття німих телевізорів та поснутих холодильників, такий собі цвинтар примар. Стенлі майже не сумнівався, що згодом пошкодує про те, що робить, що його розрахунки вийдуть йому боком, але інших ідей він не мав, а зараз вже було запізно придумувати нові. Свій бізнес він започаткував, коли йому було вісімнадцять, і протягом останніх двадцяти років ця справа стала справою його життя, його єдиного й безцінного життя, і він не міг дозволити Лью та його банді шахраїв знищити його й вшитися непокараними, бо цей заклад був не просто бізнесом, він був життям одного чоловіка, а життям цього чоловіка був магазин, і цей магазин і цей чоловік були одним цілим, тож якщо зловмисники підпалять магазин, то вони підпалять і цього чоловіка. Кілька хвилин на дев'яту. Скільки годин іще ждати? Щонайменше – годину, щонайбільше – п'ять або шість. Надто довго, зважаючи на те, що зайнятися немає чим, треба просто сидіти в кромішній темряві й чекати, поки не з'явиться палій з каністрою бензину та сірниками, мовчки сидіти з битою в руці і сподіватися, що вона виявиться такою ж замашною й дебею, як і виглядала. Стенлі вмовився на стілець в тильному офісі, на стілець місіс Розен, який стояв неподалік робочого столу в дальньому кутку, звідки крізь вузьке квадратне вікно в стіні між офісом та залом продажів було добре видно під'їзду алею до парадного входу, вірніше, було б видно, якби універмаг не огортала суцільна темрява, але колишній пожежник і нинішній палій напевне матиме при собі ліхтарик, а коли Стенлі почує, як відчиняться парадні двері, то тоді й увімкнеться ліхтар, хоча б і на секунду-дві, але все

одно увімкнеться, і він знатиме, де саме в той конкретний момент перебуватиме зловмисник. А негайно ж після цього він увімкне світильники угорі, вискочить з офісу, піднявши бити в руки, і щосили крикне палію забиратися геть. Такий був план. Схрестив пальці, Стенлі, сказав він сам собі, а якщо тобі не поталанить, то перехрестися й сподівайся на швидку смерть. А тим часом Стенлі продовжував сидіти на стільці місіс Розен, той стілець мав коліщата і міг обернутися з боку вбік і нахилитися назад-вперед, то був звичайний офісний стілець, придатний для короткочасного сидіння і явно некомфортний для сидіння тривалого, бо воно могло розтягнутися на декілька годин. Однак Стенлі виснував, що чим менш комфортніший стілець, тим краще, оскільки невеликий дискомфорт не дасть йому заснути. Принаймні, так йому здавалося, та поки він сидів біля сірого металевих столу, погойдуючись у стільці місіс Розен, гадаючи, що переживає найгірший момент у своєму житті, що ніколи раніше не почувався він таким нещасним та самотнім, як зараз, що навіть коли йому вдасться пережити цю ніч цілим і неушкодженим, все одно усе решта буде розтраченою і оберненим на пилітку зрадою його брата Лью, що після цієї ночі його життя зміниться назавжди, бо після того, як він сам зрадить свого брата і зірве його плани, Бернштейн повернеться до своєї колишньої тактики залякування й погроз, і в результаті Міллі та Лью знову опиняться в небезпеці, а коли з ними щось станеться, то це буде на совісті Стенлі, і йому доведеться з цим жити і з цим помирати, але хіба ж він може не робити того, що робить зараз, хіба ж він може дозволити втягнути себе в шахрайську схему зі страховкою й при цьому ризикувати потрапити за ґрати? Ні, він не може дозволити цим негідникам спалити універмаг, їх треба зупинити, і поки Стенлі про все це думав (а думав він про те ж саме, що й протягом попередніх двох тижнів), він збагнув, що більше не в змозі це зносити, що він дійшов до ручки, виморився, виснажився понад усяку міру, так втомився, що більше не міг сприймати довколишнього світу – тож потроху його очі почали запліщуватися, і невдовзі він кинув силуватися тримати їх розкритими, опустив голову на схрещені руки, які він поклав поперед себе на стіл, і через хвилину-дві заснув.

10) Він проспав і вторгнення палія, і послідуєчий полив магазину дванадцятьма літрами бензину, а через те, що чоловік, який прийшов виконати свою роботу, і гадки не мав, що в тильному офісі спить Стенлі, він чиркнув сірником і підпалив «Домашній Світ» з чистою совістю, знаючи, що він скоює акт підпалу, але не акт убивства, в якому його згодом звинуватять. Що ж до батька Фергюсона, то він не мав жодного шансу. В той момент, коли він розплющив очі, він був іще напівсонним, нездатним поворухнутися, бо вже встиг надихатися ядучим димом, а коли насилу підняв голову, намагаючись вдихнути повітря в свої обсмалені легені, вогонь уже прогризався крізь двері тильного офісу, а увірвавшись в кімнату, кинувся до столу, де сидів Стенлі, і проковтнув його живцем.

Саме про це й не знав малий Фергюсон, саме цього він не міг узнати протягом тих двох років, які відділяли смерть його кузена в Корейській війні та смерть його батька в палаючому універмазі. Навесні наступного року його дядько Лью був уже в тюрмі разом з

палієм Едді Шульцем, його співучасником Джорджі Іонелло, який стояв насторожі, та керівником цієї операції, Айрою Бернштейном. Але на той час Фергюсон з матір'ю вже вибралися з Ньюарку й мешкали в Нью-Йорку в квартирі з трьома спальнями в Західній частині Центрального парку між Вісімдесят третьою та Вісімдесят четвертою вулицями. Фотостудію в Мілберні було продано, а завдяки тому, що страховка життя його батька забезпечила матір сумою в двісті тисяч неоподаткованих доларів, фінансової скрути вони не відчували, і це означало, що навіть після своєї смерті вірний, прагматичний та незмінно відповідальний Стенлі Фергюсон продовжував підтримувати їх матеріально.

Спершу був шок третього листопада, а разом з ним нестерпне видовище з материних сліз, її задушливих обіймів, її тремтячого від ридань тіла, притиснутого до нього, а кілька годин потому з Нью-Йорку прибули батьки Стенлі, а ще через день з'явилися тітка Мілдред зі своїм чоловіком, Полом Сендлером; увесь час приїжджали й від'їжджали незчисленні Фергюсони, з'явилися двоє заплаканих тіток – Міллі й Джоан, кам'яноликий дядько Арнольд та навіть зрадливий і ще не викритий дядько Лью; було стільки шуму, стільки хаосу, в будинку було стільки людей, що малий Фергюсон, сидячі в куточку й спостерігаючи за всім цим, не знав, що йому казати й думати, надто приголомшений, щоби плакати. Неможливо було уявити собі, що його батько помер. Він же був живий іще учора вранці, сидів за сніданком з примірником Newark Star-Ledger в руках, розповідаючи Фергюсону, що сьогодні буде холодний день і тому треба до школи вдягнути шарф. Важко було уявити, що то були останні слова, які сказав йому батько. Минуло кілька днів. Він стояв під дощем зі своєю матір'ю, дивлячись, як опускають в землю його батька, слухаючи, як рабин щось монотонно бубонів на незрозумілому івриті, і ті слова звучали так жахливо, що малому захотілося закрити руками вуха. Два дні потому Фергюсон повернувся до школи, до товстенької місіс Костелло та свого другого класу, але всі неначе боялися його, неначе соромилися говорити з ним, немовби на лобі у нього був витавруваний хрест: «Не наближатися!» І навіть попри те, що місіс Костелло люб'язно дозволила йому не ходити на групові заняття й сидіти за своєю партою, читаючи ті книжки, які йому хочеться, це, як не дивно, лише погіршило ситуацію, бо малому було важко зосереджуватися на книжках, які зазвичай давали йому велике задоволення, оскільки думки його неминуче дрейфували від слів на сторінці до його батька, але не того батька, якого поховали в землю, а до батька, який вознісся до раю, якщо на небесах дійсно існувало таке місце, як рай, а якщо його батько дійсно опинився там, то чи могло так бути, що саме зараз він дивиться на нього й бачить, що його син сидить за партою, вдаючи, що читає? Було б гарно, якби це дійсно було так, подумав Фергюсон, але, з іншого боку, який з цього толк? Так, батьку було б приємно поглянути на нього, і через це йому, можливо, стало б легше сприймати власну смерть, але яким чином могло допомогти Фергюсону те, що його бачать, якщо сам він не міг бачити того, хто бачить його? А найбільше йому хотілося почути, як розмовляє батько. За батьківською розмовою він скучав найбільше, і навіть попри те, що батько був людиною небагатослівною, магістром мистецтва давати стислі відповіді на довгі запитання, Фергюсону завжди подобався звук його голосу, голосу мелодійного і лагідного, тому думка про те, що він більше ніколи його не почує, наповнювала його величезним смутком, сумом настільки глибоким, що він міг би вмістити в себе увесь Тихий океан, котрий, як відомо, був

найбільшим океаном у світі. «Сьогодні буде холодно, Арчі. Не забудь вдягнути до школи свій шарф».

Світ втратив свою реальність. Все в ньому було лише шахрайською копією неіснуючого оригіналу, а все, що в ньому відбувалося, відбуватися не мусило б. Іще довго Фергюсон жив під магічним впливом цієї ілюзії, йдучи, мов сновиди, стежкою своїх днів і з трудом засинаючи вночі, бо його нудило від світу, в який він перестав вірити, піддаючи сумніву все, що поставало перед його очима. Місіс Костелло прохала його бути уважнішим, але він вже не слухав її, бо вона була лише актрисою, що намагалася грати роль вчительки, а коли його приятель Джеф Бальсоні зробив екстраординарну й неочікувану пожертву, подарувавши Фергюсону свою картку з бейсболістом Тедом Вільямсом, картку надзвичайно рідкісну, то Фергюсон подякував за подарунок, поклав картку до кишені, а потім, прийшовши додому, порвав її. Тепер таке можна було робити. До третього листопада це було б для нього немислимим, але нереальний світ був значно більшим за реальний і мав більш ніж достатньо місця бути собою – і водночас не собою.

Якщо вірити тому, що сказала згодом його матір, вона спершу не планувала такого швидкого від'їзду з Нью-Джерсі, але потім вибухнув скандал, і і у них не лишилося іншого вибору, як від'їжджати якомога швидше. За дванадцять днів до Різдва ньюаркська поліція оголосила, що розкрила справу «Домашнього Світу», і наступного ранку огидні подробиці вже були на перших сторінках газет в усіх куточках округів Ессекс та Юніон. «Братовбивство». «Короля азартних ігор заарештували». «Колишнього пожежника, який перетворився на палія, заарештували без права застави». «Луїсу Фергюсону пред'явили численні звинувачення». Того дня мати не пустила його до школи, а потім – наступного дня, і через день, і через два, і так кожного дня, доки школа не закрилася на різдвяні канікули. Це – заради твого ж блага, Арчі, пояснила вона йому, а оскільки відсутність необхідності ходити до школи нічого, окрім позитивних емоцій, у нього не викликала, то Фергюсон і питати не став, чому мати його туди не пускала. Значно пізніше, коли він був достатньо дорослим, аби усвідомити все жахіття слова «братовбивство», Фергюсон збагнув, що матір намагалася захистити його від лихих пліток, що вже ходили містом, бо його прізвище набуло тепер сумної слави, і бути Фергюсоном означало тепер належати до родини, яка несла на собі знак прокляття. Тому майже восьмирічний Фергюсон залишався вдома зі своєю бабусею, а матір займалася тим, що виставляла на продаж сімейний будинок і шукала фотографа, який би купив її студію. Але через те, що газети не припиняли дзвонити їй, просячи, бажаючи й залякуючи, аби вона дала інтерв'ю, повідала, так би мовити, свою версію сучасної якобінської драми під назвою «Справа Фергюсонів», його матір вирішила, що з неї досить, і через два дні після Різдва зібрала валізи, завантажила їх у багажник блакитного «шевроле», і вони утрюх подалися до Нью-Йорку.

Наступні два місяці вони з матір'ю жили в квартирі її батьків на Західній П'ятдесят восьмій вулиці; матір знову оселилася в тій самій спальні, яку вона ділила колись зі своєю сестрою Мілдред, а Фергюсон отаборився у вітальні на маленькому складному ліжечку. Найцікавішим моментом цього тимчасового розташування було те, що йому не треба було

ходити до школи – таке неочікуване звільнення було спричинене відсутністю у них постійної адреси, і допоки вони не знайдуть собі власного місця, він залишатиметься вільною людиною. Тітка Мілдред була не в захваті від того, що він не ходить до школи, але мати Фергюсона спокійно відшила її. Не переймайся, сказала вона. Арчі – здібний хлопець, і нетривалий пропуск занять йому не завадить. Спершу ми дізнаємося, де будемо жити, а вже потім почнемо підшукувати школу. Спочатку – найголовніше, Мілдред.

То був химерний час, відокремлений від усього, що він знав у минулому, абсолютно несхожий на те життя, яке почалося у Фергюсона після того, як вони перебралися до своєї квартири, такий собі курйозний перехідний період, міжцарів'я, за висловом його діда, коротенький відрізок вихолощеного часу, кожен секунду якого малий провів зі своєю матір'ю, коли вони, як двоє постраждалих товаришів, ходили разом по Вест-сайду, підшукуючи квартиру, обговорюючи плюси та мінуси кожного помешкання, і насамкінець дійшовши до спільного рішення, що та квартира, яку вони придивилися на Західному боці Центрального парку, буде для них ідеальною. А невдовзі опісля матір зробила несподівану заяву, що їхній будинок в Мілберні купують разом з меблями, всіма меблями, і що вони починатимуть з нуля, лише вони удвох. Тож після того, як Фергюсон з матір'ю підшукали квартиру, вони зайнялися пошуком меблів, видивляючись підходящі ліжка й столи, лампи та килими, не купуючи нічого доти, поки покупка не була узгоджена ними двома, а одного дня опівдні, коли вони роздивлялися крісла та дивани в магазині «Мейсі», клерк з краваткою-метеликом поглянув на Фергюсона й спитав у його матері: «А чому цей хлопчик не в школі?», на що його матір відповіла, жорстко поглянувши у вічі занадто допитливого чоловіка: «А це не ваша справа!» Це був найкращий момент з отих химерних двох місяців, принаймні, один з найкращих, незабутній завдяки тому відчуттю радості, яке піднялося в ньому, коли матір промовила ці слова, такої радості він не знав уже багато тижнів; було в тих словах почуття солідарності – вони удвох проти цілого світу, вони знову єдина спільнота, і «Це – не ваша справа» стало гаслом їхніх спільних зусиль, ознакою того, що вони тепер цілковито покладалися один на одного. Після купівлі тих чи інших меблів вони ходили в кіно, тікаючи на пару годин з холодних вулиць до темряви затишного кінозалу, дивлячись все підряд, що траплялося. Вони завжди займали місця на гальорці, бо мати мала там можливість курити. Вона курила одна за одною цигарки «Честерфільд», і вони дивилися фільми за участю Алана Ледда, Мерілін Монро, Керка Дугласа, Гері Купера, Грейса Келлі та Вільяма Холдена – вестерни, мюзикли, наукову фантастику, і неважливо, що крутили того дня: вони просто заходили, сподіваючись на втіху від перегляду таких фільмів, як «Барабанний бій», «Вера Крус», «Немає бізнесу кращого за шоу-бізнес», «20 тисяч лье під водою», «Поганий день в Блек Році», «Мости біля Токо-Рі» та «Молодий душею». А одного разу, якраз наприкінці отих двох дивовижних місяців, жінка в скляній будці, яка продавала ім квитки, поцікавилася в матері, чому її маленький хлопчик не в школі, і мати їй відповіла: «А не пішли б ви в сраку, жіночко? Стуліть писок і дайте мені здачу».

Спершу була квартира в Ньюарку, про яку він не пам'ятав нічого, а потім був будинок в Мейплвуді, який його батьки купили, коли йому було три роки, а тепер, шість років потому, вони знову перебиралися до значно більшого будинку з протилежного боку міста. Фергюсон не розумів цього. Той бідинок, в якому вони жили, був бездоганно хорошим будинком, більш ніж адекватним помешканням для родини лише з трьох людей, і з якого ж це дива його батькам здумалося взяти на себе клопіт збирати всі свої пожитки й перебиратися на таку коротку відстань, тим більше, що ніхто їх до цього не примушував? Це мало б сенс, якби вони переїжджали до іншого великого міста чи іншого штату, як, скажімо, дядько Лью та тітка Міллі чотири роки тому, коли вони перебралися до Каліфорнії, але чому ж міняти будинки в одному й тому ж самому місті, якщо не переїжджати до іншого?

А тому, що ми можемо собі це дозволити, відповіла його матір. Бізнес його батька розвивався успішно, і у них з'явилася тепер можливість жити на ширшу ногу. Фраза «жити на широку ногу» наштовхнула Фергюсона на думку про грандіозний європейський палац в стилі вісімнадцятого століття, де в мармуровому залі збираються герцоги з герцогинями в білих напудрених перуках, а також пані та панове в розкішному шовковому вбранні; вони стоять з мереживними хусточками в руках, жартують і сміються. А потім, розвиваючи цю тему далі, Фергюсон уявив у тому натовпі своїх батьків, але в старомодних костюмах вони виглядали сміховинно, абсурдно та гротескно. І він сказав: «Одне лише те, що ми можемо собі це дозволити, іще не означає, що ми мусимо його купляти. Наш будинок мені подобається, і я гадаю, що ми маємо в ньому лишитися. Якщо ми маємо грошей більше ніж достатньо, то мусимо віддати надлишок тим, у кого їх немає взагалі. Не годиться витратити їх на себе. Бо це – егоїстично».

«Арчі, не вередуй», відповіла матір. «Твій батько працює за двох, працює більше за будь-кого в нашому місті. Він заслуговує кожної копійки, яку заробив, тож якщо йому захотілося трохи повихвалитися, придбавши новий будинок, то це його особиста справа».

«Я не люблю, коли хтось вихваляється», зауважив Фергюсон. «Так поводитися негарно».

«Подобається це тобі чи не подобається, мій синку, але ми перебираємося, і я впевнена, що на новому місці тобі сподобається. Там більші кімнати, більший двір, і є підвальне приміщення. В ньому ми поставимо стіл для пінг-понгу і подивимося, чи зможеш ти нарешті навчитися грати достатньо добре, щоби мене перемогти».

«Але ж ми вже граємо в пінг-понг у дворі».

«Тільки у теплу пору року. До того ж, Арчі, в приміщенні нам не заважатиме вітер».

Фергюсон знав, що частину сімейного бюджету складали гроші, які заробляла його матір в портретній фотостудії, але значно більша частина грошей, практично всі вони, надходила з батькового бізнесу – мережі трьох господарчих магазинів під назвою «Фергюсон», один з яких розташовувався в окрузі Юніон, другий – у Вестфілді, а третій – в Лівінгстоні. Колись давно він мав магазин в Ньюарку під назвою «Домашній Світ Трьох Братів», але його продали, коли Фергюсону було три з половиною або чотири роки, і якби не взята в рамочку чорно-біла фотографія 1941 року, яка висіла на стіні в робочому кабінеті і на якій був зображений його батько, котрий стояв між двома своїми усміхненими братами перед магазином «Домашній Світ» в день його відкриття, то всі спогади про той магазин були б назавжди викресленими з його пам'яті. Фергюсону було неясно, чому його батько більше не співпрацював зі своїми братами, до того ж була іще більша загадка: чому дядько Лью та дядько Арнольд виїхали удвох до Каліфорнії, щоби, за виразом його батька, «розпочати там нове життя». Шість чи сім місяців тому назад, відчувши напад ностальгії за відсутньою тепер кузиною Френсі, він попросив свою матір викласти свої міркування з приводу причин, які змусили родичів переїхати так далеко, але мати просто сказала: «Батько викупив їхню долю». Це пояснення мало що йому пояснювало, себто малий Фергюсон нічого з нього не зрозумів. Але тепер, в зв'язку з неприємною історією з переїздом до нового будинку, він почав потроху бачити те, що доти проходило повз його увагу. Його батько був багатієм. Він мав більше грошей, ніж знав, що з ними робити, а з того, як ішли у нього справи, можна було зробити лише один висновок: день за днем він ставав дедалі багатшим.

Це було і погано, і добре, вирішив Фергюсон. Добре, бо гроші були необхідним злом, як колись пояснив йому його дід, а оскільки всім для життя були потрібні гроші, то краще мати їх надміру, ніж обмаль. З іншого боку, аби надмірно заробляти, людина має приділяти гонитві за грошима надмір часу, значно більше, ніж є необхідним чи резонним, і саме це й відбувалося з його батьком, який так тяжко працював на ниві керівництва своєю торговою мережею, що з плином часу кількість годин, які він проводив вдома, безперервно зменшувалася. І в результаті зменшилася настільки, що Фергюсон його майже не бачив, бо в його батька виробилася звичка їхати з дому о сьомій тридцять ранку, тобто коли Фергюсон іще спав, а через те, що кожен магазин працював допізна двічі на тиждень – по понеділках та четвергах в Юніоні, вівторках та п'ятницях у Вестфілді, середах та суботах в Лівінгстоні, бували дні, коли батько не мав змоги приїхати додому на вечерю і повертався о десятій або десятій тридцять, себто аж годину потому, як малого Фергюсона вкладали спати. Тому єдиним днем, коли він міг гарантовано бачити свого батька, була неділя, але з неділями теж все було не так просто, бо після сніданку та після обіду кілька годин відводилося на теніс, що означало теліпатися слідком за батьками на міські корти і чекати, поки батько з матір'ю зіграють сет, щоби потім трохи поцюкати м'яч разом із матір'ю, поки батько гратиме свій щонедільний матч з Семом Браунштейном, його тенісним приятелем іще з дитинства. Фергюсон не зневажав теніс, він просто вважав його нудним у порівнянні з бейсболом та футболом, котрі, на його думку, були найкращими іграми в світі; кращим за теніс був навіть пінг-понг, якщо йшлося про ті види спорту, де були присутніми сітка та

м'ячики-стрибунці, тому з непростими почуттями плентався він весною, влітку й восени на відкриті корти, сподіваючись кожної суботи, коли лягав спати, що завтра вранці буде дощ.

Коли ж дощу не було, то після тенісу вони їхали до Саут-Орандж-Вілідж і обідали в «Грюнінгу», де Фергюсон наминав чималенький гамбургер з мисочкою м'ятого морозива; то була довгоочікувана трапеза, і не лише тому, що в «Грюнінгу» робили найсмачніші в усій окрузі гамбургери та виготовляли власне морозиво, а й тому, що там смачно пахло – сумішшю теплої кави, смаженого м'яса та солодкуватими випарами всіляких десертів; то були такі смачні аромати, що Фергюсон аж розчинявся у блаженній насолоді, вдихаючи їх повними легенями. А потім, увібравшись до батькового двокольорового (сіро-білого) седану «олдсмобіл», вони поверталися до свого будинку в Мейплвуді помитися й перевдягнутися. В типову неділю після цього відбувалося одне з чотирьох. Вони залишалися вдома, щоби, як висловлювалася матір, «попоратися», що, в основному, означало ходити слідком за батьком з кімнати до кімнати й дивитися, як він ремонтував те, що потребувало ремонту: зливний бачок у туалеті, згорілі електричні запобіжники, рипучі двері, а матір тим часом сиділа на дивані й читала журнал «Лайф», або спускалася до підвальної фотостудії проявляти плівки та фотографії. Другий варіант полягав у поході в кіно, що подобалося йому та матері найбільше з усіх способів проведення вільного часу в неділю, але батько часто не розділяв їхнього кіношного ентузіазму, бо фільми його майже не цікавили, так само, як і все решта з того, що він називав «сидячими розвагами» (телевізійні вікторини, концерти, мюзикли), неначе посидіти пару годин в кріслі, пасивно всотуючи в себе «цілу купу дурнувятих вигадок», було для нього найгіршими тортурами у світі, але матір зазвичай перемагала в суперечці, погрожуючи піти до кіно без нього, тому трое Фергюсонів знову сідали до авто і їхали подивитися найостанніший вестерн режисера Джиммі Стюарта або комедію за участю Мартіна і Льюїса (Джеррі Льюїс – неперевершений!), і Фергюсон завжди дивувався, наскільки швидко його батько засинав у темряві кінотеатру – забуття поглинало його іще тоді, коли на екрані повзли початкові титри: голова відхилялася назад, губи поволі розкривалися, тому коли починали гриміти постріли, коли грала музика, і падав на підлогу розтрощений посуд, батько вже міцно спав. Оскільки Фергюсон завжди сидів поміж батьками, то він плескав матір по руці кожного разу, коли батько отак «відключався», і, заволодівши її увагою, кивав на нього великим пальцем, мовляв, поглянь, знову він за своє. А матір, в залежності від настрою, або піддакувала й посміхалася, або хитала головою й хмурилася, інколи видаючи коротенький стриманий смішок, а інколи видихаючи щось безсловесне на кшталт «угу». На той час, коли Фергюсону виповнилося вісім, батькові кіношні «відключки» стали настільки звичними, що матір почала називати їхні недільні екскурсії до кінотеатру «двогодинною сонною терапією». Вона більше не питала свого чоловіка, чи хочеться йому сходити в кіно. Натомість вона питала його: «Як щодо пігулки снодійного, Стенлі? Якраз випишся добряче перед роботою». Зачувши цю фразу, Фергюсон завжди сміявся. Інколи батько сміявся разом із ним, але здебільшого – ні.

Коли ж вони не поралися в хаті й не ходили до кіно, Фергюсони проводили недільний вечір за візитами до знайомих, або знайомі приходили з візитами до них. З огляду на те, що

більшість клану Фергюсонів мешкали тепер з іншого боку країни, родинні тусовки в Нью-Джерсі припинилися назавжди, але поблизу жило кілька друзів, тобто друзів батьків малого Фергюсона, зокрема, материна подруга дитинства з Брукліна, Ненсі Соломон, яка мешкала в Вест-Орандж і виготовляла олійні малюнки для студії «Роузленд»; був також батьків друг дитинства з Ньюарка, Сем Браунштайн, який жив у Мейплвуді і кожного недільного ранку грав з батьком у теніс, тому інколи в неділю пополудні Фергюсон зі своїми батьками приїздили в гості до Браунштайна та його дружини Пеггі, яка народила йому трьох дітей, дівчинку та двох хлопчиків; всі вони були старшими за Фергюсона щонайменше на чотири роки, а інколи Браунштайни відвідували Фергюсонів у їхньому будинку, який невдовзі вже не мав бути їхнім; інколи замість Браунштайнів приїздили Соломони – Ненсі зі своїм чоловіком Максом та двома своїми хлопцями, Ст'юї та Ральфом, кожен з яких був молодшим за Фергюсона щонайменше на три роки; ці човникові нью-джерсійські візити стали для малого Фергюсона тяжким випробуванням, бо він був надто дорослим, щоби з насолодою гратися з малими Соломонами, і надто малим, щоби з задоволенням гратися з дітьми Браунштайнів, які насправді були вже надто дорослими, щоби вважатися дітьми. Тому Фергюсон під час цих тусовок часто почувався розгубленим, не знаючи, куди йти і що робити, бо йому швидко набридали витівки трьохрічного Ст'юї та шестирічного Ральфа, а розмова між п'ятнадцяти-та сімнадцятирічними хлопцями Браунштайнів йому була незрозумілою взагалі, тому йому не залишалося нічого іншого, як проводити свій час в компанії тринадцятирічної Анни Браунштайн, яка вчила його грати в кункен та настільну гру під назвою «Кар'єра», але вона вже була наділена помітними грудьми, а в роті у неї були ортодонтичні скоби, через які він не міг на неї спокійно дивитися, бо в тих скобах постійно застрявали харчі – крихтіні шматочки помідорів, недоїдене м'ясо, тому кожного разу, коли вона посміхалася (а посміхалася вона часто), у Фергюсона виникав напад мимовільної конвульсивна нудоти, і йому доводилося швидко відвертатися.

Втім, тепер, коли вони вже були на грані переїзду до нового будинку, що дало Фергюсону важливу нову інформацію про його батька (проблема надмірних грошей, надмірного часу, витраченого на заробляння грошей, настільки надмірного, що шість днів на тиждень батько перетворювався для нього на невидимку, а це малому не подобалося і навіть дуже не подобалося, воно пригнічувало його і злило (було іще якесь підходяще слово, але він не міг його згадати), тож тепер, маючи батька постійно на думці, Фергюсон визнав за повчальне згадувати оті нудні візити Соломонів та Браунштайнів як спосіб досліджувати на практиці представників чоловічої половини людства, порівнюючи поведінку свого батька з поведінкою Сема Браунштайна та Макса Соломона. Якщо розмір будинку був тою міркою, якою визначалася кількість грошей, яку вони заробляли, то його батько був багатшим за них обох разом узятих, бо навіть їхній будинок, будинок Фергюсонів, той, який був для них начебто замалим, який ім слід було поміняти на кращий, був більшим і привабливішим за будинки Соломонів та Браунштайнів. Його батько їздив на «олдсмоби́лі» моделі 1955 року і вже подумував поміняти його у вересні на новий «кадилак», тоді як Сем Браунштайн їздив на «ремблері» 1952 року, а Макс Соломон – на «шевроле» 1950 року випуску. Соломон працював експертом з позовів в страховій компанії (що це означало – малий Фергюсон

жодного поняття не мав), а Браунштайн був власником магазину спортивних товарів у центральній частині Ньюарка, не трьох магазинів, як його батько, а лише одного, який, менше з тим, давав достатньо грошей, щоби забезпечувати пристойне життя його дружині та трьом дітям, тоді як три магазина Фергюсонового батька забезпечували засоби існування лише для одної дитини та дружини, яка, до того ж, працювала, на відміну від Пеггі Браунштайн. Як і батько Фергюсона, Сем Браунштайн та Макс Соломон кожного дня їздили на роботу заробляти гроші, але жоден з них не полишав своєї домівки о шостій тридцять ранку, не працював до такої пізньої години, що діти їхні вже спали, коли вони поверталися додому. Тихий і флегматичний Макс Соломон, поранений на війні у Тихому океані, ходив злегка накульгуючи, а гучноголосий і експансивний Сем Браунштайн сипав жартами і по-панібратськи поплескував батька по спині; вони були дуже різними своїм виглядом і поставою, однак в глибині душі обидва відрізнялися від батька Фергюсона навдивовижу однаково, бо вони обидва, схоже, працювали, щоби жити, тоді як його батько жив, щоби працювати. А це означало, що життя друзів його матері й батька більше визначалося їхніми пристрастями, аніж тягарем обов'язків; у Соломона це була пристрасть до класичної музики (він мав велику колекцію платівок та саморобну високоякісну аудіо-систему), Браунштайн любив спорт в усіх його численних проявах, від баскетболу й до кінних перегонів, від легкої атлетики до боксу, а єдиною розвагою батька Фергюсона був, окрім роботи, теніс, який, на думку Фергюсона, був недолугим та ущербним різновидом хобі, бо кожного разу, коли Браунштайн під час візиту вмикав по телевізору бейсбольну гру чи футбольний матч, і всі хлопці та чоловіки з обох родин скупчувалися у вітальні, щоби вболівати за улюблену команду, його батько в дев'яти випадках з десяти, так само, як і в кінотеатрі, натужно боровся зі сном. Ця боротьба тривала від п'яти до п'ятнадцяти хвилин, а потім батько припиняв спротив і засинав.

Інколи в неділю вони бачилися з Адлерами, і в Нью-Йорку, і в Мейплвуді, і ці візити забезпечували малого Фергюсона додатковими піддослідними об'єктами в його лабораторії з дослідження чоловічої поведінки. Це були, зокрема, його дідо та чоловік тітки Мілдред, Дональд Маркс, хоча, мабуть, його діда можна було не враховувати, оскільки той належав до старшого покоління і був настільки несхожим на Фергюсонового батька, що важко навіть було навіть уявити їхні імена в одному реченні – наскільки химерно б це виглядало. В свої шістдесят три дідо був іще дужим мужчиною, він і досі займався операціями з нерухомістю і досі заробляв гроші, але, на думку малого Фергюсона, не стільки, скільки його батько, бо його квартира на Західній П'ятдесят восьмій вулиці була вельми тісною, з крихітною кухнею та вітальнею вдвічі меншою за їхню вітальню в Мейплвуді, а їздив дідо на химерному фіолетовому «плімуті», де передачі перемикалися кнопками, і виглядів той «плімут» кумедним цирковим механізмом у порівнянні з батьковим елегантним «олдсмоби́лем». Так, визнавав Фергюсон, було щось дивакувате в Бенджі Адлері з його картярськими фокусами, нарочито міцними рукостисканнями та високим хрипкуватим сміхом, але онук все одно любив його, любив за те, що той любив жити, і кожного разу, коли дідо був налаштованим на оповідальний лад, він видавав історії так швидко й так пікантно, що навколишній світ неначе перетворювався на стрімкий потік словесності, здебільшого – кумедних історій, оповідок про Адлерів минулого, всіляких

близьких та далеких родичів, наприклад, про кузину дідової матері, жінку на цікаве ім'я Фагела Флегельман, яка була настільки здібною, що до двадцяти років встигла опанувати дев'ять іноземних мов, а коли її родина покинула Польщу і прибула до Нью-Йорка в 1891 році, то чиновники на Еліс-Айленд були настільки вражені її лінгвістичними здібностями, що відразу ж взяли її на роботу, і наступні тридцять з гаком років Фагела Флегельман пропрацювала перекладачем в Міністерстві імміграції, опитавши при цьому тисячі тисяч майбутніх американців, які щойно зійшли на берег, допоки установа не закрилася в 1924 році. Потім – довга пауза. Після паузи – дідова загадкова усмішка, а після усмішки – іще одна історія про чотирьох чоловіків Фагели Флегельман, про те, як вона пережила їх усіх, оселившись в результаті багатою вдовою в Парижі, у квартирі на Єлисейських Полях. Чи правдиві були ті історії? А яка різниця, були чи не були?

Так, його діда не можна було враховувати, бо він не поміщався в схему, і намагання зробити це було б «абсолютною безглуздістю», як сказав би дід, великий любитель каламбурів та хльостких фраз. Але дядько Дон був на два роки молодшим за Фергюсоного батька, і тому являв собою підходящу кандидатуру для дослідження, можливо, навіть кращу, ніж Сем Браунштайн та Макс Соломон, бо останні двоє, як і його батько, мешкали в передмістях Нью-Джерсі і належали до процвітаючого середнього класу (торговець та офісний клерк), але Дон Маркс був міським створінням, народженим і вихованим в Нью-Йорку, освіченим в Колумбії, хоча з якогось дива не мав роботи, принаймні такої, де є роботодавець та регулярна зарплата. Він днями сидів вдома за друкарською машинкою, яка виробляла книги та журнальні статті, він був чоловіком самодостатнім, і малий Фергюсон бачив такого вперше в житті. Він перебрався сюди разом з тіткою Мілдред три роки тому, залишивши свою дружину та сина в старій квартирі у Верхньому Вест-сайді, і це малий Фергюсон також бачив вперше у житті: розлучений чоловік, який знову одружився менш ніж рік тому, проживши в гріху з Фергюсоною тіткою перші два роки їхнього співіснування (на що його батько та діди з бабусями, а надто двоюрідна тітка Перл дивилися скоса, і з чого сміялася його матір); в маленькій квартирі Дона Маркса та тітки Мілдред на Перрі-стріт в Грінвіч-Вілліджі було стільки книг, скільки Фергюсон не бачив у жодному книжковому магазині або бібліотеці, вони були повсюди: на полицях під стінами трьох кімнат, на столах та стільцях, на підлозі, на шафах, і це фантастичне скупчення книг в одній квартирі не лише зачаровувало Фергюсона, а й самим фактом свого існування вказувало на те, що були в цьому світі інші способи життя окрім тих, які він вже знав, і що стиль життя його батьків був не єдиним можливим. Тітка Мілдред була ад'юнкт-професором англійської мови в Бруклінському коледжі, дядько Дон був письменником, і хоча вони, напевне, отримували гроші за свою роботу, принаймні, достатньо грошей, аби нормально жити, Фергюсону було очевидно, що жили вони не лише для того, щоби заробляти гроші.

На жаль, йому нечасто доводилося бувати в тій квартирі, лише три рази за останні три роки, одного разу – прийшовши на вечерю зі своїми батьками, а двічі – прийшовши з матір'ю у гості. Фергюсон приязно ставився до тітки та свого нового дядька, але з якоїсь причини його матір та її сестра не були близькими людьми, але іще сумнішою та іще

очевиднішою обставиною було те, що його батько та Дон Маркс не мали що сказати один одному. Фергюсон завжди відчував, що його батько добре ладить з тіткою, а тепер, коли тітка вийшла заміж, він не сумнівався, що це ж саме стосувалося і його матері та нового дядька. Проблема полягала в спілкуванні двох жінок та двох чоловіків, оскільки його матір, будучи молодшою з двох сестер, завжди рівнялася на Мілдред, а Мілдред, будучи старшою з двох сестер, завжди дивилася на його матір зневажливо; що ж стосувалося чоловіків, то кожен з них був абсолютно байдужим до роботи свого візаві та його поглядів на життя, з одного боку були долари, з другого – слова, і ситуація, можливо, ускладнювалася ще й тим, що дядько Дон під час війни воював у Європі, тоді як батько залишався дома, хоча, можливо, це було безпідставне припущення, оскільки Макс Соломон також брав участь у війні, але вони з батьком завжди нормально спілкувалися, принаймні, тою мірою, якою батько був здатен спілкуватися взагалі.

Проте, взаємні візити до квартири його діда й бабусі тривали і на День Подяки, і на день юдейської Пасхи, інколи траплялися й недільні зустрічі; бувало також, що в неділю тітка Мілдред та дядько Дон вмошувалися на задне сидіння фіолетового «плімута» й супроводжували його бабусю з дідусем в їхній денній поїзді до Нью-Джерсі. Тому малий Фергюсон мав багато нагод спостерігати свого дядька Дона, і той приголомшливий висновок, який він зробив, ішов у розріз з тою величезною різницею, яка існувала між його батьком та дядьком у їхньому походженні, їхній освіті, роботі, та способі життя; вони були більше схожими, аніж несхожими, більш подібними один до одного, аніж його батько був подібним до Сема Браунштайна та Макса Соломона, бо, незалежно від того, чим вони займалися – заробляли гроші чи писали книжки, кожен з них керувався своєю роботою, звертаючи мало уваги на все інше, що робило їх напруженими й відстороненими тоді, коли вони не працювали, стримано-обмеженими та зануреними в самих себе, фактично напівсліпими. Поза всяким сумнівом, дядько Дон міг бути балакучішим, ніж його батько, забавнішим, ніж його батько, цікавішим, ніж його батько, але тільки тоді, коли сам цього хотів, і тепер, коли Фергюсон розібрався в ньому достатньо добре, йому стало видно, як часто Дон Маркс дивився прямисінько крізь тітку Мілдред, коли та промовляла до нього, дивився так, наче щось шукав за її спиною, нездатний почути її, бо думав про щось інше, що було зовсім не схоже на те, як його батько дивився зараз на матір, дивився дедалі частіше: то був осклянілий погляд чоловіка, неспроможного побачити щось інше, окрім думок у своїй власній голові, чоловіка, який був начебто поруч, але насправді – десь дуже далеко.

Саме в цім і полягала реальна відмінність, виснував Фергюсон. Значення мала не кількість грошей, не те, що людина могла чи не могла робити, могла чи не могла придбати більший будинок чи дорожчий автомобіль, значення мала амбіція. Саме цим і пояснювалося, чому Браунштайн та Соломон пливли рікою життя у відносному спокої – бо їх не терзало прокляття амбіцій. На відміну від них, його батька та дядька Дона поглинали амбіції, що, як це не дивно, робило їхні світи вужчими й менш комфортними, аніж ті світи, які були неуражені цим прокляттям, бо амбіції означають постійну відсутність задоволеності, постійне прагнення чогось більшого, постійну борню, порив уперед, бо жоднен успіх ніколи

не буде достатньо великим, щоби задовольнити потребу в нових і ще більших успіхах, амбіції означають примус з одного магазину зробити два, а потім з двох зробити три, чотири і п'ять, так само, як одна книга є лише першим кроком до ще одної, а потім – до довічного написання все нових і нових книжок, яке потребувало не меншої концентрації зусиль і цілеспрямованості, аніж тої, якої потребував бізнесмен для того, щоби розбагатіти. Олександр Македонський завойовує світ – а що далі? А далі буде космічну ракету й вторгається на Марс.

Фергюсон перебував у першому десятиріччі свого життя, і це означало, що книги, як він читав, і досі обмежувалися цариною дитячої літератури, пригодницьких книжок, романів про шкільних гравців у футбол та міжгалактичних мандрівників, спрощених біографій видатних чоловіків та жінок, таких як Авраам Лінкольн та Жанна Д'Арк, але тепер, почавши досліджувати душевні порухи дядька Дона, він подумав, що не завадило б прочитати щось із ним написаного, або, принаймні, спробувати прочитати, тому одного дня він спитався у матері, чи немає у них вдома якоїсь із дядькових книжок. Так, відповіла матір. Ми маємо обидві.

Фергюсон: Обидві? Що значить «обидві»?

Матір: Це – довгі книжки, Арчі. Кожна з них писалася роками.

Фергюсон: А про що вони?

Матір: Це – біографії.

Фергюсон: Мені подобаються біографії. Хто ці люди?

Матір: Люди з давнього минулого. Німецький письменник початку дев'ятнадцятого сторіччя на ім'я Кляйст. Французький філософ і науковець сімнадцятого сторіччя на ім'я Паскаль.

Фергюсон: Ніколи про них не чув.

Матір: По правді кажучи, я також не чула.

Фергюсон: А це цікаві книги?

Матір: Гадаю, що так. Люди кажуть, що цікаві.

Фергюсон: Ти хочеш сказати, що сама їх не читала?

Матір: Кілька сторінок то тут, то там, але не цілком. Боюся, що це – не мое.

Фергюсон: Але ж інші люди вважають їх цікавими. Це означає, що дядько Дон заробляє

багацько грошей.

Матір: Не зовсім. Це – книги для науковців, а науковці не мають великої аудиторії. Саме тому дядько Дон і пише так багато статей та оглядів. Для того, щоби мати додатковий заробіток, поки він пише свої книги.

Фергюсон: Все ж я б хотів прочитати якусь із його книг.

Матір (посміхаючись): Хочеш – читай, Арчі. Але не дивуйся, якщо вони видадуться тобі надто важкими.

Тож матір Фергюсона дала йому ті дві книги, кожна з яких мала понад чотириста сторінок, два грубих фоліанти, друковані петитом і без ілюстрацій, опубліковані видавництвом Оксфордського університету, а через те, що обкладинка книги про Паскаля сподобалася Фергюсону більше, бо на ній була виразна фотографія посмертної маски видатного француза, зображена на повністю чорному тлі, він вирішив почати саме з неї. Прочитавши перший параграф, Фергюсон збагнув, що цю книгу не просто важко було читати – її було неможливо читати взагалі. Я іще до цього неготовий, сказав він самому собі. Доведеться почекати, поки я підросту.

Хоча Фергюсон і не зміг прочитати книги свого дядька, зате він міг спостерігати, як той поводився зі своїм сином, і ця тема була йому надзвичайно цікавою і, безсумнівно, найголовнішою, ця тема підштовхнула його до систематичного дослідження сучасних американських чоловіків, оскільки його зростаюче розчарування у власному батьку зробило його уважнішим до того, як поводитися зі своїми синами інші чоловіки, і йому довелося збирати свідчення, щоби визначити: була його проблема винятково його власною чи спільною для всіх хлопців. В тому, що стосувалося Браунштайна та Соломона, Фергюсон мав змогу спостерігати два різних способи батьківської поведінки. Браунштайн ставився до свого нащадка жартівливо й по-товариськи, Соломон – ніжно і серйозно; Браунштайн торохтів і вихваляв, Соломон слухав і витирив сльози; Браунштайн міг не стриматися й привселюдно вишпетити, Соломон тримав свої думки при собі, даючи можливість Ненсі виховувати й дисциплінувати хлопців. Два способи, дві філософії, двоє особистостей, одна – зовсім не схожа на Фергюсоного батька, друга – трохи схожа, але з одним фундаментальним винятком: Соломон ніколи не засинав у недоречний момент.

Дядько Дон не засинав тому, що він більше не жив зі своїм сином і рідко з ним бачився, один раз на вихідні щомісяця, два тижні влітку, тобто лише тридцять вісім днів на рік, та коли Фергюсон подумки все підрахував, то виявилось, що, незважаючи на те що він бачив свого батька значно частіше (для початку, п'ятдесят дві неділі щороку, плюс родинні вечери тоді, коли батько приходив з роботи раніш, ніж зазвичай, тобто три-чотири дні на тиждень, що в сумі складало приблизно сто п'ятдесят вечерів на рік, себто значно більше спілкування, аніж його мав зі своїм батьком син Дона Маркса), існувала одна заковика: новоспечений кузен Фергюсона під час отих щорічних тридцяти восьми зустрічей завжди

бачився зі своїм батьком сам на сам, тоді як Фергюсон ніколи не бував зі своїм батьком само-один, а попорпавшись в пам'яті у пошуках останнього випадку, коли вони з батьком були наодинці удвох в приміщенні чи в авто в останній раз, він змушений був заглибитися в минуле більше ніж на півтора року, до отого дощового недільного ранку, коли потоки води змили з порядку денного щотижневий ритуал тенісу на «Грюнінгу», тож вони з батьком всілися у старий «Б'юік» і вирушили до магазину «У Табачника», щоби купити там продукти для пізнього сніданку (чи раннього обіду); вони стояли в черзі зі своїми пронумерованими квитками в тому заповненому відвідувачами магазині з приємними ароматами, очікуючи своєї черги, щоби затоваритися білорибцею, оселедцями, копченою лососиною, рогаликами та вершковим сиром. То був чіткий і ясний спогад, але востаннє це було аж у жовтні 1954 року, шосту частину його життя тому назад, а якщо відняти перші три роки свого життя, про які у нього не збереглося виразних спогадів, то це було чверть його життя тому назад, еквівалент десяти років у сорокарічного чоловіка, бо на цей момент розповіді Фергюсону було дев'ять.

Того хлопця звали Ной, і був він на три з половиною місяці молодшим за Фергюсона. На превелике розчарування Фергюсона, протягом двох років гріховного співжиття ім не давали бачитися, оскільки колишня дружина дядька Дона, з цілком зрозумілих причин розлучена тим, що її кинули заради тітки Мілдред, відмовлялася заплямовувати свого сина спілкуванням з руйнівником сім'ї, і ця заборона поширювалася за межі Адлерів на Фергюсонів. Коли дядько Дон та тітка Мілдред вирішили побратися, заборону було знято, оскільки все тепер було по закону, і колишня дружина вже була не в змозі заявляти претензії на свого колишнього чоловіка. Тож Фергюсон та Ной Маркс познайомилися на весіллі, яке відбулося в грудні 1954 року. То була скромна церемонія, яку відзначали в квартирі бабусі й дідуса Фергюсона, і на якій були присутні не більше двадцяти гостей – члени родини з обох боків та кілька близьких друзів. З дітей там були тільки Фергюсон та Ной, і тому хлопці відразу ж подружилися, бо кожен був єдиною дитиною в сім'ї і завжди прагнув братика або сестричку, а той факт, що вони були одного віку і тому могли відтоді бути двоюрідними братами чи радше нерідними братами, хоч і зведеними, але об'єднаними однією родиною, обернув їхнє знайомство на весіллі в щось на кшталт додаткового весілля, або церемоніального альянсу, або посвячення в єдинокровні брати, оскільки обидва усвідомлювали, що знатимуться тепер один з одним всю решту свого життя.

Звісно, вони зустрічалися нечасто, бо один мешкав у Нью-Йорку, а другий – в Нью-Джерсі, і через те, що Ной бачився зі своїм батьком лише тридцять вісім днів на рік, протягом півтора року хлопці бачилися лише шість чи сім разів. Фергюсону хотілося зустрічатися з Ноем частіше, але він розумів, що це неможливо, бо вже встигнув зробити певні висновки щодо характеристики дядька Дона як батька; ця характеристика відрізнялася і від характеристики його батька, і від характеристики Браунштайна та Соломона. Слід сказати також, що Ной являв собою особливий випадок. То був кривоzubий шибеник і шахрай, який нічим не нагадував дітей вищезазначених чоловіків, тому спілкування з ним вимагало особливого підходу. Ной був першим циніком, якого зустрів Фергюсон, жартівником, для

якого не існувало нічого святого, хитрожопим базікалом, розумним, аж надто розумним, і водночас кумедним, значно розвиненішим та тоншим мислителем, аніж був на той час Фергюсон. Тому спілкуватися з ним було величезною насолодою, якщо ви були його товаришем (а Фергюсон вже встиг ним стати – однозначно), але Ной мешкав зі своєю матір'ю і бачився зі своїм батьком лише тридцять вісім разів на рік, а коли вони бачилися, то Ной постійно випробовував батьків терпець, що, на думку Фергюсона, було зовсім не дивно, бо дядько Дон фактично кинув його у віці п'яти з половиною років. У Фергюсона виникла до Ноя велика прихильність, але він знав також, що його названий брат міг бути незносним, розбишакуватим і дратівливим створінням, тому його симпатія в певному сенсі розподілялася поміж батьком та сином, і в тій симпатії було почуття солідарності з покинутим хлопцем і водночас співчуття до його зневаженого батька, а невдовзі Фергюсон збагнув, що дядько Дон хотів, щоби він приходив на його зустрічі з Ноем і був буфером між ними, таким собі модератором, відволікаючим фактором. Тому вони їздили втриьох до стадіону «Еббетс-Філд» дивитися матчі «Доджерів» проти «Філліз», їздили втриьох до Музею Природничої історії подивитися на кістки динозаврів, їздили втриьох на подвійні сеанси фільмів з участю братів Марксів у кінотеатрі повторного показу біля Карнегі-холу, і Ной завжди починав день низкою злостивих жартів, заїдаючись до свого батька через те, що той витягнув його до Брукліну, бо до чогось іншого батьки додуматися неспроможні, еге ж? Вони зазвичай заштовхують своїх хлопців до душних вагонів метро і возять їх на бейсбольні ігри, навіть якщо батькам той бейсбол по барабану, або таке: Бачиш он того печерного чоловіка в діорамі, татку? Ви з ним, часом, не брати? Або: Брати Маркс – вони, часом, не наші родичі? Може, мені написати Гручо Марксу й спитати, чи не є він моїм справжнім батьком? Правда ж полягала в тім, що Ной любив бейсбол, і попри свою жалюгідну нездатність грати в нього він знав найдрібніші подробиці про кожного «Доджера» і носив в нагрудній кишені автограф Джекі Робінсона (подарований батьком). Правда полягала в тім, що Ной страшенно цікавився кожною вітриною в Музеї природничої історії, і дуже неохоче покидав приміщення, коли батько казав йому, що вже час іти. Правда полягала в тім, що Ной сміявся до упаду з «Качиногу супу» та «Марної праці» і завжди виходив з кінотеатру, вигукуючи: «Оце так сімейка! Карл Маркс! Гручо Маркс! Ной Маркс! Маркси правлять світом!»

І під час усіх цих буревіїв та конфронтацій, цих раптових затишшів та вибухів маніакальної веселості, цих нападів сміху та агресії, що змінювали один одного, батько Ноя зберігав дивовижний і незмінний спокій, ніколи не відповідав на образи з боку свого сина, не реагував на його провокації і мовчки зносив кожен наскок, допоки вітер знову не міняв напрямку. Незбагненна, безпрецедентна форма батьківської поведінки, думав собі Фергюсон, скоріше вона зумовлена не здатністю контролювати власні емоції, а бажанням дозволяти своєму сину карати батька за його провину, прагненням за допомогою цих бичувань спокутувати свої гріхи. Якою ж химерною парою вони були – травмований хлопець, що клявся в любові з кожним проявом ворожості до свого батька, і травмований батько, який виражав свою любов тим, що відмовлявся давати сину запотилічники і натомість дозволяв йому шпетити його! Втім, коли води бути тихими, коли боротьба тимчасово затихала, і батько з сином дрейфували разом у своєму човні, був один

примітний факт, який Фергюсон не проминув підмітити: дядько Дон розмовляв з Ноем як з дорослим. Жодної поблажливості, жодних батьківських поплескувань по спині, жодної нотації. Коли хлопець говорив, батько його слухав. Коли хлопець ставив запитання, батько відповідав йому як колезі, і Фергюсон, слухаючи їхню розмову, не міг не відчувати заздрості, бо жодного разу його батько з ним так не говорив – з такою повагою, такою цікавістю, таким виразом задоволення на своєму обличчі. І Фергюсон дійшов висновку, що, загалом, дядько Дон був хорошим батьком, можливо, не без недоліків, і, може, навіть батьком-невдахою, але все одно хорошим батьком. А кузен Ной був найкращим другом, навіть попри те, що часами він бував трохи несповна розуму.

Якось в понеділок вранці в середині червня мати поінформувала Фергюсона, що наприкінці літа вони переберуться до нового будинку. Вони з батьком відхвтають його наступного тижня, а коли Фергюсон поцікавився, що таке «відхвтити», то вона пояснила йому, що на жаргоні агентів з нерухомості це означає «придбати», себто, коли вони сплатять гроші й підпишуть папери, будинок стане їхнім. Це повідомлення стало неприємністю вже саме по собі, але потім матір сказала те, що вразило Фергюсона як вкрай обурливе й неправильне. «Нам пощастило», продовжила вона, «знайти також покупця на старий будинок». Старий будинок! Про що вона каже? Зараз в тому «старому» будинку вони сиділи за сніданком, і доки вони не зберуть свої речі й не переберуться на протилежний бік міста, вона не має права говорити про нього в минулому часі.

«Чому ти такий похмурий, Арчі?», спитала матір. «Це ж добра новина, а не погана. У тебе такий вигляд, неначе тебе на війну відправляють».

Він не міг сказати їй про своє сподівання, що «старий» будинок ніхто не купить, що він нікому не знадобиться, бо всі побачать, що Фергюсонам він підходив краще, аніж будь-яким іншим людям, і що коли матері з батьком не вдасться продати цей будинок, то вони не зможуть купити новий і тому змушені будуть залишитися там, де були. Він не міг сказати їй про це, бо матір була така рада, вона вже давно так не раділа, а в світі мало є кращого, ніж бачити свою матір щасливою. Однак його остання надія рухнула, і все це сталося поза його спиною. Покупець! Хто ж ця невідома особа і звідки вона взялася? Ніхто з Фергюсоном ні про що не радився, доки це не сталося, всі питання завжди вирішувалися поза його спиною, і він в цьому процесі права голосу не мав. А Фергюсон хотів мати право голосу! Йому набридло бути дитиною, набридло, що ним помикають і вказують, що робити. Америка начебто демократична країна, але він жив у диктатурі, і йому це осточортіло до краю. До краю.

– Коли це сталося? – спитався він.

– Вчора, відповіла матір. – Коли ви їздили з дядьком Доном та Ноем до Нью-Йорку. Така цікава історія вийшла!

– Як так?

– Пам’ятаєш містера Шнайдермана, фотографа, у якого я працювала в молодості?

Фергюсон кивнув. Звісно, він пам’ятав містера Шнайдермана, отого сварливого старигана з сивою козячою борідкою, який приїздив до них раз на рік пообідати. Він шумно сьорбав суп і одного разу пукнув за столом, навіть сам цього не помітивши.

– Так от, – продовжила матір. – У містера Шнайдермана є двоє дорослих синів, Даніель та Гілберт, вони приблизно одного віку з твоїм батьком, а вчора Даніель з дружиною приїздили до нас у гості, і здогадайся, що сталося?

– Можеш мені не розповідати.

– Так дивно, еге ж?

– Мабуть.

– У них є двоє дітей, тринадцятирічний хлопчик та дев’ятирічна дівчинка, Емі, найчарівніша з усіх дівчаток, яких мені доводилося бачити. Справжня красуня, Арчі.

– Я за неї страшенно радий.

– Та годі тобі, буркотуне! До речі, а як ти відреагуєш на те, що вона зрештою може оселитися у твоїй кімнаті? Невже тобі байдуже?

– Байдуже, бо то вже буде її кімната, а не моя.

Шкільний рік завершився, і наступних вихідних Фергюсона відіслали до тентового табору в штаті Нью-Йорк. Фергюсон вперше в житті поїхав з дому, але поїхав він без страху й каяття, бо разом з ним був Ной. А оскільки вдома йому було нудно, йому осточортіло слухати всі ці розмови про старий будинок та дівчинку-красуню, яка силоміць відбере у нього його кімнату, то два місяці на природі мали підняти йому настрій і усунути виниклі ускладнення. Табір «Парадиз» був розташований в північно-східному квадранті округу Колумбія, неподалік кордону з Массачусетсом ті підніжжям Беркширів, і батьки відправили його туди тому, що якась подруга Ненсі Соломон вже багато років посилювала туди своїх дітей і про той табір у неї склалися найкращі враження. Коли Фергюсон погодився, то його матір поговорила зі своєю сестрою, та поговорила зі своїм чоловіком – і до нього таким чином приєднався Ной. Фергюсон зі своїм названим братом виїхали з Центрального вокзалу в складі великої групи туристів, яка складала близько двохсот хлопців та дівчат віком від семи до п’ятнадцяти років, і за пару хвилин до того, як вони сіли у вагон, дядько Дон відвів Фергюсона убік і попросив пильнувати Ноя, щоби він не вскочив у халепу і щоби

до нього не чіплялися інші хлопці, і через те, що дядько Дон так довіряв йому (а отже, вбачав у ньому людину сильну й надійну), Фергюсон пообіцяв дядьку Дону, що зробить все належне для захисту Ноя.

На щастя, табір «Парадиз» не був закладом з жорсткими умовами, і невдовзі Фергюсон збагнув, що може дещо послабити свій контроль. Дисципліна в таборі була досить млявою, і, на відміну від таборів бойскаутів і релігійних таборів, метою яких було виховання в молоді твердості характеру, керівництво табору «Парадиз» мало на думці мету менш величну і просто намагалося зробити життя відпочивальників максимально приємним. В перші дні свого перебування там Фергюсон, пристосовуючись до нових умов, зробив декілька цікавих відкриттів, серед яких був той факт, що він був єдиним хлопцем з їхньої групи, який мешкав у передмісті. Всі решта були з Нью-Йорку, тому його оточувало багацько міської малечі, яка зросла в таких районах, як Флетбуш, Мідвуд, Боро-Парк, Вашингтон-Гайтс, Форест-Гілз, та Гранд-Конкорс. Хлопці з Брукліна, хлопці з Манхеттена, хлопці з Квінсу, хлопці з Бронксу, сини представників середнього класу, нижчого середнього класу – вчителів, бухгалтерів, державних службовців, барменів та комівояжерів. До тих пір Фергюсон вважав, що приватні літні табори були призначені винятково для дітей багатих банкірів та адвокатів, але виявилось, що він помилявся, а згодом, у міру того, як минали дні і він вивчав імена й прізвища хлопців та дівчат, він дізнався, що всі у тому таборі були євреями – від подружжя власників (Ірвінга та Едні Кац), директора (Джека Фельдмана) та його заступника з помічником, які мешкали у власному будиночку (Гарві Рабиновича та Боба Грінберга), і до кожного з отих двохсот двадцяти чотирьох туристів, які приїхали в той табір на літо. Та державна школа, до якої він ходив у Мейплвуді, була залюднена сумішшю протестантів, католиків та євреїв, але тепер довкола нього були одні лише євреї, і вперше у своєму житті Фергюсон опинився вкинутим в етнічний анклав, свого роду гетто, але цього разу це було гетто на свіжому повітрі, серед дерев, трави та пташок, які пурхали в синьому небі над головою, тож після того, як він всотав у себе новизну ситуації, вона перестала мати для нього будь-яке значення.

Найбільше ж значення мало для нього те, що він проводив свої дні, займаючись приємними видами діяльності, і не лише тими, які він вже знав, наприклад, бейсбол, плавання та пінг-понг, але й цілим асортиментом новацій, серед яких були стрільба з лука, волейбол, перетягування канату, веслування, стрибки в довжину з місця, але найдивовижнішим з усіх було оте пречудесне відчуття, яке давало йому веслування на каное. Фергюсон був струнким атлетичним хлопцем, якого природно вабило до цих видів спорту, але позитивний аспект табору «Парадиз» полягав саме в тім, що відпочивальники мали змогу вибирати собі вид діяльності, і ті з них, хто не мав схильності до спорту, могли спробувати себе в живопису, гончарстві, музиці і театрі, а не в жорсткому протистоянні з битами та м'ячами. Єдиним обов'язковим видом було плавання, два тридцятихвилинних запливи щоденно, один перед обідом, а другий перед вечерею, але охолонути у воді подобалося всім, а якщо хтось не був вправним плавцем, то мав змогу похлюпатися на мілкому кінці озера. Тому коли Фергюсон грав у софтбол на одному боці табору, Ной

займався живописом на протилежному боці, а коли Фергюсон полинув по воді у своєму улюбленому каное, Ной проводив репетицію вистави. Протягом першого тижня низькорослий дивакуватий Ной тулився до Фергюсона, нервуючи й почувуючись невпевнено, щосекунди очікуючи, що хтось перечепить його або обізва лихим словом, але нападу так і не сталося, і він невдовзі почав при звичаяватися, заводити дружбу з іншими хлопцями, знайомити своїх співмешканців зі своїми останніми імітаціями Альфреда Е. Ноймана[4 - Персонаж коміксів. – Прим. пер.], і при цьому (на превеликий подив Фергюсона) навіть трохи засмаг.

Ясна річ, в таборі траплялися сварки, конфлікти та випадкові бійки, бо попри назву «Рай» табір раєм не був, але нічого екстраординарного, наскільки міг судити Фергюсон, там не відбувалося, а того разу, коли він мало не побився з одним хлопцем, причина незгоди була настільки сміховинною, що він не зміг назбирати в собі ентузіазму достатньо для того, щоби розпочати бійку. То був 1956 рік, один з низки років, протягом яких Нью-Йорк перебував у центрі бейсбольного всесвіту, в якому домінували три команди – «Янкі», «Доджери» й «Гіганти», а окрім 1948 року, принаймні одна з них, а часто – і дві підряд, брали участь у іграх Світової серії, починаючи з того року, коли народився Фергюсон. Нейтральним не залишався ніхто. Кожен чоловік, кожна жінка й кожна дитина в Нью-Йорку та прилеглих передмістях вболівали за ту чи іншу команду, здебільшого – дуже активно й надзвичайно віддано; всі болільники «Янкі», «Доджерів» та «Гігантів» ненавиділи один одного, що призводило до безглузвих сварок, випадкових бійок з ударами в пику, а одна з них набула лихої слави через те, що один болільник застрелив другого у барі. Серед хлопців та дівчат Фергюсонового покоління найдовші сварки точилися довкола такого питання: яка з команд мала найкращого центрального приймаючого гравця, а оскільки всі три з них були чудовими гравцями, найкращими в своєму амплуа в усьому бейсбольному світі та в усій історії бейсболу, то молодь марнувала цілі години в дебатах про чесноти Дюка Снайдера («Доджери»), Мікі Ментла («Янкі»), та Віллі Мейса («Гіганти»). І такими палкими були вболівальники кожної команди, що більшість з них готові були сліпо захищати свого центрального приймача просто на підставі чистої й непохитної відданості своєму клубу. Фергюсон був фаном «Доджерів», бо його матір виросла в Брукліні вболівальницею «Доджерів» і передала йому у спадок свою схильність до аутсайдерів та завідомо програшних справ, оскільки в дитинстві його матері «Доджери» були незграбною, часто жалюгідною командою, а зараз перетворилися на потужний локомотив, чинних чемпіонів світу, рівних за своєю силою всемогутнім «Янкі», і з вісьмох хлопців, які жили разом з ним у тенті того літа, трое вболівало за «Янкі», двоє за «Гігантів», а трое – за «Доджерів», серед яких були Фергюсон, Ной та хлопець на ім'я Марк Дубинський. Одного дня під час сорокап'ятихвилинного відпочинку після обіду, коли всі переважно займалися читанням коміксів про Супермена, написанням листів та перечитуванням позавчорашніх спортивних рецензій в «Нью-Йорк Пост», Дубинський, чие ліжко стояло ліворуч Фергюсоного (ліжко Ноя стояло праворуч), знову підняв вічне питання і розповів Фергюсону, як вперто захищав він того ранку Снайдера проти Ментла в суперечці з двома вболівальниками «Янкі», анітрохи не сумніваючись, що фанат «Доджерів» Фергюсон підтримає його. Але Фергюсон цього не зробив, бо хоч як він, за його словами, і не

молився на Дюка, Ментл був кращим гравцем, а Мейс був навіть кращим за Ментла, можливо, лише на якусь дрібку, але явно кращим, тож чому Дубинський так вперто чіпляється за ілюзії, протиставляючи їх очевидним фактам? Відповідь Фергюсона була такою несподіваною, такою спокійно-впевненою, такою абсолютно нищівною стосовно впевненості Дубинського у перевазі віри над раціональними аргументами, що Дубинський образився, страшенно образився і якусь мить потому вже стояв над ліжком Фергюсона й несамовито репетував, обзиваючи його зрадником, атеїстом, комуністом і дворушником, погрожуючи провчити його й дати йому в пику. Дубинський вже був стиснув кулаки, готуючись напуститися на Фергюсона, коли той сів у ліжку й сказав йому вгамуватися. Можеш думати все, що хочеш, Марку, сказав він, але у мене також є своя думка, і я маю на неї право. Ні, не маєш, відповів Дубинський, продовжуючи шаленіти, не маєш, якщо вважаєш себе болільником «Доджерів». Фергюсон не мав жодного бажання битися з Дубинським, який, зазвичай, не був схильним до такої запальної поведінки, але, схоже, того дня цей хлопець палко забажав почубитися, бо щось в словах Фергюсона зачепило його за живе і йому захотілося розбити їхню дружбу на друзки. А поки Фергюсон сидів у своєму ліжку, роздумуючи, що йому робити: умовити Дубинського вгамуватися чи дійсно підвестися й дати йому прочухана, раптом у сварку втрутився Ной. Хлопці, хлопці, сказав він, промовляючи басовитим і кумедним голосом розважливого й мудрого татуса. Припиніть негайно ж цю сварку! Ми ж всі чудово знаємо, хто насправді є найкращим центральним приймачем. Фергюсон з Дубинським одночасно обернулися й поглянули на Ноя, який лежав у ліжку, впершись ліктем у подушку і підперши голову рукою. Дубинський сказав: «Гаразд, Марксе, я вислухаю тебе, але дивись – краще нехай це буде правильна відповідь!» Заволодівши його увагою, Ной на хвилю замовк і посміхнувся, посміхнувся отою дурнуватою, однак надзвичайно блаженною посмішкою, яка назавжди закарбувалася в пам'яті Фергюсона і яку він згадував знову і знову від дитинства та юності й до зрілих років; вона наче блискавка шаленої примхи, що тривала секунду-дві, висвітила справжню душу дев'ятирічного Ноя Маркса, який завершив конфронтацію такою фразою: «Найкращий центральний приймач – це, звісно ж, я».

Впродовж першого місяця Фергюсон жодного разу не замислився про те, як добре було йому на новому місці. Він був надто зануреним у все те, чим він займався, щоби зупинитися й проаналізувати свої почуття, надто захоплений сьогоденням, щоби спромогтися зазирнути вперед, у майбутнє, чи назад, у минуле, він жив моментом, як сказав його вожатий Гарві, маючи на увазі умову, необхідну для добрих показників у спорті, і цей вираз був, мабуть, реальним визначенням щастя, коли ти не знаєш, що ти щасливий, не прагнеш нічого, окрім жити сьогоденням, нинішнім моментом. Але на горизонті вже зобов'язав день батьківських відвідин, ота неділя, яка була серединною точкою двомісячної табірної зміни, і напередодні тієї неділі Фергюсон спантеличено відкрив для себе, що він не прагне побачитися зі своїми батьками, навіть з матір'ю, за якою, він гадав, страшенно скучатиме, але не скучав, вірніше скучав, але трохи, в якісь короточасні й болісні спалахи пам'яті, за батьком же він не скучав анітрохи, повністю стерши його зі

своєї свідомості протягом останнього місяця і зовсім на нього не зважаючи. Фергюсон збагнув, що в таборі йому було краще, ніж вдома. Життя поміж друзів було багатшим та цікавішим, ніж життя з батьками, і це означало, що батьки виявилися менш важливими, ніж він раніше гадав. Ця еретична й навіть революційна ідея дала Фергюсону багато поживи для роздумів, коли він лежав уночі в ліжку, а коли день відвідин настав і він побачив матір, яка вийшла з автомобіля й рушила до нього, то він несподівано для себе виявив, що стримує сльози. Як сміховинно. Як страшенно ганебно бути таким плаксієм, подумав він, але хіба ж міг Фергюсон зробити щось інше окрім кинутися матері в обійми і дати їй розцілувати себе?

Втім, щось було не так. До табору разом з батьками Фергюсона мав приїхати й дядько Дон, але його з ними не було, а коли Фергюсон поцікавився у матері, чому вони не привезли з собою Ноевого батька, та суворо поглянула на нього і сказала, що пояснить пізніше. «Пізніше» сталося близько години потому, коли батьки відвезли його до кордону зі штатом Массачусетс пообідати в ресторані «Френдлі» в Грейт-Баррінгтоні. Як і завжди, розмову вела його матір, але батько, як це не дивно, виявив незвичну зацікавленість, прислухаючись до її слів з увагою не меншою, ніж Фергюсон, а зважаючи на те, що вона сказала, вірніше, змушена була сказати через обставини, що склалися, Фергюсон аж ніяк не здивувався, що матір виглядала такою ошелешеною, якою він ніколи не бачив її за останній час: її голос тремтів, вона явно хотіла приховати від сина найбентежніші факти, але водночас виявилася нездатною пом'якшити удар, не спотворивши при цьому правди, бо правда була зараз найголовнішим чинником, і хоча Фергюсону було лише дев'ять років, було вкрай важливо, щоби він почув усю історію цілком, без жодних купюр.

Ось так, Арчі, мовила вона, підкурюючи «Честерфільд» без фільтру і видихнувши хмарку голубувато-сірого диму через пластиковий стіл. Дон і Мілдред розлучилися. Їхньому шлюбу настав кінець. Шкода, що я не можу сказати тобі причину, але Мілдред мені не пояснила. Вона така спустошена, така приголомшена, що проплакала, не перестаючи, останні десятиє днів. Не знаю, чи Дон когось покохав, чи їхнє співжиття розпалося саме по собі, але Дон в загальній картині уже відсутній, а шансу на те, що вони зійдуться знову, немає жодного. Я говорила з ним пару разів, але він мені теж нічого не пояснив. Сказав лише, що їхнє з Мілдред подружжя розпалося, і їм не слід було одружуватися взагалі, що все пішло не так з самого початку. Ні, до матері Ноя він повертатися не збирається. Він планує перебратися до Парижу. Він вже забрав свої пожитки з квартири на Перрі-стріт і має від'їхати до кінця місяця. А тепер повернімося до Ноя. Дон перед від'їздом хоче провести з ним трохи часу, тому його колишня дружина, себто, перша колишня дружина Гвендолін приїхала сьогодні до табору забрати Ноя і відвезти його назад до Нью-Йорку. Ось так, Арчі. Ной від'їждить. Я знаю, як ви з ним міцно подружилися, якими добрими друзями ви з ним стали, але тут я нічим зарадити не можу. Я зателефонувала отій жінці, Гвендолін Маркс, і сказала, що, незалежно від того, що сталося між Доном та Мілдред, я хотіла б, аби наші хлопці й далі підтримували контакт, і що мені буде шкода, якщо їхні стосунки через це постраждають, але ота жінка, Арчі, людина жорстка й має серце з криги, тому вона сказала, що не вважає це потрібним. А чи повернеться Ной до табору після

того, як його батько поїде до Парижу? поцікавилася я. Дайте, принаймні, хлопцям можливість попрощатися в неділю, сказала я, а вона відповіла: А навіщо? Я на ту мить вже палала від гніву, я ніколи не була такою розлюченою, і я крикнула їй: Як же ж ви можете навіть ставити це запитання? А вона спокійненько відповіла: Мені треба захистити Ноя від емоційних сцен, бо йому й без того несолодко живеться. Не знаю, що тобі й сказати, Арчі. Та жінка просто схибила. А тут іще сестра моя транквілізаторами обдовбалася, а тепер лежить у ліжку й виплакує свою душу. Дон від неї пішов, Ноя у тебе забрали, і якщо чесно, мій хлопчику, то справи у нас вельми кепські, еге ж?

Другий місяць в таборі став місяцем порожнього ліжка. Праворуч від того місця, де продовжував спати Фергюсон, на металевих пружинах лежав голий матрац, то було ліжко нині відсутнього Ноя, і кожного дня Фергюсон питав себе: А чи побачаться вони коли-небудь знову? Півтора року вони пробули кузенами, і от тепер вони вже не кузени. Тітка вийшла заміж за дядька, а тепер вони розлучилися, і дядько від'їжджає на той бік Атлантичного океану, де він вже не зможе бачитися зі своїм хлопцем. Якийсь час все було міцним та солідним, а потім одного ранку сходить сонце і доти стабільний світ починає плавитися.

Наприкінці серпня Фергюсон повернувся додому в Мейплвуд, попрощався зі своєю кімнатою, зі столом для пінг-понгу у дворі, попрощався з дверима із тріснутим склом, які вели на кухню, і наступного тижня разом зі своїми батьками перебрався до нового будинку по той бік міста. Ера життя на широку ногу почалася.

2

2.1

Скільки Фергюсон себе пам'ятав, він завжди вдивлявся в зображення дівчини на етикетці пляшки White Rock[5 - White Rock – «Біла Скеля», всесвітньо відома мінеральна вода.]. То був сорт сельтерської води, яку його матір купляла під час поїздок до магазину A&P, які вона здійснювала двічі на тиждень, а оскільки його батько твердо вірив у корисні якості сельтерської води, то на обідньому столі у них завжди стояла пляшка «White Rock». І Фергюсон сотні разів придивлявся до дівчини на етикетці, підсовуючи пляшку ближче до себе, щоби краще бачити чорно-біле зображення її напівголого тіла. То була приваблива, скромно-елегантна дівчина з маленькими оголеними грудьми та білою пов'язкою на

стегнах; пов'язка, повиснувши, оголила її праву ногу на всю довжину, а другу зігнуту в коліні ногу вона виставила вперед і, обпершись руками на виступаючий кам'яний валун, зазірала в озерце, під яким виднівся принагідний напис «White Rock». Цікавою й абсолютно нереалістичною деталлю того зображення були прозорі крильця на спині у дівчини, які означали, що вона була не просто людиною, а божеством або якоюсь зачарованою істотою; через те, що її кінцівки були такими тендітними, а фігура видавалася маленькою, вона сприймалася скоріше як дівчина, а не доросла жінка, і груди у неї були маленькими, іще не до кінця сформованими грудьми дванадцяти-тринадцятирічної дівчини, а акуратно заколите волосся оголяло світлу шкіру її шиї та плечей. То була саме така дівчина, про яку у хлопця могли виникнути серйозні думки, а коли той хлопець трохи подорослішає, і йому виповниться дванадцять чи тринадцять, то дівчина Вайт Рок легко могла перетворитися на повноцінну еротичну принаду, таку собі перепустку до світу плотських пристрастей і повністю пробуджених бажань, тож коли це сталося з Фергюсоном, він намагався дивитися на пляшку тоді, коли був впевнений, що його батьки цього не помітять.

Була також уклінна дівчина-індіанка, зображена на коробочці масла «Країна озер», така собі красуня-підліток з довгими косами та двома барвистими перами, які стирчали з-під прикрашеної намистом начільної пов'язки, але проблема цієї потенційної суперниці німфи Вайт Рок полягала в тім, що була вона повністю вдягненою, що значно зменшувало її привабливість, не кажучи вже про іще одну проблему – проблему ліктів, які залякло стирчали з її боків, бо вона тримала перед собою коробочку масла, аналогічну тій, що стояла перед Фергюсоном, таку саму коробочку, але меншу, з таким самим малюнком дівчини-індіанки, яка тримала перед собою іще одну, іще меншу коробочку масла «Країна озер», і Фергюсон відчував, що в цьому полягав певний інтригуючий, хоча й приголомшливий сенс: дівчина-індіанка, безкінечно зменшуючись, тримає в руках коробочку масла, яка також безкінечно зменшується, і це скидалося на ефект, створюваний коробочкою вівсяної каші «Квакер оутс», на якій усміхнений квакер в чорному капелюсі поволі зменшувався до далекої точки, майже невидимої людському оку; то був світ всередині світу, який, в свою чергу, розташовувався всередині іншого світу, а той світ – всередині іще одного світу, і так далі, допоки світ не зменшувався до розмірів малесенького атома, але при цьому все одно якимось примудрявся зменшуватися й далі. Це було по-своєму цікавим, але навряд чи здатним надихнути на еротичні фантазії, тому індіанська красуня з коробочкою масла не могла скласти конкуренцію принцесі Вайт Рок. Невдовзі після того, як Фергюсону виповнилося дванадцять, йому відкрили одну таємницю. Якимось він пішов до сусіднього кварталу до свого приятеля Бобі Джорджа, і коли двоє хлопців сиділи на кухні, наминаючи бутерброди з тунцем, до них увійшов чотирнадцятирічний брат Бобі, Карл, високий кремезний хлопець з прищавими щоками та головою, яка добре розбиралася в математиці. Інколи він принижував свого молодшого брата, а інколи розмовляв з ним майже на рівних, але того дощового суботнього дня в середині березня непередбачуваний Карл перебував у великодушному гуморі, і поки хлопці сиділи за столом, жуючи бутерброди й запиваючи їх молоком, він повідомив їм, що зробив приголомшливе відкриття. Не кажучи, яке саме відкриття він зробив, Карл відкрив

холодильник, витягнув коробку масла «Країна озер», дістав ножиці та катушку з шухляди біля раковини і поклав усі три предмети на стіл. Ось погляньте, сказав він, і два хлопця стали спостерігати, як Карл розрізав шестипанельну коробку на частини і відклав убік дві великі панелі із зображенням дівчини-індіанки. Встромивши ножиці в один із цих малюнків, він вирізав голі дівчачі коліна, які виглядали з-під спідниці, а потім причепив коліна липкою стрічкою до малюнку з іншої коробки масла – і о, диво! – ті коліна перетворилися на груди, двійко великих оголених грудей з червоною цяткою посередині, які важко було відрізнити від справжнісіньких сосків. Добродісна індіанка з племені Лакота враз перетворилася на хтиву секс-бомбу. Карл весело вишкірявся, Бобі аж пищав від сміху, а Фергюсон дивився на дівчину й мовчав. Ти диви, яка хитра штука, подумав він. Ножиці, смужка прозорої липучки – і дівчину з країни озер швидко роздягнули.

В журналі National Geographic, який батьки Фергюсона передплачували і чомусь після прочитання не викидали, були фотографії голих жінок. Вельми часто весною 1959 року Фергюсон з Бобі приходили зі школи додому й одразу ж прямували до гаражу, де переглядали стоси пожовклих журналів у пошуках картинок з гологрудими жінками, представницями примітивних племен Африки та Південної Америки, чорношкірими та брунатношкірими жінками з теплих країв, які ходили голими або майже голими й при цьому абсолютно не соромилися, що на них дивляться, виставляючи свої голі груди на показ з такою ж самою байдужістю, що й американська жінка, яка оголяє свої руки або вуха. Ті фотографії були однозначно нееротичного характеру, і за винятком випадкової молодшої красуні, яка траплялася в кожному сьомому чи десятому примірнику, більшість жінок в очах Фергюсона не були привабливими, але дивитися на ті фото все одно було цікаво й повчально, бо вони, окрім всього іншого, демонстрували безкінечне розмаїття жіночих форм, зокрема численні відмінності в розмірі та формах грудей, від великих до маленьких та всього, що поміщається в цьому діапазоні, від грудей, життєрадісно вистромлених угору, до грудей пласких та обвислих, від гордих грудей до грудей понурих, від грудей симетричних до грудей химерно несиметричних, від грудей заплаканих до грудей усміхнених, від всохлих мішечків древніх баб і до набряклих гігантських цицьок матерів, що годують немовлят. Під час цих дослідницьких експедицій Бобі багато хихотів, гортаючи сторінки «National Geographic», хихотів, приховуючи ніяковість від власного бажання переглядати те, що він називав «брудними картинками», але Фергюсону вони ніколи не видавалися брудними і він ніколи не соромився свого бажання переглядати їх. Вочевидь, груди мали велике значення, бо являли собою найпомітнішу видиму особливість, яка відрізняла жінок від чоловіків, а жінки були тепер для Фергюсона об'єктом підвищеної цікавості, бо навіть попри те, що він і досі залишався статевим недозрілим хлопцем дванадцяти років, жінки хвилювали його достатньо сильно, аби він збагнув, що дні його дитинства добігають кінця.

Обставини змінилися. Пограбування складського приміщення в листопаді 1955 року, а потім автомобільна катастрофа лютого 1956 року видалила обох дядьків Фергюсона з

кола його родини. Зганьблений дядько Арнольд мешкав тепер в далекій Каліфорнії, загиблий дядько Лью залишив цей світ назавжди, і «Домашній Світ Трьох Братів» наказав довго жити. Більшу частину року його батько так-сяк примудрявся тримати бізнес на плаву, але поліція вкрадених товарів так і не знайшла, а через те, що він втратив можливість отримати страховку, відмовившись написати заяву на свого брата до поліції, збитки, завдані цим актом милосердя, були надто великими, щоби їх можна було відшкодувати. Замість глибше залізати в борги, батько за допомогою Фергюсоного діда виплатив банку терміновий кредит і все розпродав, скинувши з себе ярмо у вигляді магазинної будівлі, складу, залишків товару, і позбувшись таким чином привидів своїх братів та зруйнованого бізнесу, який був сенсом його життя. Ясна річ, магазинна споруда нікуди не поділася, вона стояла на тому ж самому місці на Спрінгфілд-авеню, тільки називалася тепер «Ньюмен: меблі зі знижкою».

Віддавши тестю борг після розпродажу, батько Фергюсона відкрив у Монклері новий, значно менший магазин під назвою «Телевізори і радіо від Стенлі». З точки зору Фергюсона, цей бізнес був значно кращим за попередній, бо трапилося так, що батьків новий магазин розташовувався в тому ж кварталі, що й студія «Роузленд Фото», і тепер він мав можливість коли завгодно заскочити на роботу до когось зі своїх батьків. Так, в «Телевізорах і радіо від Стенлі» було тісно, але там була приємна затишна атмосфера, і Фергюсону подобалося заходити після школи до батька, сидати біля його робочого столу в підсобці і дивитися, як він ремонтує телевізори, радіоприймачі та всяке інше приладдя, розбираючи й збираючи зламані тостери, фени, кондиціонери повітря, лампи, магнітофони, блендери, електричні соковижималки, пілососи, бо в окрузі швидко поширилася чутка, що батько Фергюсона міг відремонтувати все, що завгодно, тож поки молодий клерк Майк Антонеллі стояв за прилавком в основній кімнаті, продаючи мешканцям Монклеру радіо й телевізори, Стенлі Фергюсон проводив більшість свого часу в підсобці, мовчки займаючись ремонтом, терпляче розбираючи й збираючи зламані механізми, щоби вони запрацювали знову. Фергюсон розумів: щось в душі його батька зламалося після зради Арнольда, а зменшена реінкарнація його колишнього бізнесу стала для нього глибокою особистою поразкою, однак водночас щось у ньому змінилося й на краще, і основними вигодонабувачами цієї позитивної зміни стали його дружина та син. Тепер батьки Фергюсона сварилися значно менше, ніж раніш. Напруження в домівці зменшилося, інколи здавалося, що воно щезло взагалі, і Фергюсон тішився з того, що тепер батько з матір'ю щодня обідали разом в кутовій кабінці ресторану «Обід у Ела», і знову й знову всілякими різними способами (а насправді – завжди в один і той самий спосіб) матір Фергюсона давала йому знати: «Твій батько – хороший чоловік, Арчі, найкращий з усіх». Хороший та мовчазний, але тепер, коли батько полишив свою давню мрію стати другим Рокфеллером, Фергюсону стало комфортніше в його присутності. Тепер вони могли трохи поговорити, і в більшості випадків Фергюсон був певен, що батько його чує. І навіть коли вони не розмовляли, Фергюсону все одно було приємно посидіти біля батькового робочого столу після школи, виконуючи домашні завдання на одному боці, тоді як на другому боці батько займався своєю справою: повільно розбирав іще черговий пошкоджений механізм, ремонтував його і знову збирав.

Грошей стало менше, аніж в часи існування «Домашнього Світу Трьох Братів». Замість двох легкових автомобілів батьки Фергюсона мали тепер один – материн сріблясто-блакитний «понтіак» 1954 року, та червоний мікроавтобус «шевроле» з назвою батькового магазину на бокових дверцятах. Раніше на вихідні його батьки інколи від'їжджали разом на екскурсії, здебільшого до Кетскіллз пограти в теніс та потанцювати в курортному комплексі «Гросінджер» або «Конкорд», але після того, як 1957 року відкрився магазин «Телевізори і радіо від Стенлі», ці виїзди припинилися. А 1958 року, коли Фергюсону знадобилася нова бейсбольна рукавичка, батько відвіз його аж до магазину Сема Браунштайна в центрі Ньюарку, щоби придбати рукавичку за собівартістю, замість дати йому гроші на таку ж саму рукавичку в магазині спортивних товарів Галлахера в Монклері. Різниця склала аж дванадцять з половиною доларів, але навіть ця різниця, будучи в загальносвітовому масштабі не надто великою, виявилася істотним заощадженням, достатнім для того, щоби нагадати Фергюсону про той факт, що життя змінилося, і що відтепер йому доведеться добряче подумати, перш ніж просити в батьків щось таке, що виходить за межі діапазону товарів першої необхідності. Невдовзі після цього Кессі Бертон припинила працювати у них, і так само, як матір та тітка Мілдред плакали в обіймах одна одної в аеропорту 1952 року, Кессі та його матір плакали того ранку, коли матір повідомила Кессі, що більше не має змоги наймати її. Вчора були біфштекси, сьогодні – стали гамбургери. Соціальний статус їхньої сім'ї дещо знизився, але чи стане людина при здоровому глузді втрачати сон через те, що їй довелося трохи затягнути пасок? Книга з публічної бібліотеки була такою ж самою, що й книга з книжкової крамниці, теніс залишався тенісом безвідносно того, де ви в нього грали – на муніципальному корті чи на корті приватного клубу, а біфштекси та гамбургери видобувалися з тієї ж самої корови. Може, біфштекси й мали уособлювати вершину привілейованого життя, але істина полягала в тім, що Фергюсон завжди віддавав перевагу гамбургерам, особливо з кетчупом – тим самим кетчупом, яким він колись намазував пухкеньке середньообсмажене філе, яке так подобалося його батьку.

Неділя й досі залишалася найкращим днем тижня, особливо якщо в цю конкретну неділю не планувалися візити до когось чи від когось, якщо це був день, який Фергюсон міг провести один зі своїми батьками. Тепер, коли він підріс і став дужчим, перетворившись на моторного, схибленого на спорті дванадцятирічного хлопця, Фергюсон дуже полюбив ранкові тенісні матчі зі своїми батьками – одиночні ігри з батьком, матчі два проти одного між матір'ю-сином та батьком, парні матчі, де вони з батьком грали проти Сема Браунштайна та його молодшого сина, а після тенісу був обід в ресторані «У Ела» з незмінним молочним коктейлем, після обіду були кінофільми, а після кінофільмів були китайські страви в «Зеленому Дракони» в Глен-Рідж, або смажені курчата в «Літтл-хаус» в Мілберні, або гарячі сандвічі з індичкою в «Хижці Пела» у Вест-Орандж, або тушковане м'ясо і сирні млинці в «Клермон Дінер» в Монклері – людних недорогих забігайлівках Нью-Джерсійських передмість. Може, й були ті харчевні шумливими та невітуюватими, але страви там подавали якісні й смачні, до того ж, то була неділя, день, який вони проводили всі утрюх, і хоча Фергюсон вже й почав на той час віддалітися від батьків, отой єдиний у

тижні день допомагав підтримувати ілюзію, що боги таки можуть бути милосердними, якщо забажають.

Тітка Мілдред і дядько Генрі не змогли витворити кузена по лінії Адлерів, якого Фергюсон так прагнув, коли був малим хлопцем. Причини були йому невідомі – чи то стерильність, чи то безплідність, чи то свідоме небажання збільшувати кількість світового населення, але, попри розчарування Фергюсона, вакуум, створений на Західному узбережжі відсутністю кузена, в кінцевому підсумку спрацював йому на руку. Може, тітка Мілдред і не була близькою подругою його матері, але, не маючи власних дітей і не бачачи ніде ані племінника, ані племінницю, вона увесь свій нерозтрачений материнський інстинкт присвятила своєму єдиному й неповторному Арчі. Після від'їзду до Каліфорнії, коли Фергюсону було п'ять років, вони з дядьком Генрі кілька разів поверталися до Нью-Йорку на тривалі літні гостини, і навіть тоді, коли тітка Мілдред на решту року поверталася до Берклі, вони підтримувала зі своїм племінником контакт або листовно, або зрідка телефонічно. Фергюсон розумів, що було в його тітці щось крижане, що вона могла бути різкою й упередженою і навіть грубою по відношенню до інших людей, але з ним, зі своїм єдиним та неповторним Арчі, вона була зовсім іншою людиною, сповненою похвал, доброго настрою та допитливості – а що ж там мій хлопчик думає, читає та робить? Іще коли він був зовсім маленьким, тітка при звичаїлася купляти йому подарунки, багато подарунків, які, зазвичай, надходили у вигляді книжок та платівок, а тепер, коли він підріс, і його розумові здібності збільшилися, збільшилася й кількість книжок та платівок, які вона надсилала йому з Каліфорнії. Може, тітка не довіряла його матері й батьку щодо їхньої здатності забезпечити малому Фергюсону належне інтелектуальне наставництво, можливо, вона вважала його батьків неосвіченими буржуазними нікчемами, можливо, вона вважала своїм обов'язком врятувати Фергюсона від пустелі невігластва, в якій він жив, гадаючи, що вона і тільки вона одна зможе надати йому допомогу, необхідну для того, щоби видряпуватися крутосхилами Просвітництва. Цілком імовірно, що тітка Мілдред була інтелектуальним снобом (так сказав колись батько у розмові з матір'ю, а малий Фергюсон підслухав), але не можна було заперечувати того факту, що вона – сноб чи не сноб – була справжнім інтелектуалом, людиною широкої ерудиції, яка заробляла на життя, працюючи університетським викладачем, а ті твори, які вони рекомендувала своєму племіннику, дійсно йшли йому на користь.

Жоден хлопець з оточення Фергюсона не читав того, що прочитав він, а завдяки тому, що тітка Мілдред вибирала йому книги дуже ретельно, так само ретельно, як і своїй сестрі під час її вимушеного затвірництва тринадцять років тому, малий читав книги, які висилала йому тітка, з жадібністю, котра нагадувала чисто фізичний голод, бо тітка добре розуміла, які саме книги зможуть задовольнити потреби швидко зростаючого хлопця – від шести до восьми років, від восьми до десяти, від десяти до дванадцяти, і так до закінчення середньої школи. Спочатку були казки Братів Грімм та різнокольорові книжечки з казками Ендрю Ланга, потім – чудернацькі фантастичні романи Льюїса Керрола, Джорджа

Макдональда та Е. Несбіта, на зміну яким прийшли адаптовані версії грецьких та римських міфів, дитячі адаптації «Одисеї» та «Павутини Шарлотти», книга-вибірка з «Тисяча одної ночі», упорядкована як «Сім мандрів Синдбада-мореплавця», а згодом, кілька місяців потому, – майже повний варіант «Тисяча одної ночі» на шестистах сторінках. Наступного року тітка прислала Фергюсону готичний роман «Химерна історія доктора Джекіла і містера Гайда», оповідання жахів і таємниць Едгара По, а також «Принц та жебрак», «Викрадений», «Різдвяна пісня», «Том Соер», і «Етюд в багряних тонах». Фергюсон так емоційно відреагував на книгу Артура Конан Дойля, що на свій одинадцятий день народження отримав від тітки Мілдред подарунок у вигляді товстелезного рясно ілюстрованого видання під назвою «Повна збірка оповідань про Шерлока Холмса». Це – лише деякі з книжок, а окрім книг надходили ще й платівки, які були для Фергюсона не менш важливими, ніж книги, і які, починаючи з його дев'яти-десятирічного віку, ось уже майже три роки присилалися з регулярними три-чотиримісячними інтервалами. Джаз, класична музика, музика народна, ритм-енд-блюз, і навіть трохи рок-н-рол. В платівках, як і в книжках, підхід тітки Мілдред був суто педагогічним: вона вела Фергюсона від сходинок до сходинок, знаючи, що Луї Армстронг має передувати Чарлі Паркеру, Чарлі Паркер – Майлзу Девісу, що Чайковський, Равель і Гершвін мають передувати Бетховену і Баху, що фолк-групу Weavers слід слухати раніш, ніж виконавця блюзів Хадді Ледбеттера, що Коул Портер у виконанні Еллі Фітцджеральд був необхідною сходиною до Біллі Холідея з його композицією Strange Fruit. На свій превеликий жаль, Фергюсон виявив, що сам він не мав ані дешифрувальних музичного таленту. Він спробував був грати на фортепіано у віці семи років, але, пригнічений та розчарований, кинув це заняття рік потому; він спробував був грати на корнеті у віці дев'яти років, але кинув; коли ж йому було десять, Фергюсон спробував себе за ударними інструментами, але кинув також. З якоїсь причини йому було важко читати ноти, він чомусь не міг повністю засвоювати символи на сторінці, порожні й заповнені кружальця на лініях чи поміж ними, дієзи та бемолі, ключові знаки, скрипінні та басові ключі; ці умовні позначення не хотіли входити в його свідомість і автоматично розпізнаватися нею подібно до букв та цифр, тому йому доводилося обмірковувати кожну ноту, перш ніж зіграти її, а це уповільнювало сприйняття такту та ритму того чи іншого музичного твору, і, фактично, унеможливлювало музикування взагалі. То була ганебна й сумна поразка. Його зазвичай швидкий та ефективний розум сильно гальмувався, коли справа доходила до розшифрування цих неслухняних знаків, і, замість вперто лупитися головою об стінку, Фергюсон припинив боротьбу. Ця поразка була сумною ще й тому, що він дуже любив музику й чудово чув і розумів її у виконанні інших людей, бо мав чутливе вухо й гостро сприймав тонкощі композиції та виконання. Але сам він як музикант був безнадійним, абсолютним невдахою, і це означало, що він понизився в статусі до слухача, палкого й відданого слухача, а тітка Мілдред була достатньо розумною, щоби знати, як ту відданість підживлювати, бо, безперечно, вважала музику та любов до неї одною з основних причин, через які було варто жити на світі.

Того літа, під час одного зі своїх візитів разом з дядьком Генрі, тітка Мілдред просвітила Фергюсона іще з одного істотного питання, безпосередньо з музикою та книгами не пов'язаного, але так само важливого для його розумового розвитку, якщо навіть не

важливішого. Вона приїхала до Монклеру провести там кілька днів зі своїм єдиним та неповторним хлопчиком та його батьками, і коли вони удвох вперше сіли пообідати (його батьки були в той час на роботі, а це означало, що окрім тітки та Фергюсона в домі нікого не було), він показав на пляшку сельтерської «Вайт Рок», яка стояла на столі, і спитав, чому дівчина має на спині крила. Йому це було незрозуміло, пояснив малий. То були не крила янгола чи пташки, які можна було б очікувати у міфічної істоти, а крила крихкої комашки, крила бабки чи метелика, і йому це видавалося глибоко бентежним.

– А ти що, не знаєш, хто вона така, Арчі? – спитала тітка.

– Ні, – відповів він. – Звідки мені знати? Якби я знав, то й не питав би, еге ж?

– А я гадала, що ти прочитав казки й легенди в обробці Томаса Булфінча, які я вислала тобі пару років тому.

– Я прочитав.

– Усі?

– Та, начебто, всі. Може, пропустив два-три розділи. Вже не пам'ятаю.

– Не зважай. Пізніше прочитаєш. – Взявши пляшку зі столу й постукавши пальцем по зображенню дівчини, тітка сказала: – Це – не надто добрий малюнок, але, як на мене, це – Психея. Ну що, тепер пригадав?

– Купідон і Психея! Так, я прочитав той розділ, але там жодного разу не йшлося про те, що Психея має крила. У Купідона крила були, крила та ще й сагайдак зі стрілами, але ж Купідон – бог, а Психея – звичайна смертна. Прекрасна дівчина, але все одно людина, така ж, як і всі ми. Ой, ні, стривайте. Пригадав. Після того, як вона вийде заміж за Купідона, вона також стає безсмертною. Я вірно кажу? Але мені все одно незрозуміло, звідки у неї ці крила.

– Слово *psyche* має в грецькій мові два значення. Два дуже різних, але цікавих значення: метелик і душа. Але якщо добряче замислитись, то метелик і душа виявляються не такими вже й різними, еге ж? Метелик починає своє існування у вигляді гусені – огидного хробака, а потім одного дня та гусінь утворює кокон, і той кокон через певний час розкривається, й звідти випурхує метелик – найгарніше створіння у світі. Те ж саме трапляється й з людськими душами, Арчі. Вони борються в глибинах темряви та нещасття, вони страждають, переживаючи всілякі лиха й негаразди, і ці страждання їх мало-помалу очищають, ці лиха їх загартовують, і одного дня та чи інша душа стає шляхетною душею. Вона виривається зі свого кокону й злітає в повітря розкішно красивим метеликом.

Фергюсон не мав здібностей до музики та малювання, був прикро недолугим в співах, танцях та акторстві, але один талант він все ж таки мав. То був талант до ігор, спортивних ігор у всіх їхніх сезонних різновидах: в теплу погоду це був бейсбол, в прохолодну – футбол, в холодну – баскетбол, тому коли Фергюсону виповнилося дванадцять, він був членом команди у кожному з цих видів спорту і грав у спортивні ігри цілорічно, не перериваючись. Відтоді, як наприкінці вересня 1954 року вони з Кессі спостерігали, як Мейс та Родс перемогли «Гігантів», бейсбол назавжди став його основною пристрастю, а коли наступного року Фергюсон почав грати в бейсбол по-справжньому, то виявилось, що це вдавалось йому напрочуд добре. Настільки добре, що він не поступався найкращим гравцям довкола нього: був вправним на прийомі, вправним у центрі поля, вправним на подачі і мав вроджене почуття нюансів будь-якої конкретної ситуації в ходів гри, а коли людина виявляє, що здатна щось робити добре, у неї з'являється схильність займатися цим якомога частіше й далі. Вранці на вихідні, вдень у будні дні, кожного вечора протягом всього тижня Фергюсон безкінечно грав у любительські ігри зі своїми товаришами в громадських парках, вже не кажучи про численні доморощені відгалуження якоїсь гри, серед яких були стік-бол, віфл-бол, ступ-бол, панч-бол, кік-бол, а також руф-бол. Коли Фергюсону виповнилося дев'ять, з'явилася Мала Бейсбольна Ліга, а з нею – і шанс увійти до складу якоїсь офіційної команди й надіти уніформу з номером на спині, номером 9, він завжди був у тій команді номером 9, а також в усіх інших командах, де він грав опісля, бо гравців дев'ятеро і дев'ятеро іннінгів, 9 було цифровою сутністю самої гри; на голові у нього була бейсболка з вишитою літерою «Г», яка означала «Спортивні товари Галлахера», спонсора команди, яку регулярно тренував на громадських засадах містер Балдасарі, котрий навчав гравців фундаментальним навичкам під час практичних занять, які відбувалися двічі на тиждень – в суботу вранці або вдень та увечері у вівторок або четвер. Містер Балдасарі плескав у долоні й вигукував лайки, накази та заохочення. І Фергюсон, граючи в тій команді чотири роки, виріс від худорлявого, як патичок, дитинчати до дужого хлопця, другого бейсмена та восьмого подавача в дев'ять років, шорт-стопера і другого подавача в десять років, шорт-стопера й подавача-чистильника в одинадцять та дванадцять; до всього цього додавалось задоволення грати на очах у публіки чисельністю в середньому від п'ятдесяти до ста чоловік, серед яких були брати та сестри гравців, їхні приятелі, кузини й кузени, бабусі й дідусі, випадкові глядачі, які підбадьорювали, тюкали, верещали, плескали в долоні й тупали ногами на трибунах, починаючи з першої подачі й до завершального аути. За всі ці чотири роки його матір рідко пропускала ігри; він починав виглядати її ще під час розминки з партнерами по команді; і ось раптом з'являється вона, махаючи йому рукою зі свого місця на трибунах, і Фергюсон завжди чув її голос, який прорізався крізь вереск натовпу, коли він виходив на подачу: «Давай, Арчі, красиво й легко, давай, подавай!» А після кончини «Домашнього Світу» та народження «Телевізорів та радіо від Стенлі» на ігри почав приходити і його батько, і хоча він і не кричав так, як матір, принаймні, не так сильно, щоб його було чути крізь голоси публіки, саме він вів записи загального рівня досягнень Фергюсона на бейсбольній ниві, які стабільно зростали з кожним роком, досягнувши неймовірно високого показника 0,532 в останньому сезоні, остання гра якого відбулася за два тижні до розмови Фергюсона і тіткою Мілдред про

Психею. Але на той час він вже був найкращим гравцем команди, одним з трьох найкращих гравців усієї ліги, і це, загалом, був максимум того, що міг досягнути у свої роки талановитий дванадцятирічний гравець.

У п'ятдесятих роках діти в баскетбол не грали, бо їх вважали надто маленькими й слабкими, щоби здійснювати кидки у високі кошики, тому освіта Фергюсона в баскетбольній науці почалася тільки тоді, коли він перейшов дванадцятирічну вікову межу; натомість він постійно грав у футбол іще з шести років – в шоломі та з наплічниками, здебільшого у ролі півзахисника, оскільки він був витривалим, але не надто швидким бігуном. Та коли руки його виростили достатньо великими, щоби міцно тримати м'яча, його позиція на полі змінилася, бо Фергюсон з друзями виявили, що він мав неймовірний талант давати паси, що ті кручені м'ячі, які він швиргав своєю правою рукою, летіли швидше, точніше і значно далше, ніж будь-чий – на п'ятдесят-п'ятдесят – п'ять ярдів, коли йому було іще чотирнадцять, і хоча Фергюсон не любив футбол з таким палким запевзяттям, як бейсбол, йому страшенно подобалося грати диспетчером, бо майже не було відчуття, приємнішого за те, коли ти подаєш довгий пас приймаючому, який мчить на повній швидкості до залікової зони, пробігши тридцять-сорок ярдів від лінії розіграшу; те дивовижне відчуття невидимого зв'язку крізь порожній простір було схожим на емоцію, яку він переживав, влучаючи м'ячем з кидка в стрибку в баскетбольний кошик з відстані двадцять футів, але воно було сильнішим та приємнішим, бо породжувалося зв'язком з іншою людиною, а не з бездушним предметом, зробленим з фанери та сталі, і тому Фергюсон ладен був перетерпіти менш привабливі аспекти цього виду спорту (грубі поштовхи, вбивчі блоки, болючі зіткнення, які залишали по собі синці) заради того, аби ще раз пережити оте завжди неймовірне відчуття, коли ти кидаєш пас своєму товаришеві по команді. А потім, в листопаді 1961 року, його, чотирнадцятирічного десятикласника, звалив на землю стоп'ятикілограмовий захисник на ім'я Денніс Мерфі, і він опинився в шпиталі зі зламаною лівою рукою. Фергюсон планував виступити за шкільну команду наступної осені, але проблема футболу полягає в тім, що для того, аби в нього грати, потрібен дозвіл батьків. Тож коли він прийшов додому після першого дня шкільних занять і подав своїй матері свою офіційну заяву, вона відмовилася підписати її. Фергюсон благав її, картав і навіть лаяв за те, що вона поводитися як істерична й надміру турботлива матір, але Роза не поступилася. Отак і завершилася Фергюсонова кар'єра футбольного гравця.

«Ти гадаєш, я ідіотка», мовила його матір, «але колись ти мені за це “спасибі” скажеш, Арчі. Ти – дужий хлопець, але ти ніколи не будеш достатньо дужим і великим, щоби перетворитися на дубоголового телепня, а саме таким і треба бути, щоби грати в футбол – кремезним дубоголовим телепнем, скотинякою в людській подобі, якому подобається збивати з ніг і калічити інших людей. Ми з батьком страшенно засмутилися, коли ти минулого року зламав руку, але тепер я розумію, що то був випадок із розряду «не було б щастя, та нещастя помогло». Я не збираюся дозволяти своєму сину покалічити у школі все своє тіло, щоби потім до скону шкутильгати на ушкоджених ногах. Тримайся за бейсбол, Арчі. Це – прекрасний спорт, ти так вправно й красиво граєш, тож навіщо наражати себе на ризик втратити бейсбол, травмувавши себе в цій безглуздій грі під

назвою футбол? Якщо вже тобі так подобається роздавати оті паси, то можеш грати в тач-футбол. Он поглянь на сімейство Кеннеді. Саме цим вони й займаються, хіба ж ні? Всією сім'єю вовтузяться собі на галявинці в Кейп-Код, кидаючи м'ячі туди-сюди й тішачись, як малі діти. І мені це дуже до вподоби».

Сімейство Кеннеді. Навіть тепер, будучи незалежним і вільно мислячим (а інколи – бунтівним) п'ятнадцятирічним хлопцем, Фергюсон не переставав дивуватися, як добре матір і зараз розуміла його, як вправно могла достукатися до його серця, коли цього вимагала ситуація, до його серця, такого схильного до помилок та внутрішніх конфліктів. І хоча йому не хотілося зізнаватися в цьому ані собі, ані їй, ані будь-кому іще, Фергюсон знав, що стосовно футболу матір мала рацію, що його темперамент суперечив правилам жорстокого, а іноді й кривавого протистояння, і що йому самому піде на користь, якщо він зосередиться на своєму улюбленому бейсболі. До того ж матір повернула важіль іще на одну позначку і згадала Кеннеді, знаючи, що ця тема є для її сина дуже важливою, значно важливішою за ефемерне питання футболу, тому коли вона скерувала розмову зі схоластики спорту до конкретики американського президента, ця розмова набула зовсім іншого виміру, і раптом слова скінчилися, й більше не було чого сказати.

На той час Фергюсон слідував за Кеннеді понад два з половиною роки, починаючи з його заяви про висунення своєї кандидатури на посаду президента від демократичної партії третього січня 1960 року, якраз за два місяці до тринадцятого дня народження Фергюсона і через три дні після початку нового десятиліття. Цю заяву Фергюсон чомусь розглядав як ознаку піднесеного оновлення, бо все його свідоме життя пройшло в п'ятдесятих роках під егідою старика-президента, хворого на серце колишнього генерала, який полюбляв грати в гольф, а Кеннеді вражав його як людина нова й непересічна – жвавий молодий чоловік, який зібрався змінити світ, несправедливий світ расового гноблення, ідіотичний світ Холодної війни, небезпечно хиткий світ гонки ядерних озброєнь, самовдоволений світ бездумного американського матеріалізму. Оскільки іншого кандидата, який задовольняв би Фергюсона своїм підходом до розв'язання цих проблем, не було, то він вирішив, що саме Кеннеді є людиною майбутнього. На той час він був іще надто молодим, аби зрозуміти, що політика – це завжди політика, але водночас Фергюсон був достатньо дорослим, аби зрозуміти: щось назріває, щось має статися, бо ті перші дні 1960-х повнилися новинами про сидячий протест, влаштований чотирма чорними студентами в буфеті універмагу «Вулворт» на знак протесту проти сегрегації, про конференцію з роззброєння в Женеві, про збиття шпигунського літака У-2 над радянською територією й арешт пілота Гері Пауерса, в результаті чого Хрущов перервав свою участь у Паризькому саміті і припинив Женевські переговори, де так і не було досягнуто прогресу з зупинки поширення ядерної зброї, що спричинило погіршення стосунків між Кастро та Сполученими Штатами, які урізали імпорт кубинського цукру на 95 %, а семеро днів потому Кеннеді виборів своє призначення кандидатом від демократичної партії на майбутніх президентських виборах. Призначення відбулося на з'їзді демократів у Лос-Анджелесі. Це було під час першого з

трьох літніх сезонів поспіль, які Фергюсон провів вдома в Нью-Джерсі, граючи в бейсбол в Американському Легіоні в команді «Монклер Мадхенс»; протягом першого року він проводив чотири гри на тиждень ведучим хіттером і другим бейсменом, оскільки він, як наймолодший гравець команди, мав знову розпочинати знизу, будучи єдиним тринадцятирічним хлопцем в команді з чотирнадцятирічних та п'ятнадцятирічних гравців. І протягом всіх спекотних липня та серпня, коли Фергюсон читав газети й такі книжки, як «Колгосп тварин», «1984», «Кандід», уважно слухав Третю, П'яту та Сьому симфонії Бетховена, неодноразово прослуховував «Поргі і Бесс» Майлза Девіса, його поаяльність зростала з кожним числом журналу «Mad»; він продовжував заходити до матиної студії та батькового магазину з імпровізованими візитами, а після нетривалого спілкування з батьками йшов до місцевого штабу демократичної партії, розташованого за півтора квартали на тій же вулиці. Там він допомагав дорослим волонтерам клеїти марки на конверти в обмін на незліченну кількість агітаційних значків, липучок на бампери та плакатів, які він кріпив плівкою «скоч» до кожного вільного місця у своїй спальні, і в результаті під кінець літа його кімната перетворилася на такий собі храм Кеннеді.

Багато років потому, коли він став достатньо дорослим, щоби краще розбиратися в житті, Фергюсон, згадуючи той юнацький період обоження свого героя, морщився від досади, але саме так він сприймав події в 1960 році, та і як він міг добре розбиратися в житті, проживши на той час на землі лише тринадцять років? Тому Фергюсон вболівав за Кеннеді й бажав йому перемоги, так само як він колись вболівав за «Гігантів», бажаючи ім перемоги в іграх Світової серії, бо зрозумів, що політична кампанія нічим не відрізнялася від спортивної події. Замість ударів там обмінювалися різкими фразами, хоча політичні поединки за своєю жорстокістю й запеклістю часто не поступалися найкривавішим поединкам боксерів. Коли ж ішлося про змагання за посаду президента, то боротьба розгорталася в такому грандіозному й видовищному масштабі, що кращого шоу в Америці годі було й шукати. Ефектний Кеннеді проти похмурого Ніксона, Король Артур проти Зануди, чарівливість проти неприязні, надія проти розчарування, день проти ночі. Чотири рази двоє претендентів дебатували по телевізору, чотири рази Фергюсон з батьками дивилися ці дебати в маленькій вітальні, і чотири рази вони були впевнені, що Кеннеді переміг Ніксона, хоча люди казали, що по радіо Ніксон буквально розтоптав свого опонента. Але найголовнішим тепер був телевізор, телевізор був майже у всіх і йому невдовзі судилося стати всім – як і передрік батько Фергюсона під час війни, тож на домашньому екрані перший телевізійний президент переміг за явною перевагою.

Перемога ж, яку Кеннеді виборов 8 листопада, була далеко не такою переконливою, як в телевізорі, – він набрав лише на сто тисяч голосів більше в загальнонаціональному масштабі, що стало одною з найменших переваг в історії виборів; що ж стосувалося колегії виборщиків, то тут перевага виявилася вагомішою – аж на 84 голоси. Коли Фергюсон пішов наступного ранку до школи святкувати перемогу разом з іншими прихильниками Кеннеді, ці цифри були іще невідомими; і досі не припинялися розмови про триваючу відсутність результатів з Іллінойсу, подекували, що чиказький мер Дейлі викрав машини для голосування з республіканських дільниць і втопив їх в озері Мічиган. Коли ці

звинувачення дійшли до вух Фергюсона, він сприйняв їх з трудом, бо думка про фальшування була надто ганебною, надто моторошною; важко було уявити собі, що такий недостойний трюк міг обернути вибори на непристойний жарт, комедію з брудними маніпуляціями та брехнею. Фергюсон вже був зібрався дати вихід своєму несамовитому обуренню, але раптом змінив хід своїх думок, збагнувши, що треба відкинути свій піонерський ідеалізм і визнати, що статися могло що завгодно. Нечесних людей багато скрізь, і чим впливовіша людина, тим більшим є потенціал корупції, але навіть якщо ця історія правдива, ніщо не вказувало на те, що до неї був причетний Кеннеді. Дейлі та його банда шахраїв – можливо. Але не Кеннеді. В жодному разі не Кеннеді.

Але попри свою непохитну впевненість в чесності людини майбутнього всю решту дня Фергюсон носив у голові образ отих потонулих машин для голосування, які лежали тепер на дні озера Мічиган, а коли остаточні цифри засвідчили, що Кеннеді переміг би й без голосів, отриманих в Іллінойсі, думка про машини все одно не покидала його іще багато років потому.

Вранці 20 січня 1961 року він сказав своїм батькам, що почувається зле і чи не можна йому пропустити заняття. Оскільки Фергюсон був хлопцем сумлінним і не вирізнявся тим, що вигадував собі неіснуючі болячки, його прохання було задоволене. Отак йому вдалося подивитися інавгураційну промову Кеннеді, сидючи перед телевізором, тоді як його батьки були на роботі в центрі міста. Він сидів один у маленькій вітальні, сполученій з кухнею, споглядаючи церемонію, що відбувалася в холодну й вітряну вашингтонську погоду, настільки холодну й настільки вітряну, що коли древній Роберт Фрост зі сльозливими очима піднявся на трибуну прочитати вірша, якого він написав з приводу інавгурації, той самий Роберт Фрост, який був автором єдиного рядка поезії, який Фергюсон знав напам'ять («Дві дороги у жовтому лісі»), вітер, брикнувши, мов норовистий кінь, несподівано ударив з такою силою, що вирвав з рук старого манускрипт, який складався всього з одної сторінки, і підкинув його високо в повітря. Старенький сивочолий бард вмить позбувся свого творіння, яке збирався зачитати, але не розгубився, взяв себе в руки з заavidним самовладанням та жвавістю і, тоді як його новий вірш шугав над натовпом в повітрі, прочитав напам'ять свого старого вірша, обернувши таким чином потенційну катастрофу на свого роду тріумф, тріумф вражаючий, але водночас і комічний, або, як висловився Фергюсон, розповідаючи про це своїм батьків того вечора, і кумедний, і водночас не кумедний.

А потім на трибуну вийшов щойно приведений до присяги президент, і з тої миті, коли він почав свою промову, ноти, які злітали з цього добре настроєного риторичного інструменту, так природно лягли на Фергюсонів слух, так доречно з'єдналися з його внутрішніми сподіваннями, що йому здалося, наче він слухає виконання музичного твору. «Людина тримає у своїх тлінних руках. Нехай шириться слово. Заплатимо будь-яку ціну, знесемо будь-який тягар. Атомна зброя має потугу знищити всі види людських злиднів, а разом із ними – всі види людського життя. Нехай кожна країна знає. Передали смолоскип як естафету. Здолаємо всі негаразди, підтримуватимемо всіх наших друзів, боротимемося з

усіма нашими ворогами. Нове покоління американців. Ця нестійка рівновага страху, яка затримує прихід тої години, коли почнеться остання війна людства. Сурма знову кличе нас вперед. Кличе нас нести тягар тривалої боротьби, чий результат нам невідомий наперед. Але почнімо. Народжене в цьому столітті, загартоване війною, дисципліноване важким і жорстоким миром. Досліджуймо зорі. Не питай, що може зробити для тебе твоя країна. Питай, що ти можеш зробити для неї. Боротьба зі спільними ворогами людства: тиранією, хворобами та війнами. Нове покоління. Питай. Не питай. Але ж почнімо».

Наступні двадцять місяців Фергюсон пильно спостерігав, як чоловік майбутнього йшов, спотикаючись, вперед, ознаменувавши створення своєї адміністрації народженням Добровольців Корпусу миру, а потім поставивши під сумнів власні ініціативи катастрофою, яка сталася сімнадцятого квітня в Затоці Свиней. Три тижні потому НАСА закинула в космос, мов футбольного м'яча, астронавта на ім'я Алан Шепард, і Кеннеді проголосив, що до кінця шістдесятих років нога американця ступить на поверхню Місяця. Фергюсону було важко повірити в це, але він сподівався, що так воно й станеться, бо він бажав, щоби його обранець довів свою правоту. Потім Джон із Жаклін подалися до Парижу на зустріч з Де Голлем, після якої відбулася дводенна зустріч з Хрущовим у Відні. Не встиг Фергюсон і оком зморгнути, як в Німеччині виросла Берлінська стіна, а коли він читав першу в своєму житті книгу про американську політику, «Як стати президентом, 1960», в Єрусалимі розпочався процес на Ейхманом. Те сумне видовище, де наполовину лисий, з нервовим тиком, вбивця сидів один у скляній будці, Фергюсон спостерігав по телевізору щодня після школи, спостерігав, проникнутий жахом почутого, але не зводячи очей з екрану, не в змозі відвести їх, і до того часу, коли процес завершився, він встиг прочитати аж 1245 сторінок книги «Злет і падіння Третього Рейху» – дебелого фоліанту, написаного колишнім опальним журналістом Вільямом Ширером, який став лауреатом премії National Book Award. То була найдовша книга, яку до того доводилося читати Фергюсону. Наступний рік почався з іще одного космічного досягнення: в лютому Джон Гленн злетів аж за межі тропосфери й виконав три витка довкола Землі; це досягнення весною повторив Скотт Карпентер, а потім, лише два дні потому, як Джеймс Мередіт став першим чорним студентом, зарахованим до Університету Міссісіппі (іще одне видовище, за яким Фергюсон спостерігав по телебаченню, сподіваючись, що бідолаху не заб'ють до смерті), Уоллі Ширра перевершив Гленна й Карпентера, облетівши на початку жовтня довкола земної кулі аж шість разів. В той час Фергюсон був уже в десятому класі своєї нової середньої школи в Монклері, і через те, що його матір відмовилася підписати офіційну заяву, футбольний сезон розпочався без нього. На час польоту Ширра в космос він майже встиг подолати своє розчарування, однак знайшов собі новий інтерес в особі Анни-Марії Думартін, співучениці-десятикласниці, яка перебралася до Америки з Бельгії і відвідувала разом з ним заняття з геометрії та історії. Фергюсон настільки захопився новим об'єктом своєї швидко зростаючої симпатії, що йому стало н?коли думати про чоловіка майбутнього. Тому в той вечір двадцять другого жовтня, коли Кеннеді звернувся до американського народу з інформацією про російські ракетні бази на Кубі і про запровадження військово-морської блокади, він не дивився цю трансляцію вдома разом зі своїми батьками. Натомість він сидів в громадському парку з Анною-Марією Думартін,

обнімаючи її й цілуючи вперше в житті. Вперше в житті зазвичай уважний Фергюсон забув про все на світі, і тому найбільша міжнародна криза з часу Другою світової війни, загроза ядерного конфлікту і можливого кінця існування роду людського відбилася в його свідомості лише наступного ранку, коли увага до зовнішнього світу знову повернулася до нього, але протягом тижня його улюбленець Кеннеді спромігся переграти росіян, і Карибська криза завершилася. Здавалося, що світу ось-ось настане кінець – але він так і не настав.

Коли прийшов День подяки, у Фергюсона вже не залишилося жодного сумніву: це – кохання. В минулому йому довелося пережити численні захоплення. Спершу це була дитсадківська любов до Кеті Голд і Марджі Фітцпатрік, коли йому було шість років, потім – несамолюбивий вир фліртування з Керол, Джейн, Ненсі, Сюзан, Мімі, Ліндою та Конні у віці дванадцяти й тринадцяти років, танці по вихідних, палкі поцілунки під місячним сяйвом у дворах та в альтанках, перші нестерпимі спроби набутися сексуального досвіду, таємниці заслинених язиків та плоті, присмак губної помади, аромат парфумів, звук нейлонових панчіх, що труться одна об одну. І раптом, в чотирнадцять, прорив з дитинства в юнацтво, в нове й незвідане життя в якомусь немовби чужому, постійно мутуючому тілі; невчасні ерекції, полюції, мастурбації, еротичні мрії, нічні хтиві драми, виконувані примарами з секс-театру, розташованого в його голові, соматичні катаклізми юності, але якщо не брати до уваги ці фізичні зміни та збурення, то фундаментальні шукання і до початку нового життя і після його початку завжди мали духовний характер; то були мрії про міцне єднання, взаємну любов між спорідненими душами, душами, ясна річ, наділеними тілами, милостиво наділеними тілами, але спершу йшла душа, спершу завжди йшла душа, і тому попри свої флірти з Керол, Джейн, Ненсі, Сюзан, Мімі, Ліндою та Конні Фергюсон невдовзі виявив, що жодна з цих дівчат не мала душі, якої він прагнув, тому одна за одною він втратив до них інтерес і дозволив їм щезнути зі свого серця.

Проте з Анна-Марією Думартін все йшло навпаки. Перші його захоплення розпочиналися як сильний фізичний потяг, але чим краще він визнавав тих дівчат, тим менше його вабило до них, тоді як Анну-Марію він спершу ледь помітив, обмінявшись з нею за увесь вересень місяць лише кількома словами. Але потім їхній вчитель історії випадково поставив їх працювати разом над спільним проектом, і Фергюсон, познайомившись з дівчиною ближче, з подивом для себе виявив, що йому хочеться дізнатися про неї більше. Чим більше він про неї дізнавався, тим вищою виростала вона в його очах, і через три тижні щоденних зустрічей на тему злет і падіння Наполеона (це було темою їхньої спільної роботи) колись непоказна дівчина-бельгійка з легким французьким акцентом перетворилася на екзотичну красуню, і серце Фергюсона цілковито заповнилося нею аж по вінця, і йому захотілося, щоби вона залишалася в ньому якомога довше. То було несподіване й непередбачуване завоювання. П'ятнадцятирічний хлопець був застуканий зненацька, а потім Купідон заблукав і випадково опинився в Монклері, штат Нью-Джерсі. Стоячи в черзі за квитком до Нью-Йорку чи до Афін, чоловік Психеї знічев'я випустив стрілу – і поклав початок болісної

пригоди під назвою «Перше велике кохання Фергюсона».

Вона була маленькою, але не незвично маленькою – п'ять футів і п'ять дюймів босоніж, з темним волосся середньої довжини, округлим обличчям з симетричними рисами і великим зухвалим носом, повними губами, худорлявою шиєю, темними бровами над сіро-блакитними очима, очима чітко окресленими й сяйними, з тонкими руками й тоненькими пальцями, несподівано повними грудьми, вузькими стегнами, тонкими ногами й худорлявими щиколотками – красуня, яка не кидалася в очі з першого погляду і навіть з другого, а заявляла про себе у міру знайомства, поступово – і незгладимо – закарбовуючись в сітківці очей, і важко було відвернутися від її обличчя, обличчя, яке приходило в снах. Вона була дівчиною кмітливою й серйозною, часто похмурою, несхильною до вибухів сміху, посмішки витрачала економно, але коли вона посміхалася, то все її тіло перетворювалося на сяючий клинок, на блискучий меч. Новоприбула і тому без подруг, без бажання догодити і влитися в компанію, вона імпонувала Фергюсону своєю впертою незалежністю й самовпевненістю, які відрізняли її від всіх інших дівчат, яких він знав, – хихотливих дівчат з північного Нью-Джерсі в усій їхній прекрасній фривольності – бо Анна-Марія твердо воліла залишатися аутсайдером, дівчиною, яку викорінили з її домівки в Брюсселі й змусили жити у вульгарній, поведеній на грошах Америці; вона наполегливо дотримувалася свого європейського стилю одягу: незмінного чорного берету, військової шинелі на ремені, картатих джемперів та білих сорочок з чоловічими краватками. І навіть якщо Анна-Марія інколи й погоджувалася з тим, що Бельгія – країна похмура й нецікава, такий собі шматок сірої й непривітної землі, вмонтований поміж Жабоїдами та Варварами, вона все одно захищала її, свою батьківщину, кожного разу, коли її гудили, вона заявляла, що маленька, майже невидима Бельгія має найкраще пиво, найкращий шоколад і найкращу картоплю-фрі у світі. Іще на початку, під час одного з перших їхніх побачень, іще до того, як чоловік Психеї випадково завітав до Монклера й випустив свою стрілу в свою довірливу й наївну жертву, Фергюсон підняв тему Конго й відповідальності Бельгії за жорстоке вбивство сотень тисяч пригноблених негрів. Анна-Марія уставилася на нього поглядом і кивнула. «Ти – розумний хлопець, Арчі», сказала вона. «Ти знаєш більше, ніж десятеро американських ідіотів, разом узятих. Коли я минулого місяця пішла до нашої школи, то вирішила триматися одноосібно й ні з ким не дружити. Тепер я бачу, що помилялася. Кожній людині потрібен друг, і ти можеш бути цим другом, якщо захочеш».

До того вечора двадцять другого жовтня, коли вони вперше поцілувалися, Фергюсон дізнався лише кілька скупих фактів про родину Анни-Марії. Він дізнався, що її батько працює економістом бельгійської делегації при ООН, що її матір померла, коли Анні-Марії було одинадцять років, що батько одружився знову, коли їй було дванадцять, і що двоє її старших братів, Жорж і Патріс, навчалися в Брюссельському університеті. Оце і все, що Фергюсон спромігся дізнатися, окрім іще одної мікроскопічної деталі: Анна-Марія з семи до дев'яти років жила в Лондоні, чим і пояснювалася її добра розмовна англійська. Однак до того вечора жодного слова не було мовлено про її мачуху, про причину матеріної смерті, про її батька, за винятком того, що його робота посприяла переїзду Думартінів до Америки.

Фергюсон бачив небажання Анни-Марії говорити на цю тему і тому не наполягав, аби вона відкрилася йому, але мало-помалу протягом наступних тижнів та місяців спливла додаткова інформація. Спершу це була моторошна історія про рак шийки матки, на який хворіла матір Анни-Марії. Пухлина дала метастази, і біль був такий нестерпний, такою безнадійною була ситуація, що бідолашна жінка насамкінець вбила себе, прийнявши кінську дозу снодійних пігулок, принаймні так ішлося в офіційній версії. Але Анна-Марія мала підозру, що батько закрутив роман з її майбутньою мачухою за кілька місяців до материнної смерті, і тому хтозна – може, саме вдовиця Фаб'ен Корде, так звана давня подруга сім'ї, яка вже три роки була новою дружиною засліпленого й люблячого батька Анни-Марії, ця нещасна жінка, її нинішня мачуха, може, саме вона силоміць запхала оті пігулки до рота її матері, щоби прискорити перехід від таємного роману до офіційного шлюбу, освяченого католицькою церквою? Звісно, то була цілковита неправда, жажлива наклепницька вигадка, але Анна-Марія нічого не могла з собою поробити, і думка про таку потенційну можливість продовжувала гризти їй мозок. Та навіть якби Фаб'ен і була невинуватою, це не робило б її менш відрозливою, менш гідною тої ненависті та огиди, яку відчувала до неї Анна-Марія. Фергюсон вислуховував ці одкровення з почуттям зростаючого співчуття до своєї коханої. Жорстока доля завдала їй душевної травми, і вона перетворилася на невільницю в неблагополучній родині, перебуваючи в стані війни зі своєю ненависною мачухою, розчарована своїм егоїстичним, байдужим батьком і й досі охоплена тугою за померлою матір'ю, засмучена вимушеним вигнанням до грубої й негостинної Америки, розлючена на всіх і все. Але замість відклякнути Фергюсона, епічний масштаб негараздів Анни-Марії тільки привабив його сильніше до неї, бо тепер вона перетворилася в його очах на трагічну фігуру, постать шляхетну й стражденну, переслідувану ударами долі, і з усім палким заповзяттям недосвідченого п'ятнадцятирічного хлопця Фергюсон заходився виконувати свою нову життєву місію: вирвати нещасну дівчину з пазурів лихої долі.

Йому ніколи не спадало на думку, що вона могла перебільшувати, що її горе з приводу втрати матері спотворило її світосприйняття, що вона відштовхнула мачуху, навіть не давши їй жодного шансу, обернувши її на особистого ворога лише тому, що та не була її матір'ю й ніколи не могла нею стати, що втомлений надмірною роботою батько робив усе, що міг, для своєї розлюченої та впертої доньки, що ця історія мала, як це буває завжди, і свою зворотну сторону. Підлітки живуть драмою, екстремальна ситуація для них є джерелом наснаги й життєвих сил, і Фергюсон не менше за решту хлопців його віку виявився вразливим до принадливості високих почуттів та екстравагантної нерозсудливості, і це означало, що привабливість такої дівчини, як Анна-Марія, підживлювалася саме її лихою долею, тому чим більшими були життєві бурі, про які вона йому розповідала, тим сильніше він прагнув її.

Залишитися з нею наодинці виявилось справою вельми непростою, оскільки вони були занадто молодими, щоби водити авто, і тому в справі пересування мали покладатися лише на свої ноги. Це неминуче обмежувало їхній радіус переміщення, але одним з надійних варіантів був порожній будинок Фергюсонів після закінчення шкільних занять – оті

дві години перед приходом його батьків з роботи, коли він з Анною-Марією міг піднятися до своєї кімнати й замкнути за собою двері. Фергюсон радо пішов би з нею на інтимний контакт, але знав, що Анна-Марія до нього іще не готова, тому тема втрати їхньої цнотливості ніколи відкрито не обговорювалася, бо в суспільстві 1962 року це було іще неприйнятним, принаймні в стосунках між правильно вихованими п'ятнадцятирічними підлітками з середнього та середньо-високого класу Монклера та Бельгії. Але хоча кожен з них не наслідкувався порушувати умовності тодішньої доби, це не заважало їм користуватися ліжком, яке, на щастя, було двоспальним і мало достатньо місця, щоби вони удвох могли, випроставшись, одне біля одного й зайнятися сексом, який був і не вповні сексом, проте мав присмак та відчуття справжнього кохання.

Доти все зводилося до поцілунків, тривалих язикових екскурсій в ротовій порожнині один одного, до вологих губ, шиї та вух, до тримання обличчя в долонях, до прогладжування волосся, до обіймів, дотиків до спини, плечей і талії, а попередньої весни в стосунках з дівчиною на ім'я Конні дійшло навіть до спроби доторкнутися до грудей, добре захищених блузкою та бюстгальтером, але його не відштовхнули, не перервали, і це спонукувало Фергюсона до подальших досліджень. Тому тепер, з Анною-Марією, блузку було знято, місяць потому було знято бюстгальтер, що співпало зі зняттям його сорочки. Та навіть ця напівголеність була нечуваним задоволенням, яке перевершувало всі інші задоволення, і поки спливали тижні, Фергюсон лише силою волі стримувався від того, щоби не схопити Анну-Марію за руку й не притиснути її до набряклості в його трусах. Ті години пам'яталися різко й чітко не лише тому, що вони займалися цим на ліжку удвох, а й тому, що все це відбувалося при світлі дня і було видимим, на відміну від сліпих похапливих рухів у темряві в компанії з Конні, Ліндою та рештою дівчат; разом з ними в кімнаті було сонце, і він бачив її тіло, два їхніх тіла, і це означало, що кожен акт дотику був також і візуальним відбитком того дотику, до того ж, в кімнаті постійно висіла атмосфера страху, побоювання того, що вони надміру захопляться й незчуються, як прийдуть батьки і постукають в двері, а вони в ту мить будуть і досі обніматися, або іще гірше – батьки вломляться до кімнати без стуку й застукають їх на гарячому. І хоча нічого подібного так і не сталося, все одно така можливість зберігалася, і це усвідомлення наповнювало ці післяобідні години відчуттям тривоги, небезпеки і відчайдушної протизаконності.

Вона стала першою, кого Фергюсон впустив до внутрішніх покоїв свого потаємного музичного палацу, і коли вони не борюкалися на ліжку й не говорили про своє життя (здебільшого про життя Анни-Марії), то слухали платівки на маленькому програвачі з двома гучномовцями, який стояв на столі в південному кутку кімнати. То був подарунок батьків з okazji його дванадцятого дня народження. Три роки потому, 1962 став роком Й. С. Баха, коли Фергюсон слухав Баха більше за інших композиторів, особливо Баха у виконанні Глена Гульда, найчастіше – «Прелюдії і Фуги» і «Варіації Гольдберга», а також Баха у виконанні Пабло Казальса, зокрема шість творів для віолончелі без акомпанементу, які він міг слухати безкінечно, плюс «Сюїти для оркестру» та «Страждання Святого Матвія» у виконання оркестру під проводом диригента Германа Шерхена, які Фергюсон вважав найкращими творами Баха і найкращими музичними творами взагалі. А іще вони з

Анною-Марією слухали Моцарта («Месу в С-мінорі»), Шуберта (з партією фортепіано у виконанні Святослава Ріхтера), Бетховена (симфонії, квартети, сонати) та багато інших композиторів (майже всі ті платівки були подарунком тітки Мілдред), не кажучи вже про Мадді Вотерса, Фетса Воллера, Бессі Сміт і Джона Колтрейна, а також різного роду виконавців та авторів двадцятого сторіччя, як живих, так і померлих. Найгарнішим у прослуховуванні музики в компанії з Анною-Марією було споглядати її обличчя, її очі, коли в них з'являлися сльози, та її рот, коли в його куточках з'являлася посмішка – отак глибоко реагувала вона на всякий музичний твір, бо, на відміну від Фергюсона, її ще в дитинстві навчили добре грати на фортепіано, і вона мала чудове сопрано, настільки чудове, що Анна-Марія порушила свою обітницю не брати участі в громадському житті школи і через три місяці після початку занять вступила до шкільного хору. Мабуть, то був їхній найміцніший єднальний ланцюжок – потреба в музиці, яка пронизувала їхні тіла, і яка в той момент їхнього життя нічим не відрізнялася від потреби знайти свій шлях у житті.

Фергюсон відчував, що в цій дівчині було багато такого, що можна було б обожнювати й кохати, але він ніколи не обманював себе ілюзією, що йому вдасться втримати її біля себе хоча б на кілька наступних днів, вже не кажучи про тижні чи місяці. Іще з самого початку, з перших моментів його зростаючого захоплення він відчув, що її почуття не є так само сильними, як і його, і хоч як би, здавалося, він не подобався їй, хоч як би їй не подобалося його тіло, його платівки та його манера розмовляти з нею, йому все одно судилося кохати її більше, аніж вона кохала його, тож через кілька місяців після їхнього першого поцілунку Фергюсон збагнув, що йому доведеться або грати за її правилами, або наразитися на небезпеку втратити її взагалі. Найбільше доводила його до сказу її непослідовність, а також те, що вона часто порушувала свої обіцянки, часто забувала те, про що він їй розповідав, часто в останню хвилину скасовувала побачення на тій підставі, що вона відчувається зле, що вдома у неї негаразди, чи що їй здалося, наче вони домовлялися на суботу, а не на п'ятницю. Йому часто здавалося, що в неї був іще один хлопець, або кілька хлопців, або якийсь хлопець в Бельгії, але чисто зі спостережень підтвердити це було неможливо, оскільки першим правилом, дотримання якого вона від нього вимагала, була заборона на будь-які публічні вияви симпатії, а це означало, що ця заборона стосувалася, перш за все, і їхньої школи, що навіть коли їхні шляхи перетиналися в класах, коридорах та кафетерії, вони мали вдавати, що між ними нічого немає, що вони мали здороватися і розмовляти так, наче знайомі лише побіжно. Під повну заборону підпадали поцілунки та тримання один одного за руки, що було нормальною поведінкою для всіх інших стійких пар у школі, тому якщо це була гра, в яку вона з ним грала, то хтозна, чи не грає вона в таку ж саму гру з кимось іще? Фергюсон відчував телепнем через те, що погодився на таку абсурдну домовленість, але він перебував тоді під впливом якихось схиблених, психічно ненормальних чар, і одна лише думка про втрату Анни-Марії була значно гіршою за принизливу необхідність вдавати з себе того, ким він не був. Втім, вони продовжували зустрічатися, і їхні зустрічі проходили чудово, в її компанії Фергюсон жив найповнішим життям і відчував на сьомому небі від щастя, а всі їхні конфлікти та непорозуміння незмінно відбувалися по телефону, цьому дивному пристрою з голосами, відокремленими від тіл, невидимих для жодного з них, коли вони розмовляли через дроти, які сполучали

його будинок з її помешканням. І коли він заставляв її в поганому гуморі, то часто чув, що розмовляє з якою примхливою, впертою та противною особою, яка нічим не нагадувала йому ту Анну-Марію, яку він знав. Найсумніші і найгнітючіші з подібних телефонічних розмов сталися в середині березня. Після місяця проб на місце в шкільній бейсбольній команді, коли Фергюсон передивлявся в роздягалці дедалі менші щотижневі списки гравців, які спромоглися пройти до наступного етапу відбору, він зателефонував сказати їй, що з'явився завершальний список, і що він виявився одним із двох старшокласників, які потрапили до основного складу команди. На протилежному боці лінії запала довга тиша, яку Фергюсон нарешті порушив, сказавши таке: «Я просто хотів поділитися з тобою доброю новиною». Після чого знову настала мовчазна пауза. А потім почувся голос Анни-Марії – холодний та позбавлений емоцій: «Добра новина? А чому я маю вважати, що це – добра новина? Я терпіти не можу спортивні ігри. Особливо бейсбол, бо це, мабуть, є найдурніша з усіх коли-небудь вигаданих ігор. Вона – пустопорожня, дитяча та занудлива. Як може такий розумний хлопець, як ти, марнувати свій час, гасаючи по полю разом зі зграєю бовдурів? Стань дорослим, Арчі. Ти вже не дитина».

Фергюсон не знав, що Анна-Марія мовила ці слова, будучи напідпитку, і що це траплялося вже кілька разів під час їхніх розмов по телефону: вже кілька місяців вона потайки проносила пляшки з горілкою до своєї кімнати і пила тоді, коли батьків не було вдома. То були тривалі сольні запої, які давали їй змогу звільнитися від внутрішніх демонів і перетворювали язик на немилосердну зброю. Твереза, вихована й інтелігентна дівчина світлої частини доби щезала геть, коли вона опинялася наодинці вночі у своїй кімнаті, і через те, що тої другої особи Фергюсон не бачив ніколи, а лише розмовляв з нею, чуючи її сердиті й недолугі заяви, він і гадки не мав, що відбувалося насправді, навіть близько не здогадувався, що дівчина, яка стала першим коханням його життя, прямувала до катастрофи.

Ота остання розмова трапилася у вівторок, і Фергюсон був настільки пригнічений та ошелешений її злостивими ремарками, що майже зрадив, коли Анна-Марія не прийшла наступного ранку до школи. Йому потрібен був час, щоби все обдумати, сказав він собі, і те, що наступного дня він не побачив її у школі, допомогло йому швидше оговтатися від образу, яку вона йому завдала. Поборюючи імпульсивне бажання зателефонувати Анні-Марії після школи у п'ятницю, він пішов з дому тої ж миті, як поклав свої підручники, і вирушив до Бобі Джорджа, який був іншим старшокласником, котрий пройшов відбір до шкільної бейсбольної команди, до кремезного широкошийого Бобі, першорозрядного кетчера та чемпіона з дурнувятих витівок, бовдура зі зграї бовдурів, з яким Фергюсону невдовзі належало грати. В результаті вони з Бобі провели вечір в компанії декого з інших бовдурів, колег-старшокласників, які були запасними гравцями шкільної бейсбольної команди, тож коли Фергюсон повернувся додому за кілька хвилин до опівночі, телефонувати Анні-Марії було вже запізно. В суботу та неділю він теж стримався, борюючи спокусу зателефонувати тим, що тримався від телефонів подальше, твердо вирішивши не здаватися, хоча йому страшенно кортіло здатися, щоби знову почути її голос. В понеділок він прокинувся повністю одужалим, вже без тіні злоби у серці, готовий

пробачити їй отой незрозумілий «наїзд», якого вона припустилася в четвер, але коли Фергюсон прийшов до школи, то виявилося, що Анна-Марія знову відсутня. Він був подумав, що то застуда або грип, так собі, нічого серйозного, але тепер, повернувши собі право розмовляти з нею по телефону, він зателефонував їй додому з таксофону біля входу до кафетерію. Йому ніхто не відповів. Десять гудків, але все одно відповіді немає. Сподіваючись, що він помилково набрав не той номер, Фергюсон повісив слухавку й зателефонував знову. Двадцять гудків – відповіді немає.

Він постійно надзвонював їй два дні поспіль, з кожним новим невдалим дзвінком відчуваючи, як в його душі наростає паніка. Його лякала думка – чому в домівці нікого немає, чому телефон дзижчить та дзижчить, але слухавку ніхто не бере? Що ж там в біса відбувається? – запитував він себе, куди всі подівалися? Тому рано-вранці у вівторок, за півтори години до дзвоника на перший урок, Фергюсон пішов до будинку Думартінів з протилежного боку міста – до великого гостроверхого будинку з величезною фронтальною галявиною, розташованого на одній з найелегантніших вулиць Монклера, Вулиці Особняків, як назвав її Фергюсон іще малим хлопцем. Анна-Марія наполягла, щоби він не ходив до них, бо не хотіла, аби він зустрівся з її батьками, але зараз Фергюсон не мав іншого вибору, окрім як піти туди і розгадати таємницю замовклого телефону й дізнатися, що з нею сталося.

Він подзвонив у двері й став чекати. Чекав він достатньо довго, аби дійти висновку, що вдома нікого немає, потім знову подзвонив і вже хотів був повернутися й піти геть, як двері відчинилися. Перед ним з'явився чоловік, явно батько Анни-Марії – те ж саме округле обличчя, те ж саме підборіддя, ті ж самі сіро-блакитні очі. Незважаючи на те, що була тільки сьома двадцять ранку, чоловік вже був вдягненим в стильний темно-синій костюм дипломата, накрохмалену білу сорочку зі строкатою червоною краваткою; щоки його були гладенько виголені, а довкола нього витав ледь вловимий аромат одеколону. Вельми симпатичний дядько, подумав собі Фергюсон, але було у нього щось довкола очей, чи в самих очах – щось на кшталт легкої досади, відчуженості та меланхолії, цей вираз очей видався Фергюсону трохи зворушливим, ні, не зворушливим, а привабливим, поза всяким сумнівом тому, що це обличчя належало батьку Анни-Марії.

– Слухаю вас.

– Вибачте, – сказав Фергюсон, – я розумію, що прийшов зарано, але я – шкільний товариш Анни-Марії, я телефонував вам кілька днів поспіль і хотів узнати, чи з нею все гаразд, але мені ніхто не відповідав, тому я занепокоївся і прийшов до вас.

– А звати вас як?

– Арчі. Арчі Фергюсон.

– Все пояснюється дуже просто, містере Фергюсон. Телефон вийшов з ладу. Така прикра

незручність для всіх нас, але мене запевнили, що майстер прийде сьогодні.

– А як Анна-Марія?

– Вона нездужала.

– Сподіваюся, нічого серйозного?

– Так, я впевнений, що все буде гаразд, але наразі їй потрібен відпочинок.

– А чи не міг би я з нею побачитися?

– На жаль, це неможливо. Дайте мені номер свого телефону, і вона зателефонує вам, щойно почуватиметься трохи краще.

– Дякую. Вона знає номер мого телефону.

– От і добре. Я передам, щоби вона вам зателефонувала. (Невеличка пауза.) Скажіть іще раз ваше ім'я. Схоже, воно вислизнуло у мене з пам'яті.

– Фергюсон. Арчі Фергюсон.

– Ага, Фергюсон.

– Саме так. І перекажіть, будь-ласка, Анні-Марії, що я увесь час думаю про неї.

Отак і скінчилася перша й остання зустріч Фергюсона з батьком Анни-Марії. Двері зачинилися, і він пішов вулицею, роздумуючи, чи не забуде знову містер Думартін його ім'я? Може, він просто забуде передати Анні-Марії, щоби вона йому зателефонувала, а може, навмисне цього не скаже, навіть попри те, що добре запам'ятав його ім'я, бо обов'язком усіх батьків у світі є оберігати своїх доньок від хлопців, які увесь час про них думають.

Опісля настала тиша, і чотири довгих дні нічого не було чути. Фергюсон почувався так, наче його зв'язали й виштовхнути з човна у воду. А після того, як він опустився на дно озера (це неодмінно мало бути велике озеро, широке й глибоке, як озеро Мічиган), йому доводилося тамувати під водою подих, тамувати чотири довгих дні серед утоплеників та іржавих машин для голосування; в неділю увечері його легені ось-ось мали луснути, ось-ось мала луснути його голова, і Фергюсон насамкінець набрався сміливості й зняв слухавку. Щойно пролунав перший гудок – як ось вона! Сказала, що така рада, така радісінька його чути, і йому здалося, що це дійсно так, що вона не придурюється. Анна-Марія пояснила, що того ранку вже тричі дзвонила йому (і це могло бути правдою, бо він їздив зі своїми батьками пограти в теніс), а потім почала розповідати про горілку, про

місяці потайливого попивання в своїй спальні, кульмінацією якого став отой запій в четвер увечері, коли вони розмовляли востаннє. Насамкінець вона зомліла й упала на підлогу, а коли батько з мачухою повернулися з вечірки у Нью-Йорку об одинадцятій тридцять, то помітили, що двері її спальні відчинені й світло увімкнене, тож вони увійшли й знайшли її, та не змогли розбудити. Виявивши порожню пляшку, батьки викликали «швидку», яка відвезла її до шпиталю, де їй промили шлунок і привели до тями, але лікарі, замість відправити її наступного ранку додому, перевели Анну-Марію до психіатричного відділення, де три дні поспіль вона проходила всілякі перевірки і де її розпитували лікарі. Вони поставили їй діагноз «маніакальна депресія» й сказали, що вона потребує тривалої психотерапії, тому батько вирішив, що їй слід повернутися до Бельгії якомога скоріше, а саме це їй і треба було – втекти від своєї жахливої мачухи й покласти край своєму перебуванню в жахливій Америці, бо саме це й стало основною причиною її пияцтва. А тепер вона дуже-дуже рада, бо тішиться з того, що невдовзі повернеться до матиної сестри до Брюсселю, до своєї любимої тітки Христини, що вона знову опиниться в компанії своїх братів, кузин та кузенів, а також своїх старих друзів.

Після того Фергюсон бачив Анну-Марію лише один раз, то було прощальне побачення в середу після школи, побачення, яке дозволила його матір, знаючи, наскільки важливим для нього воно було. Вона навіть дала йому додаткових грошей на таксі (це сталося вперше й востаннє), щоби йому та його дівчині з Бельгії не довелося переживати приниження, якби б їх відвозив додому хтось із батьків Фергюсона, бо це лише зайвий раз підкреслило б, що він іще дуже молодий, а хіба ж такі молоді здатні серйозно кохати? Так, матір і досі добре його розуміла, принаймні в тім, що стосувалося його основних потреб, і Фергюсон був вдячний їй за це, але все одно отой останній вечір з Анною-Марією став для нього невдалою, незграбною й даремною спробою зберегти власну гідність, стримати свою печаль, щоби не благати, не скиглити і не сказати в пориві гіркоти й розчарування Анні-Марії щось різке, але хіба ж можна було увесь вечір не згадувати про те, що це – кінець, що вони бачаться востаннє? А вона ж, як на зло, була того вечора така гарна, така емоційна, вона не жаліла добрих слів на його адресу – мій чудовий Арчі, мій прекрасний Арчі, мій незрівнянний Арчі, і, схоже, кожне з цих добрих слів змальовувало того, кого не було поруч, якогось мерця, вони звучали як похоронна промова, але ще гіршою була її несподівана весела жвавість, радість, яку він бачив у її очах, коли вона починала говорити про майбутній від'їзд, жодного разу при цьому не замислившись, що від'їзд означав їхню розлуку вже післязавтра; а потім Анна-Марія розсміялася й сказала йому не журитися, бо вони зможуть невдовзі побачитися: він приїде до Брюсселю й проведе з нею ціле літо, неначе його батьки могли дозволити собі купити йому квитка до Європи, його батьки, котрі так і не спромоглися вибратися до Каліфорнії в гості до тітки Мілдред та дядька Генрі за всі ті роки, які вони там прожили. Коли вони сиділи й цілувалися на тій самій лавці, на якій вперше поцілувалися минулого жовтня, вона сказала Фергюсону дещо іще більш незбагненне й образливе для нього – мовляв, для нього ж буде краще, якщо вона поїде, бо вона така навіжена, а він – нормальний хлопець і заслуговує на здорову нормальну дівчину, а не таку хвору психопатку, як вона. І з тої миті й до тої хвилини, коли він висадив Анну-Марію біля її будинку двадцять хвилин потому, Фергюсону було так сумно, як не

бувало ніколи за все його до огидності нормальне життя.

Через тиждень він написав їй листа на дев'ятьох сторінках і надіслав його на брюссельську адресу її тітки. Тиждень потому був лист на шістьох сторінках. Ще через три тижні – лист на двох сторінках. Через місяць – поштова картка. На жодне з його послань вона не відповіла, а коли заняття скінчилися й почалися літні канікули, Фергюсон збагнув, що більше ніколи їй не писатиме.

Річ була в тім, що здорові й нормальні дівчата його не цікавили. Життя в передмісті й так було нудним, і проблема зі здоровими нормальними дівчатами полягала в тім, що вони нагадували йому про передмістя, вони були надто передбачуваними, а останнє, що йому могло спасти на думку, – це зустрітися з передбачуваною дівчиною. Попри всі свої вади та попри той біль, якого вона йому завдала, Анна-Марія була, принаймні, повною несподіванкою, вона, принаймні, змушувала його серце калатати в тривалому очікуванні чогось невідомого, а тепер її не було, і все знову стало нудним і передбачуваним, іще гнітючішим, аніж тоді, коли вона з'явилася в його житті. Фергюсон знав, що то не її провина, але все одно ніяк не міг спекатися відчуття, що вона зрадила його. Анна-Марія покинула його, і відтепер йому судилося або задовольнятися спілкуванням з бовдурами, або жити відлюдником наступні два роки, щоби потім втекти звідси й ніколи сюди не повертатися.

Йому було вже шістнадцять, і влітку він працював у батька, а увечері грав у бейсбол, завжди й незмінно в бейсбол; звісно, це було бездумне й марне заняття, але воно давало Фергюсону надто велике задоволення, щоби кидати його. Тепер він грав у лізі для школярів та учнів коледжів з усього округу, жорсткій лізі з сильною конкуренцією, але протягом свого першого року в шкільній команді Монклера, розпочавши третім бейсменом та хітером номер п'ять, він показав добрий середній результат 0, 312 як для найкращої команди Конференції «Велика Десятка». Міць його удару постійно зростала, бо зростали його фізичні кондиції: зріст Фергюсона становив тепер п'ять футів одинадцять дюймів, а останнє зважування показало цифру 174 фунти. Отже, того літа він грав, щоби підтримувати спортивну форму, а вранці та вдень працював у свого батька, здебільшого займаючись тим, що їздив по місту в мікроавтобусі, розвозячи й монтуючи кондиціонери повітря з чоловіком на ім'я Ед, а коли розвозити було нічого, він допомагав Майку Антонеллі за прилавком, або підміняв його, коли той (аж надто часто) відлучався попити кави до закладу «Обід у Ела». Коли ж в крамниці не було клієнтів, Фергюсон ішов до підсобки й сидів зі своїм батьком, допоки хтось не з'являвся. Його батьку було майже п'ятдесят, він і досі був худорлявим та міцним, і досі подовгу просиджував за своїм робочим столом, ремонтуючи зламані механізми. Батько... його відлюдний та мовчазний батько, майже безтурботний та спокійний після шести років, проведених в тишині підсобки. Фергюсон наполегливо пропонував йому свою допомогу в ремонті, хоча й був він недосвідченим та незграбним в усьому, що стосувалося машинерії, але батько завжди

відмахувався від нього, приказуючи при цьому, що його син не має марнувати часу на зламані тостери, бо йшов шляхом, який мав вивести його на справи більш значущі, аніж та, якою займався батько, а якщо вже йому так приспічило допомагати, то краще б він приніс з собою декотрі зі своїх книжок з поезії, що стояли вдома на полиці, та почитав вголос, поки його старий лагодитиме зламані пристрої. Тому Фергюсон, який протягом останніх півтора року поглинув величезну кількість поезії, провів частину літа за тим, що читав батьку в підсобці його крамниці Дікінсона, Гопкінса, По, Уїтмена, Фроста, Еліота, Каммінгса, Паунда, Стівенса, Вільямса та інших, але батьку, схоже, найбільше сподобалася і справила на нього найсильніший вплив «Пісня кохання Дж. Альфреда Пруфрока», яка спантеличила Фергюсона. Така батьківська реакція стала для нього несподіванкою, і він збагнув, що чогось не розумів, чогось довго не розумів, а це означало, що йому доведеться переоцінити й передумати наново всі свої погляди на батька, бо коли він завершив останній рядок – «Допоки голоси людей нас не розбудять – і ми потонемо тоді», батько повернувся до нього, глянув йому у вічі, глянув так пильно, як не дивився ніколи, скільки Фергюсон себе не пам'ятав, і, витримавши довгу паузу, мовив: «Ти диви, яка чудова поема, Арчі. Дякую. Дуже дякую». А потім батько тричі похитав головою і повторив отой останній рядок: «Допоки голоси людей нас не розбудять – і ми потонемо тоді».

Останній тиждень літа. Двадцять восьме серпня, Марш на Вашингтон, промови на Національній Алеї, величезні натовпи, десятки тисяч людей, сотні тисяч, а потім – промова, яку згодом школярі вчитимуть напам'ять, промова промов, не менш важлива того дня, аніж свого дня була Геттісбурзька промова, величний момент в історії Америки, громадська подія, яку судилося бачити й чути всім, промова навіть більш значуща, аніж слова, мовлені Кеннеді під час інавгурації на тридцять два місяці раніше; в головному приміщенні крамниці «Телевізори й радіо від Стенлі» всі стояли й дивилися трансляцію: Фергюсон з батьком, пузатий Майк та маленький Ед, а потім до них приєдналися мати Фергюсона та ще й п'ятеро чи шестеро випадкових перехожих, але перед отою великою промовою було кілька інших промов, і серед них – звернення, виголошене мешканцем Нью-Джерсі, рабином Йоахімом Принцом, найшановнішим юдеєм в тій частині світу, в якій жив Фергюсон. Для його батьків той чоловік був справжнім героєм навіть попри те, що вони не були людьми релігійними й до синагоги не ходили, але всі трое Фергюсонів раніше бачили ребе й чули його промови на весіллях, похоронах та церемоніях відзначення повноліття, на яких він головував. То був знаменитий Йоахім Принц, котрий іще молодим рабином засуджував Гітлера іще до того, як націонал-соціалісти прийшли до влади в 1933 році, котрий ясніше за будь-кого бачив майбутнє й закликав євреїв до виїзду з Німеччини, за що його неодноразово заарештовувало гестапо і за що його вислали з країни 1937 року. Звісно, що цей чоловік брав активну участь у американському русі за громадянські права, звісно, що його вибрали того дня представляти євреїв завдяки його красномовству та непересічній – і добре задокументованій – мужності. Ясна річ, батьки Фергюсона пишалися ним, пишалися тим, що тиснули йому руку й розмовляли з ним – з чоловіком, який стояв тепер перед телекамерами, звертаючись до всієї країни й до всього світу. А потім на трибуну піднявся Кінг, і десь через півхвилини після початку промови Фергюсон

помітив, як очі його матері заблищали слізьми, що дуже його розсмішило, але не тому, що він вважав таку реакцію з її боку недоречною, а саме тому, що вважав її дуже характерною, бо це стало ще одним прикладом того, як його матір взаємодіяла із зовнішнім світом, часто надміру сентиментально сприймаючи події і часто, під впливом сплеску емоцій, плачучи при перегляді примітивних голлівудських мелодрам. Їй був притаманний добросердий оптимізм, який інколи призводив до плутанини думок та жорстокого розчарування. Потім Фергюсон поглянув на свого батька, чоловіка абсолютно байдужого до політики, який вимагав від життя значно менше, аніж його матір, і побачив у його очах суміш легкої зацікавленості й нудьги – тому ж самому чоловіку, якого нещодавно зворушила тужлива емоційна відстороненість поеми Еліота, було важко проковтнути піднесений ідеалізм Мартіна Лютера Кінга, і Фергюсон, слухаючи наростаюче емоційний голос проповідника-баптиста, лункі, як барабанний дріб, повтори слова «мрія», не переставав дивуватися, як же ж так сталося, що двоє отаких різних душ могли зійтися у шлюбі й прожити в ньому скільки років, що у Рози Адлер та Стенлі Фергюсона міг народитися він, і що життя є таким дивовижним і прекрасним.

На День праці близько двадцяти гостей прийшли до них на барбекю. Його батьки рідко організовували такі великі здибанки, але за два тижні до того його матір перемогла в фотографічному змаганні, влаштованому під егідою губернатора новоствореною радою з питань мистецтва в Трентоні. Премія супроводжувалася замовленням на виробництво книги з портретами ста видатних громадян Нью-Джерсі; згідно з цим проектом матір Фергюсона мала об'їздити увесь штат, фотографуючи мерів, президентів вищих навчальних закладів, науковців, бізнесменів, художників, письменників, музикантів та спортсменів. Завдяки тому, що ця робота добре оплачувалася, і у Фергюсонів вперше за кілька років з'явилися вільні кошти, вони вирішили влаштувати з цієї okazji гулянку з барбекю у своєму дворі. До них прийшла звична публіка – Соломони, Браунштайни, родина Джордж, дід та бабуса Фергюсона та його двоюрідна тітка Перл, але з'явилися й інші люди, серед яких була родина з Нью-Йорку на прізвище Шнайдерман, до якої входили сорокап'ятирічний комерційний художник Даніель, молодший син колишнього начальника Фергюсонової матері, Еммануїл Шнайдерман, який мешкав тепер у будинку престарілих в Бронксі, а також дружина Даніеля, Ліза, і їхня шістнадцятирічна донька Емі. Вранці на День Праці, коли Фергюсон з батьками різав на кухні овочі й готував соус для барбекю, матір сказала йому, що він познайомився з Емі ще маленьким хлопчиком і що кілька разів вони грали разом, але потім вона якимось чином припинила спілкуватися з Шнайдерманами. Промайнуло дванадцять років, і ось, буквально два тижні тому, поїхавши в гості до своїх батьків до Нью-Йорка, вона випадково натрапила на Дена й Ліз в південній частині Центрального парку. І запросила їх на барбекю. Отак Шнайдермани вперше прийшли до них у гості в Монклері.

А потім мати продовжила: «З виразу твого обличчя, Арчі, я розумію, що ти забув про Емі, але коли вам було по три-чотири роки, ти їй дуже симпатизував. Одного разу, коли ми

поїхали до квартири Шнайдерманів на вечерю, ви з Емі пішли до її кімнати, зачинилися там і роздяглися догола. Ти що, не пам'ятаєш? Всі дорослі сиділи за столом, та почувши, як ви там несамовито верещите й смієтесь, ми всі підвелися й подалися поглянути, з якого приводу ви влаштували такий гармидер. Ден відчинив двері – а ви танцюєте там на ліжку голі-голісінькі, верещачи мов навіжені. Ліз стало соромно, а мені – весело. Отой захват на твоєму обличчі, Арчі, вид ваших двох маленьких фігурок, що стрибали вгору-вниз, такі собі схиблені людські дитинчата, що поводяться мов мавпенята шимпанзе – стриматися від реготу було просто неможливо. Твій батько та Даніель також розсміялися, але Ліз увірвалася до кімнати й наказала тобі та Емі вдягнутися. Негайно. Наказала отим, знаєш, сердитим материнським голосом. Негайно! Але не встигли ви вдягнутися, як Емі сказала одну страшенно смішну річ. «Мамо», спитала вона, вся така серйозна й задумлива, показуючи на твої статеві органи, «мамо, а чому це в Арчі є ота цікава штука, а в мене – немає?»

Згадавши ті слова, матір довго й весело сміялася, але Фергюсон лише слабко посміхнувся примарою посмішки, яка швидко зникла з його обличчя, бо мало що дратувало його більше, аніж розповіді про пришелепуваті витівки його дитинства. І він сказав своїй матері, яка й досі сміялася: «Тобі що, подобається мене дразнити?»

«Тільки інколи, Арчі», відповіла вона. «Інколи я просто не в змозі втриматися».

Годину потому Фергюсон вийшов у двір зі своєю найулюбленішою на той момент книгою, «Подорож на край ночі», і всівся на один із садових стільців, які вони з батьком пофарбували влітку в темно-зелений колір. Але замість розкрити книгу й дізнатися більше про пригоди Фердинанда на автозаводі Форда в Детройті, він просто сидів, задумливо чекаючи на появу перших гостей і дивуючись тому факту, що він колись підстрибував на ліжку з голою дівчиною, будучи голим сам, дивуючись тій комічній обставині, що він про це геть забув, хоча зараз віддав би майже все заради того, щоби бути з голою дівчиною; лежати з голою дівчиною в ліжку було єдиним найзаповітнішим бажанням в його самотньому, позбавленому кохання житті, в якому, наскільки він пам'ятав, ось уже п'ять місяців не було ані обіймів, ані поцілунків. Всю весну та майже все літо сумував він за відсутньою напівголою Анною-Марією Думартін, і ось йому судилося тепер зустрітися з давно забутою оголеною дівчинкою з його далекого минулого, з Емі Шнайдерман, яка, поза сумнівом, виросла в нормальну здорову дівчину, так само нудну й передбачувану, як і решта дівчат та майже всі хлопці, як майже всі чоловіки та жінки, але не було на те ради, і, зважаючи на те, що Емі іще не приїхала, йому тільки й залишалося, що сидіти й чекати.

Та особа, яку він побачив того дня, стала продовженням, наступною царицею його бажань. Вона була дівчиною ані нормальною, ані ненормальною, вона була палаючою, нескutoю й непохливною, свідомою своєї вродженої винятковості, і через кілька тижнів після їхньої першої зустрічі, коли літо розчинилося в осені, і довколишній світ несподівано став темним та похмури, вона стала його першою, а це означало, що гола Емі Шнайдерман і голий Арчі Фергюсон вже не підстрибували на ліжку, вони в ньому лежали, перекочуючись під

ковдрою. І після цього ще багато років вона продовжуватиме дарувати йому найбільшу радість та найбільшу муку його юного життя, ставши незамінним другим «я», котре жило всередині його ества.

Але повернімося до отого понеділка у вересні 1963 року та барбекю з нагоди Дня праці, до того моменту, коли Фергюсон вперше побачив Емі, коли вона вийшла з батьківського блакитного «шевроле». З заднього сидіння вигулькнула світло-каштанова голова, і через кілька секунд Фергюсон усвідомив, наскільки високою була Емі – щонайменше п'ять футів і вісім дюймів, а то й п'ять і дев'ять, велика дівчина з вражаюче вродливим обличчям, не гарненьким, не красивим, а саме вродливим – чітко окреслений досить великий ніс, випнуте підборіддя, великі очі невизначеного кольору, фігура ані кремезна, ані тендітна, невеличкі груди під блакитною блузкою з короткими рукавами, довгі ноги, округлі сіднички, увіпхнуті в тісно прилеглі літні брюки світло-брунатного кольору, кумедна, немов пристрибом, пружка хода, торс, ледь помітно нахилений вперед, наче їй не стоялося на місці, то була хода дівчини з хлопчачими замашками, вирішив Фергюсон, але дівчини привабливої й неординарної, дівчини, яка подавала сигнал, що вона – не абихто, що з нею слід рахуватися, дівчини, відмінної від більшості шістнадцятирічних дівчат, бо вона несла себе без ані найменшої ознаки сором'язливості. Церемонією представлення гостей керувала його матір – Фергюсон потиснув руку матері Емі Шнайдерман (рукостискання було дещо напруженим, посмішка – стриманою), потім – її батьку (рукостискання розслаблене й приязне), а ще до того, як він потиснув руку Емі, Фергюсон відчув, що Ліз Шнайдерман недолюблює його матір, бо вона підозрювала, що її чоловік дуже їй симпатизує, і, мабуть, небезпідставно, зважаючи на ті дещо затягнуті вітальні обійми, в яких Шнайдерман протримав Розу, і досі красиву в свої сорок років. А потім Фергюсон потиснув руку Емі, її довгу й надивовижу тендітну руку, водночас дійшовши висновку, що очі у неї були темно-зелені з карими цяточками, а коли вона посміхнулася, то підмітив, що зуби вона мала завеликі для свого рота, трішечки завеликі і тому помітні. Потім він вперше почув її голос: «Привіт, Арчі», і в ту мить збагнув, збагнув поза всяким сумнівом, що їм судилося стати друзями, хоча, звісно, це було сміховинним припущенням, оскільки звідки йому було знати в той момент хоча би що-небудь про неї, але ж ось воно – відчуття, інтуїція, впевненість в тім, що відбувалося дещо значуще, що невдовзі він та Емі Шнайдерман вирушать в тривалу спільну подорож.

Того дня у них був Бобі Джордж зі своїм братом Карлом, який ось-ось мав розпочати заняття на другому курсі Дартмутського коледжу, але Фергюсону не хотілося розмовляти з жодним із них – ані з метикуватим Карлом, ані з легковажним і завжди пустотливим Бобі. Йому хотілося бути з Емі, єдиною, окрім Бобі та Карла, молодою людиною на гулянці, і тому через хвилину після вітального рукостискання Фергюсон, аби уникнути необхідності ділити Емі з іншими гостями, зробив хитрий хід і запросив її до своєї кімнати. То був, мабуть, дещо нерозсудливий та імпульсивний крок, але вона погодилася, охоче кивнувши головою й мовивши: «Слушна думка, ходімо», і вони подалися до Фергюсонової кривки на другому поверсі, яка вже була не храмом Кеннеді, а приміщенням, напханим книжками та платівками; книжок та платівок було так багато, що вони вже не поміщалися на полицях, і

тому їх доводилося складувати дедалі більшими стосами під найближчою до ліжка стіною, і Фергюсон з приємністю підмітив, як Емі, зайшовши до кімнати, знову кивнула, немовби схвалюючи те, що побачила, – десятки відомих імен і знаменитих творів, до яких вона почала придивлятися, показуючи то на одну книгу зі словами: «До біса гарна штука», то на другу, приказуючи «А цю я ще не читала». Невдовзі вона всілася на підлогу біля ліжка, і Фергюсон, слідуючи її прикладу, також сів на підлогу, лицем до Емі на відстані трьох футів від неї, прихилившись спиною до шухляд свого робочого столу, і протягом наступних півтори години вони говорили, зупинившись лише тоді, коли хтось постукав у двері і оголосив, що в дворі вже подають страви. Ця заява погнала їх униз, де вони ненадовго приєдналися до решти компанії, щоби поласувати гамбургерами та попиту забороненого пива у присутності своїх батьків, котрі, всі четверо, ані оком не моргнули через таке кричуще порушення закону, а потім Емі встромила руку в свою сумочку, видобула звідти пачку «Лакі Страйк» і підкурила цигарку прямісінько в присутності своїх батьків (які знову й бровою не повели), при цьому пояснивши їм, що вона багато не курить, але їй подобається присмак тютюну після їжі, а після того, як їжа й цигарка були спожиті, Фергюсон та Емі вибачилися й повільно пішли прогулятися мікрорайоном в променях сідаючого сонця і невдовзі опинилися на тій лавці, де він востаннє поцілував Анну-Марію перед тим, як вона зeszла, а невдовзі після того, як Фергюсон та Емі домовилися побачитися наступної суботи в Нью-Йорку, вони також почали цілуватися – то був незапланований спонтанний порив, їхні вуста прикипіли одне до одного, язики завертілися, зуби зацокали, невгамовні еротичні зони їхніх статево дорослих тіл збудилися, й вони почали цілуватися з таким захватом і так самозабутньо, що мало не поз'їдали один одного. Але Емі раптом відсахнулася від нього й почала сміятися; то був вибух захеканого й ошелешеного сміху, і невдовзі Фергюсон також почав сміятися. «Чорт забирай, Арчі!», сказала вона. «Якщо ми зараз не зупинимося, то через хвилину поздираємо один з одного одіж». Емі підвелася й простягнула йому праву руку. «Ходімо, навіжений! Ходімо назад до будинку».

Вони були однакового віку, або майже однакового: їй було двісті місяців, а йому – сто дев'яносто вісім, але через те, що Емі народилася наприкінці 1946 року (29 грудня), а Фергюсон на початку 1947 (3 березня), Емі на цілий рік випереджала його у школі, а це означало, що вона невдовзі мала піти до випускного дванадцятого класу, тоді як йому іще належало смиренно скіти в одинадцятому. В той момент коледж був для нього поняттям надзвичайно розпливчастим, чимось далеким, іще безіменним, тоді як вона вже частенько займалася тим, що вивчала мапи майбутнього життєвого маршруту і вже починала пакувати валізи. Емі сказала, що подасть документи до різних вузів одночасно. Всі казали їй, що треба буде підстрахуватися, мати другий і навіть третій запасний варіанти, але насправді її найпершим і, фактично, єдиним варіантом був Барнард, найкращий коледж Нью-Йорка, чисто дівчачий аналог чисто хлоп'ячого навчального закладу в Колумбії, і тому її мета номер один полягала в тім, щоби залишитися в Нью-Йорку.

– Але ж ти прожила в Нью-Йорку все своє життя, – заперечив Фергюсон. – Чом би тобі не податися кудись деінде?

– Я вже була деінде, – відповіла Емі, – в багатьох місцях, і кожне з них має назву «Місто Нудьги». Тобі коли-небудь доводилося бувати в Бостоні або Чикаго»

– Ні.

– Це – Місто Нудьги Один і Місто Нудьги Два. А в Лос-Анджелесі ти був?

– Ні, не був.

– Це Місто Нудьги Три.

– Зрозуміло. Але як щодо вузу десь на селі? Ну, Корнелл, Сміт, і таке інше? Зелені галявини й лункі просторі коридори? Здобування знань в пейзажному, так би мовити, довкіллі?

– Джозеф Корнелл – геній, а фірма «Сміт Бразерс» виробляє чудові краплі від кашлю, але просиджувати штани в глушині чотири роки поспіль – це не мое уявлення про цікаво проведений час. Ні, Арчі, Нью-Йорк – це саме те, що треба. Кращого місця немає.

Коли прозвучала ця фраза, Фергюсон знав Емі лише приблизно десять хвилин, і він, слухаючи її декларацію любові до Нью-Йорку, її апологетику Нью-Йорку, раптом збагнув, що сама вона є немовби втіленням цього міста – не лише своєю самовпевненістю та жвавістю думок, але й своїм голосом – голосом мізковитих єврейських дівчат з Брукліну, Квінсу, Верхнього Вест-сайду, єврейським голосом третього покоління з Нью-Йорку, тобто голосом вже другого покоління євреїв, народжених в Америці, який мав дещо іншу мелодику, аніж, скажімо, голос нью-йоркських ірландців або італійців. То був голос одночасно простий і витіюватий, непоштивий і зухвалий, з явною антипатією до жорсткого «р», але чіткіший та більш емоційний в своїх артикуляціях. І чим більше Фергюсон при звичався до цих артикуляцій, тим більше йому хотілося чути їх, бо голос Емі Шнайдерман виражав те, чого бракувало в передмісті, в його нинішньому житті і звучав як обіцянка можливої втечі до майбутнього або, принаймні, до сьогодення, населеного оцим потенційним майбуттям, тож він, сидячи в своїй кімнаті з Емі, а потім гуляючи з нею вулицями міста, розмовляв із нею про все, що завгодно, здебільшого про оте повне несподіванок літо, яке почалося з убивства Медгара Еверса і скінчилося промовою Мартіна Лютера Кінга, ставши продовженням нескінченного клубка з жаху та надії, який, схоже, став визначальною рисою американського політичного ландшафту. А іще вони говорили про книги та платівки на полицях Фергюсонової кімнати і, звісно, про школу, вступні екзамени до вузів і навіть про бейсбол. Втім, було одне запитання, яке Фергюсон не поставив Емі, запитання, від якого він вирішив утриматися будь-що – чи був у неї хлопець? Бо на той момент він вже вирішив зробити все від нього залежне, щоби вона стала наступною, і тому не збирався перейматися, скільки конкурентів стояло на його шляху.

П'ятнадцятого вересня, менш ніж два тижні після барбекю на День праці і за шість днів до їхньої домовленої зустрічі в Нью-Йорку, Емі зателефонувала йому, а через те, що вона зателефонувала саме йому й нікому іншому, Фергюсон зрозумів, що конкуренти на горизонті не маячать, що боятися йому нема кого, і що у неї нікого немає так само, як нікого немає у нього. Він зрозумів це тому, що саме йому вона вирішила зателефонувати, коли почула новину про вибух, влаштований у негритянській церкві в Бірмінгемі, штат Алабама, від якого загинуло четверо маленьких дівчаток; то був іще один американський жах, іще одне вбивство в расовій війні, яка точилася на півдні, неначе за марш на Вашингтон, який відбувся двома місяцями раніше, треба було відомстити вибухівкою та вбивством, і Емі плакала в слухавку, розповідаючи Фергюсону новину, а потім, потроху взявши себе в руки, заговорила про те, що слід було зробити: політикам треба не лише прийняти закони, треба, щоби люди, ціла армія людей, вирушили в ті краї й розпочали боротьбу з мракобісами, і вона першою вирушить туди, щойно закінчить школу. Вона поїде автостопом до Алабами й працюватиме заради благої справи, пролле за неї свою кров, зробить боротьбу за права чорношкірих основною метою свого життя. Це – наша країна, заявила Емі, і ми не можемо дозволити якимсь вилупкам вкрасти її у нас.

Вони побачилися наступної суботи, а потім зустрічалися кожної суботи всю осінь. Фергюсон їхав автобусом з Нью-Джерсі до кінцевої зупинки «Управління порту», потім сідав на швидкісний поїзд до Західної Двадцять сьомої вулиці, де він сховався і йшов пішки три квартали на захід до квартири Шнайдерманів на Ріверсайд-Драйв та Сімдесят п'ятій авеню, квартири 4В, яка стала тепер для нього найважливішою адресою Нью-Йорка. Вони ходили на різноманітні прогулянки, майже завжди лише удвох, зрідка – з кимось із подруг Емі, дивилися іноземні фільми в Талія-хол на Бродвеї та Дев'яносто п'ятій вулиці – Годар, Курасава, Фелліні; були походи до музею Метрополітен, музею Фрік Коллекшн, музею Сучасного мистецтва; вони ходили на баскетбол до Медісон Сквер Гарден, на Баха до Карнегі-хол, на Беккета, Пінтера й Іонеско в маленьких театриках у кварталі Грінвіч-Віллідж – все було неподалік і тому доступним, і Емі завжди знала, куди йти і що робити, вона, мов принцеса-воїн з Манхеттена, навчала Фергюсона орієнтуватися в місті, яке швидко ставало і його містом також. Втім, незважаючи на все те, що вони робили й бачили, найприємнішим моментом тих суботніх зустрічей були їхні посиденьки з розмовами в кафетеріях – перші раунди нескінченного діалогу, який триватиме роками, розмови, котрі часом оберталися на палкі суперечки, коли їхні думки різко розходилися – чи то з приводу фільму, який вони дивилися разом, чи то з приводу якоїсь політичної ідеї, але Фергюсон був не проти посперечатися з Емі, слабкі суперниці були йому нецікаві – оті нікчемні дівчата з надутими губками, яких, скоріше, цікавила лише зовнішня сторона кохання, у нього ж кохання було справжнє, складне й глибоке, достатньо міцне й пластичне, щоби витримати пристрасні суперечки. Та і як було йому не любити цю дівчину з її безжальним допитливим поглядом та гучним сміхом, цю навіжену й безстрашну Емі Шнайдерман, яка одного дня мала стати або військовим кореспондентом, або революціонеркою, або лікаркою, яка лікуватиме бідняків? Їй було шістнадцять і невдовзі мало виповнитися сімнадцять. Чистий аркуш вже не був абсолютно чистим, але вона була іще надто молодою, аби знати, що може стерти з аркушу слова, які вона вже встигла

написати, стерти їх і розпочати все знову, коли з'явиться натхнення.

Звісно, були поцілунки. Звісно, були обійми. А також був той прикрий факт, що батьки Емі мали схильність залишатися суботніми днями та вечорами вдома, що обмежувало можливість побути в квартирі наодинці і призводило до обіймів в прохолодну погоду на лавках в Ріверсайд-парку, нечастих потайливих побачень у віддалених спальнях під час вечірок в помешканнях Емініх подруг. І лише двічі, лише двічі, коли домосіди-батьки Емі вибралися кудись погуляти, випала їм нагода по-справжньому насолодитися, борюкаючись напівголими в спальні Емі, але ця насолода псувалася одвічним страхом того, що двері раптово розчиняться в найменш підходящий момент. Пригнічені неможливістю повністю розпоряджатися своїми життями, роздратовані необхідністю під тиском обставин знову і знову стримувати шалені вибухи гормональної активності, Емі та Фергюсон з кожним наступним тижнем впадали в дедалі більший відчай. Та якось всередині листопада ввечері у вівторок Емі зателефонувала йому й сказала, що має добру новину. Через два тижні її батьки збиралися поїхати з міста на уїк-енд на повні три дні до далекого Чикаго в гості до її старенької бабусі по материнській лінії, а її старший брат Джим мав повернутися з Бостону додому лише напередодні Дня подяки, тому вона мала залишитися в квартирі сама-одна. Аж цілий уїк-енд, сказала вона. Уявляєш, Арчі? Цілий уїк-енд – і в квартирі лише ми одні й нікого, окрім нас.

Фергюсон сказав своїм батькам, що він та двійко його приятелів поїдуть в гості до іншого приятеля, який мешкає на узбережжі штату Нью-Джерсі. То була така нахабна й недолуга брехня, що батько з матір'ю повірили в неї, і коли він в означену п'ятницю вирушив до школи, то принагідно взяв з собою невелику подорожню торбинку. План полягав у тім, щоби відбути до Нью-Йорку, щойно скінчатся заняття, і якщо йому пощастить встигнути на перший автобус, то він мав прибути до квартири Емі о четвертій тридцять або за п'ятнадцяту п'ята; коли ж йому не пощастить, то можна було поїхати другим автобусом і заявитися до Емі о пів на шосту або за п'ятнадцять шоста. Іще один нудний день в коридорах та класах монклерської середньої школи. Фергюсон увесь час прискіпливо поглядав на стінного годинника, немов збираючись силою волі прискорити рух часу, рахуючи хвилини й години. Аж раптом, невдовзі після дванадцятої, по шкільному гучномовцю оголосили, що в Далласі було скоєно замах на президента, а трохи згодом пролунало наступне оголошення про те, що президент Кеннеді помер.

Протягом якихось хвилин вся діяльність у школі завмерла. В сотнях рук з'явилися хустки й носовички, дівчата розмазували по щоках туш для повік, хлопці походили туди-сюди, хитаючи головами та стрясаючи в повітрі кулаками, дівчата обнімалися з дівчатами, хлопці обнімалися з дівчатами, обнімалися, рюмсаючи, вчителі, а декотрі мовчали, уставившись невидючими очима на стіни та ручки дверей. Невдовзі всі учні почали збиратися в спортзалі та кафетерії, ніхто й гадки не мав, що робити, ніхто не перебирав на себе керівництво, всі чвари й прояви ворожнечі припинилися, вже ніхто ні з ким не ворогував. Раптом у гучномовці знову почувся голос директора школи, який оголосив, що заняття в школі припиняються, і всі можуть іти додому.

Людина майбутнього загинула.

Нереальне місто.

Всі учні подалися додому, але Фергюсон з торбинкою в руці крокував до автобусної зупинки, щоби вирушити до Нью-Йорку. Батькам він збирався зателефонувати дещо згодом. Йому хотілося трохи побути на самоті, а потім він поїде до Емі й пробуде з нею цілий уїк-енд, як і планувалося.

В нереальному місті розійшлися два шляхи, і майбутнє померло.

Дочекавшись автобусу, Фергюсон піднявся всередину сідцями, озирнувся, шукаючи вільного сидіння, всівся в п'ятому ряду, почув, як увімкнулася перша передача – автобус вивернув з зупинки й рушив до Нью-Йорку. Проїжджаючи крізь тунель, Фергюсон почув, як на сидіння позаду нього розпачливо захлипала жінка, а водій сказав пасажиру, що стояв поруч: «Не можу повірити. Не можу, сука, повірити!» Але Фергюсон повірив, навіть попри те, що почувався так, наче його не було у власному тілі, наче він витав у повітрі неподалік, але голова у нього була ясною, думки – абсолютно прозорими, плакати й ридати він не мав ані найменшого бажання, бо надто величезною й приголомшливою була ця подія. Нехай ота жінка позаду хоч потоне у власних сльозах, може, їй від того стане краще, але йому краще не стане, тому він не мав права плакати, він мав лише право думати, намагатися зрозуміти, що трапилося, бо оця величезна приголомшлива подія не була схожа на ніщо інше, що доти траплялося в його житті. Пасажир біля водія сказав: «Це нагадує мені Перл-Харбор. Ну, все таке спокійне й незворушне, лінькуватий недільний ранок, люди тиняються своїми помешканнями в піжамах, і раптом – Бабах! Світ вибухає, і несподівано починається війна». «Непогане порівняння», подумав Фергюсон. Грандіозна подія, яка розбиває серцевину звичного буття і змінює життя кожної людини, вона – незабутній момент, в який щось закінчується, а щось інше починається. Може, оце воно і є? – спитав Фергюсон самого себе. Момент, схожий на початок війни? Та ні, не зовсім. Війна проголошує початок нової реальності, але сьогодні нічого не почалося, просто скінчилася реальність – і все, зі світу щось висмикнули, щось прибрали, і в результаті утворилася діра, порожнеча, де колись було дещо, неначе у світі зникли всі дерева, неначе з людської свідомості було стерто саме поняття дерева або високої гори.

Небо без місяця.

Світ без дерев.

Автобус під'їхав до кінцевої зупинки на Сороковій вулиці та Восьмій авеню. Замість пройти підземними переходами до Сьомої авеню, як він зазвичай робив під час поїздок до Нью-Йорку, Фергюсон піднявся сходами, вийшов у пізні листопадові сутінки й рушив на схід Сорок другою вулицею, прямуючи до зупинки метро на Таймс-сквер, іще одне тіло в

натовпі раннього часу-пік, іще одна істота посеред безликих людей, які поспішали у своїх справах; все таке, як і завжди, але водночас вже не таке, вже інакше. Раптом Фергюсон усвідомив, що проштовхується крізь купки нерухомо застряглих перехожих, що зібралися на тротуарі. Всі вони витріщалися на саяну неонову стрічку, яка вертілася перед ними на вершечку високої будівлі: Джона Фітцджеральда Кеннеді застрелено в Далласі – Джонсона приведено до присяги як президента. Щойно зібравшись ступити на сходи, які вели до платформи на станції метро, він почув, як одна жінка звернулася до іншої: «Не можу в це повірити, Дороті, просто не можу повірити своїм очам».

Це нереально.

Місто без дерев. Цілий світ без дерев.

Фергюсон не став дзвонити Емі, щоби дізнатися, чи прийшла вона зі школи. Може, вона й досі була зі своїми подругами, охоплена сум'яттям моменту, надто приголомшена, аби пам'ятати, що він має приїхати, тому коли Фергюсон натиснув кнопку дзвінка квартири 4В, він не був впевнений, що йому відчинять. П'ять секунд вагання, десять секунд вагання, а потім у переговорному пристрої почувся голос: «Арчі, це ти, Арчі?» За мить почулося дзижчання, і двері відімкнулися.

Наступні кілька годин вони дивилися телерепортаж про вбивство президента, а потім, міцно обхопивши один одного в обіймах, незграбно почимчикували до кімнати Емі, впали на ліжко і вперше почали кохатися.

2.2

Перше число видання «Хрестоносець на бруківці» вийшло 13 січня 1958 року. Арчібальд Фергюсон, засновник і видавець цієї дитячої газети, в передовій статті на першій сторінці заявив, що «Хрестоносець буде висвітлювати факти в міру наших можливостей і казатиме правду, чого б це не вартувало». Друк першого видання в обсязі п'ятдесят примірників здійснювався під наглядом виробничого директора Рози Фергюсон, яка відвезла рукописний макет до друкарні Маерсона в Вест-Орандж, щоби там відтворити обидві сторони аркуша розміром двадцять чотири на тридцять шість дюймів і зробити копію на папері достатньо тонкому, аби його можна було скласти пополам, і саме завдяки тому, що він складався й розкладався, «Хрестоносець» з'явився на світ більше схожим на (майже) справжню газету, ніж на якийсь кустарний, віддрукований на машинці та розмножений на мімеографі бюлетень. Ціною п'ять центів за примірник. Ані фотографій, ані рисунків, тільки трохи вільного місця для трафаретної шапки угорі, і більше нічого, окрім двох великих прямокутників, заповнених вісьмома шпальтами щільно стулених слів, написаних від руки

печатними літерами. То був почерк одинадцятилітнього хлопця, який завжди мав проблеми з каліграфією, але, попри декотрі нерівності й кривизну, текст виявився досить читабельним, а загалом результат виглядав як щира, хоча й дещо неоковирна версія широкосмугової газети вісімнадцятого сторіччя.

Всі двадцять з гаком матеріалів охоплювали діапазон від епіграм та ядучих зауважень в кілька рядків завбільшки до нотаток в дві-три шпальти, першою з яких була передовиця на першій сторінці, котра мала заголовок «Гуманітарна катастрофа: Доджери та Гіганти перебираються з Нью-Йорка на Західне узбережжя» і містила витяги з інтерв'ю, взяті Фергюсоном у різних членів родини та приятелів, найдраматичнішим з яких була реакція друга-п'ятикласника Томі Фукса: «Мені хочеться вбити себе. Єдина команда, що лишилася, – це Янкі, а я ненавиджу Янкі. Що ж мені тепер робити, га?» В статті на тильній сторінці висвітлювався скандал, що розгорявся в початковій школі Фергюсона. Протягом останніх чотирьох тижнів учні, граючи в м'яча, вже чотири рази травмувалися, вдарившись об одну з двох цегляних стін спортзалу і здобувши собі таким чином велику кількість синців, струсів мозку, а також розбитих маківок та лобів, і Фергюсон виступав за встановлення у спортзалі м'яких панелей, щоби запобігти подальшим травмам. Взявши коментарі у жертв нещодавніх інцидентів («Я кинувся за м'ячем», сказав один хлопець, «але незчувся, як відлетів від цегляної стіни з розбитою головою»), Фергюсон поговорив з директором школи, містером Джеймсоном, який погодився, що ситуацію слід взяти під контроль. «Я говорив з представниками Комісії з освіти», сказав він, «і вони пообіцяли встановити м'які панелі до кінця місяця. А доти ігор в м'яч не буде».

Окрім від'їзду бейсбольних команд та розбитих лобів, там були також замітки про зниклих домашніх тварин, про повалені бурею стовпи, автомобільні аварії, змагання зі спідболу, про «Спутник», стан президентського здоров'я, а також коротенькі нотатки про останні події в середовищі кланів Фергюсонів та Адлерів, наприклад «Лелека не забарився!»: «Вперше в історії людства немовля народилося в належний строк. Об 11:53 вечора, 29 грудня, за сім хвилин до закінчення належного терміну, місіс Френсіс Голандер з Нью-Йорка, віком 22 роки, народила свою першу дитину, хлопчика вагою 7 фунтів 3 унції, якого назвали Стівеном. Вітаємо, кузино Френсіс!» Або таке: «Великий крок догори»: «Нещодавно Мілдред Адлер підвищили від ад'юнкт-професора до штатного професора факультету англійської мови та літератури Чиказького університету. Вона є одним з провідних світових знавців художньої літератури Вікторіанської доби і опублікувала праці про творчість Джорджа Еліота і Чарльза Діккенса». Слід також зазначити, що в правому нижньому кутку задньої сторінки був текст у прямокутній рамці під назвою «Куточок жартів від Адлерів», який Фергюсон планував зробити постійною рубрикою в усіх випусках «Хрестоносця», бо хіба ж міг він проігнорувати такий цінний ресурс, як його діда, короля невдалих жартів, від якого Фергюсон за багато років наслухався їх стільки, що він, як молодий редактор, визнав би для себе неприпустимим ними не скористатися? Першим з надрукованих невдалих жартів став ось цей: «Містер та місіс Хупер летять на Гаваї. Незадовго до посадки містер Хупер цікавиться у дружини, як правильно вимовляти – «Гауаї» чи Гаваї? «Та хтозна», каже місіс Хупер. «Спитаємо кого-небудь, коли прибудемо». В аеропорту вони помічають

маленького дідка в гавайській сорочці. «Вибачте, добродію», питає в нього містер Хупер. «Чи не скажете ви нам, куди ми прилетіли – на Гауаї, чи на Гаваї?». «На Гаваї», відповідає дідок, не зморгнувши оком. «Дякуємо», кажуть йому містер та місіс Хупер. «Та нема за що», відказує дідок.

Подальші випуски були опубліковані в квітні та вересні того ж року, кожен наступний кращий за попередній, принаймні, так запевняли Фергюсона його батьки та родичі, але з його шкільними приятелями сталося інакше, бо після успіху першого номеру, який мав у його класі шалений успіх, наступні призвели до певних непорозумінь і навіть ворожнечі. Замкнений світ п'яти- та шестикласників керувався жорстким кодексом правил і так само жорсткою соціальною ієрархією, і Фергюсон, проявивши ініціативу й випустивши «Хрестоносця на бруківці», тобто, насмілившись створити щось на рівному місці, сам того не бажаючи, вийшов за межі, встановлені чинним кодексом. В цих межах хлопці могли самоствердитися двома способами: успіхами в спорті або в мистецтві бешкетництва. Хороші оцінки важили мало, мало важили навіть непересічний талант в образотворчому мистецтві чи в музиці, оскільки ці таланти вважалися вродженими рисами, біологічними характеристиками на кшталт кольору волосся чи розміру стопи, і тому мало пов'язаними з індивідами, які ці характеристики мали; вроджені таланти вважалися просто фактами природи, незалежними від людської волі. Фергюсон завжди був вельми вправним у спорті, і це давало йому змогу товаришувати з іншими хлопцями й уникати лихого долі парії. Бешкетництво його не цікавило, але його анархічне почуття гумору допомогло йому закріпити за собою репутацію хлопця, гідного поваги, навіть попри те, що він тримався осторонь від навіжених задерикуватих розбишак, які проводили свої вихідні за тим, що пхали до поштових скриньок вишні, розбивали лампочки на стовпах і робили непристойні телефонні дзвінки красивим дівчатам зі старших класів. Іншими словами, Фергюсону наразі вдавалося співіснувати з однокласниками, уникаючи надмірних труднощів, його хороші оцінки не вважалися ані плюсом, ані мінусом, а його чемний та неагресивний підхід до особистих стосунків захищав його від агресивності інших хлопців, і це означало, що битися навкулачки йому доводилося нечасто, і що постійних ворогів він собі не нажив. Але потім, за кілька місяців до того, як йому виповнилося одинадцять, йому спало на думку сотворити сенсацію у вигляді самвидавчої одноаркушевої газети, і раптом його однокласники збагнули, що Фергюсон – фігура більшого масштабу, аніж вони гадали, що насправді він був вельми розумним непересічним хлопцем, якому вистачило клепки повернути такий тонкий трюк, як «Хрестоносець», і тому всі двадцять два його однокласники витратили свої копійчані заощадження на придбання першого випуску, привітавши з прекрасною роботою і посміявшись над численними дотепними фразами, якими пістрявіли його статті. А потім прийшов уїк-енд, а за ним настав ранок понеділку, і про газету вже ніхто не говорив. Якби «Хрестоносець» так і завершив своє існування після першого випуску, то Фергюсону вдалося б уникнути лиха, яке в кінцевому підсумку обрушилося йому на голову, але звідки йому було знати, що є різниця між «бути розумним» і «бути надто розумним», що другий весняний випуск налаштує декотрих однокласників проти нього, бо продемонструє, що він працював напружено, вельми напружено в порівнянні з ними, які особливо не напружувалися, а це означало, що

Фергюсон був підприємливим ділком, а вони – лінькуватими й недолугими невдахами? Дівчата й досі були на його боці, всі дівчата до одної, але вони не були йому конкурентами, конкурентами були хлопці, які вже почали відчувати на собі тиск Фергюсонової працьовитості, принаймні, трое чи четверо з них, але Фергюсон був надто сповнений власним щастям, надто сповнений тріумфом з приводу завершення наступного випуску газети, щоби зацікавитися, чому Роні Кролик зі своєю зграєю розбишак відмовилися купляти нове число «Хрестоносця», коли Фергюсон приніс його до школи у квітні, він, особливо не замислюючись, вирішив, що у них просто забракло грошей.

На думку Фергюсона, газета була найважливішим винаходом людства, і він любив газети відтоді, як навчився читати. Рано-вранці, сім днів на тиждень їм приносили примірник місцевої газети «Ньюарк Стар-Леджер», який падав на ганок з приємним глухим стуком тої миті, коли Фергюсон вибирався з ліжка; його кидав туди якийсь безіменний невидимий чоловік, який жодного разу не схибив, і на той час, коли малому виповнилося шість з половиною, він вже почав брати участь у ранковому ритуалі прочитання газети під час сніданку, він, який змушував себе читати в те літо, коли зламана нога прикувала його до ліжка, він, який вирвався з в'язниці своєї дитячої наївності й дурості і перетворився на громадянина світу, достатньо розвиненого, щоби розуміти все або майже все, окрім заумних питань економічної політики і того поняття, що накопичення ядерних озброєнь якимось незбагненим чином здатне забезпечити тривалий мир; щоранку він сідав за сніданок разом зі своїми батьками, і кожен з них досліджував свій розділ газети, перерхуючи його мовчки, бо розмовляти в таку рань було іще важко. Потім вони, сидячі, мінялися прочитаними частинами на кухні, сповнений ароматами кави та яєчні, підсмаженого в тостері хліба та масла, що розпливалося на гарячих шматочках хліба. Фергюсон завжди починав з розділів гумору та спорту, потім переходив до місцевих новин, новин загальнонаціональних та міжнародних, статей про кінофільми та вистави, так званих нарисів для всіх – про сімнадцятьох учнів коледжу, які примудрилися увіпхатися до телефонної будки, чи про тридцять шість бутербродів, спожитих за один присід переможцем змагання ідців у окрузі Ессекс, а коли всі ці теми вичерпувалися, то перед походом до школи залишалося іще кілька вільних хвилин для перегляду розділу тематичних та персональних об'яв. Любий, я тебе кохаю. Благаю, повернися додому.

Привабливість газет була абсолютно відмінною від привабливості книжок. Книги були солідними та вічними, а газети – тоненькими та ефемерними предметами одноразового користування, які викидали відразу ж після їхнього прочитання, щоби наступного ранку замінити на нові, кожного нового ранку – нова газета. Події в книзі рухалися вперед по прямій лінії, тоді як в газетах висвітлювалися кільканадцять подій одночасно, такий собі калейдоскоп з одночасності та суперечливості, на одній і тій самій сторінці одночасно уживалися кілька історій, кожна з яких висвітлювала окремий аспект довколишнього світу, кожна з яких демонструвала ідею чи факт, який не мав нічого спільного з тим, що розташовувався по сусідству, праворуч – війна, ліворуч – перегони з яйцем у ложці, палаюча будівля угорі і зустріч колишніх однокласниць – внизу, важливе й тривіальне змішане докупи, трагічне на першій сторінці і фривольне – на четвертій, зимові повені та

поліцейські розслідування, наукові відкриття та рецепти десертних страв, смерті й народження, поради закоханим та кросворди, футбольні новини та дебати в Конгресі, циклони й симфонії, страйки на підприємствах і трансатлантичні подорожі на повітряних кулях – ранкова газета неодмінно мала містити в собі всі ці події на своїх шпальтах з чорної, злегка розмитої друкарської фарби, і кожного ранку Фергюсон насолоджувався всією цією мішаниною, бо, на його переконання, саме таким і був світ – великою вируючою мішаниною, в якій одночасно відбувалося мільйони різних подій.

«Хрестоносець» став для нього шансом витворити власну світову мішанину за допомогою газети, яка була дуже схожою на повноцінну. Звісно, вона не була повноцінною і являла собою, в кращому випадку, грубе наближення, але його хлопчача аматорська версія легітимної газети була досить реалістичною за своїм духом, щоби справити належне враження на його приятелів. Саме на таку реакцію й сподівався Фергюсон, йому хотілося, щоби всі в класі повернули голови й звернули на нього увагу, і тепер, коли ця мрія здійснилася, він поринув у виготовлення другого випуску зі зростаючим почуттям впевненості в собі, з новою вірою у свій власний геній, і настільки сліпою стала та віра, що навіть частковий бойкот з боку Кролика та його приятелів не зміг відкрити Фергюсону очі на те, що відбувалося. Вони трохи відкрилися лише наступного ранку. Майкл Тіммерман був одним з його найближчих друзів, кмітливий і популярний хлопець, чиї оцінки були навіть кращими за Фергюсонові, майже героїчна постать, яка вивищувалася над такими карликами, як Роні Кролик так само, як кремезний дуб вивищується над кущем отруйного плюща, тож коли Майкл Тіммерман відводить тебе убік на ігровому майданчику і каже, що вам треба поговорити, то ти слухаєш його з радісною готовністю. Його перші слова були про те, що «Хрестоносець» – дуже гарна газета, і Фергюсон дуже зрадив, почувши таку оцінку, оскільки думка найкращого спортсмена та учня класу важила для нього більше, аніж будь-чия, але потім Тіммерман сказав, що хотів би співпрацювати з Фергюсоном, що хотів би стати членом редколегії «Хрестоносця» й дописувати власні статті, від чого видання лише покращиться, бо газета, зроблена одною людиною, – це нонсенс, бо є щось абсурдне й старомодне в тому, що один репортер пише всі статті, і що коли Фергюсон дасть йому такий шанс і справи підуть добре, то можна буде залучити до газети трьох чи навіть п'яťох кореспондентів, а якщо всі учасники скинуться грошима для покриття витрат на друк, то можна буде розширити «Хрестоносця» до чотирьох чи навіть восьми сторінок, і друкувати його справжнім типографським шрифтом, а не покладатися на Фергюсонів жахливий почерк, завдяки чому «Хрестоносець» стане схожим на справжню газету.

Фергюсон виявився неготовим до такої заяви. «Хрестоносець» завжди задумувався як шоу одного актора, його власне шоу, хоч яким би недосконалим воно не було, його власне і більше нічیه, тому ідея розділити сцену з іще одним хлопцем, вже не кажучи про кількох інших, наповнила Фергюсона великою печаллю. Тіммерман душив його ініціативу своїми коментарями та підказками, намагаючись примусити його поступитися контролем над старомодною газеткою з її жахливими рукописними літерами, але хіба ж Тіммерман не розумів, що він про це вже замислювався, що навіть якби він вмів друкувати на машинці, то все одно не став би друкувати, бо тоді б газета виглядала не так, як він задумував, до

того ж він не міг дозволити собі оплатити роботу друкарки, зважаючи на той факт, що було йому лише дванадцять років, і саме тому він зупинився натомість на рукописному варіанті. А ще Тіммерман не знав про домовленість між матір'ю Фергюсона та Маерсоном про те, що вона візьме меншу ціну за портрети його трьох дітлахів в обмін на використання друкарського устаткування для виготовлення копій – отак все й було влаштовано. Йому хотілося сказати Тіммерману, що це був свого роду бартер в умовах обмежених ресурсів, тому забудь про випуск так званої справжньої газети на паях, бо п'ятеро хлопців ніколи не спроможуться назбирати коштів достатньо для того, щоби покрити всі витрати. Якби Тіммерман не був його найкращим другом, то Фергюсон послав би його під три чорти й порадив випускати власну газету, якщо той має так багато оригінальних ідей, але він поважав Тіммермана і тому не насмівився висловитися, не захотів ображати свого друга. Натомість він вчинив як боягуз і, замість чітко заявити «так» чи «ні», сказав, що йому треба подумати, сподіваючись, що з часом журналістський ентузіазм Тіммермана охолоне і що через пару тижнів він забуде про цю розмову.

Однак Тіммерман, як і більшість успішних хлопців, був не з тих, хто легко здавалися чи швидко забували. Всю решту тижня кожного ранку він підходив до Фергюсона на ігровому майданчику і цікавився, чи прийняв той рішення, і кожного ранку Фергюсон намагався відкараскатися від нього. Може, це й гарна ідея, казав він, але зараз вже весна, і до кінця навчального року часу для випуску нового числа газети буде недостатньо. Ми й без того обидва зайняті зараз іграми в Малій лізі, а ти просто не уявляєш, як багато часу забирає підготовка нового випуску. Тижні, а то й місяці роботи. Стільки роботи, що я навіть не певен, чи захочу знову взятися за це. Давай відкладемо це питання на певний час, а влітку до нього повернемося.

Але Тіммерман збирався влітку до табору, і тому хотів вирішити це питання зараз. Навіть якщо наступне число з'явиться аж восени, нам все одно треба знати, зможемо ми розраховувати на нього чи ні, і взагалі – чому Фергюсон так довго тягне kota за хвіст, вирішуючи, що робити? В чім проблема?

Фергюсон збагнув, що його загнали в глухий кут. Чотири дні поспіль він перебував в стані облоги, і зрозумів, що ця облога не припиниться, допоки він не дасть чіткої відповіді. Але ж якою вона мала бути, правильна відповідь? Якщо сказати Тіммерману, що він йому не потрібен, то можна втратити друга. Якщо ж погодитися й взяти Тіммермана в газету, то він зневажатиме себе за те, що піддавався тиску. Частина його ества тішилася тим, що Тіммерман виявив такий ентузіазм щодо «Хрестоносця», тоді як інша частина починала відчувати антипатію до друга, який поведився вже не як товариш, а як красномовний хуліган. Ну, не зовсім як хуліган, а як маніпулятор, а через те, що цей маніпулятор був найсильнішою та найвпливовішою особою у класі, Фергюсону страшенно не хотілося ображати його, бо якщо Тіммерман відчує, що Фергюсон збирається його «кинути», то зможе налаштувати проти нього увесь клас, перетворивши своєму кривднику решту навчального року на перманентний кошмар. Однак він не міг піти на знищення «Хрестоносця» лише заради збереження миру. Що би не сталося, він все одно не зможе

втекти від самого себе, тому краще стати парією, аніж втратити повагу до самого себе. А з іншого боку, краще спробувати уникнути долі парії взагалі – якщо вийде.

Отже, ані про «так», ані про «ні» не могло бути й мови. Фергюсон покладався на варіант «можливо», який міг дати йому хоч якусь надію, не зв'язуючи при цьому якоюсь конкретною обіцянкою, тактика зволікання, закамouflьована під крок вперед, який насправді був кроком назад, шансом виграти час. Він запропонував Тіммерману виконати тестове завдання, аби той переконався, що така робота йому подобається, а коли він напише власну статтю, вони проаналізують її разом, аби вирішити, чи згодиться вона для «Хрестоносця». Спочатку Тіммерман вперся, явно невдоволений тим, що його оцінюватиме Фергюсон, але це було цілком природно з боку учня-відмінника, абсолютно впевненого в своїх інтелектуальних здібностях, тому Фергюсону довелося пояснити йому, що такий тест був необхідним, бо «Хрестоносець» був його виданням, а не Тіммермановим, і якщо Тіммерман хоче стати його співучасником, то має довести, що його робота відповідатиме духу цього видання, яке було зубастим, смішним і дотепним. Фергюсон сказав, що хоч яким би розумним Тіммерман не був, це не мало жодного значення, бо він іще не мав належного досвіду, отже йому слід написати одну-єдину газетну статтю, бо як же ж він візьме його в компаньйони, не знаючи його здібностей? Цілком справедливо, погодився Тіммерман. Він напише пробну статтю й продемонструє свої таланти, тож так тому й бути.

Ось про що я подумав, сказав Фергюсон. Напиши замітку на таку тему: «Хто є твоєю улюбленою кіноактрисою – і чому?» Поговори з кожним учнем у класі, з кожним хлопцем та кожною дівчиною, і всім постав одне й те саме запитання: «Хто є твоєю улюбленою кіноактрисою – і чому?» Неодмінно запиши їхні відповіді точно, слово в слово, а потім підеш додому й перетвориш ці відповіді на статтю в одну шпальту, здатну змусити читачів сміятися, а якщо не сміятися, то хоча би посміхнутися. Гаразд?

Гаразд, відповів Тіммерман. А чому б і про улюбленого актора не поцікавитися?

Тому, що змагання з одним переможцем – це краще, аніж змагання з двома переможцями. Улюблений актор може почекати до наступного числа.

Отак Фергюсон виграв собі трохи часу, давши Тіммерману це непотрібне й надумане завдання, і наступні десять днів все було тихо, поки репортер-новобранець збирав інформацію й приступав до написання статті. Як Фергюсон і підозрював, серед хлопців найбільше голосів збрала Мерілін Монро – шестеро з одинадцяти (з решти п'яти два дісталися Елізабет Тейлор, два Грейс Келлі, і один – Одрі Хепберн), тоді як дівчата дали Монро лише два голоси, а решта десятеро розподілилися поміж Хепберн (три), Тейлор (три), і по одному отримали Келлі, Леслі Карон, Сід Чарісс та Дебора Керр. Сам Фергюсон не спромігся вибрати між Тейлор та Келлі, тому кинув монетку, і вибір впав на Тейлор, тоді як Тіммерман, поставши перед схожою дилемою між Келлі та Хепберн, кинув ту ж саму монетку, і вона вказала на Келлі. Повна нісенітниця, звичайно ж, але було в ній також

дещо забавне, і Фергюсон спостерігав, як сумлінно Тіммерман займався опитуванням однокласників, записуючи їхні коментарі в свій маленький скріплений спіраллю репортерський нотатник. За активність та підприємливість він, поза сумнівом, заслужив найвищих оцінок, але це була лише початок, свого роду підвалини будинку, і наразі було іще неясно, яку будівлю спроможеться спорудити Тіммерман. Ясна річ, хлопець він був розумний, але це іще не означало здатності добре писати.

Впродовж десятиденного періоду спостереження й очікування Фергюсон поволі впадав у химерний стан невизначеності, бо його ставлення до Тіммермана ставало все менш виразним, він не знав, чи то й далі опиратися йому, чи то виказати вдячність за його копітку роботи, він то сподівався, що Тіммерман зазнає фіаско, то надіявся, що його робота завершиться успіхом. Він почав подумувати: а може, це й справді добра ідея – перекласти частину своєї роботи на додаткового репортера, збагнувши, що в призначенні завдань іншим людям є свій позитив, що робота начальника має свої певні наслідки. У нього з'явилось нове почуття, почуття відповідальності, і якщо Тіммерману вдасться написати гарну статтю, то, можливо, йому дійсно слід буде подумати над тим, щоби взяти його до себе, але не компаньйоном, ні, в жодному разі не компаньйоном, а просто автором-дописувачем, першим з потенційних кількох, що в результаті дасть змогу розширити «Хрестоносця» від двох сторінок до чотирьох. Може, і так. А може, й ні, бо Тіммерман іще не здав йому статтю, хоча інтерв'ю він виконав протягом п'ятих днів, і тепер, коли сплигло іще п'ять днів, Фергюсон міг дійти лише до одного висновку: Тіммерман мав великий клопіт з обробкою й написанням матеріалу. Це означало, що майбутня стаття буде негодящою, а все негодяще буде неприйнятним. І йому доведеться сказати це Тіммерману прямо в лице. Фергюсон на мить уявив собі, як він дивиться в очі розумнику Майклу Тіммерману, хлопцю, який завжди і у всьому мав успіх, і каже йому, що він потерпів фіаско. На ранок десятого дня всі сподівання Фергюсона на майбутнє звелися до лише одного бажання: аби Тіммерман написав шедевр.

Стаття вийшла непоганою. Принаймні, не дуже поганою, але їй бракувало жвавості, на яку сподівався Фергюсон, бракувало того дотику гумору, який обернув би тривіальну тему статті на дещо варте прочитання. Єдиною втіхою цього провалу було те, що сам Тіммерман також вважав свою статтю невдалою, принаймні так виснував Фергюсон, коли автор, здаючи йому свій витвір того ранку на ігровому майданчику, винувато знизав плечима, після чого вибачився за те, що так довго виконував завдання, яке, за визнанням Тіммермана, виявилось аж ніяк не таким легким, як він спершу гадав. Він сказав, що йому довелося переписувати статтю чотири рази, і що з отриманого досвіду він виніс одне: письменництво – це важка штука.

От і добре, сказав Фергюсон самому собі. Невеличкий урок скромності для пана Бездоганності. Визнання сумніву у власних здібностях, можливо, навіть визнання поразки, тому конфронтації, якої так боявся Фергюсон, скоріш за все, не відбудеться, і це було добре, заспокоїливо-добре, оскільки останніми днями йому дедалі частіше ввижалося, як Тіммерман лупцює його кулаками в живіт і показово переводить його до нижчої ліги гнаних

та упосліджених. Втім він усвідомлював, що заради збереження їхньої дружби йому доведеться ступати довкола Тіммермана дуже обережно, аби не наступити йому на пальці. То були великі пальці великого хлопця, і хоч яким би приязним до нього він не був, він мав крутий характер, в чому Фергюсон мав змогу пересвідчитися протягом кількох років, а надто нещодавно, коли Тіммерман послав у нокаут Томі Фукса за те, що той обізвав його гівнюком, того самого Томі Фукса, якого недоброзичливці величали Томі Скусом, і Фергюсону не хотілося, щоби Тіммерман так само випробував на ньому свою боксерську вправність.

Він попросив приятеля дати йому кілька хвилин і відійшов у куток майданчика, щоби прочитати статтю наодинці:

«Питання стояло так: Хто є твоєю улюбленою кіноактрисою – і чому? Опитування двадцяти двох учнів п'ятого класу нашої школи дало таку відповідь: це – Мерілін Монро, яка набрала вісім голосів, випередивши Елізабет Тейлор, котра посіла друге місце з п'ятьма голосами...»

Тіммерман добре виконав роботу з подачі фактів, але мова його була безликою, сухою й бездушною, і зосередився він на найменш цікавому аспекті історії – на цифрах, які були гнітючо занудливими у порівнянні з тим, що казали учні про свій вибір; їхніми коментарями Тіммерман поділився з Фергюсоном, але не включив майже жодного з них у статтю, і Фергюсон, пригадуючи зараз декотрі з тих коментарів, спіймав себе на тому, що став подумки переписувати статтю:

«Ба ба бум», сказав Кевін Лассітер, якому вистачило лише цих трьох слів, щоби пояснити, чому Мерілін Монро була його улюбленою кіноакторкою.

«Вона видається мені людиною доброю та розумною, і мені хочеться познайомитися з нею й подружитися», сказала Пеггі Голдштайн, обґрунтовуючи свою кандидатуру – Дебору Керр.

«Така елегантна, така вродлива – очей не відірвати», заявила Глорія Долан про свою акторку номер один, Грейс Келлі.

«Ласий шматочок», сказав Алекс Ботелло про свою улюблену кінозірку, Елізабет Тейлор. «Лишень погляньте на її тіло! Дивлячись на нього, хлопцям хочеться швидше стати дорослими».

Було неможливо попросити Тіммермана повернутися до початку і п'ятий раз переписати статтю. Було безглуздо казати йому, що його робота не викликає ані сміху, ані слабкої посмішки, і що йому варто було зосередитися не на питанні «Хто?», а на питанні «Чому?». Робити все це було вже запізно, і Фергюсон не мав ані найменшого бажання демонструвати Тіммерману свою зверхність і повчати його як треба писати, а як не треба.

Він повернувся туди, де стояв пан Великі Пальці й повернув йому його статтю.

– Ну, як? – поцікавився Тіммерман.

– Непогано, – відповів Фергюсон.

– Ти хочеш сказати недостатньо добре.

– Ні, не так. Просто непогано.

– А як щодо наступного числа?

– Не знаю. Іще не думав.

– Але ж ти плануєш його робити, чи не так?

– Може. А може, і ні. Ще рано казати.

– Не опускай руки. Ти започаткував гарну справу, Арчі, і не мусиш її кидати.

– Якщо не буде бажання, то кину. А тобі яка різниця? Я так і не второпав, чому це «Хрестоносець» раптом став для тебе таким важливим.

– Бо він – дуже цікавий, ось чому, а мені хочеться брати участь у чомусь цікавому. Гадаю, це буде дуже здорово.

– Гарезд. Ось що я тобі скажу. Якщо я вирішу робити іще одне число, то я дам тобі знати.

– І даси мені змогу щось написати?

– Звісно, чом би й ні?

– Обіцяєш?

– Дати тобі шанс? Обіцяю.

Іще не встигнувши вимовити ці слова, Фергюсон вже знав, що його обіцянка не значила нічого, оскільки він вже вирішив закрити «Хрестоносця» назавжди. Чотирнадцятиденна битва з Тіммерманом виснажила його, і він почувався втомленим та безініціативним, злим на самого себе через слабодухі коливання власного настрою, деморалізованим своєї неохотою й нездатністю захищати себе й свою позицію «або газета одного автора, або ніяка взагалі». Втім, тепер, коли йому вдалося здійснити задуману сенсацію й привернути до себе увагу, Фергюсон схилився до думки, що краще буде зайняти позицію «ніякої газети

взагалі», краще буде вискочити зі ставка, витертися досуха і сказати «годі». Окрім того, вже починався бейсбольний сезон, і він виступав за фінансованих Торгівельною палатою «Піратів» з Вест-Орандж, а коли Фергюсон не грав у бейсбол, він був зайнятий тим, що читав «Графа Монте-Крісто», величезну книгу, яку прислала йому минулого місяця тітка Мілдред з нагоди одинадцятого дня народження і за яку він, нарешті, взявся після того, як друге число «Хрестоносця» було відправлено до друку. А взявшись за цю книгу, Фергюсон поринув у неї з головою, бо то, безперечно, був найбільш захоплюючий роман, який коли-небудь потрапляв йому в руки. Так приємно було слідкувати за пригодами Едмона Дантеса щодня після вечері! Значно приємніше, аніж рахувати слова у своїх статтях, намагаючись увіпхнути їх у вузькі шпальти свого видання. Скільки копіткої роботи, скільки ночей просидів він, мружачись, під світлом настільної лампи, працюючи майже в повній темряві, тоді як батьки думали, що він вже спить, скільки фальстартів та виправлень, скільки мовчазних подяк людині, яка винайшла гумку! Тепер Фергюсон знав, що робота літератора – це не лише написання слів, а і їх видалення, що опісля йде монотонна й виснажлива робота з наведення чорнилом кожного виправленого олівцем слова, щоби воно було достатньо темним і добре читалося на копії. Так, слово «виснажлива» було найбільш підходящим для такої роботи, а тривале й болісне протистояння з Тіммерманом виснажило його іще більше, тому кожен лікар сказав би Фергюсону, що найкращими ліками від виснаження є відпочинок.

Тож він відпочивав цілий місяць, з важким серцем дочитав Дюма, побоюючись, що може минути багато років, перш ніж йому знову трапиться іще один так само цікавий роман, а потім, протягом трьох днів після того, як Фергюсон завершив прочитання «Графа Монте-Крісто», сталися три події, які змінили хід його думок і витягнули зі стану відлюдництва. Він просто не міг стриматися. Йому на думку раптом спали слова нового заголовку, і настільки класними були ті слова, настільки чіткими й виразними були дзвінкі рими їхніх тріскучих приголосних, настільки хитромудро їхня позірна безсенсовість поступово набувала певного сенсу, що йому страшенно захотілося побачити ці слова в друкованому вигляді. І Фергюсон, давши задню зі своєю обіцянкою піти з газетного бізнесу, почав планувати випуск третього числа «Хрестоносця», в якому мав з'явитися потужний, мов серія з двох коротких ударів, заголовок, набраний великими літерами: ФРАКАС У КАРАКАСІ.

Це сталося тринадцятого травня, коли натовп демонстрантів напав у Венесуелі на Річарда Ніксона під час завершальної зупинки в рамках його візиту доброї волі до трьох країн Південної Америки. Віце-президент щойно приземлився в аеропорту, а коли його кортеж поїхав центральними вулицями Каракасу, то натовпи на тротуарах плювали йому вслід й вигукували «Смерть Ніксону!», «Ніксон, забирайся геть!» Невдовзі його автомобіль оточили десятки людей, здебільшого молодиків, вони почали лупцювати авто, бити в ньому вікна, а потім заходилися розгойдувати його з боку вбік та туди-сюди з такою люттю, що воно перекинулося б, якби вчасно не підспіли вояки венесуельської армії і не розігнали натовп, розчистивши дорогу віце-президенту. Для учасників інциденту все могло закінчитися значно гірше, особливо для Ніксона та його дружини, яких мало не вбили.

Фергюсон прочитав про це в газеті наступного ранку, побачив репортаж про інцидент увечері по телевізору, а під вечір наступного дня до них у гості завітали кузина Френсі та її чоловік Гері з їхнім п'ятимісячним дитинчам. Тепер вони мешкали в Нью-Йорку, де Гері невдовзі мав закінчити перший курс на юридичному факультеті Колумбійського університету. Увесь час після того, як Фергюсон виконав роль носія перснів на його шлюбній церемонії чотири роки тому, Гері ставився до свого молодого свояка як до протеже та епізодичного компаньйона в подорожах до світу ідей та суто чоловічих занять, результатом яких ставали тривалі розмови про книги та спорт, інколи – про політику, яка, схоже, стала для Гері справжньою ідеєю фікс (він навіть передплатив тижневик «Інакодумець» під редакцією І. Ф. Стоуна та щоквартальник «Небайдужий оглядач»), і через те, що чоловік Френсі був розумною молододо людиною, безперечно, найрозумнішою з тих, кого знав Фергюсон окрім своєї тітки Мілдред, було цілком природно, що він спитав Гері, що той думав про оту сутичку Ніксона з натовпом демонстрантів у Венесуелі. В ту мить вони гуляли у дворі, походжаючи під тим дубом, з якого Фергюсон впав у віці шести років, високий кремезний Гері попихував цигаркою «Парламент», а мати Фергюсона та Френсі сиділи на ганку з маленьким Стівеном, пухкеньким створінням, нещодавнім поповненням роду людського, так само малим по відношенню до Фергюсона, як сам Фергюсон був колись по відношенню до Френсі, і поки жінки сміялися, по черзі чукаючи малого, моралістичний, незмінно серйозний Гері Холандер розказував йому про «холодну війну», списки неугодних, про Червоне пугало, про нестримний антикомунізм, який визначав закордонну політику Сполучених Штатів і змушував Державний департамент підтримувати жорстокі ультраправі диктатури по всьому світу, особливо в Центральній та Південній Америці, і що саме через це напали на Ніксона, сказав Гері, напали не тому, що він був Ніксоном, а тому, що той представляв уряд Сполучених Штатів і що цей уряд ненавиділо в Центральній та Південній Америці дуже багато людей, і ненавиділо цілком справедливо, бо він підтримував тиранів, які їх жорстоко гнобили.

Гері зупинився підкурити іще один «Парламент». А потім спитав: «Ти розумієш, про що я кажу, Арчі?»

Фергюсон кивнув. «Розумію», відповів він. «Ми так боїмося комунізму, що готові піти на все, аби зупинити його. Навіть якщо це означає допомогу людям, гіршим за комуністів».

Наступного ранку, читаючи спортивний розділ газети, Фергюсон вперше в житті натрапив на слово «фракас»[6 - Штовханина, кіпеш (амер.). – Прим. пер.]. Подавальник детройтської команди кинув м'яча в голову відбивайлу з чиказької команди, відбивайло кинув свою бити, підбіг до подавальника й затопив йому в пику, після чого гравці обох команд вискочили на поле й заходилися гамселити один одного. «Коли через дванадцять хвилин фракас вщух», продовжив репортер, «з гри було видалено шістьох гравців».

Фергюсон поглянув на матір і спитав,

– А що таке фракас?

– Велика колотнеча, – відповіла вона. – Штовханина.

– Я так і подумав. Просто хотів зайвий раз переконатися.

Пройшло кілька місяців. Шкільний рік закінчився без подальших ексцесів з боку Кролика, Тіммермана чи будь-кого, а потім двадцять три колишніх учнів класної керівниці міс Ван Хорн роз'їхалися на літні канікули. Фергюсон вже вдруге поїхав до табору «Парадиз» на двомісячну зміну, і хоча більшість часу в тому таборі забирали різноманітні ігри з м'ячем та плавання, все одно йому залишалося вдосталь вільних годин, щоби писати статті та накреслювати наступний макет «Хрестоносця». Цю роботу Фергюсон завершив уже вдома під час двотижневого проміжку між табором та початком занять у школі, працюючи щодня вранці, вдень, а інколи й увечері, щоби встигнути до кінцевого терміну, який він сам собі встановив, – до першого вересня, аби його матір мала достатньо часу зробити копії у Маерсона іще до початку шкільних занять. Фергюсон вважав, що це мало б стати добрим почином для нового навчального року, таким собі поштовхом для прискорення подій, а вже опісля він би вирішив, чи видавати «Хрестоносця» й далі, чи зробити цей випуск завершальним.

Він пообіцяв Тіммерману дати йому знати про наступне число газети, але іще до того, як він встиг з ним поспілкуватися, всі статті вже були написані. Фергюсон заходив додому до Тіммермана наступного дня після повернення з табору, але економка сказала йому, що Майкл з батьками та двома братами поїхали рибалити і збираються повернутися лише за день до початку шкільних занять. Іще влітку, працюючи над макетом, Фергюсон подумував над тим, щоби написати свою, гумористичну, версію історії з опитуванням про найпопулярнішу кіноактрису і вставити її в третє число «Хрестоносця», але згодом відкинув цю ідею з поваги до авторських амбіцій Тіммермана, розуміючи, наскільки жорстоко буде уражений його однокласник, побачивши, яка кумедна й дотепна історія вийшла з його нудного й малоцікавого матеріалу. Звісно, Фергюсон міг би надрукувати Тіммерманову версію статті як дружню поступку, але це було неможливим через те, що він віддав ту статтю Тіммерману на ігровому майданчику іще у квітні. Нове число «Хрестоносця на бруківці» ось-ось мало вихлюпнутися у спортзал та в класи початкової школи, але Майкл Тіммерман про це нічого не знав.

Це була перша помилка Фергюсона.

Другою його помилкою стало те, що він запам'ятав надто багато з їхньої розмови із Гері під дубом у дворі.

Колотнеча в Каракасі на той час вже встигла стати застарілою новиною, але ця фраза ніяк не йшла у Фергюсона з голови, вона торохтіла в ній кілька місяців, тому замість використати її як заголовок в репортажі про те, що трапилося з Ніксоном, він обернув цю

статтю на взяті в рамку передовицю посередині першої сторінки. Вона була розташована таким чином, що заголовок «Фракас у Каракасі» йшов на одній половині аркушу, а сам текст – на другій. Натхненний своєю розмовою з Гері, Фергюсон стверджував, що Америка має кинути так сильно перейматися комунізмом і прислухатися натомість до того, що кажуть люди в інших країнах. «Спроба перекинути авто віце-президента – це погано», писав він, «але люди, які намагалися це зробити, були розлючені, і розлючені не просто так. Вони не люблять Америку тому, бо вважають, що Америка – проти них. Це не означає, що ці люди – комуністи. Це лише означає, що вони хочуть бути вільними».

Спершу був удар, удар у живіт, а потім Тіммерман вигукнув «Брехун!» – і збив його з ніг. Останні двадцять два примірники «Хрестоносця» вилетіли з рук Фергюсона, і сильний ранковий вітер погнав їх шкільним подвір'ям повз ошелешених учнів, мов зграйку повітряних зміїв, що відірвалися від своїх мотузок. Фергюсон підвівся й хотів був завдати удару у відповідь, але Тіммерман, який, схоже, за літо встиг вирости на три-чотири дюйми, ухилився і завдав ще одного удару в живіт, удару значно сильнішого за перший, який не лише збив Фергюсона з ніг, а й забив йому дух. А Кролик і Том Скунс з кількома іншими хлопцями вже тут як тут: стоять над поверженим Фергюсоном і насміхаються, дражнячи образливими словами «сцикун», «слабак» і «підар котячий». Коли Фергюсон спроквола знову став на ноги, Тіммерман втретє штовхнув його на землю, штовхнув дуже сильно, і Фергюсон, падаючи, вдарився ліктем об землю, і через мить нестерпний біль в ліктьовій кістці на кілька секунд паралізував його. Скориставшись цим, Кролик зі Скусом почали хвицати ногами, намагаючись кинути йому в обличчя грудки землі. Фергюсон заплющив очі. Десь заверещала дівчина.

Потім були кари й догани, залишення після школи, ідіотичне завдання двісті разів написати фразу «Я більше ніколи не битимуся в школі», церемоніальне рукостискання в стилі «закопаймо сокиру війни» з Тіммерманом, який не дивився Фергюсону в очі, який більше ніколи не дивитиметься йому в очі і який ненавидітиме Фергюсона всю решту свого життя, а потім, перед тим, як новий класний керівник, містер Блейсі, хотів був відпустити їх додому, до класу увійшла секретарка директора і сказала Фергюсону, що містер Джеймсон чекає на нього внизу у своєму кабінеті. «А Майклу теж іти?», спитався містер Блейсі. «Ні, Майклу не треба», відповіла міс О'Хара. «Тільки Арчі».

Коли Фергюсон зайшов до директорського кабінету, містер Джеймсон сидів за своїм робочим столом з примірником «Хрестоносця» в руках. Він керував школою протягом останніх п'яти років і з кожним роком наче ставав трохи нижчим на зріст, округлішим, а волосся на його голові дедалі рідшало. Наскільки пам'ятав Фергюсон, те волосся спершу було каштановим, а тепер ті пасма, що від нього лишилися, посивіли. Директор не запросив Фергюсона сісти, тож він так і лишився стояти.

– Ти розумієш, що потрапив у серйозну халепу? – спитав містер Джеймсон.

– Халепу? – перепитав Фергюсон. – Яку халепу, коли мене щойно покарали?

– Тебе з Тіммерманом покарали за бійку. А я маю на увазі ось це.

Містер Джеймсон кинув на стіл примірник «Хрестоносця».

– Скажи мені, Фергюсоне, – продовжив директор, – це ти написав статті до цього числа?

– Так, сер. Кожне слово в кожній статті.

– І тобі ніхто не допомагав?

– Ніхто.

– А твої батько й матір – вони читали цю газету іще до того, як вона була надрукована?

– Матір читала. Вони допомагає мені з друком, тому й переглядає написане іще до того, як це зроблять інші. Мій батько прочитав газету тільки вчора.

– І що вони тобі сказали з цього приводу?

– Нічого особливого. Ну, типу «гарна робота, Арчі. Так тримати!»

– Отже, ти хочеш сказати, що передовиця на першій сторінці – це винятково твоя ідея?

– «Фракас у Каракасі»? Моя.

– Скажи мені правду, Фергюсоне. Хто отрує твій мозок комуністичною пропагандою?

– Що?

– Скажи, бо мені доведеться відсторонити тебе від занять за поширення цієї брехні.

– Я не брехав.

– Ти щойно пішов до шостого класу. Це означає, що тобі одинадцять років, так?

– Одинадцять з половиною.

– І ти гадаєш, я повірю, що хлопець твого віку здатен висувати такі політичні аргументи, як в оцій статті? Ти іще замолодий, щоби бути зрадником, Фергюсоне. Такого просто не може бути. Напевне, хтось згодує тобі оце огидне сміття, і я підозрюю, що це – твій батько або матір.

– Вони не зрадники, містере Джеймсон. Вони люблять свою країну.

– В такому разі це мав бути хтось інший. Хто?

– Ніхто.

– Коли ти минулого навчального року започаткував свою газету, я підтримав її, еге ж? Я навіть погодився дати тобі інтерв'ю для однієї зі статей. Мені сподобалася твоя ідея, бо саме цим, на мою думку, і має займатися такий здібний хлопець, як ти. Жодних суперечливих тем, жодної політики, але тут починаються канікули, і ти повертаєшся після них до школи червоним комуністом. І що мені тепер з тобою робити?

– Якщо проблема в «Хрестоносці», містере Джеймсон, то можете не турбуватися. Останнє число налічувало п'ятдесят примірників, і половину з них завіяло вітром після того, як почалася бійка. Я сумнівався, продовжувати випуск газети чи ні, але після сьогоднішньої бійки я прийняв остаточне рішення. «Хрестоносця на бруківці» більше не існує.

– Обіцяєш, Фергюсоне?

– Йй-богу.

– Дотримуйся своєї обіцянки, а я спробую забути, що ти заслуговуєш на відсторонення від занять.

– Ні, не забувайте. Я хочу, щоби ви мене відсторонили. Тепер всі хлопці в класі будуть проти мене, і тому школа – це останнє місце, куди мені хотілося б ходити. Відстороніть мене на тривалий термін, містере Джеймсон.

– Не треба так жартувати, Фергюсоне.

– А я й не жартую. Я у класі мов біла ворона, тому чим довше мене тут не буде, тим краще буде для мене.

У батька тепер був інший напрямок роботи. «Домашній Світ» припинив існування, але тепер на межі Вест-Орандж з Саут-Оранджем постала велика крита бульбашка під назвою «Тенісний Центр Саут-Маунтін». Вона містила шість критих кортів, де ентузіасти тенісу з найближчих районів могли задовольняти свою пристрасть до цього виду спорту круглий рік – і в дощ, і в сніг, вдень і вночі, зимовими й літніми ранками іще до світанку; півдюжини кортів з жорстким покриттям, двома роздягалками з душем, туалетом та раковинами і спеціалізованою крамницею, де продавалися ракетки, м'ячики, кросівки та біла тенісна форма для чоловіків та жінок. Суд вирішив, що пожежа 1953 року була

нешасним випадком, і страхова фірма виплатила повну суму страховки, але замість відбудувати магазин чи відкрити інший в новому місці батько Фергюсона щедро виплатив своїм братам-співвласникам їхню частку грошима (по шістдесят тисяч доларів кожному), а решту сто тисяч використав для реалізації свого тенісного проекту. Лью та Міллі подалися до південної Флориди, де Лью став організатором собачих перегонів та матчів в хай-алай, тоді як Арнольд відкрив у Моррістауні магазин, що спеціалізувався на дитячих товарах до дня народження, забивши його полиці повітряними кульками, серпантинном з гофрованого паперу, свічечками, свищиками та фуркалами, кумедними кепочками й наліпками, але Нью-Джерсі був іще неготовим до такої новаторської концепції, і коли через два з половиною роки магазин збанкрутував, Арнольд звернувся до Стенлі по допомогу, і той влаштував його на роботу до своєї спеціалізованої крамниці в Тенісному центрі. Що ж стосується Фергюсоного батька, то кожного дня з тих двох з половиною років, які знадобилися Арнольду, щоби загнати свій магазин в могилу, він займався пошуками капіталу, аби підкріпити гроші, які він вклав у власний проект; знайшов і купив ділянку землі, консультувався з архітекторами та підрядчиками, а насамкінець спорудив Тенісний центр, який відкрився в березні 1956 року, через тиждень після дев'ятого дня народження свого сина.

Фергюсону подобалася ця всепогодна бульбашка й ті химерні лунки звуки, які видавали тенісні м'ячі в її просторому приміщенні, подобалося попурі з ударів ракеток по м'ячу – цюк-цюк, – коли кілька кортів використовувалися одночасно, переривчасті верески гумових підшов кросівок на жорсткій поверхні, досадливі зойки та радісні вигуки, довгі інтервали, під час яких ніхто не промовляв ані слова, мовчазна серйозність гравців у білій формі, з якою вони перебивали білі м'ячі через білу сітку – маленький замкнений світ, абсолютно несхожий на великий світ за межами куполоподібної споруди. Фергюсон вважав, що його батько вчинив правильно, змінивши вид діяльності, бо коли ти втрачаєш інтерес до телевізорів, холодильників та пружинних матраців, це означає, що настав час покинути корабель і розпочати щось нове. А якщо батько так любив теніс, то чом би не заробляти на своїй улюбленій грі? Іще в 1953 році, в ті лячні дні після того, як «Домашній світ» згорів дощенту, коли його батько почав працювати над планом побудови центру «Саут-Маунтін», матір попередила його про ризики, пов'язані з такою авантюрою, про величезну відповідальність, яку візьме на себе батько. І дійсно: на цьому шляху трапилося багато злетів та падінь, і навіть після спорудження центру знадобився певний час, щоби кількість його членів стала достатньо великою, аби їхня абонентська плата перевищила щомісячні витрати на експлуатацію такої великої будівлі, а це означало, що майже три з половиною роки від кінця 1953-го до середини 1957 року родина Фергюсонів змушена була майже повністю покладатися на заробітки студії «Роузленд Фото», щоби хоч якось триматися на плаву. Але відтоді справи пішли краще, центр та студія працювали з пристойними прибутками і гарантували дохід достатній, щоби забезпечити такі розкоші, як новий «б'юік» для батька, нове зовнішнє оздоблення будинку, норковий палантин для матері і два сезони підряд в літньому таборі для Фергюсона. Але навіть попри те, що їхні матеріальні умови значно покращилися, Фергюсон розумів, що для забезпечення й підтримання такого комфорту батькам доводилося тяжко працювати, що їхня робота поглинала багато сил, і

що для всього іншого у них залишалося дуже обмаль часу, особливо у батька, який тримав свій центр відкритим для відвідувачів сім днів на тиждень з шостої ранку й до десятої вечора, і хоча йому й допомагали наймані працівники, зокрема, Чак О'Ші та Біл Абрамович, які могли більш-менш самостійно справлятися зі своїми обов'язками, Джон Робінсон, колишній носій на залізничному вокзалі, який наглядав за кортами та роздягалками, байдикуватий дядько Арнольд, який коротав свої години в спецмагазині, покурюючи «Кемел» та проглядаючи газети й бюлетені перегонів, а також Роджер Найлс, Нед Фортунато і Річі Сігель, котрі працювали по черзі змінами по шість-сім годин, і півдесятка старшокласників, що працювали на половину ставки, все одно батько Фергюсона рідко брав собі вихідні в холодну пору року, не дуже часто – в тепло.

Через те, що його батьки були такі зайняті на роботі, Фергюсон звик власні проблеми вирішувати сам. Він знав, що в разі критичної ситуації зможе покластися на материнську допомогу, але річ була в тім, що протягом останніх двох років критичних ситуацій не спостерігалось, принаймні таких, які змусили б його кинутися до матері по допомогу, а тепер, коли йому було вже одинадцять з половиною, більшість з тих ситуацій, які раніше можна було визнати критичними, усохли до розміру маленьких проблем, які він міг розв'язувати самотужки. Те, що його побили на ігровому майданчику перед початком першого дня занять, звісно, було великою проблемою. Звинувачення в поширенні комуністичної пропаганди з боку директора також було, безперечно, великою проблемою. Але чи можна було б вважати хоча б одну із них критичною? Дарма, що він готовий був розплакатися після прочухана, отриманого в кабінеті директора, дарма, що йому довелося стримувати сльози увесь час по дорозі додому. То був жахливий день, мабуть, найгірший день у всьому його житті, за винятком того дня, коли він впав з дуба й зламав собі ногу, і тому він мав повне право втратити самовладання й розплакатися. Побитий своїм приятелем, принижений іншими приятелями, з перспективою отримувати в майбутньому лише образи й запотиличники, та ще й ганебно затаврований як зрадник безмозким і боягузливим директором, настільки боягузливим, що він навіть не спромігся відсторонити його від занять... Так, Фергюсон почувався пригніченим, Фергюсон насилу стримував сльози, Фергюсону було непереливки, але який сенс був у тім, щоби розповідати про це своїм батькам? Звісно, матір дуже співчувала б йому, вона пригорнула б його до себе, знову радо перетворивши на маленького хлопчика, посадила б його на коліна й вислуховувала його сльозливі ламентачії. А потім вона б страшенно обурилася за нього, стала б погрожувати, що зателефонує містеру Джеймсону й скаже все, що про нього думає, потім будуть батьківські збори, і дорослі кричатимуть про підривну діяльність ліваків, про те, що його батьки – теж ліваки, тож який з цього буде толк, яким чином матір зможе вберегти його від ще одного удару в живіт чи в обличчя? Батько підійшов би до цієї проблеми з практичного боку. Він дістав би боксерські рукавички й дав би Фергюсону ще один урок мистецтва кулачного бою, цієї, за словами батька, «премилої науки» (на думку Фергюсона, важко було вигадати назву, хибнішу за цю), і протягом двадцяти хвилин демонстрував би йому, як слід тримати правильну стойку й захищатися від вищого на зріст суперника. Але який толк був з рукавичок на ігровому майданчику, де люди билися голими кулаками і не дотримувалися правил, де не завжди билися один на один, а часто бувало,

що були двое на одного, трое на одного і навіть четверо? Жах. Так, може, й жах, але батько інакше не міг, матір інакше не могла, і тому він мав розбиратися з усім цим самотужки й помовкувати. Не треба гукати на допомогу. Жодного слова батькам. Треба просто перетерпіти, не з'являтися на ігровому майданчику і сподіватися дожити до Різдва.

Цілий навчальний рік він жив у пеклі, але природа того пекла, і закони, якими воно керувалося, безперервно змінювалися з місяця в місяць. Фергюсон гадав, що, в основному, все зведеться до ударів та запотиличників, на які він неодмінно відповідатиме щосили й з готовністю, але великі битви на відкритому повітрі вже були зняті з порядку денного, і хоча його часто стусали протягом перших тижнів занять, він жодного разу не мав нагоди завдати удару у відповідь, бо стусани, які він отримував, завдавалися зненацька й без попередження – раптом до нього підбігав якийсь хлопець, стусав його в руку, в спину або в плече, і так само раптово зникав, перш ніж Фергюсон встигав зреагувати. Ті удари були болючими, раптові підлі наскоки з одним ударом, коли ніхто не бачив, кожного разу інший хлопець, дев'ятеро різних хлопців з одинадцятьох у його класі, вони немовби змовилися й розробили свою стратегію заздалегідь, а коли Фергюсон отримав дев'ять ударів від дев'яти різних хлопців, напади припинилися. Після цього почався бойкот, ті ж самі дев'ятеро хлопців відмовлялися розмовляти з ним, вдаючи, що не чують Фергюсона, коли той розкривав рота й щось казав, вони мовчали, дивлячись на нього порожніми байдужими очима і поводячись так, наче він був невидимим, такою собі краплиною ніщо, яка розчинялася в порожньому просторі. Потім настав період, коли його почали штурхати додолу – старий трюк, коли один хлопець стає навколішки позаду, а другий штовхає його спереду, швидкий поштовх – і Фергюсон втрачав рівновагу й падав, перекочуючись через спину того, хто причаївся позаду. При цьому він неодноразово вдарявся головою об долівку, і було в цьому не лише приниження, що його застукали зненацька, а й сильний біль. Хлопцям було дуже смішно, вони отак веселилися за його рахунок, причім настільки хитро й вправно, що містер Блейсі, схоже, нічого не помічав. Зіпсовані малюнки, пописані закарлючками завдання з математики, вкрадені торбинки з бутербродами, сміття в комірці, відрізаний рукав куртки, сніг в калошах, собаче лайно під його партою. Зима була сезоном злих витівок, жорстокою порою злостивості й дедалі глибшого відчаю, а потім через пару тижнів після його дванадцятого дня народження бойкот скінчився, і знову почалися стусани.

Якби не дівчата, то Фергюсон, звісно, розпався б на шматки, але жодна з дванадцяти дівчат у класі не обернулася проти нього, до того ж було двоє хлопців, котрі відмовилися брати участь у цьому дикунстві: товстий і трохи недоумкуватий Ентоні Де-Люкка, відомий під прізвиськами Товстун, Кабан та Медуза, який завжди з повагою ставився до Фергюсона і який був у минулому мішенню знущань з боку Кролика й компанії, а також новий хлопець, Говард Смол, мовчазний інтелігентний хлопець, який перебрався до Вест-Оранджу з Манхеттена після літніх канікул і який досі намацував свій шлях як новачок в приміській глушині. Фактично, більшість учнів була в таборі Фергюсона, і завдяки тому, що був він не один, принаймні, не абсолютно один, йому вдавалося зносити знущання, дотримуючись своїх трьох основних принципів: ніколи не давати супротивникам побачити, як він плаче,

ніколи не реагувати в стані пригнічення або люті і ніколи не розповідати про це людям авторитетним, а особливо своїм батькам. Звісно, це було жорстоке й деморалізуюче випробування, з незчисленними сльозами, випланими вночі у подушку, жорстокі мрії про витончену помсту, тривалі падіння в кам'янисті розщелини меланхолії, гротескні запаморочення свідомості, коли він уявляв, що стрибає вниз з Емпайр-Стейт-Білдінг, тихі але пристрасні промови про несправедливість, яку вчиняли по відношенню до нього, супроводжувані поривчастими й шаленими нападами презирства до самого себе, приховане переконання, що він заслужив на таке покарання, бо сам накликав на себе цей жах. Але все це було наодинці. А на людях Фергюсон змушував себе бути стійким, зносити стусани без єдиного зболеного вереску, ігнорувати їх так, як ігнорують мурах або погоду десь у Китаї, виходячи з кожного нового приниження наче переможець в якійсь вселенській боротьбі добра зі злом, стримуючи будь-який вираз смутку чи приниження, бо він знав, що дівчата спостерігають за ним, і чим хоробріше протистояв Фергюсон своїм нападникам, тим більше підтримували його дівчата.

Все було не так просто. Їм було вже по дванадцять років або майже дванадцять, і дехто з дівчат та хлопців вже починали «відпаровуватися», а колишня відстань між статями звузилася настільки, що жіноче й чоловіче мало тепер практично спільне підґрунтя; раптом почалися розмови про друзів та подруг, про постійні зустрічі, а майже кожного уїк-енду проводилися гулянки з танцюльками та грою «в пляшечку», і тепер ті ж самі хлопці, які іще рік-два тому терзали дівчат, смикаючи їх за коси та щипаючи ім руки, прагнули з ними цілуватися. Тіммерман, і досі парубок номер один, зав'язав романтичні стосунки з дівчиною номер один, Сюзі Краусс, і вони удвох панували у класі, мов монарше подружжя, містер та міс Популярність-1959. Фергюсону допомагало те, що вони з Сюзі були друзями іще з дитячого садочку і що вона очолювала сили, які протистояли забіякам. Коли наприкінці березня стало відомо, що вона зустрічається з Тіммерманом, атмосфера дещо змінилася, і невдовзі Фергюсон помітив, що напади на нього порідшали, і в них брали участь вже менше хлопців. Ніхто про це ані слова не сказав. Фергюсон підозрював, що Сюзі поставила свого кавалера перед ультиматумом: припини знущатися над Фергюсоном, інакше я піду, і через те, що Тіммерману більше хотілося зустрічатися з Сюзі, аніж мучити Фергюсона, він відступив. Він і досі ставився до Фергюсона зі зневагою, але кинув спілкуватися з ним мовою кулаків і більше не псував його манатків, тож коли Тіммерман вийшов з Банди Дев'ятох, за ним слідком вийшли й кілька інших хлопців, оскільки Тіммерман був їхнім ватажком і вони наслідували його у всьому, тому за два з половиною місяці до закінчення шкільного року залишилося тільки четверо мучителів – Кролик та його банда імбецилів, і хоча протистояння цим чотирьом також було справою не з приемних, це все одно було значно краще, аніж бути гнаним зграєю з дев'ятох ненависників. Сюзі не сказала йому, говорила вона з Тіммерманом чи ні (чинні правила етикету вимагали, щоби вона не висловлювалася на цю тему з огляду на вірність своєму кавалеру), але Фергюсон майже не сумнівався, що вона з ним все ж таки говорила, і настільки вдячним він був її шляхетному серцю, що почав потайки сподіватися, що після того, як вона колись кине Тіммермана, перед ним відкриється поле для діяльності й він спробує з нею свого щастя. Він думав про це безперервно в перші весняні тижні і вирішив,

що найкращий варіант – це запросити її провести з ним суботу в батьковому тенісному центрі, де він влаштував би їй екскурсію, продемонструвавши свою обізнаність з внутрішньою структурою і методом роботи цього закладу, і це неодмінно справить на Сюзі враження і створить у неї настрій, сприятливий для поцілунку, а може – і кількох поцілунків, а якщо не поцілунків, то вони хоча б за руки потримуються. Зважаючи на скороминущість таких підліткових любовних захоплень в тому куточку передмість штату Нью-Джерсі, де середній альянс тривав від двох до трьох тижнів, а двомісячна дружба прирівнювалася до десятилітнього шлюбу, Фергюсон цілком резонно сподівався, що слухна нагода може випасти йому іще до завершення навчального року.

А тим часом він придивлявся до Глорії Долан, яка була гарнішою за Сюзі Краусс, але не такою цікавою, бо була вона дівчиною милою й спокійною, на відміну від рвучкої й іскрометної Сюзі; однак Фергюсон поклав на неї око, бо виявив, що Глорія поклала око на нього, причому в буквальному сенсі, бо поглядала на Фергюсона тоді, коли їй здавалося, що він цього не бачить. Багато разів за останній місяць він ловив її на тім, що вона дивилася на нього на уроці, сидячи за своєю партою, коли містер Блейсі повертався спиною до класу й починав писати чергову математичну задачу на дошці, і тоді Глорія вже не звертала увагу на білі крейдяні цифри, а натомість вивчала поглядом Фергюсона так, наче він став для неї предметом посиленого інтересу, а коли Фергюсон став свідомим цього інтересу, він і собі почав відвертати погляд від дошки й дивитися на дівчину, і їхні погляди стали зустрічатися дедалі частіше, а кожного разу, коли це відбувалося, вони посміхалися один одному. На тому відрізку свого життєвого шляху Фергюсон іще очікував на свій перший поцілунок, перший поцілунок від дівчини, справжній поцілунок – на відміну від фальшивих поцілунків від матерів, бабусь та кузин, палкого поцілунку, еротичного поцілунку, поцілунку, який виходить за межі простого дотику вуст і кидає його в політ над доти незвіданою територією. Він вже був готовий до такого поцілунку, він думав про нього іще задовго до свого дня народження, а протягом кількох останніх місяців вони з Говардом Смолом неодноразово й подовгу обговорювали цю тему, тож тепер, коли вони з Глорією Долан потайки обмінювалися поглядами та посмішками на уроках, Фергюсон вирішив, що саме Глорія має стати першою, бо всі ознаки свідчили про неминучість того, що вона стане першою. Саме так воно і сталося в п'ятницю увечері наприкінці квітня під час гулянки в будинку Пеггі Голдштайн на вулиці Меррівуд-Драйв, коли Фергюсон вивів Глорію до тильного двору і поцілував її. А оскільки вона відповіла на його поцілунок, то вони іще довго цілувалися, значно довше, аніж він сподівався, мабуть, хвилин з десять-дванадцять, а коли на четвертій чи п'ятій хвилині Глорія просунула йому в рота свого язика, то все раптом змінилося, і Фергюсон збагнув, що він живе тепер в новому світі і ні за що не повернеться до світу старого.

Окрім отих вікопомних поцілунків з Глорією Долан, які змінили його життя, іще одною доброю обставиною того недоброго року стала його дедалі глибша дружба з новим хлопцем, Говардом Смолом. Цій дружбі посприяло те, що Говард прийшов з іншого

району, що він з'явився на сцені отого першого злочасного ранку нового навчального року без упередженості й забобонів стосовно того, хто був ким чи мав бути у класі, що він придбав третє число «Хрестоносця» через кілька хвилин після своєї появи на ігровому майданчику і що в ту мить, коли Говард з радісним ентузіазмом вивчав зміст газети, він помітив, як на хлопця, котрий щойно ту газету йому продав, напав Тіммерман та інші хлопці, а оскільки Говард Смол був людиною, здатною відрізнати добро від зла, то він негайно став на бік Фергюсона і завжди відтоді був на його боці; завдяки ж тому, що він також інколи зазнавав нападів за свою злочинну підтримку Фергюсона, двоє хлопчаків зблизилися, бо кожен з них був би абсолютно самотнім, якби когось із них в класі не було. Отак парії з шостого класу стали друзями, а через місяць – друзями не розлий вода.

Говард, а не Гові – в жодному разі не Гові. Малий за прізвиськом[7 - Small (англ.) – малий.], але не за розмірами, на якихось півдюйма нижчий за Фергюсона і вже починаючий вбиватися в тіло, вже не худорлява дитина, а міцний напівпідліток, масивний і дужий, фізично безстрашний спортсмен-камікадзе, котрий компенсував свої посередні здібності неустанним ентузіазмом та працьовитістю. Дотепний і доброзичливий, кмітливий учень з талантом показувати хороші результати в стресових ситуаціях, який перевершив навіть Тіммермана в процентних показниках академічної успішності, любитель книг, як і Фергюсон, дослідник-початківець в політиці, як і Фергюсон, цей хлопець мав дивовижний талант до малювання. Олівець, що він носив його в кишені, безперервно витворював пейзажі, портрети та натюрморти майже фотографічної точності, а іще – карикатури й комікси, котрі брали свій гумор здебільшого з химерних каламбурів, слів, висмикнутих зі своєї звичної ролі через те, що вони були співзвучними з іншими, неспорідненими словами, наприклад, його малюнок під назвою «Він летить у повітрі з надзвичайною легкістю», на якому був зображений хлопець, котрий мчав по небу з величезною літерою «Л» у простягнутих вперед руках, тоді як інші хлопці на задньому плані насилу тягнули на собі малесенькі «л»; або, наприклад, улюблений Фергюсонів малюнок, де слово «неборак» Говард розтлумачив як рака, що мчить зоряним небом мов реактивний лайнер. Яка кумедна ідея, подумав Фергюсон, який же тонкий слух треба мати, щоби розполовинити початкове слово й зробити з нього два нових! Але більше за слух важило око, око в поєднанні з рукою, бо результат не вийшов би таким вражаючим, якби летючий рак-літак не був зображений з такою скрупульозною точністю в деталях, яку Фергюсону іще ніколи не доводилося бачити раніше.

Батько Говарда працював викладачем математики, він перебрався з сім'єю до Нью-Джерсі, бо йому запропонували нову посаду декана в Монклерському державному педагогічному коледжі. Мати Говарда працювала редакторкою жіночого журналу під назвою «Затишна домівка», і це означало, що п'ять днів на тиждень вона їздила приміським транспортом на роботу до Нью-Йорка й тому рідко поверталася до Вест-Оранджу раніше сутінок. А через те, що у Говарда був двадцятирічний брат і вісімнадцятирічна сестра (котрі обидва вчилися в коледжі), його особисті обставини були напрочуд схожими на Фергюсонові: де факто він був єдиною дитиною в родині і здебільшого повертався зі школи до порожньої домівки. В 1959 році мало хто з жінок із

передмістя мав роботу, але у Фергюсона та Говарда були матері, які були більш ніж просто домогосподарками, і тому хлопці змушені були до більшої самостійності й самодостатності, аніж основна маса їхніх однокласників, тож коли їм виповнилося дванадцять і вони постали на порозі юності, той факт, що вони мали в своєму розпорядженні великі проміжки вільного часу, явно пішов їм на користь, оскільки на такій стадії життя батьки здебільшого бувають для підлітків найменш цікавими людьми у світі, тому чим менше хлопцям доводилося з ними спілкуватися, тим краще. Після школи вони могли піти додому до Фергюсона, увімкнути телевізор і дивитися такі програми, як American Bandstand або Million Dollar Movie і при цьому не боятися догани за марнування безцінних годин світлого часу, сидючи в чотирьох стінах тоді як надворі такий чудовий день. Тої весни їм навіть вдалося двічі умовити Глорію Долан та Пеггі Голдштайн прийти до Фергюсона і влаштувати у вітальні танці на чотирьох, а оскільки Фергюсон та Глорія вже були на той час досвідченими «цілувальниками», то їхній приклад надихнув Говарда й Пеггі також долучитися до непростого мистецтва «поцілунків з язиком». А іще вони ходили додому до Говарда, добре знаючи, що там їм ніхто не заважатиме й ніхто за ними не шпигуватиме, відмикали нижню шухляду столу Говардового брата і видобували звідти цілий стос «журналів для чоловіків», які він хитромудро ховав під безневинним підручником з хімії для старших класів середньої школи. Перегляд журналів супроводжувався тривалими розмовами про те, яка з оголених жінок найкрасивіша, порівняннями моделей «Плейбою» з моделями таких журналів, як «Джент» і «Свенк»; лискучі вправно освітлені кольорові фото майже неземних моделей «Плейбою» сильно контрастували з грубішими зернистими фотографіями в інших журналах, вилощені відомі всій Америці молоді красуні – і хтиві хвойди з грубішими обличчями та вибіленим волоссям; суть дискусії між Говардом та Фергюсоном завжди зводилася до того, хто з жінок збуджував їх найбільше і з ким би з них їм хотілося б переспати, коли їхні тіла дозріють до справжнього сексу, який був для них обох наразі неможливим, але чекати залишилося недовго – може, півроку, може, рік, коли вони увечері одного дня полягають спати хлопцями, а вранці наступного дня прокинуться справжніми мужчинами.

Фергюсон відслідковував зміни у своєму тілі з першої ознаки прийдешньої зрілості, котра проявилася у вигляді поодинокі волосини, яка виросла у нього під лівою пахвою, коли йому було десять з половиною років. Він знав, що це означало, і був здивований, оскільки, як на нього, ця ознака з'явилася надто рано, і в той момент він був іще не готовий попрощатися зі своїм еством маленького хлопчика, в якому він перебував іще змалечку. Фергюсон визнав ту волосину огидною й кумедною, таким собі непроханим чужинцем, занепастивши його доти бездоганну й незаплямовану особу, і тому він вирвав її геть. Та через кілька днів вона повернулася, тиждень потому з'явилася її точна копія, потім в процес включилася й права пахва, і невдовзі окремі волосини вже важко було розрізнити, бо вони вже росли острівцями, а коли Фергюсону виповнилося дванадцять, вони стали перманентним фактом життя. Зі здивуванням та жахом спостерігав Фергюсон, як зазнавали трансформації й інші ділянки його тіла: доти майже невидимі біляві волосинки на ногах та руках темнішали, товстішали, множилися, в нижній частині його колись гладенького живота з'явилося лобкове волосся, потім, щойно йому виповнилося

тринадцять, огидний чорний пушок почав розмножуватися між його носом та верхньою губою, і був той пушок таким огидним та потворним, що одного ранку Фергюсон збрив його батьковою електричною бритвою, а коли через два тижні пушок відріс, то він знову його збрив. Жах полягав у нездатності контролювати те, що з ним відбувалося, в тму відчутті, що тіло його перетворилося на стенд для експерименту, котрий здійснював якийсь схиблений примхливий науковець, і в міру того, як нове волосся продовжувало захоплювати все нові й нові ділянки його тіла, у Фергюсона з голови не йшов Людино-вовк, герой отого моторошного фільму, який вони з Говардом дивилися одного осіннього вечора, і в якому йшлося про перетворення нормального чоловіка на шерстисту потвору. Тепер Фергюсон сприймав цей фільм як притчу про ту безпорадність, яку відчуває чоловік в період статевого дозрівання, бо ти приречений стати таким, яким мають зробити тебе твої гени, і допоки цей процес не скінчиться, ти не можеш знати, що принесе тобі наступний день. В цьому й полягав увесь жах поточної ситуації. Але наряду з жахом була також і цікавість вперемішку зі здивуванням, усвідомлення того, що хоч якою б довгою та важкою не буде ця подорож, вона неминуче приведе до царства еротичного блаженства.

Проблема полягала в тім, що Фергюсон про це блаженство іще нічого не знав, і хоч як він не намагався уявити собі ті емоції, котрих зазнає його тіло в судамах оргазму, фантазія раз по раз підводила його. Його ранні роки після десятого дня народження були сповнені чутками та плітками, не підкріпленими доконаними фактами, то були непідтверджені історії від хлопців, які мали старших братів підліткового та юнацького віку, в котрих йшлося про неймовірні спазми, пов'язані з отриманням еротичного блаженства, про пульсуючі потоки молочно-білої рідини, які чвиркали з пеніса і які, начебто, вистрелювали на кілька футів чи навіть ядрів угору, то була так звана еякуляція, завжди супроводжувана таким бажаним блаженним відчуттям, котре брат Говарда Том характеризував як найкраще відчуття у світі, та коли Фергюсон напосів на нього й попросив розповісти про нього детальніше, Том відповів, що навіть не знає, з чого почати, бо все це дуже складно описати словами, і що Фергюсону просто доведеться почекати, поки прийде його час відчути це почуття. То була гнітюча відповідь, бо вона анітрохи не просвітила невігластво Фергюсона, і тоді як декотрі суто наукові терміни були йому вже відомі, наприклад, сперма, липуча рідина, що вистрелює з тебе, несучи в собі сперматозоїди, необхідні для створення дітей. Кожного разу, коли Фергюсон чув це слово, він чомусь незмінно уявляв собі отих сперматозоїдів у вигляді купки матросиків в молочно-білих уніформах, які сходили на берег і прямували до розвеселих портових ганделиків, де фліртували з напівголими жінками і співали хором напідпитку моряцьких пісень під пошарпану гармошку, на якій грав одноногий чоловік в смугастій сорочці. Бідолашний Фергюсон! В його голові панувала мішанина, і через те, що він не міг собі уявити, що означало насправді кожне з нових слів, його думки зазвичай кидалися у багатьох напрямках одночасно. Невдовзі матросів змінювали негритоси, і він уявляв себе чорношкірим юнаком в білій уніформі, який заходить до шумного бару, а опісля на зміну негритосам приходили альбатроси.

Було ясно, що головним актором у цій драмі був його пах. Або, якщо вдатися до термінології древніх юдеїв, його чресла. Себто, його «приватне господарство», яке в

медицинській літературі зазвичай називали геніталіями. Скільки він себе пам'ятав, торкатися до них завжди було приємно, було приємно мацати свій пеніс, коли ніхто не бачив, наприклад, в ліжку уночі або рано-вранці, м'яти й теліпати отой відросток плоті доти, поки він не настовбурчувався, збільшуючись в розмірі вдвічі, втричі, а то й в чотири рази. Ця приголомшлива мутація супроводжувалася поширенням в усьому тілі якогось іще не до кінця усвідомленого задоволення, котре відчувалося особливо сильно в його нижній частині як безладний наплив відчуття, яке іще не було блаженством, але підказувало, що блаженства можна буде досягнути одного дня аналогічними маніпуляціями з пенісом. Тепер Фергюсон мужнів і зростав стабільно й безперервно, кожного ранку його тіло здавалося трохи більшим, ніж учора, а зростання пеніса не відставало від зростання решти тіла, і цей орган вже не був жалюгідною дитячою цюцюркою, а перетворювався на дедалі вагоміший відросток, який, здавалося, набув власного інтелекту, подовжуючись і бубнявіючи від найменшої провокації, особливо в ті дні, коли вони з Говардом досліджували «чоловічі» журнали Тома. Вони вже навчалися у сьомому класі, і одного разу Говард розповів жарт, почутий від старшого брата:

Вчитель біології запитує учнів: «Яка частина тіла здатна розширюватися вшестеро у порівнянні зі своїм початковим розміром?» Він вказує пальцем на міс МакГіллакадді, але замість відповісти на запитання дівчина червоніє й опускає очі додолу. Потім вчитель показує на містера Макдональда, і той швидко відповідає: «Зіниці ока». «Вірно», каже вчитель, а потім повертається до червоної, мов буряк, міс МакГіллакадді й каже їй з роздратуванням на межі презирства: «Хочу зробити вам, дівчино, три зауваження. По-перше, ви не виконали домашнього завдання. По-друге, у вас щоденник в сумці, а щось інше на думці. І по-третє: коли ви подорослішаєте, вас очікуватиме величезне розчарування».

Отже, не вшестеро – навіть коли він повністю виросте. Отже, майбутнє пов'язане з цілком конкретними обмеженнями. Та хоч про які б конкретні розміри не йшлося, хоч якою б не була різниця між станом м'якої розслабленості та станом твердої готовності, ця різниця в розмірі буде достатньою на потрібний день, і на ніч того дня, і на всі ночі та дні опісля.

Старші класи середньої школи не йшли ні в яке порівняння з початковою школою, в якій Фергюсон мучився в'язнем попередні шість років. Коли після п'ятдесятихвилинного уроку коридори заповнювала юрма в тисячу учнів завбільшки, йому вже не доводилося страждати від задушливої інтимності замкнутого простору, де сиділи одні й ті самі двадцять три чи двадцять чотири учня – з понеділка й до п'ятниці включно, з початку вересня й до кінця червня. Банда Дев'ятьох канула в Лету, і навіть Кролик з його трьома посіпаками щезли з виду, оскільки тепер Фергюсон з ними майже не пересікався. Присутність Тіммермана збереглася, бо він був однокласником Фергюсона з чотирьох академічних дисциплін, але хлопці примудрялися співіснувати, щосили намагаючись ігнорувати один одного, так, неприємне протистояння тривало, але воно вже не було таким нестерпним, як раніше. Та найкращим було те, що шляхи Тіммермана й Сюзі Краусс розійшлися – як Фергюсон і сподівався, а через те, що сам він протягом літа втратив

контакт з Глорією Долан, його перша «подруга-цілувальниця» тепер поклала око на симпатичного Марка Коннелі. Фергюсон образився, але не сильно, бо тепер перед ним відкрився шлях до Сюзі Краусс, дівчини його мрій у шостому класі. Він не став баритися, вхопився за нагоду і зайшов до Сюзі одного вечора в перший тиждень після початку занять, що спричинилося до походу в суботу до батькового тенісного центру, а це, в свою чергу, спричинилося до їхнього першого поцілунку наступної суботи та багатьох-багатьох поцілунків в наступні п'ятниці та суботи протягом кількох наступних місяців, а потім їхні шляхи також розійшлися, і Сюзі потрапила до рук вищезгаданого Марка Коннелі, який втратив Глорію Долан, котрою заволодів хлопець на ім'я Рік Бассіні, а Фергюсон почав залицятися до Пеггі Голдштайн, яка стала справжньою красунею і яка певний час тому порвала з Говардом, але серце найкращого Фергюсонового друга при цьому не постраждало, і тепер він пропонував його меткій та життєрадісній Едді Кантор.

Отаким і запам'ятався той рік – роком ефемерного платонічного кохання та каруселі зі скороминущих симпатій; то був також рік, коли дедалі більше його приятелів стали приходити до школи з дантистськими коригувальними пластинами на зубах, рік, коли кожен почав перейматися шкірними висипами та вуграми. Фергюсону повезло. Наразі його обличчя встигло пережити напад лише кількох вулканічних прищів середнього розміру, які не забарилися вискочити за першої ж нагоди, а його батьки вирішили, що зуби в нього є достатньо прямими, щоби наражати сина на муки, пов'язані з профілактичною ортодонтикою. Ба більше, вони наполягли, щоби наступного літа він знову поїхав до табору «Парадиз». Фергюсон був тої думки, що тринадцять років – це дещо забагато для літнього табору, і тому після Різдвяних канікул попросив батька дати йому можливість в липні та серпні попрацювати в його тенісному центрі, але батько лише розсміявся й відповів, що він іще матиме нагоду напрацюватися досхочу пізніше. «Тобі треба побути на свіжому повітрі Арчі», сказав він. «Побігати й погратися з хлопцями твого віку. До того ж дозвіл на роботу можна отримати лише в чотирнадцять років. Таким є закон в Нью-Джерсі, а ти ж не хочеш, щоби твій батько потрапив у халепу через порушення закону, еге ж?»

В таборі Фергюсон почувався щасливим. Він завжди почувався там щасливим, і йому було приємно знову зустрітися зі своїми друзями з Нью-Йорку – з тими кількома міськими хлопчачками, котрі з року в рік, так само, як і він, приїздили на літо до того табору. Він знаходив задоволення в неустанному сарказмі та гуморі цих життєрадісних створінь, чия манера розмовляти нагадувала йому те, як розмовляли один з одним американські солдати в фільмах про Другу світову Війну – то був жартівливий іскрометний стиль, перманентне небажання сприймати будь-що всерйоз, прагнення обернути кожную ситуацію на привід для наступного жарту чи саркастичної ремарки. Було, без сумніву, щось захоплююче в бажанні ставитися до життя з такою дотепністю та непоштивістю, але інколи ці дотепи та саркастичні зауваги ставали надмірними й надокучливими, і Фергюсон, коли йому набридали словесні коники й викрутаси своїх товаришів по будиночку, ловив себе на тім, що скупав за Говардом, своїм найліпшим другом протягом останніх двох років, своїм

найближчим другом за все життя. Та Говард був далеко – на молочній фермі свого дядька та тітки у Вермонті, де він проводив кожне літо, тому Фергюсон почав писати йому листи під час одногодинного післяобіднього відпочинку; їх було багато – листів коротких та довгих, в яких він описував все, про що думав на поточний момент, бо Говард був єдиним чоловіком у світі, якому він міг вилити душу, єдиною людиною, якій він міг довіритися, єдиним вірним другом, з яким Фергюсон міг поділитися абсолютно всім – від критичних зауважень стосовно інших людей та коментарів щодо недавно прочитаних книг і до роздумів про Бога й про те, як важко стриматися й не перднути в громадському місці.

Загалом листів було шістнадцять, і Говард зберігав їх у квадратному дерев'яному ящику, зберігав аж до зрілого віку, коли він розпочав власне доросле життя, зберігав тому, що тринадцятирічний Фергюсон, його друг з бездоганними зубами та усміхненим обличчям, засновник давно почилилого в Бозі, але ніколи не забутого «Хрестоносця на бруківці», хлопець, який зламав собі ногу у віці шести років, порізав стопу в три і мало не потонув у п'ять, який героїчно зносив приниження з боку Банди Дев'ятьох і Банди Чотирьох, який цілував Глорію Долан, Сюзі Краусс та Пеггі Голдштайн, який рахував дні до того благословенного моменту, коли він зможе насолодитися еротичним блаженством, який свято вірив, що йому гарантовано попереду іще багато років життя, той хлопець не дожив до кінця літа. Саме тому Говард Смол і зберіг оті шістнадцять листів – бо вони були останніми слідами існування Фергюсона на цій землі.

«Я більше не вірю в Бога», писав він в одному з них. «Принаймні, в Бога іудаїзму, християнства чи якоїсь іншої релігії. Біблія стверджує, що Бог створив людину за власною подобою. Але Біблію написали люди, еге ж? А це означає, що це люди створили Бога за своєю подобою, а не навпаки. Це також означає, що Бог за нами не спостерігає, і йому, поза сумнівом, начхати на те, що люди думають або відчувають. Якби він хоча б трохи на нас зважав, то не створив би світу з багатьма жахіттями у ньому. Люди б не воювали у війнах, вбиваючи один одного, і не будували б концентраційних таборів. Вони не брехали б, не крали й не шахраювали. Я не кажу, що Бог не є творцем світу (не люди ж його створили, їй-богу), але він, завершивши свою роботу, розчинився на атоми й молекули всесвіту і покинув нас напризволяще битися один з одним».

«Я радий, що Кеннеді висунули кандидатом від демократів», писав Фергюсон в іще одному з листів. «Він подобався мені більше за решту кандидатів, і я впевнений, що восени він переможе Ніксона. Не знаю, чому я впевнений, але я не уявляю собі, як американці зможуть обрати своїм президентом чоловіка на прізвисько "Хитрий Хлюст"».

«Зі мною в будиночку живуть іще шестеро хлопців», йшлося в одному з листів, «і трое з них є достатньо дорослими, щоби займатися «отим» хоч зараз. Вночі вони мастурбують в своїх ліжках, а потім розказують іншим, як це класно. Два дні тому вони влаштували, так би мовити, групову мастурбацію і дозволили іншим дивитися, тож я насамкінець побачив, як виглядає ота речовина і як вона чvirкає. Вона не молочно-біла, а радше сметанно-біла, схожа на майонез або гель для волосся. А потім один хлопець на ім'я Енді

викинув іще один трюк і зробив те, від чого я та решта хлопців просто отетеріли. Він зігнувся й посмоктав власного пеніса! Я й гадки не мав, що чоловік може таке зробити. Себто, що чоловік може бути настільки гнучким, щоби скрутити своє тіло таким чином. Наступного ранку я спробував зробити теж саме в туалеті, але у мене й близько нічого не вийшло. Гадаю, що це на краще. Бо мені не хотілося б жити з думкою про те, що я – смоктальник пісунів, їй-богу. Але все одно – то було таке химерне видовище!»

«Тут я встиг прочитати три книжки», писав Фергюсон в останньому листі, датованому дев'ятим серпня, «і, як на мене, всі вони просто фантастичні. Дві з них мені прислала моя тітка Мілдред, маленька називається «Перетворення» Франца Кафки, а більша – «Над прірвою у житті» Джерома Селінджера. Третю книгу мені подарував чоловік моєї кузини, Гері, і називається вона «Кандід», а написав її Вольтер. Книга Кафки є дуже химерною й читається вкрай важко, але вона все одно мені сподобалася. Чоловік прокидається одного ранку й виявляє, що перетворився на гігантську комаху! Схоже на наукову фантастику та страшилку, але це не так. Йдеться про душу людини. А «Над прірвою в житті» – це про старшокласника та його подорож до Нью-Йорка. В цій книзі нічого особливого не відбувається, але манера розмови Голдена (героя твору) є надзвичайно реалістичною і правдивою, він просто не може не сподобатися, і з ним неодмінно хочеться подружитися. «Кандід» – стародавня книга, іще з XVIII століття, але вона шалено смішна й забавна, я реготав майже над кожною її сторінкою. Гері назвав її політичною сатирою. А я просто називаю її великим твором! Мусиш неодмінно прочитати її – і перші дві також. Тепер, коли я їх усі перечитав, мене вразило – настільки ж вони різні, ці книги! Кожна написана по-своєму, і кожна – надзвичайно добре, а це означає, що хороші книги можна писати по-різному. Минулого року містер Демпсі не раз казав нам, що є шлях вірний і шлях хибний – пам'ятаєш? Може, це стосується математики та інших точних наук, але не книг – однозначно. Кожна книга пишеться по-своєму, і якщо твій шлях вірний, то ти зможеш написати хорошу книгу. Цікаво, що я так і не вирішив, яка з них сподобалася мені найбільше. Гадав, що розберуся, але так і не розібрався. Вони мені всі подобаються. Себто, як на мене, кожен хороший спосіб написання є правильним способом, вірним шляхом. Я радий усвідомлювати, що є багато гарних книжок, яких я іще не встиг прочитати, їх, мабуть, сотні, якщо не тисячі. Є до чого прагнути!»

Останній день Фергюсоного життя, 10 серпня 1960 року, почався з короткої зливи, яка розпочалася на світанку, але на час, коли о сьомій тридцять зіграли побудку, хмари відігнало вітром на схід і небо знову стало блакитним. Фергюсон та шестеро його співмешканців подалися до ідальні разом зі своїм вожатим, Білом Кауфманом, який у червні закінчив другий курс Бруклінського коледжу. Протягом тих тридцяти чи сорока хвилин, що вони наминали вівсянку з яечнею, хмари повернулися, і коли хлопці чимчикували назад до свого будиночку, щоби прибрати в ньому перед оглядом, знову почало дощити, але дощ був дрібним і майже непомітним, мов мжичка, тому ніхто не поклопотався ані про накидку, ані про парасольку. Футболки хлопців вкрилися дрібненькими темними цятками вологи, але навіть не встигли промокнути. Однак коли вони розпочали ритуал прибирання й підмітання, небо потемніло іще більше, і невдовзі

розпочався справжній дощ, влупивши по даху будиночку вже крупнішими краплями, чий стукіт дедалі прискорювався. Якусь хвилину дві Фергюсон насолоджувалися їхнім синкопічним імпровізованим ритмом, але потім інтенсивність дощу посилювалася, і цей забавний ефект зник. Дощ уже не грав музику. Він обернувся на масу щільного нерозбірливого шуму, схожого на мішанину ударних інструментів. Біл сказав, що новий погодний фронт насувався з півдня, а назустріч йому йшов холодний фронт з півночі, тому, вочевидь, прохолодна дощова погода встановиться надовго. Тож вмошуйтеся якомога зручніше, хлопці, сказав він. Буде сильна буря, і нам доведеться всю решту дня просидіти у хижці.

Темне небо стало ще темнішим, і всередині будиночку стало темно, як уночі. Біл увімкнув лампочку, але навіть після цього відчуття темряви в хижці збереглося, бо 75-ватна скляна бульба висіла надто високо під стелею, щоби давати достатньо світла униз. Фергюсон лежав у ліжку, переглядаючи з ліхтариком старий примірник журналу Mad, який ходив по руках у його будиночку, і думав, чи було коли-небудь вранці так темно, як зараз. Дощ щосили лупцював дерев'яну стріху так, неначе його рідкі краплини перетворилися на кам'яні, на мільйони камінців, які падали з неба, намагаючись пробити дах і поцілити в мешканців хижки. Фергюсон почув, як десь далеко басовито загуркотів грім, то був глухий збавлений звук, наче хтось прокашлявся, той грім прогрімів за багато миль від них, можливо, десь далеко в горах, і це видалося Фергюсону дивним, бо він звик, що під час грози грім та блискавка завжди йдуть в тандемі з дощем, але в цьому випадку дощ уже почався, вже лило як з відра, а грім ще й близько не встиг до них добратися, і це наштотувало Фергюсона на думку, що, можливо, на них одночасно накочуються дві бурі, не лише буря та холодний фронт, як сказав Білл, а дві окремих бурі, одна з яких була вже безпосередньо над ними, а друга підходила з півночі, і якщо перша буря ще не встигла розгулятися в повну силу до підходу другої, то дві бурі зіштовхнуться одна з одною, змішаються, і в результаті виникне потужний шторм, подумав собі Фергюсон, монументальний шторм, всім штормам шторм.

Ліжко праворуч від Фергюсона займав хлопець на ім'я Хол Краснер. Ще з початку літа вони постійно розігрували між собою комедію, в якій уособлювали кмітливого Джорджа й нетямущого Ленні, волоцюг з роману Стейнбека «Про людей та мишей», який кожен з них читав раніше і який вони вважали сповненим всіляких комічних ситуацій. Фергюсон грав Джорджа, Краснер – Ленні, і майже кожного дня вони по кілька хвилин поспіль імпровізували для своїх персонажів схиблені діалоги, безперервну низку всіляких дурощів, які, наприклад, починалися з того, що Ленні запитував Джорджа, як їм житиметься, коли вони потраплять до раю, або з того, що Джордж радив Ленні не колупатися в носі на людях; то були обміни ідіотськими репліками, більше схожими, мабуть, на витвори коміків Лорела та Харді, аніж на Стейнбека, але хлопцям ці веселі витівки подобалися, тож коли почався сильний дощ, і всі у таборі поховалися по будиночках, у Краснера з'явився настрій знову погратися в Джорджа та Ленні.

– Благаю, Джордже, – сказав він. – Благаю, припини оте. Мені вже несила терпіти.

- Що припинити, Ленні? – спитав Фергюсон.
- Дощ, Джордже, дощ. Шум дощу. Він такий гучний, такий гучний, що я скоро збожеволю.
- Але ж ти завжди був божевільним, Ленні. І ти чудово це знаєш.
- Не божевільним, Джордже, а просто тупим.
- Так, тупим. Але й божевільним також.
- Я нічого не можу з цим вдіяти, Джордже, бо таким вродився.
- А ніхто й не каже, що це твоя провина, Ленні.
- Ну, то що?
- Що – що?
- Ти зупиниш заради мене цей дощ?
- Це може зробити лише наш бос.
- Але ж наш бос – це ти, Джордже. Ти завжди був босом.
- Я кажу про великого боса. Єдиного й всемогутнього.
- Не знаю я такого. Знаю лише тебе, Джордже.
- Щоби повернути таку штуку, знадобиться чудо.
- Та ото ж. Але ж ти здатен на все, тобі все до снаги.
- Хіба?
- Мене вже нудить від цього шуму, Джордже. Мабуть, я помру, якщо ти цього не зробиш.

Краснер обхопив голову руками й застогнав. Він, тобто Ленні, казав Фергюсону, тобто Джорджу, що вже дійшов до ручки й не може більше терпіти, і Фергюсон-Джордж сумно й співчутливо кивнув головою, знаючи, що жодна людина не в змозі зупинити дощ, що чудеса знаходяться поза межами людських можливостей, але Фергюсону в ролі Фергюсона було важко завершити цю сценку власною ремаркою, бо коров'ячі стогони Краснера були такими кумедними, що він не втримався й розреготався, і це вихопило його

з атмосфери спектаклю. Але не Краснера, який подумав, що Фергюсон сміється, продовжуючи грати Джорджа, і тому, й досі перебуваючи в ролі Ленні, він сказав:

— Негоже отак сміятися наді мною, Джордже. Може, я й не найрозумніший хлопець на селі, але в мене є душа, так само, як у тебе та інших, тому якщо ти не прибереш зі своєї пики отой веселий вишкір, то я зламаю тобі шию, як ламаю її отим кроликам.

Після того, як Краснер в ролі Ленні виголосив такий щирий та красномовний спіч, Фергюсон відчув необхідність силоміць запхати себе назад в личину Джорджа заради Краснера і заради решти хлопців, які прислухалися до них. Але не встиг він розкрити рота, щоби вигукнути на всю силу своїх легенів і наказати дощу зупинитися («Кінчай свої штучки з водою, босе!»), як небо вибухнуло таким оглушливим ударом грому, що він, мов вибух артилерійського снаряду, струсонув долівку хатинки і брязнув віконними рамами, які продовжували гудіти й вібрувати, доки новий вибух грому знову не змусив їх забрязкотіти. Половина хлопців підскочили й сіпнулися вперед, мимовільно скоцюрбившись від страху, а друга половина чисто рефлекторно скрикнули, виштовхнувши повітря зі своїх легень короткими переляканими вигуками, схожими на слова, але насправді то були інстинктивні зойки у вигляді слів: «Ой, ой, ой!» Дощ продовжував періщити, лупцюючи в шибки й роблячи їх майже непрозорими; крізь них не було видно нічого, окрім хвилястої водянистої темряви, раптово пронизуватої списками блискавок — десять-двадцять секунд суцільна темрява, а потім на одну дві секунди сліпучий спалах білого світла. Шторм, який передбачив Фергюсон, здоровенний подвійний шторм, створений зіткненням фронтів з півночі та півдня, впав на них з неба, і був той шторм навіть більшим та сильнішим, аніж він гадав. То був величний ураган. Він був як сокира люті, що трощила небеса довкола себе. Його міць п'янила й звеселяла.

— Не хвилюйся, Ленні, — сказав Фергюсон Краснеру. — Тобі нема чого боятися. Я припиню цей шум прямо зараз.

Не зупиняючись і не кажучи решті, що він збирається зробити, Фергюсон зіскочив зі свого ліжка, підбіг до дверей і рвучко їх відчинив, смикнувши обома руками і не зупинившись на застережливий вигук Білла, який почувся ззаду: «Ти куди, Арчі? Ти що, здурів?!» Він розумів, що дійсно робить дурість, але річ була в тім, що на той момент йому захотілося здуріти, збожеволіти, йому захотілося вискочити під шторм, стати його частиною, бути всередині нього, щоби шторм став частиною його.

Дощ був просто пречудовий. Коли Фергюсон вийшов за поріг і став на землю, він усвідомив, що іще ніколи не стикався з таким сильним дощем, що краплини цього дощу були більшими й швидшими за всі ті краплі, які йому досі доводилося бачити, вони стрімко неслися з неба з силою свинцевої картечі і були такими важкими, що могли залишити на його шкірі синці чи навіть розбити йому голову. То був розкішний дощ, всемогутній дощ, але для того, аби насолодитися ним сповна, Фергюсон вирішив підбігти до зграйки дубів, котрі стояли метрів за тридцять від нього, щоби сховатися під їхніми гілками та листками

від свинцевих куль дощу. Тож він щодуху кинувся до того гайка через просяклу водою слизьку землю, розплескуючи багнюку, над головою в нього бубонів грім, а неподалік встромлялися в ґрунт вогненні списи блискавок. Коли Фергюсон добіг до дерев, він був уже мокрий як хлющ, але йому було приємно бути мокрим як хлющ, він почувався страшенно щасливим, щасливішим, аніж будь-коли того літа, аніж будь-яким літом, і щасливішим, аніж будь-коли в житті, бо, безперечно, це був найкращий та найсміливіший з усіх його вчинків.

Вітру не було або майже не було. Шторм виявився не ураганом і не тайфуном, а просто дуже сильною зливою з громом таким сильним, що аж піджилки тряслися, і блискавкою, яка сліпила очі, але Фергюсон блискавки зовсім не боявся, бо на його ногах були гумові кеди, а при собі він не мав жодного металевого предмету – ані наручного годинника, ані срібної пряжки на ремені, тому й почувався у безпеці. З піднесенням настроєм споглядав він з укриття під деревами сіру стіну води, яка стояла між ним та будиночком, дивився на розмиту, майже невидиму фігуру вожатого Білла, який стояв у відкритому одвірку і кричав йому, а радше, кричав на нього, жестами закликаючи повернутися до хижки. Але Фергюсон не міг ані слова розібрати через шум дощу та гуркіт грому, а особливо через те, що сам Фергюсон почав волати, вже не як Джордж, котрий зібрався рятувати Ленні, а просто як Фергюсон, як тринадцятирічний хлопець, котрий верещав від радісної думки про те, що він живе у цьому буремному світі, який подарував йому тодішній ранок, і навіть коли десниця блискавки вдарила в горішню гілку одного з дерев, Фергюсон не помітив цього, бо знав, що перебуває в безпеці, а побачивши, як Білл вискочив з будиночку й кинувся до нього, подумав: «З якого дива він це робить?» Та перш ніж Фергюсон встиг дати відповідь на це запитання, відчахнута блискавкою гілка полетіла донизу, цілячи йому прямо в голову. Хлопець відчув удар, відчув, наче хтось тріснув його ззаду кийком по голові, а потім він вже не відчував – нічого й ніколи. Його нерухоме тіло лежало на просяклій водою землі, дощ продовжував періщити, сиплячи на нього рясні свинцеві краплини, грім продовжував тріщати угорі, а боги по всій землі від краю до краю мовчазно завмерли.

2.3

Його дідो називав це «курйозним перехідним періодом», себто проміжком часу між двома іншими проміжками, часом без часу, коли всі правила щодо того, як треба жити на світі, були спущені в унітаз, і хоча хлопець-безбатченко й розумів, що так безкінечно тривати не може, йому хотілося, щоби цей період розтягнувся довше за ті два місяці, які були йому призначені, хоча б іще на два місяці на додаток до початкових двох, а потім, можливо, іще на півроку, а то й на рік. В той перехідний період жити було приємно – ані тобі школи, ані тобі нічого, що було з нею пов'язано, химерне провалля між одним життям і наступним, коли його матір була з ним з тої миті, коли він розплющував уранці очі, і до миті, коли він їх

заплющував вночі, бо була вона єдиною людиною, чію реальність він відчував, єдиною реальною людиною, яка залишилася у нього в усьому світі, і було вкрай приємно проводити оті дні та тижні разом із нею, оті химерні два місяці, коли вони харчувалися в ресторанах, оглядали порожні квартири і майже кожного дня ходили до кінотеатру і передивилися безліч фільмів, сидячи в темряві на гальорці, де можна було поплакати, коли хотілося, й нікому не пояснювати – чому. Його матір називала це «борсанням у багнюці», і під цим, на думку Фергюсона, вона мала на увазі багнюку їхнього нещастя, але він невдовзі виявив, що занурення в цю багнюку може бути навдивовижу приємним, якщо не перейматися глибиною занурення й не боятися потонути. А оскільки сльози постійно заштовхували їх назад у минуле, то вони захищали їх від необхідності думати про майбутнє, але одного дня матір сказала, що час уже й замислитися про нього – і плач припинився.

На жаль, від школи подітися було нікуди. Тож хоч як би не бажав Фергюсон продовжити свою свободу, але впливати на такі речі було поза межами його можливостей, тому після того, як вони з матір'ю вирішили орендувати квартиру в Західній частині Центрального парку, наступним пунктом плану стало влаштувати його до хорошої приватної школи. Про школу державну навіть не йшлося. Стосовно цього пункту тітка Мілдред займала непримиренну позицію, і Фергюсонова матір, виявивши рідкісну готовність погодитися з сестрою, пристала на її пораду, усвідомлюючи, що Мілдред краще зналася на питаннях освіти. І дійсно – навіщо кидати Арчі на жорсткий асфальт ігрового майданчика державної школи, якщо можна дозволити собі витрати на приватне навчання? Матір просто хотіла, щоби її хлопчик мав, по можливості, усе найкраще, а той Нью-Йорк, з якого вона поїхала 1944 року, став тепер містом похмурішим і небезпечнішим; вулицями Верхнього Вест-сайду тинялися банди молодиків, озброєні складаними ножами та вбивчими саморобними пістолями, тинялися за якихось двадцять п'ять кварталів від того місця, де мешкали її батьки, але сприймалося це як інший всесвіт – то був район, трансформований напливом іммігрантів-пуерторіканців протягом кількох останніх років; і той район став тепер бруднішим, біднішим та мальовничішим, аніж під час війни, тамтешнє повітря повнилося незнайомими запахами та звуками, на тротуарах Авеню Колумба та Амстердам-авеню панувала чужа енергетика, варто було лише вийти за поріг, щоби відчуті підспудну течію загрози й розгардіяшу, і тому матір Фергюсона, яка так комфортно почувалася в Нью-Йорку дитиною та молодою дівчиною, непокоїлася за безпеку свого сина. Друга половина перехідного періоду була, ясна річ, присвячена не лише купівлі меблів та походам до кінотеатрів, бо наданий тіткою Мілдред перелік з півдесятка приватних шкіл треба було дослідити й обговорити, обійти класи та обдивитися обладнання, поговорити з директорами та начальниками прийомних комісій, пройти IQ-тести й здати вступні екзамени, і коли Фергюсона прийняли до хлопчачої школи в Гіл'ярді, яку тітка Мілдред вважала найкращою, то в сім'ї здійнялася така хвиля радості, така хвиля душевного тепла й ентузіазму з боку родичів та матері накопилася на Фергюсона, що майже восьмирічний хлопець-безбаченко вирішив, що, можливо, школа є, зрештою, не таким вже й поганим способом проводити час. Звісно, влитися в колектив і надолужити згаяне буде нелегко, зважаючи на те, що був лютий, і майже дві третини

навчального року вже минуло, носити кожного дня піджак з галстуком – теж не подарунок, хоча, можливо, це й не буде великою проблемою, можливо, він досить швидко призвичаїться до такого вбрання, а навіть якщо це й буде проблемою, і він не зможе призвичаїтися, то все одно це не мало жодного значення, бо він мусив ходити до хлопчачої школи в Гіл'ярді, подобалося йому це чи ні.

Фергюсон пішов до тої школи тому, що тітка Мілдред переконала матір: це – одна з найкращих шкіл у місті, з усталеною репутацією завдяки чудовій академічній успішності її учнів, але ніхто не попередив Фергюсона, що його однокласники виявляться дітьми найбагатших людей Америки, нащадками привілейованої й старої фінансової аристократії Нью-Йорка, що він буде єдиним хлопцем у класі, який мешкав на Вест-сайді, і одним з одинадцяти нехристиян у школі, де навчалося майже шістсот учнів за програмою «від дитсадка й до дванадцятого класу». Спершу ніхто нічого не запідозрив, гадаючи що він – просто шотландський пресвітеріанин – помилка цілком зрозуміла з огляду на прізвище, яке хибно присвоїли його діду в 1900 році, але потім один з вчителів помітив, що губи Фергюсона не ворухнуться, коли під час ранкової молитви треба було промовляти «Наш Господь, Ісус Христос», і невдовзі пішла чутка, що він був одним з одинадцяти, а не одним з п'ятисот семидесяти шести. Зважте іще на той факт, що Фергюсон прийшов до школи запізно, переважно мовчазним хлопцем, який не знав нікого в класі, і стало ясно, що його перебування в Гіл'ярді було приречений від самого початку, приреченим іще навіть до того, як його нога вперше ступила на поріг тої школи.

Не можна сказати, що до нього ставилися непривітно, що хтось залякував його чи створював йому незручності. Як і у всіх інших школах, в Гіл'ярді були хлопці доброзичливі, нейтральні та недоброзичливі. Але навіть найбільш недоброзичливі з них ніколи не дражнили Фергюсона за те, що він єврей. Може, школа Гіл'ярд і була старомодним і строгим закладом типу «піджак-та-краватка», але в ній водночас пропагувалися толерантність та шляхетний самоконтроль, і тому будь-який акт відвертої упередженості був би жорстко припинений адміністрацією. Але складнішою, і тому малозрозумілою обставиною було те, що Фергюсону доводилося миритися з простодушним невіглаством, прищепленим, здавалося, його однокласникам іще при народженні. Навіть Дуг Хейз, завжди такий приязний Дугі Хейз, який першим виявив ініціативу заприятелювати з Фергюсоном, коли той тільки-но з'явився в Гіл'ярді, який першим запросив його на свій день народження, а потім не менш ніж разів з десять – до особняка своїх батьків на Східній Сімдесят-восьмій вулиці, і досі міг спитати після дев'яти місяців спілкування з Фергюсоном; «А що ти плануєш на День подяки?»

– Їсти індичку, – відповів Фергюсон. – Ми кожного року так робимо – йдемо з мамою до діда з бабусею і їмо фаршировану індичку з підливкою.

– О, – сказав Дугі, – а я й гадки не мав.

– Чому? – поцікавився Фергюсон. – Хіба ви не робите те ж саме?

– Робимо, ясна річ. Я просто не знав, що ваш народ святкує День подяки.

– Мій народ?

– Еге ж-бо. Єврейський народ.

– А чому б нам не святкувати День подяки?

– Ну, мабуть, тому, що це чисто американська штука. Пілігрими. Плімут Рок. Всі оті англійці в кумедних капелюхах, які припливли сюди на кораблі «Мейфлауер».

Фергюсон був такий спантеличений цією ремаркою Дуга, що навіть не знав, що й сказати. До того моменту йому й на думку не спадало, що він може й не бути американцем, вірніше, його спосіб бути американцем виявиться менш автентичним, аніж спосіб бути американцем у Дуга та інших хлопців, але його приятель, схоже, хотів підкреслити ось що: між ними існувала різниця, невловима й непояснима риса, яка мала стосунок до англійських предків у чорних капелюхах, тривалості часу, проведеного по цей бік океану, і до кількості грошей, котрі давали змогу мешкати в чотириповерховому особняку на Верхньому Іст-Сайді. Ця риса робила одні родини більш американськими, аніж інші, а в кінцевому підсумку різниця між ними ставала настільки великою, що менш американські родини можна було й не вважати американськими взагалі.

Поза сумнівом, матір вибрала йому не ту школу, що треба, але попри оту приголомшливу розмову про харчувальні традиції євреїв під час національних свят, вже не кажучи про приголомшливі моменти до і після цієї розмови з Дугі Хейзом, Фергюсон не відчував ані найменшого бажання покинути школу Гіл'ярд. Навіть не зважаючи на те, що йому важко було збагнути особливості поглядів та традицій світу, до якого він увійшов, Фергюсон робив все від нього залежне, щоби їх дотримуватися, хоча й не раз винуватив свою матір та тітку Мілдред за те, що вони його сюди влаштували. Зрештою, де ж треба навчатися. Згідно до закону, кожна дитина віком до шістнадцяти років мала ходити до школи, а втім, що стосувалося Фергюсона, школа Гіл'ярд була не гіршою й не кращою за будь-який інший пенітенціарний заклад для молоді. І не було вини школи в тім, що навчався він там погано. В смутні перші дні після смерті Стенлі Фергюсона малий Фергюсон дійшов висновку, що він живе у всесвіті, перевернутому догори ногами, всесвіті реверсивних понять (день = ніч, надія = розпач, сила = слабкість), і в питанні про школу це означало, що тепер він просто був зобов'язаний замість успіху добиватися неуспіху, а зважаючи на те, що йому тепер було вкрай приємно ні про що не турбуватися, було приємно принципово прагнути поразки й кидатися в затишні обійми приниження й фіаско, можна було не сумніватися, що Фергюсон провалився б так само безславно і в будь-якій іншій школі.

Вчителі визнали його «лінивим і невмотивованим, байдужим до авторитетної думки,

схильним відволікатися, впертим, вражаюче недисциплінованим, людиною-загадкою». Хлопець, який дав вірну відповідь на кожне запитання вступного екзамену і який буквально підкорив директора приймальної комісії своєю приязною вдачею та не по роках зрілими судженнями, пізній прибулець, який мав би приносити додому найвищі оцінки з усіх предметів, заробив лише одну оцінку «відмінно» у своєму першому квітневому табелі. Предметом, за який він отримав цю оцінку, була фізкультура. Оцінку «добре» Фергюсон отримав за читання, писання та каліграфію (він намагався робити гірше, але у мистецтві приховувати свої таланти виявився новачком), за співи він заробив «задовільно», бо не міг стриматися й з ентузіазмом виводив, часто фальшивлячи, негритянські спірічуелси та ірландські народні пісні, яким навчав хлопців містер Боулз; вся ж решта предметів була оцінена «незадовільно», включно з математикою та іншими точними науками, мистецтвознавством, суспільствознавством, поведінкою, основами соціальної відповідальності та манерами. Наступний і останній табель, виданий в червні, був майже ідентичний першому, лише з тою різницею, що оцінка в математиці з'їхала з «незадовільно» до «погано» (на той час Фергюсон вже встиг опанувати мистецтво давати хибні відповіді на арифметичні задачки, приблизно в трьох з кожних п'яти, але й досі не міг наважитися на неправильний правопис понад одної десятої своїх слів). За нормальних обставин Фергюсона не залишили б у школі на наступний рік. Його результати були настільки катастрофічно-невтішними, що напрошувалося питання: а чи не є вони свідченням якогось глибокого психічного розладу? Така школа, як Гіл'ярд, не мала традиції тягнути на собі баласт, принаймні, коли двієчник не походив з поважної родини з глибоким корінням («глибоке коріння» означало нащадка в третьому, четвертому чи п'ятому коліні, чий батько кожного року випишував школі чек на грубеньку суму або був членом ради опікунів). Однак керівництво вирішило дати Фергюсону ще один шанс, бо розуміло, що його обставини важко було назвати нормальними. Містер Фергюсон помер в середині навчального року, помер раптовою насильницькою смертю, яка кинула хлопця в пекельний стан горя та розпачу, і тому він заслуговував на те, щоби дати йому додатковий час, аби оговтатися й взяти себе в руки. Надто великий потенціал він мав, щоби отак взяти й відмовитися від нього лише після трьох з половиною місяців навчання, тому шкільне начальство поінформувало матір Фергюсона, що її сину нададуть ще один рік, щоби утвердитися. Якщо за цей час йому вдасться переломити ситуацію, то він більше не перебуватиме на випробувальному терміні. А якщо не вдасться, то тоді до побачення, і удачі йому в іншій школі.

Фергюсон ненавидів себе за те, що розчарував свою матір, чие життя було й так вельми важким і без того роздратування, яке викликали у неї його погані оцінки, але на кону стояли питання значно важливіші, аніж необхідність догодити їй чи намагатися стрибнути вище голови на радість всієї родини, принісши табель, повний оцінок «відмінно» та «дуже добре». Фергюсон знав, що життя було би значно простішим для нього та всіх інших, якби він провів у піску чітку лінію й виконував те, що від нього чекали. Як легко й абсолютно нескладно було б припинити навмисне давати хибні відповіді, знову почати ставитися до навчання з належною увагою і дати таким чином привід пишатися ним як сумлінним хлопцем, але Фергюсон замислив важливий експеримент, таємне дослідження стосовно

найбільш фундаментальних питань життя і смерті, і тому вже не міг повернути назад, бо він вже йшов тернистим і небезпечним шляхом, самотній посеред скель та звивистих гірських стежин, ризикуючи будь-якої миті зірватися в прірву, але допоки не буде зібрано достатньо інформації, щоби зробити чіткі остаточні висновки, він мав продовжувати наражати себе на ризик, навіть якщо це означало ганебне вигнання з хлоп'ячої школи Гіл'ярд.

А питання полягало ось у чім: Чому Господь кинув розмовляти з ним? І якщо Господь замовк, то чи означало це, що Він замовк назавжди, або все ж таки насамкінець знову з ним заговорить? А якщо Він більше не заговорить, то чи не означало це, що Фергюсон сам себе обманув і ніякого Бога ніколи взагалі не було?

Скільки він себе пам'ятав, Його голос завжди лунав у нього в голові, розмовляючи з ним завжди, коли Фергюсон залишався наодинці, – тихий, розмірений голос, одночасно і заспокійливий, і авторитетний, такий собі баритональний напівшепіт, який ніс в собі вербальні еманції великого невидимого духа, котрий керував усім світом, і Фергюсон завжди відчував, як той голос заспокоює його, захищає його, каже йому, що допоки він виконуватиме свої обов'язки, все у нього буде добре, а обов'язки його полягали в тім, щоби завжди бути доброю людиною, ставитися до інших з доброзичливістю й щедрістю, дотримуватися священних заповідей, тобто ніколи не брехати, не красти й не заздрити, шанувати своїх батьків, старанно навчатися в школі й триматися подалі од гріха. Тож Фергюсон вірив цьому голосу й щосили старався завжди виконувати його вказівки, і оскільки Господь, здавалося, дотримувався своєї частини угоди, тобто робив так, щоб у Фергюсона все було добре, хлопець почувався щасливим і любимим, впевненим у тім, що Господь вірить у нього так само, як він вірив у Господа. І так тривало, допоки Фергюсону не виповнилося сім з половиною років, а потім одного листопадового ранку, ранку, який нічим не відрізнявся від усіх інших ранків, матір увійшла до його кімнати й повідомила, що його батько помер. І тоді все раптово змінилося. Виходило так, що Господь збрехав йому. Довіряти великому невидимому духу вже не було можливості, і хоча Він і продовжував промовляти до Фергюсона наступні кілька днів, прохаючи надати йому іще один шанс проявити себе, вмовляючи хлопця, котрий втратив батька, «залишатися з Ним в цей похмурий час смерті й жалоби», Фергюсон так розлютився на Нього, що й слухати Його не хотів. А потім, через чотири дні після похорон, голос раптово замовк, і відтоді більше з ним не розмовляв.

Отже, перед Фергюсоном постала проблема: дізнатися, чи був Господь і досі з ним, хоча й в режимі мовчання, чи зникнув з його життя назавжди. Фергюсон не наважувався свідомо скоїти акт жорстокості, він не міг змусити себе збрехати, зшахраювати чи украсти, він не відчував у собі схильності завдати болю своїй матері, але в тому вузькому діапазоні прогрішень, які були йому доступні, він розумів, що єдиним способом відповісти на постале запитання було порушувати свою частину угоди якомога частіше, не дотримуватися священних заповідей – а потім чекати, чи зробить і йому Господь щось погане, щось лихе й особистісне, яке послугує чіткою ознакою свідомої відплати: зламана

рука, висип фурункулів на обличчі, укус скаженого собаки. Якщо Господь не покарає його, то це означатиме, що Він щез тоді, коли замовк голос, а оскільки вважалося, що Господь присутній повсюди, в кожному дереві й в кожній травинці, кожному подуві вітру та кожному людському почутті, то це означало, що казати, наче Він кудись зник не мало жодного сенсу. Він неодмінно мав би бути з Фергюсоном, бо Він був одночасно в усіх місцях, а якщо Його не було в тому місці, де зараз перебував Фергюсон, то це могло лише означати, що Його взагалі не було ніколи й ніде, що насправді Його ніколи не існувало, і що голос, який Фергюсон прийняв за голос Бога, був нічим іншим, як його власним голосом, котрий промовляв до нього під час розмови з самим собою.

Першим актом непокори стало те, що Фергюсон порвав бейсбольну картку з Тедом Вільямсом, безцінну колекційну картку, яку Джефф Бальсоні на знак вічної дружби й співчуття всунув йому в руку через два дні після його повернення до школи. Як то було огидно – знищити такий подарунок, який то був сором – відвернути очі від місіс Костелло, вдаючи, що він її не бачить, а тепер, коли він був в Гіл'ярді, яка то була ганьба – вперто продовжувати свою кампанію свідомого самотажу і, спираючись на свої «успіхи» в попередньому році, зреалізувати нову схему дратівливо непослідовних результатів, стратегію, як на нього, значно ефективнішу, аніж чистий провал. Наприклад, вірний на сто відсотків результат в двох контрольних з математики підряд, потім двадцять п'ять відсотків у наступній, потім – сорок, потім – дев'яносто, а наприкінці – катастрофічний нуль, zero! Всі губилися в здогадках, і вчителі, і учні, вже не кажучи про його бідолашну матір та решту родини, однак хоча Фергюсон і продовжував плювати на всі правила відповідальної людської поведінки, жоден пес не вкусив його за ногу, жоден камінь не упав йому на стопу, жодні двері, зачиняючись з розмаху, не розбили йому носа – схоже, Господу було зовсім нецікаво карати його, бо Фергюсон лиходійствував ось уже майже рік, а Господа й близько не було видно.

Здавалося, це мало б вирішити питання раз і назавжди. Але цього не сталося. Якщо Бог не хотів карати його, то це означало, що Він не міг його покарати, а отже Його просто не існувало. Принаймні, так припустив Фергюсон, але тепер, коли Господь мав ось-ось зникнути для нього назавжди, він запитав себе: А що, як він вже покарав мене достатньою мірою? Що, як смерть його батька була покаранням масштабу такого грандіозного, трагедією з такими жахливими й тривалими ефектами, що Бог вирішив оберігати його від будь-яких подальших покарань в майбутньому? Такий варіант виглядав цілком імовірним, жодним чином не беззаперечним, але можливим, однак через те, що голос мовчав уже багато місяців, Фергюсон ніяк не міг підтвердити свою інтуїтивну здогадку. Господь образив його, і тепер щосили підлабузнювався до Фергюсона, поводячись з ним із божественною добротою й милосердям. Якщо голос не казав того, що потрібно було знати Фергюсону, то, можливо, Господь поспілкується з ним якимось іншим способом, через якийсь мовчазний знак, котрий підтвердить, що Він і досі прислухається до його думок. Отак і почалася фінальна стадія вчиненого Фергюсоном тривалого теологічного дослідження – місяці мовчазних молитов, коли він благав Господа відкрити Себе йому, інакше Він втратить право називатися Господом. Фергюсон не прохав якогось величного біблійного з'явлення у

вигляді потужного удару грому чи моря, яке раптово розступилося, він цілком вдовольнився б і чимось маленьким, якимось крихітним чудом, яке зміг би побачити лише він один: чи то сильний подув вітру, який перенесе мандрівний папірець через вулицю іще до того, як встигне змигнути світлофор, чи то його годинник зупиниться на десять секунд, а потім знову піде, чи то краплина дощу, яка впаде йому на палець з ясного неба, чи то його матір скаже слово «таємниця» протягом найближчих тридцяти секунд, чи то радіо вимкнеться само собою, чи то сімнадцятеро людей пройдуть перед вікном впродовж наступних півтори хвилини, чи то синичка в Центральному парку знайде в траві черв'ячка іще до того, як угорі пропливе наступний літак, чи то трое автомобілів загудуть одночасно клаксонами, чи то книга в його руках розкриється на сторінці 97, чи то на першій сторінці ранкової газети надрукують неправильну дату, чи то він побачить біля своєї ноги монету на тротуарі, чи то «Доджери» виграють три очка підряд і вирвуть перемогу, чи то йому моргне бабусин кіт, чи то всі в кімнаті одночасно позіхнуть, чи то всі в кімнаті одночасно розсміються, чи то всі в кімнаті не видадуть ані звуку протягом наступних тридцяти трьох секунд. Один за одним Фергюсон перебрав ці бажання (і багато інших), чекаючи, що вони здійсняться, та коли жодне з них протягом півроку його мовчазних благань не здійснилося, він кинув всі сподівання й відвернув свої думки геть від Господа.

Багато років потому його матір зізналася йому, що початок для неї був менш важким, аніж те, що почалося потім. Химерний перехідний період виявився не таким вже й нестерпним, як їй спершу здалося, сказала вона, бо саме тоді довелося робити багато невідкладних практичних речей, як от продати будинок та бізнес в Нью-Джерсі, знайти житло в Нью-Йорку й умеблювати те житло і водночас влаштувати Фергюсона до пристойної школи, а той раптовий наплив обов'язків, який накопився на неї в перші дні її вдівства, став скоріше не важким тягарем, а бажаним відверненням, способом не думати про пожежу кожної хвилини свого тодішнього життя. Слід подякувати Богу, додала вона, за всі оті кінофільми, за темряву кінотеатрів в оті зимові дні і за можливість зануритися в ілюзорний світ отих нехитрих вигаданих історій, слід також подякувати Богу й за те, що ти у мене є, Арчі, мій маленький хоробрий чоловічку, моя непорушна скеле, мій якір, бо дуже довго ти був для мене єдиною живою людиною у всьому світі, бо що б я без тебе робила, Арчі, заради чого жила б, і чи змогла би жити далі взагалі?

Поза сумнівом, в ті місяці вона була напівбожевільною, сказала матір, напівбожевільною жінкою, яка жила на цигарках, каві та регулярних викидах адреналіну, але коли проблеми зі школою та житлом були вирішені, вихор ослаб, а потім взагалі ущух, і вона занурилася в тривалий період роздумів та спогадів, то були жахливі дні, жахливі ночі, то був час душевного оніміння й нерішучості, коли вона зважувала одну можливість за другою і намагалася уявити, куди заведе її майбутнє. В цьому відношенні їй поталанило, сказала матір, поталанило в тім, що вона була в змозі обирати альтернативи, але річ була в тім, що тепер у неї були гроші, такі гроші, що їй і не снилося, двісті тисяч доларів за одне лише страхування життя, вже не кажучи про гроші, які вона виручила з продажу будинку в

Мілберні та студії «Роузленд Фото», плюс додаткові суми за продані домашні меблі та студійне приладдя. І навіть після того, як вона витратила тисячі доларів на нові меблі та на річну оплату навчання Фергюсона в приватній школі і оплатила наперед оренду житла, у неї лишилося достатньо коштів, щоби нічого не робити наступні дванадцять-п'ятнадцять років і жити за рахунок свого загиблого чоловіка аж до того дня, коли її син закінчить коледж, а може, і ще довше, якби знайшла метикуватого біржового гравця, який допоміг би їй інвестувати гроші в ринок цінних паперів. Їй було тридцять три роки. Вже не новачок у житті, але й не третій калач. І хоча їй було приємно розмірковувати над тим, що в кінцевому підсумку все склалося для неї вельми вдало, було приємно усвідомлювати, що вона в змозі байдикувати всю решту життя аж до старості, якщо захоче, в міру того, як минали місяці, а вона продовжувала розмірковувати й байдикувати, здебільшого проводячи час за тим, що чотири рази на день мандрувала туди-сюди Центральним парком, відвозячи Фергюсона до школи вранці й повертаючись додому, а потім забираючи Фергюсона зі школи й знову повертаючись додому; інколи ж вранці вона не могла стриматися – і знову сідала в автобус і поверталася до Вест-сайду, де проводила ті шість годин, протягом яких Фергюсон навчався в школі, розгулюючи вулицями, заходячи до магазинів, обідаючи на самоті у ресторанах, ходячи наодинці в кіно і до музеїв. Але після трьох з половиною місяців цієї рутини, після якої настало химерне пустопорожнє літо, яке Роза провела в орендованому будиночку на джерсійському узбережжі зі своїм сином, де більшість часу вони провели в чотирьох стінах, витріщаючись в телевізор, вона усвідомила, що її внутрішній неспокій наростав, що їй закортіло знову повернутися до роботи. Щоби дійти до такого стану, їй знадобилася більша частина року, але коли вже вона до нього дійшла, то з комірчини знову з'явилися фотоапарати «Лейка» та «Роллейфлекс», і невдовзі матір Фергюсона вже мандрувала на кораблі, який ніс її назад, до країни фотографій.

Цього разу вона взялася за справу інакше – сміливо пішла у світ сама замість запрошувати світ у гості до себе; їй вже було нецікаво орендувати студію за перманентною адресою, бо вважала це застарілою метою виготовлення фотографій – недоречно громіздкою в добу швидких перемін, нових високочутливих плівок та більш ефективних легких фотоапаратів, які кардинально змінили ситуацію й дали їй можливість переглянути свої колишні підходи до освітлення та композиції, віднайти в собі новий потенціал і вийти за межі класичного портрету. Тож коли Фергюсон почав свій другий рік у школі Гіл'ярд, його матір почала підшукувати собі роботу – і натрапила на неї наприкінці вересня, коли чоловік, якого вона найняла фотографувати весілля її кузини Шарлотти, впав зі сходів і зламав собі ногу, а через те, що до весілля залишався лише тиждень, вона визвалася підмінити того нещасного фотографа безкоштовно. Синагога розташовувалася десь в районі Брукліна під назвою Флетбуш, старому районі першого Арчі та його двоюрідної тітки Перл, і в інтервалі між шлюбною церемонією та від'їздом весілля до бенкетного залу за два квартали на південь, матір Фергюсона зробила своїм фотоапаратом на тринозі офіційні чорно-білі портрети всіх присутніх членів родини, спершу, звичайно ж, молодих – двадцятидев'ятирічної Шарлотти, якій, здавалося, все життя судилося прожити незаміжною після того, як її першого нареченого вбили на Корейській війні, і тридцяти

шестирічного вдівця-дантиста Натана Бірнбаума, а потім – двоюрідної тітки Перл, Нана й Папа, Бетті, сестриблизнючки Шарлотти, та її чоловіка-бухгалтера, Сеймура Грефа, тітки Мілдред (яка працювала редакторкою у видавництві «Рендом Хаус»), і, насамкінець, самого Фергюсона вкупі з його двоюрідними братом та сестрою (дітьми Бетті та Сеймура), п'ятирічним Еріком та трирічною Джуді. А коли в бенкетному залі розпочалася гулянка, матір Фергюсона полишила триногу і наступні три з половиною години займалася тим, що ходила поміж гостей, роблячи сотні знімків дев'яноста шести присутніх – невимушені, спонтанні знімки стариків, які тихо розмовляти один з одним, усміхнених молодих жінок, які пили вино й щедрою рукою доправляли до рота наїдки, дітей, що танцювали разом з дорослими і дорослих, які танцювали один з одним після столу; всі обличчя всіх цих людей були зафіксовані в природному освітленні скромної й невибагливої обстановки – музики на своїй маленькій сцені, які втомлено цигикають свої заяложені банальні пісеньки, усміхнена двоюрідна тітка Перл, яка цілує в щічку свою онуку, Банджі Адлер, який вистрибує у танці зі своєю далекою двадцятидворічною родичкою з Канади, набурмосена дев'ятирічна дівчинка, яка сидить на столі, уставившись перед собою на недоїдений шматок торта. В розпал весілля дядько Пол підійшов до своячки й зазначив, що у неї, напевне, гарний настрій, бо він іще ніколи не бачив її такою радісною й жвавою відтоді, як вона перебралася до Нью-Йорку, а матір Фергюсона просто відповіла йому: «Я мушу це робити, Поле, бо здурію, якщо не піду знову на роботу», на що чоловік Мілдред зауважив: «Гадаю, що зможу тобі в цьому допомогти, Розо».

Поміч надійшла у вигляді замовлення: поїхати до Нового Орлеану й сфотографувати Генрі Вілмота для суперобкладинки його майбутнього роману, довгоочікуваного твору колишнього лауреата Пулітцерівської Премії, а коли шістдесятидворічний Вільмот сказав своєму редактору, що йому дуже сподобалися знімки, тобто, зателефонував Полу Сандлеру й поінформував його, що віднині фотографувати його буде тільки «ота чарівна жінка», то з видавництва «Рендом Хаус» надійшли нові замовлення, а це, в свою чергу, забезпечило роботу в інших Нью-Йоркських видавництвах, що в наступні роки посприяло надходженню замовлень від таких журналів, як Town & Country, Vogue, Look, Ladies' Home Journal, the New York Times Magazine на фоторозповіді про їхніх авторів, кінорежисерів, бродвейських акторів, музикантів та художників, а згодом – і від інших тижневиків та щомісячників. Матір Фергюсона завжди фотографувала своїх фігурантів в їхньому власному довір'ї, подорожуючи до місць, де вони мешкали, і використовуючи в роботі свої портативні світильники, розкладні ширми та парасольки. Вона фотографувала письменників в їхніх заповнених книжками кабінетах або за робочими столами, художників – у заляпаних фарбами студіях, піаністів – за їхніми блискучими чорними «Стейнвейями» або біля них, акторів – коли ті вдивлялися в дзеркало гримерки або сиділи наодинці на порожній сцені, і чомусь її чорно-білі портрети розповідали про внутрішнє життя цих людей більше, аніж те, що решті фотографів вдавалося витягнути з тих же самих відомих постатей – ця здатність, схоже, визначалася не самою технікою знімку, а якоюсь внутрішньою рисою самої матері Фергюсона, яка завжди готувалася до своїх завдань, читаючи книжки, слухаючи записи й розглядаючи картини своїх підопічних, що давало їй поживу для розмов під час тривалих фотосесій, а завдяки тому, що говорила

вона невимушено, була такою чарівливою, привабливою й несхильною говорити про себе, що оті марнослава й важкі у спілкуванні мистці несподівано для самих себе розслаблялися в її присутності, відчувши, що вона щиро цікавиться ними і їхньою творчістю, і це дійсно було так або майже так кожного разу, тож коли материна чарівливість справляла потрібний ефект, і їхня настороженість зникала, то маски, які люди мистецтва носили на своїх обличчях, поволі щезали, і їхні очі починали світитися зовсім по-іншому.

На додачу до цієї комерційної роботи для журналів та видавців матір Фергюсона продовжувала займатися своїми власними проектами, які називалися «побачене блукаючим оком» і в яких вона відмовилася від ретельної підготовки та контролю для виробництва першокласних портретів заради «довільної відкритості випадковим зустрічам з несподіванками». Вона виявила в собі цей суперечливий імпульс на весіллі кузини Шарлотти в 1955 році, коли виконувала оту неоплачувану роботу, котра обернулася на життєрадісний сплеск маніакального фотографування протягом трьох з половиною годин, коли матір Фергюсона крутилася у натовпі, звільнена від необхідності ретельної підготовки, поринувши у вир скорострільних композицій, коли один знімок швидко змінювався наступним, ефемерні швидкоплинні миттєвості, які треба було зафіксувати саме тої миті – або нікли, бо якщо забаритися хоч на секунду, нагоду буде втрачено, сценка щезне. Несамовита зосередженість, яка знадобилася їй в тій ситуації, вкинула Розу в щось на кшталт емоційної лихоманки, неначе кожне обличчя в приміщенні й кожне тіло тиснули на неї одночасно з усіх боків, неначе всі присутні помістилися в її очах, перебуваючи вже не по той бік фотоапарату, а в ній самій, перетворившись на частину її ества.

Як і слід було очікувати, Шарлотта і її чоловік зненавиділи ті фотографії. Ні, запевняли вони, не портрети, зняті в синагозі після шлюбної церемонії, бо ці портрети були дійсно чудовими і вони дорожитимуть ними завжди, а оті знімки на весіллі, вони якісь розмиті, незрозумілі, такі темні й сірі, такі непоштиві, всі на них виглядають якимись похмурими й нещасними, навіть усміхнені люди мали якийсь завуальовано-демонічний вигляд, і чому знімки такі ексцентричні й безладні, чому все вийшло таким жахливо темним? Ображена таким докором, матір Фергюсона послала молодят примірники портретів з короткою супровідною запискою, в якій ішлося «Рада, що вам сподобалося оце», другу партію портретів вона надіслала тітці Перл, третю – своїм батькам, а останню – сестрі Мілдред та її чоловіку Полу. Отримавши пакунок, Пол зателефонував і поцікавився, чому вона не надіслала жодної фотографії з весілля. «Тому, що ті фото – огидні», відповіла матір. Всі художники гидують власними творами, відповів її новий прихильник та захисник, і насамкінець умовив Розу зробити тридцять фото з тих понад п'ятисот знімків, які вона зробила того дня, і надіслати їх до офісу Пола у видавництві «Рендом Хауз». Три дні потому він зателефонував і сказав, що ніякі вони не огидні, а навпаки – він вважає їх неординарними і просить її дозволу передати ці знімки фотографу Майнору Вайту з журналу Aperture. Вони заслуговують на те, щоби їх надрукувати, сказав Пол, щоби їх побачили люди, які цікавляться мистецтвом фотографії, а оскільки він трохи знайомий з Вайтом, то чом би не розпочати згори? Матір Фергюсона вагалася – може, Пол був

нещирий і просто хотів пожаліти її? «Добра людина втручається в ситуацію, щоби допомогти згорьованій родичці у важкий для неї час, чоловік зі зв'язками прагне прив'язати до нового життя вдовцю-фотографа без зв'язків», подумала вона. А потім подумала, що співчуття це або не співчуття, але саме Пол послав її у відрядження до Нового Орлеану, звісно, він міг діяти чисто з примхи, чи сліпої інтуїції, чи під впливом якогось розрахунку на тривалу перспективу, але все ж таки сварливий пияк Вілмот похвалив її за «до біса класну роботу». То, може, її свояк дійсно вірив, що поставив гроші на правильну конячку?

Невідомо, чи вплинув Пол на їхнє рішення, але редколегія журналу Aperture прийняла її фотографії для опублікування, набір з двадцяти одного знімка, які вийшли друком півроку потому під назвою «Єврейське весілля в Брукліні». Однак цей триумф, а також сплеск піднесення й ентузіазму, який пронизав її тіло, коли матір Фергюсона знайшла в поштовій скриньці листа від журналу Aperture, невдовзі був приглушений досадою, а опісля майже знищений гнівом, оскільки вона не могла опублікувати ті фото без дозволу зображених на них людей; матір Фергюсона зробила помилку, зв'язавшись спершу з Шарлоттою, яка вперто не давала дозволу публікувати «оті гротескні фотки мене з Натаном» ані в Aperture, ані в жодному іншому «брудному журналі». Протягом наступних трьох днів Роза переговорила з усіма іншими учасниками, серед яких були матір Шарлотти і її сестра-близнючка Бетті, і після того, як ніхто із них не висловив жодного заперечення, вона знову зателефонувала Шарлотті і попрохала її передумати. «Про це й мови бути не може? Що ти собі дозволяєш? Іди під три чорти!» Тітка Перл спробувала була умовити її, дід Фергюсона вилаяв Шарлотту за те, що він назвав «егоїстичною зневагою до інших», але новоспечена місіс Бірнбаум і не думала поступатися. Тому три фотографії з Шарлоттою та Натаном були анульовані, а замість них вибрали три інших, і таким чином фоторозповідь про весілля опублікували, але жениха з нареченою на тих фотографіях ніде не було видно.

Проте початок було зроблено, було зроблено перший крок до того єдиного майбутнього, яке мало для неї сенс, тож матір Фергюсона, підбадьорена публікацією цих фото, не стала зупинятися на досягнутому й зайнялася своїми неофіційними проектами, своєю власною роботою, як вона називала її, і результати цієї роботи продовжили з'являтися на сторінках Aperture, а інколи – на обкладинках книжок та на стінах художніх галерей. Мабуть, найголовнішим елементом цієї трансформації стало рішення, яке вона прийняла буквально напередодні публікації «Єврейського весілля», іще в 1956 році, коли Роза стала навколійки перед своїм ліжком і попрохала у Стенлі пробачення за те, що

Кінець ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (<https://www.litres.ru/pol-oster/4-3-2-1/?lfrom=362673004>) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примечания

1

«Чим більше, тим веселіше». – Прим. пер.

2

Назва фірми, яка випускала однойменні друкарські машинки. – Прим. пер.

3

В 60-х роках XX століття в Америці вважалося, що коли хлопець пришпилював дівчині срібну шпильку, то таким чином заявляв на неї права. – Прим. пер.

4

Персонаж коміксів. – Прим. пер.

5

White Rock – «Біла Скеля», всесвітньо відома мінеральна вода.

6

Штовханина, кіпеш (амер.). – Прим. пер.

7

Small (англ.) – малий.